

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI**

**SIR JOHN CHANCELLOR DÖNEMİ FİLİSTİN
(Yüksek Lisans Tezi)**

**Hazırlayan
Hasan GÜLPİNAR**

**Danışman
Dr. Öğretim Üyesi Can DEVECİ**

Ocak 2021, KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Hasan GÜLPINAR
İmza

T.C.

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrenci No : 4030631704

Anabilim Dalı : Tarih

Program Adı : Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Sir John Chancellor Dönemi Filistin

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Önsöz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam sayfalık kısmına ilişkin/...../20..... tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: %' dır.

Filtrelemeye **alıntılar dahil** edilmiştir. Filtrelemede **yedi (7) kelimedenden daha az** örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim./...../.....

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Can DEVECİ

Öğrenci: Hasan GÜLPINAR

İmza

İmza

YÖNERGEYE UYGUNLUK

“Sir John Chancellor Dönemi Filistin” başlıklı Yüksek Lisans/Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesine uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Hasan GÜLPINAR

İmza

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Can DEVECİ

İmza

Tarih ABD Başkanı

Prof. Dr. Hasan Ali Şahin

İmza

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğretim Üyesi Can DEVECİ danışmanlığında Hasan GÜLPINAR tarafından hazırlanan “Sir John Chancellor Dönemi Filistin” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ:

Danışman Dr. Öğr. Üyesi Can DEVECİ

Üye Prof. Dr. Gülbadi ALAN

Üye Doç. Dr. Melek SARI GÜVEN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../.....

Prof. Dr. Kenan GÜLLÜ
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Sir John Chancellor Dönemi Filistin başlıklı çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Sir John Chancellor Döneminde Filistin’de İngiltere’nin Ekonomik Faaliyetleri başlıklı birinci bölümünde Yüksek Komiser Chancellor döneminde Filistin’de yürütülen ekonomik faaliyetler ele alınmıştır. Sivil İdare, demiryolu taşımacılığından, posta, telgraf ve telefon hizmetlerinden, ticaretten, vergilerden gelir elde etmiştir. Bu bölümde 1929 yılında Filistin’in gelirleri analiz edilmiştir. Çalışmamızın Sir John Chancellor Döneminde Filistin’de İngiltere’nin İdari ve Sosyo-Kültürel Faaliyetleri başlıklı ikinci bölümünde Yüksek Komiserin 1929 yılındaki eğitim, sağlık faaliyetleri, sivil ve askeri kuvvetlerin 1929 yılındaki genel vaziyeti Yüksek Komiserin ve ilgili birimlerin raporları ışığında analiz edilmiştir. Karşılaştırmalı tablolar ile birimlerdeki gelişim incelenmiştir. Sir John Chancellor Döneminde Filistin’de İngiltere’nin Siyasi Faaliyetleri ve Ağlama Duvarı Olayları başlıklı üçüncü bölümde 1929’da cereyan eden isyana giden süreç ve sonrasında atılan adımlar incelenmiştir. Yerel basına yansıyan haberler ışığında olaylar objektif şekilde incelenmek amaçlanmıştır. İsyanı ve sebeplerini araştırmak üzere atanan Shaw Komisyonu ve Sir John Hope Simpson komiteleri karışıklıkların nedenlerini incelemiştir. Hazırlanan raporlar neticesinde İngiliz hükümeti, artan Yahudi göçleriyle değişen nüfus yoğunluğunun olaylara katkısını gözlemlemiştir. Bu bölümde, isyanın ardından yayınlanan raporlar ve atılan adımlar ele alınmıştır.

Tez jürisinde bulunarak yapıcı eleştirileri ve tavsiyeleri ile çalışmada yol gösteren Sayın Prof. Dr. Gülbadi Alan ve Doç Dr. Melek Sarı Güven hocalarıma teşekkür ederim. Tez konusunun belirlenmesinden tezin son aşamasına gelene kadar bana yol gösteren, yakın çağ bilim dalını seçme nedenim olan, kaynaklara ulaşma konusunda yardımlarını esirgemeyen, çalışmamı sürekli takip ederek tecrübeleriyle bana ışık tutan çok değerli Tez Danışmanı hocam Sayın Dr. Öğretim Üyesi Can Deveci’ye teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca Rusça kaynaklar konusunda bana yardımcı olan Sayın Arş. Gör. Dr. Tekin Aycan Taşcı hocama minnetlerimi sunarım. Ayrıca yüksek lisansa başladığım ilk günden itibaren beni maddi-manevi şekilde destekleyen, sabır gösteren aileme, kaynaklara ulaşmak konusunda yardımlarını esirgemeyen arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Hasan GÜLPINAR, Kayseri, 2021

SIR JOHN CHANCELLOR DÖNEMİ FİLİSTİN

Hasan GÜLPINAR

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ocak 2021

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Can DEVECİ

ÖZET

1516'da Yavuz Sultan Selim'in fethiyle başlayan Filistin hakimiyeti 11 Aralık 1917'de General Edmund Hynman Allenby komutasındaki İngiliz ordusunun Kudüs'e girişiyle birlikte son bulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere hakimiyetine giren topraklar 1917-1920 yılları arasında askeri idare tarafından yönetilmiştir. 1 Temmuz 1920'de ilk Yüksek Komiser Sir Herbert Samuel'in atamasıyla birlikte sivil idareye geçilmiştir. Filistin için İngiliz mandası Milletler Cemiyeti tarafından 24 Temmuz 1922'de onaylansa da İngiltere hükümeti bu tarihten önce atamasını gerçekleştirmiştir. Üçüncü Yüksek Komiser olarak atanan Sir John Robert Chancellor 1928-1931 tarihleri arasında görev almıştır. Bu tez çalışmasında Yüksek Komiser Chancellor dönemi Filistin'in 1929 yılındaki genel durumu, Ağlama Duvarı İsyanı ve sonrası incelenmiştir. 24 Eylül 1928'de ibadet edenleri birbirinden ayıran perdenin kaldırılmasıyla başlayan Ağlama Duvarı olayı, bir yıl sonra doruk noktasına ulaşmıştır. 23-30 Ağustos 1929'da ülke geneline yayılan karışıklıklarda Arap-Yahudi her iki taraftan can kaybı yaşanmıştır. Chancellor Filistin'inde meydana gelen bu hadise ile İngiltere'nin Yahudi göçü politikası sorgulanmıştır. İsyanın ardından Shaw Komisyonu raporu, Hope Simpson Raporu ve Passfield Beyaz Belgesi gibi raporlar yayınlanmıştır.

1929'da meydana gelen hadiselerden sonra iki halk arasındaki ilişkiler eskisi gibi kalmamış, demografik yapının şekillenmesinde etkili olmuştur. Araplarla aynı mahallede, köylerde yaşayan Yahudiler nüfuslarının baskın geldiği bölgelere taşınmıştır. Araplar da aynısını yapmıştır. Böylece birbirine izole yaşamının ilk adımı gerçekleşmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap, Yahudi, Ağlama Duvarı, Sir Chancellor, 1929 Ağustos Karışıklıkları, Shaw Komisyonu.

PALESTINE UNDER SIR JOHN CHANCELLOR'S ADMINISTRATION

Hasan GÜLPINAR

Erciyes University, Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, Ocak 2021

Supervisor: Assistant Prof. Can DEVECİ

ABSTRACT

The domination of Palestine, which started upon the conquest of Yavuz Sultan Selim in 1516, ended on December 11, 1917, when the British army under the command of General Edmund Henry Hynman Allenby entered Jerusalem. The lands were ruled by the military administration between the years 1917 and 1920, which came under British rule after the World War I. On July 1, 1920, after the appointment of the first High Commissioner, Sir Herbert Samuel, the military administration was replaced with the civil administration. Although the British Mandate for Palestine was officially approved on July 24, 1922 by the League of Nations, the British government made Samuel's appointment beforehand. Sir John Robert Chancellor was appointed as the third High Commissioner and served from 1928 until 1931. In this thesis the general situation of Palestine in 1929 under the administration of High Commissioner Chancellor, and The Wailing Wall Riots and its aftermath were examined. incident started with the removal of the curtain that separated prayers from each other on September 24, 1928, and it reached a climax a year later. The ensuing chaos spread across the country on August 23-30, 1929, and Arab-Jewish lives were lost on both sides. The migration policy of Britain was questioned due to the incidents which occurred in Palestine of Chancellor. After that riot, Shaw Commission Report, Hope Simpson Report and Passfield White Paper were published.

After the events taking place in 1929, the relations between the two communities did not remain as before, which means that they were effective in shaping the demographic structure of the country. Jews who were living together in the same villages or neighborhood with the Arabs, moved to areas where their population was dominant. Besides, the Arabs did the same, and they started living in isolation.

Key Words: Arab, Jew, Wailing Wall, Sir Chancellor, 1929 August Disturbances, Shaw Commission.

İÇİNDEKİLER

SIR JOHN CHANCELLOR DÖNEMİ FİLİSTİN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI	ii
YÖNERGEYE UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ	xii
TABLolar LİSTESİ	xiii
GİRİŞ	1
A. Konu, Amaç ve Önem	1
B. Yöntem ve Sınırlılıklar	12
C. Literatür Değerlendirmesi ve Kaynaklar	13
1- Raporlar	13
2- Gazeteler	14
3- Tetkik Eserler	15
D. Tez Çalışmasıyla İlgili Kavramlar ve Açıklamalar	16
1. Siyonizm ve Siyasi Siyonizm'in Gelişimi	16
1.1. İngiltere Siyonizm İlişkisi	23
2. Balfour Deklarasyonu'nun Yayınlanması	26
3. Manda Yönetiminin Başlama Süreci	32
3.1. Askeri Yönetimin Kurulması	36
3.2. Askeri Yönetimden Sivil İdareye Geçiş	38
3.3. Milletler Cemiyetinin Manda İdaresini Onaylaması	41
4. Sir John Chancellor Kimdir?	43

BİRİNCİ BÖLÜM

SIR JOHN CHANCELLOR DÖNEMİNDE FİLİSTİN'DE İNGİLTERE'NİN EKONOMİK FAALİYETLERİ

1.1. Chancellor İdaresinde Filistin Ekonomisi	49
1.1.1. Demiryolu Taşımacılığı Gelirleri	51
1.1.2. Posta, Telgraf ve Telefon Gelirleri	51

1.1.3. Vergi Gelirleri.....	51
1.1.4. Ödenekler (Hibeler).....	54
1.1.5. Gümrük, Tüketim Vergisi.....	54
1.1.6. Ticari Faaliyetler.....	55
1.1.7. Sanayi Faaliyetleri	56
1.1.8. İthalat ve İhracat Verileri.....	58
1.2. Sır John Chancellor Döneminde Filistin’de İngiltere’nin Tarım, Orman ve Hayvancılık Faaliyetleri	62
1.2.1. Sulama Hizmeti	63
1.2.2. Orman ve Bahçe Hizmeti	64
1.2.3. Veterinerlik Hizmeti	66
1.3. Sır John Chancellor Döneminde Filistin’de İngiltere’nin Topraklarla İlgili Faaliyetleri.....	67
1.3.1. Toprak İskânı.....	67
1.3.2. Aşar Vergisi.....	68
1.4. Sır John Chancellor Döneminde Filistin’de İngiltere’nin Kamu Faaliyetleri	69
1.4.1. İnşaatlar ve Bakanlık Çalışmaları.....	70
1.4.2. Postalar, Telgraflar ve Telefonlar.....	72
1.4.3. Demiryolları Faaliyetleri	73
1.4.3.1. Trenlerin, Yolların ve Yapıların Bakım ve Yenilemesi	74
1.4.3.2. Yol ve Demiryolu Hizmeti	76

İKİNCİ BÖLÜM

SIR JOHN CHANCELLOR DÖNEMİNDE FİLİSTİN’DE İNGİLTERE’NİN İDARİ VE SOSYO-KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

2.1. İngiltere İdaresinde Filistin’de Eğitim (1928-1929).....	78
2.1.1. Arap Devlet Okulu Sistemi.....	81
2.1.1.1. İlkokul Eğitimi.....	84
2.1.1.2. Ortaokul Eğitimi	85
2.1.2. İbrani Devlet Okulu	87
2.1.2.1. İlkokul Eğitimi.....	91
2.1.2.2. Ortaokul Eğitimi	93
2.1.3. Öğretmenlerin Eğitimi.....	94

2.1.4. Binalar ve Sağlık Önlemleri	95
2.1.5. Arap ve İbrani Okullarında Teknik ve Tarım Eğitimi	96
2.1.6. Okuldan Atılma	97
2.1.7. Burslar	98
2.1.8. Filistin’de Ortaöğretim Sonrası Eğitim	98
2.1.9. İbrani Üniversitesi	101
2.1.10. Sınavlar	103
2.1.11. Öğrencilerin Sosyal ve Tıbbi Refahı	103
2.1.12. Tatiller	104
2.1.13. Spor ve Atletizm	104
2.1.14. Eğitim Maliyesi	105
2.2. Sır John Chancellor Döneminde Filistin’de İngiltere’nin Sağlık Faaliyetleri	108
2.2.1. Doğum ve Ölüm İstatistikleri	110
2.2.2. Karantina	113
2.2.3. Hastaneler	113
2.3. Sır John Chancellor Döneminde Filistin’de İngiltere’nin Sivil Ve Askeri Kuvvetleri	115
2.3.1. Ürdün Sınır Kuvvetleri	117
2.3.2. Operasyonlar	119
2.3.3. Askerlerin Eğitimi	119

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIR JOHN CHANCELLOR DÖNEMİNDE FİLİSTİN’DE İNGİLTERE’NİN SİYASİ FAALİYETLERİ VE AĞLAMA DUVARI OLAYLARI

3.1. Ağlama Duvarı Tarihi	121
3.2. Ağlama Duvarı Olayları	123
3.2.1. Olayların Nedenleri ve Gelişim Süreci	126
3.2.2. Sir John Chancellor’un Müdahalesi	142
3.2.3. Olayların Sonucunda Görülen Davalar	146
3.2.4. Toplu Cezalar	147
3.3. Shaw Komisyonu	148
3.4. Passfield Beyaz Belgesinin Yayınlanması	152
3.5. Göç ve İş Gücü	157

3.5.1. Sir John Chancellor'un Göçlerle İlgili Düzenlemeleri	157
3.5.2. Ülkeye Göç	160
3.5.3. Ülkeden Göç ve İşgücü.....	164
3.5.4. Vatandaşlık	167
SONUÇ.....	169
EKLER	173
KAYNAKÇA	188
ÖZ GEÇMİŞ.....	213

SİMGELER ve KISALTMALAR LİSTESİ

Bkz.	Bakınız
CAB	Cabinet Papers
CO	Colonial Office
Çev.	Çeviren
Ed.	Editor
FCO	Foreign and Commonwealth Office
FO	Foreign Office
WO	War Office

TABLULAR LİSTESİ

Tablo 1. Sivil Yönetimde Görev Alan Yüksek Komiserler.....	43
Tablo 1.1: Dönemlere Göre Gelirler ve Giderler.....	50
Tablo 1.2: Aşar Vergisinden Elde Edilen elirler.....	53
Tablo 1.3: Yıllara Göre İhracatın Karşılaştırılması.....	58
Tablo 1.4: İhracatların Sınıflandırılması (Sterlin).....	59
Tablo 1.5: Teslim Edilen Ülkeler (İhracatlar).....	60
Tablo 1.6: Yıllara Göre İthalatların Karşılaştırılması (Sterlin).....	61
Tablo 1.7: İthalatların Sınıflandırılması (Sterlin).....	61
Tablo 1.8: İthalat Hedef Ülkeler.....	62
Tablo 1.9: 1929'da Toplanan Aşar Vergisi ve Sıradan Vergiler.....	69
Tablo 1.10: Taşımacılığı Yapılan Başlıca Ürünler.....	75
Tablo 1.11: Demiryolu Brüt Geliri.....	76
Tablo 1.12: Demiryolu Brüt Gideri.....	77
Tablo 2.1: Mezheplere Göre Okul ve Öğrenci Sayısı.....	83
Tablo 2.2: Dinlerine Göre Arap Öğrencilerin Dağılımı.....	86
Tablo 2.3: Burslu Öğrenciler ve Harç Ödeyen Öğrenciler.....	87
Tablo 2.4: 1927-28 ve 1928-29 Arasındaki İki Yıllık Karşılaştırmalı Rakamlar.....	90
Tablo 2.5: Öğrencilerin Sınıfları ve Ortalama Yaş Grupları.....	91
Tablo 2.6. Sorumlu Kuruluşlara Göre Öğrencilerin Dağılımı.....	92
Tablo 2.7: Cinslerine Göre Okulların Sınıflandırılması.....	94
Tablo 2.8: 1924 Yılından Beri Üniversite Sınavı Sonuçları.....	100
Tablo 2.9: Öğrencilerin Fakültelere Göre Dağılımı.....	102
Tablo 2.10: Eğitim Bütçelerindeki Artışı Gösteren Tablo.....	106

Tablo 2.11: Okulların Gelirleri.....	107
Tablo 2.12: Okulların Giderleri.....	107
Tablo 2.13: Başlıca Görülen Hastalıklar.....	109
Tablo 2.14: 1925-29 Arası Beş Yıllık Periyodun Doğum ve Ölüm Oranı.....	111
Tablo 2.15: 1929 Yılı İçin Dinlere Göre Doğum ve Ölüm Oranlarının Karşılaştırılması.....	112
Tablo 2.16: Ciddi Suç Oranlarının Karşılaştırması.....	116
Tablo 2.17: Aralık 1929'daki Askeri Kuvvetler.....	118
Tablo 2.18: 1929 Sonunda Birliklerin Gücü.....	120
Tablo 3.1: Karışıklıklardan Sonra Görülen Davalar.....	147
Tablo 3.2: İsrail'in Kuruluşuna Kadar Göç Hareketleri.....	158
Tablo 3.3: 1929'da Filistin'e Göç Edenlerin Kökenleri.....	161
Tablo 3.4: Filistin'e Göç Eden Yahudilerin Kökenleri.....	164
Tablo 3.5: Kıyaslamalı Sonuçlar.....	165
Tablo 3.6: Yahudilere ve Yahudi Olmayanlara Verilen Maaşlar.....	166

GİRİŞ

A. Konu, Amaç ve Önem

Ortadoğu terimi, tespit edildiği kadarıyla ilk defa 1902’de Amerikalı bir deniz subayı Alfred Thayer Mahan’ın kullanmasıyla ortaya çıkmıştır.¹ Kabul gören kaniya göre Mahan, Ortadoğu ile Basra Körfezi bölgesini ve bu bölgeye gelen kara-deniz yollarını tarif etmiştir.² Sınırları net bir şekilde belirtilemeyen Ortadoğu coğrafyası günümüzde Arap dünyası, İsrail, Filistin, İran ve Türkiye’yi kapsayan bir alanı ifade etmek için kullanılmaktadır.³

Doğuda Dicle ve Fırat nehirleri ile batıda Nil’in deltaları arasında kalan bereketli topraklar ‘Verimli Hilal’ kavramıyla anılmaktadır. Basra Körfezi’nden başlayarak Fırat vadisini, Asi nehrinden Akdeniz sahilini takip ederek Nil deltasına uzanan alanı kapsamaktadır.⁴ Tarih boyunca pek çok uygarlık tarafından işgal edilen bu topraklara gösterilen ilgi sürekli devam etmiştir.

Verimli hilalin merkezinde yer alan Filistin’i Kudüs odaklı düşündüğümüzde bölge üç semavi din için büyük önem arz etmektedir.⁵ Yüzyıllar içerisinde bu şehir Şalem, Yerusalam (Yerusalaym), Siyon, Davud’un Şehri, Beytü’l-Makdis, El-Quds. Kudüs-i (Kuds-i) Şerif gibi farklı isimler ile anılmıştır.⁶ Bu isimler de bölgeyi yöneten hâkim güce

¹ Alfred Thayer Mahan, *Retrospect & Prospect* (Boston: Little Brown & Company, 1902), 237.

² Ali Gökçen Özdem, “Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu”, *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, 10/2 (2016): 3.

³ Bayram Sinkaya, “Ortadoğu Siyasetine Giriş: Temel Faktörler, Aktörler ve Dinamikler”, 1 (2016): 2.

⁴ Roger Garaudy, *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2011), 11.

⁵ Cengiz Batuk ve Rabia Mert, “Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 17/2 (2018): 131.

⁶ Kudüs’ün tarih içinde aldığı isimler için bkz. Muammer Gül, “Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11/2 (2001): 306-10; Ömer Faruk Harman, “Kudüs”, içinde *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002), 26:323-324; Alaattin Dolu, “Osmanlı Kudüs’ünde Toplum ve Siyaset (1703-1789)” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2017), 30.

göre değişmiştir. Farklı medeniyetler tarafından verilen bu isimler şehrin kutsallığını, barış şehri olduğunu vurgulamaktadır.⁷ Üç semavi dinin inanç merkezi olması nedeniyle genelde Filistin, özelde Kudüs sürekli siyasi hâkimiyet mücadelesiyle karşı karşıya kalmıştır.⁸

Bölgeyi kutsal kabul eden din mensupları coğrafyada hak talep ederken bazı iddialar öne sürmektedir. Yahudi kutsal kitabı Tevrat'ta Kenan diyarı (günümüz Filistin, İsrail, Lübnan ve Suriye'nin bazı bölgeleri) Hz. İbrahim'e vaat edildiği için Yahudiler kendilerini bölge üzerinde en çok hak sahibi görmektedir.⁹ Çünkü Yaratılış kitabında Mısır Irmağı'ndan büyük Fırat Irmağı'na kadar uzanan topraklar Hz. İbrahim'e ve onun soyuna¹⁰, daha sonra aynı coğrafya İbrahim'in oğlu İshak'a (Yitzhak)¹¹, İshak'ın oğlu Yakup'a vaat edilmiş ve burada yaşaması söylenmiştir.¹²

Milattan önce Filistin'de yaşadığı düşünölen Yahudiler, bu coğrafyada erken devlet sayabileceğimiz siyasi teşekküller kurmuştur. Kral Şaul, Hz. Davud ve Hz. Süleyman dönemlerinde Yahudi krallığı yaklaşık yüz yıl başarılı şekilde yönetilmiştir.¹³ Hz. Davud, MÖ 11. yüzyılın başlarında Kudüs'ü ele geçirerek Yahudi halkının başkenti ilan etmiştir. Yaklaşık MÖ 1000 yılında yönetime gelen Süleyman krallığının dördüncü yılında kutsal mabedin inşasına başlamıştır.¹⁴ Tevrat'ın I. Krallar kitabına göre krallık Hz. Süleyman'ın MÖ 920'de ölümünün ardından kuzeyde Samiriye başkentli İsrail Krallığı, güneyde Kudüs başkentli Yahuda Krallığı şeklinde ikiye bölünmüştür.¹⁵ MÖ 720-721'de Asurlular

⁷ Tamar Mayer ve Sulayman Ali Murad, ed., *Jerusalem: Idea And Reality* (London; New York: Routledge, 2008), 1; Zehra B. Güney, "Ağlama Duvarı mı Burak Duvarı mı?", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5/15 (2018): 49-50.

⁸ Ayşe Eryaman, "20.Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Filistin Politikası", *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1/1 (2016): 11-12.

⁹ Mehmet Ali Duran, "Politik Siyonizm Ekseninde Yahudi Devleti Fikri", *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, 2/1 (23 Haziran 2020): 138.

¹⁰ Eski Ahit, Yaratılış, 15:18-21.

¹¹ Eski Ahit, Yaratılış, 26:1-4.

¹² Menahem Haran, *Olam Hatanah Bereşit* (Tel Aviv: Mifaley Dfus Keter, 2002), 88; Mario Liverani, *Israel's History and The History of Israel* (London: Equinox Publishing, 2007), 260-261; Eski Ahit, Yaratılış, 28/13-14; Yohanan Aharoni, *Eretz Yisrael Bitkufat Hamikra* (Yeruşalaym: Yad Yitzhak Ben Tsvi, 1994), 29.

¹³ Israel Finkelstein ve Neil Aşer Silberman, *David Uşlomo Beyn Mitsiut Historit Lemitos* (Yeruşalaym: Dfus Grafıt, 2006), 26.

¹⁴ Eski Ahit, I. Krallar, 6:1.

¹⁵ Eski Ahit, I. Krallar, 12:17-20; Amelie Kuhrt, *El Oriente Proximo en la Antigüedad (C. 3000-330 A.C.)*, çev. Teofilo de Lozoya, (Barcelona: Critica, 2001), 2:52; Yisrael Efal, *Yisrael Vihuda Bitkufat Hamikra* (Yeruşalaym: Beyt Hotsaa Keter, 1998), 101.

tarafından kuzeydeki krallık yıkılmış ve bölgeye Yahudi olmayan¹⁶ nüfus getirilmiştir. Güneydeki krallık Babiller tarafından işgal edilmiştir. Güneyde kalan Hz. Süleyman'ın inşa ettiği kutsal mabet MÖ 586'da Babil kralı Nabukadnezar/Buhtunnasr tarafından yıkılmış ve bölgede yaşayan Yahudi nüfusun bir kısmı sürgüne gönderilmiştir.¹⁷

MÖ 539'da Pers Krallığı'nın Babil karşısındaki zaferinin ardından MÖ 538'de Pers Kralı II. Kiros'un (Koreş, Cyrus) Yahudilere kutsal topraklarına dönüş izni vermesi ile geri dönüş başlamıştır.¹⁸ MÖ 520-515 yılları arasında Pers hükümdarının izni ile kutsal tapınak yeniden Kudüs'te inşa edilmiştir.¹⁹ Yahudiler, Pers yönetiminin ardından Helenistik, Haşmoney Hanedanlığı ve Roma yönetimlerinde yaşamıştır.²⁰ MS 66'da Roma yönetimine karşı çıkan Yahudi isyanından sonra MS 70'te Kutsal Mabet Romalılar tarafından yıkıldığında Yahudilerin bölgedeki varlığına son verilmiştir.²¹

Hıristiyan alemi için de bu coğrafya inanç ve tarih açısından değerlidir. Çünkü Hz. İsa bu coğrafyada doğmuş ve MS 30 civarında çarmıha gerilmiştir.²² Kudüs, bu sebeple uzun bir süre Hıristiyanlarda olumsuz çağrışımlarda bulunmuştur. Nitekim MS 336'da İmparator Konstantin'in annesi Helena'nın Hz. İsa'nın yaşadığı yerleri keşfetmek maksadıyla gerçekleştirdiği gezilerle Kudüs önem kazanmaya başlamıştır. Bazı kesimler tarafından Kudüs'e ziyaretler hoş karşılanmasa da Hıristiyan din adamları Kudüs ziyaretlerinin dini inancı pekiştireceğini düşünerek desteklemiştir. Helena'nın bu ziyaretinden sonra Hz. İsa'nın kabrinin bulunduğu topraklara Kıyamet Kilisesi'nin inşa edildiği düşünülmektedir. Mimari yenilikler ile de şehrin silueti değiştirilerek Hıristiyan kimlik kazandırılmıştır. Hz. İsa'nın hayatının önemli kısmının Kudüs'te geçmesi, Kıyamet Kilisesi'nin bu topraklarda inşa edilmesi ve hac ibadetinde önemli merkez

¹⁶ İbranice Akademisi'nin tanımlamasına göre Yahudi olmayanlar için İbranice'de גוי-Goy terimi kullanılmaktadır. Bkz.; “האקדמיה ללשון העברית מילת ההיפוש: גוי”, (Erişim Tarihi 20.01.2021), <https://hebrew-academy.org.il/search/%D7%92%D7%95%D7%99/>. Ayrıca bkz. İsrail Ben Yakar ve Yuda Siliki, “Goy”, içinde *Milon İvri-Turki, Turki-İvri* (Bat Yam: Hitahadut Yotsey Turkiya Beyisrael, 2011), 71.

¹⁷ Brad E. Kelle, *Ancient Israel At War 853-586 BC* (Oxford: Osprey Publishing, 2007), 132.

¹⁸ Süleyman Özmen, “Dini ve Hukuki Perspektife Göre Geçmişten Günümüze Kudüs'ün Önemi”, *Çukurova Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2018): 45; Sürgünden dönenlerin listesi için bkz. Eski Ahit, Ezra 2:1-67.

¹⁹ Tapınak inşası izni için bkz. Eski Ahit, II. Tarihler, 36:22.

²⁰ Helenist dönem ve Haşmoney yönetimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Menahem Stern, *Hatkufa Hahelenistit Umdinat Khaşmonaim (332-37 Lifney Hasfira)* (Yeruşalaym: Beyt Hotsaa Keter, 1981).

²¹ Kuhrt, *El Oriente Proximo en la Antigüedad*, 2:53.

²² Tamar Mayer ve Sulayman Ali Murad, *Jerusalem: Idea And Reality*, 5.

konumunda bulunması gibi sebeplerden dolayı Kudüs, Hıristiyan alemi için büyük önem arz etmektedir.²³

Kudüs'teki Hıristiyan hâkimiyetine 638'de son verilmiş ve Halife Ömer tarafından coğrafya İslam'ın egemenliği altına girmiştir.²⁴ Bizans kuvvetlerinden Kudüs topraklarının alınmasının ardından şehir sakinlerine bizzat Hz. Ömer tarafından emanname verilmiştir.²⁵ Bu belge ile cizye, haraç karşılığında can ve mal güvenliği sağlanmış, din serbestisi tanınmıştır. Bunun üzerine şehir, Rahip Sophronios'tan teslim alınmıştır.²⁶

Müslümanlar, kibleleri Kâbe'ye dönmeden önce ibadetlerini Kudüs'e, Mescid-i Aksa'ya yönelerek gerçekleştirmiştir. Müslümanların yaklaşık 17 ay Beytü'l-Makdis'e yönelerek ibadet etmesinin ardından kible Kudüs'ten Kâbe'ye çevrilmiştir.²⁷ İlk kible özelliğinin yanı sıra Miraç hadisesi²⁸ de bu topraklarda gerçekleştiği için Kudüs topraklarının İslam aleminde önemli bir yeri vardır. Nitekim Hz. Ömer devrinde 638'de Kudüs fethedilmiş ve tarihe geçen bir emanname ile Filistin'de adalete dayalı Müslüman idaresi başlamıştır. Halife Ömer bölge sakinlerine dinlerini özgürce yaşayabilmeleri için izin vermiştir. Kudüs halkın ibadet özgürlüğü, can ve mal güvenliği verilen bu emanname ile taahhüt edilmiştir. Ayrıca şehirde yaşamak isteyen gayrimüslimlere cizye karşılığı müsaade edilmiştir.²⁹

²³ Muhammed Güngör, "Hıristiyanlıkta Kudüs'ün Kutsallaşma Süreci", *Amasya İlahiyat Dergisi*, 14 (2020): 153-154; Ahmet Türkan, "Anahtarını İki Müslüman Ailenin Koruduğu Kilise: Kıyamet Kilisesi", *Milel ve Nihal*, 10/2 (2014): 227.

²⁴ Cengiz Batuk ve Rabia Mert, "Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir", 133; Gudrun Kramer, *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti'nin Kuruluşuna*, çev. Suphi Nejat Ağırnaslı (İstanbul: Verita Yayınları, 2007), 50.

²⁵ Mehmet Mahfuz Söylemez, "Kudüs ve Osmanlı Arşiv Vesikaları Işığında Yahudilerin Bölgeye Yerleşmeleri Üzerine Notlar", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1/2 (2016): 39.

²⁶ Osman Aydınlı, "Kudüs'ün Fethi ve Hz. Ömer Emannâmesi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1 (2020): 617.

²⁷ Kur'an-ı Kerim, Bakara, 144; Zehra B. Güney, "Ağlama Duvarı mı Burak Duvarı mı?", 55; Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir'üt Taberî, *Tarih-i Taberî*, çev. M. Faruk Gürtunca, (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2010), 3:145; Kiblenin değiştirilmesi ile ilgili ayrıntılar için bkz. Yavuz Ünal, "Hadis Verilerine Göre Hz. Peygamber'in İlk Kiblesi: Beyt-i Makdis", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12/12-13 (2001): 198-204.

²⁸ Miraç hadisesi için bkz. Ahmet Ağırakça, "Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı", *Artuklu Akademi*, 1/2 (2015): 9-10.

²⁹ Emanname için bkz. Mahdi Abdul Hadi, *Documents on Palestine*, (Jerusalem: PASSIA, 2007), 1:1; Osman Aydınlı, "Kudüs'ün Fethi ve Hz. Ömer Emannâmesi", 620-621.

1099'da Birinci Haçlı Seferi'yle birlikte Kudüs, tekrar Hıristiyan topraklarına dönüşmüştür.³⁰ Şehre giren Haçlı Kuvvetleri Müslümanları, Yahudileri ve kendilerine destek vermeyen Hıristiyanları katletmiştir. Ayrıca Hz. İsa'nın katili olarak gördükleri Yahudileri bu topraklardan kovmuşlardır.³¹ 1187'de Selahaddin Eyyubi komutasındaki ordunun Kudüs'ü tekrar almasıyla birlikte Hıristiyan hâkimiyeti sona ermiş ve Yahudilerin bir kısmının şehre dönüşlerine izin verilmiştir. Daha sonra hâkimiyet Memlükler'in eline geçmiştir. Memlükler bölgeyi Bilad'üş Şam idaresi altında yönetmiş ve bu idare şekli yüzyıllar süren bir geleneği ortaya çıkarmıştır. Buna göre özelde Kudüs, Şam'daki valiye bağlı bir şekilde yönetilmiştir. 1516'da Yavuz Sultan Selim komutasındaki Osmanlı ordusu hâkimiyeti sağlayana kadar öyle kalmıştır.³² Sultan Selim, Hz. Ömer'in Kudüs'ü fethettikten sonra Yahudilere ve Hıristiyanlara ibadet özgürlüğü için verdiği emannâme'yi tasdik etmiş, aynı hakların geçerliliğini koruyacağını Hıristiyan ve Yahudi din adamlarına belirtmiştir.³³ İslam sancağı altında hoşgörülle yönetilen topraklar Osmanlı Devleti'nin himayesine girmesiyle de aynı şekilde idare edilmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti, bölgeyi dönem dönem statüsü değişen fakat sancak özelliğini yitirmeyen bir şekilde yönetmiştir. 1516 senesinin sonu itibariyle Kudüs-Filistin'de başlayan Osmanlı yönetimi, İngilizler'in 1917'deki işgaline kadar devam etmiştir. Osmanlı yönetiminde Kudüs; sırasıyla Şam, Sayda Eyaletleri, Suriye Vilayeti ve 1871 Vilayet İdare Nizamnamesi sonrasında ise müstakil mutasarrıflık statüsüyle doğrudan İstanbul'dan yönetilmiştir.³⁴

³⁰ İlk haçlı seferi ve motivasyonları için bkz. Işın Demirkent, *Haçlı Seferleri* (İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997), 1-10; Jonathan Riley Smith, *The Oxford Illustrated History of The Crusades* (New York: Oxford University Press, 1995), 1-5.

³¹ Moshe Gil, *A History Of Palestine, 634-1099* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), 826; Peter Mansfield, *Ortadoğu tarihi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 42-49.

³² 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye Savaşları sonucunda Suriye ve Mısır Osmanlı hakimiyetine girmiştir. Hameyn adıyla anılan Mekke ve Medine şehirlerinin hizmetkarı manasında I. Selim'den itibaren Osmanlı sultanları "Hâdimü'l Hameyn" sıfatını kullanmıştır. Terimin kullanımı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Hulusi Yavuz, "Hâdimü'l Hameyn", içinde *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997), 15:26-27.

³³ Feyza Betül Köse, "Osmanlı Dönemi Kudüs'ünde İdari ve Sosyal Yapı", *Belgü*, 1 (2015): 173; Mehmet Mahfuz Söylemez, "Kudüs ve Osmanlı Arşiv Vesikaları Işığında Yahudilerin Bölgeye Yerleşmeleri Üzerine Notlar", 40. Rum Piriği Atalya (Atalı) ve beraberindeki heyet Osmanlı fethinin ardından ibadet özgürlüğü hususunda Sultan Selim'e başvurmuştur. Osmanlı Sultanı'nın verdiği emannâme için bkz. Refik Turan, Güray Kırpık ve Semiha Nurdan, ed., *100. Yılında Kudüs: Kahraman Şehitlerimizimizin Anısına*, Türk Tarih Kurumu yayınları. XXI. dizi ; sayı: 12 (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017), 55..

³⁴ İhsan Satış, "Kudüs Mutasarrıfları (1841-1902)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 30/2 (2016): 547.

Hükümdarlığı boyunca doğuya yönelen Yavuz Sultan Selim'in ardından halefi Kanuni Sultan Süleyman bölgede fetihlere devam etmiştir.³⁵ Ayrıca Kanuni döneminde imar faaliyetleri yürütülmüş ve Kudüs'te eski şehir adıyla bilinen kısmın etrafına sur çekilmiş, türbeler ve camiler restore edilmiştir. Filistin'in Osmanlı topraklarına katılmasının ardından bölge, Arz-ı Filistin adı altında Şam eyaletine bağlı şekilde yönetilen Kudüs, Gazze, Nablus ve Safed sancaklarına ayrılmıştır³⁶.

Mehmet Ali Paşa'nın isyanı sonrasında Kudüs'te konsolosluklar açmaya başlayan İngiltere, Fransa ve Rusya gibi büyük güçlerin hamleleri bu devletlerin Ortadoğu'ya karşı politikalarını belirlemelerinde büyük rol oynamıştır. İngiltere, Hindistan'a giden yolun güvenliğini sağlamak istemiştir. Rusya sıcak denizlere inme politikası sebebiyle Akdeniz'de güçlü Mehmet Ali yönetimi yerine zayıflamış Osmanlı yönetimini izlediği politikaya daha uygun görmüştür. Bu nedenle Rusya 1833'te Osmanlı Devleti ile imzaladığı Hünkâr İskelesi Anlaşması'ndan 20 yıl sonra, parçalanması gerektiğini savunmuş ve St. Petersburg'daki İngiliz büyükelçisine paylaşım teklifinde bulunmuştur.³⁷

1853'te Rusya'nın paylaşma fikrine karşı çıkan İngiltere, Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde paylaşım fikrinin takip edilmesinde etkili baş aktörlerden birisi olmuştur. Çünkü Osmanlı Devleti, Almanya ittifakında yer almış ve İngiltere'ye karşı Birinci Dünya Savaşı'na girmiştir. Savaş devam ederken İtilaf Devletleri gizli anlaşmalarla savaş sonrası Ortadoğu paylaşımı yapmıştır. Paylaşımlardan ilki Fransa, İngiltere ve Rusya arasında 1915 Mart-Nisan arasında nota değişimlerinden meydana gelen İstanbul Antlaşması'nda gerçekleştirilmiştir. Bu anlaşma ile Rusya, Akdeniz'e inme hayalinde ilk adımını atmıştır. Üç devlet arasında geçen yazışmaların ardından savaş sonrasında

³⁵ Biladüşşam (Bilad'üş Şam) adıyla anılan Suriye, Filistin, Lübnan ve Ürdün bölgesinin fethi 1521'de Dımaşk kentinin fethinin ardından Osmanlı'nın hakimiyetine geçmiştir. Bkz. Cengiz Tomar, "Şam", içinde *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 38:311.

³⁶ M. Lutfullah Kahraman, "Filistin", içinde *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996), 13:92; Hasan Karaköse, "Filistin ve Kudüs Meselesine Genel Bir Bakış (XIX. Yüzyıl Ortasından XX. Yüzyıl Ortalarına Kadar)", *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4/2 (2018): 151. Osmanlı yönetimine giren Suriye coğrafyasının sancakları için bkz. Selda Güner, "Onsekizinci Yüzyıl Şam'ına dair bazı gözlemler", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28/1 (2011): 136; Feyza Betül Köse, "Osmanlı Dönemi Kudüs'ünde İdari ve Sosyal Yapı", 165.

³⁷ Taha Niyazi Karaca, "Dostluktan Çatışmaya Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri", *Journal of Anglo-Turkish Relations*, 1/1 (2020): 17; Ömer Osman Umar ve Melek Yenisu, "Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı'nda Ortadoğu'yu Şekillendirme Çabaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 36/101 (2020): 33.

Boğazlar ve İstanbul'un Rusya'ya bırakılmasına karar verilmiştir.³⁸ İngiltere ve Fransa, Rusya'ya arzulan hakları tanıyarak Almanya ile olası ittifakını engellemeyi amaçlamıştır.

İngiltere, Mısır'ı işgal etmesinin ardından Hindistan'a giden yolun güvenliğini sağlamak ve kontrol etmek; Hindistan'dan hac ibadetini gerçekleştirmek için gelen hacıların sıkıntılarını gidererek güvenlerini sağlamak amacıyla Arap yarımadasına hassasiyet göstermiştir. Şerif Hüseyin'in³⁹ İttihat Terakki hükümetinin iktidara gelmesi ertesinde 1908'de Mekke Emiri makamına atanmasının ardından İngiltere aradığı fırsatı yakalamıştır. Şerif Hüseyin, bölgede bağımsız bir Arap krallığı kurmayı düşünüyordu. 1912'de İttihat Terakki hükümetinin Mekke Emirini görevden almayı planladığı söylentilerinin yayılmasının ardından Şerif Hüseyin politik yardımcısı oğlu Abdullah'ı 1912'de Mısır Yüksek Komiseri Lord Kitchener ile görüşmeye yollamıştır.⁴⁰

Şerif Hüseyin, isyanına destek verecek bir kuvvet, İngiltere ise bölgede Osmanlı'ya karşı kullanabileceği, halifenin cihad çağrısını askıda bırakacak lider arayışındaydı.⁴¹ Çünkü savaşa ittifak devletleri safında katılan Osmanlı Sultanının cihad ilanına Arapların destek vermesi savaşın seyrini değiştirebilirdi. Özellikle İngiltere, Hint Müslümanlarının bu ilandan etkileneceğini ve Hindistan'da kendisine karşı ciddi bir direnişin başlayacağından çekinmekteydi. Savaş başladıktan sonra Osmanlı Devleti, Mekke Emiri'nden destek talep etmiş ancak Hüseyin net bir cevap vermemiş, oyalama politikası gütmüştür.⁴²

³⁸ İsmail Köse, "I. Dünya Savaşı'nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar'ın Rus Çarlığı'na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)", *Bilig*, 89 (2019): 20.

³⁹ Hz. Muhammed'in soyundan gelenler için unvan olarak kullanılmıştır. Şerif Hüseyin, 1908'de II. Abdülhamid tarafından Mekke emiri olarak tayin edilmiştir. Görevi, bedevilerin isyanını bastırmak ve hac yolunun, hacıların güvenliğini sağlamaktır. Azmi Özcan, "Şerif Hüseyin", içinde *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 37:585.

⁴⁰ İsmail Köse, "İngiltere'nin Arap İsyanı Tertibi (1914-1918): İsyanın Cumhuriyet Dönemi Hükümet Programlarındaki Dış Politika Yansımaları", *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 8/1 (2017): 41; Gudrun Kramer, *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti'nin Kuruluşuna*, 166; M. Talha Çiçek, "Erken Cumhuriyet Dönemi Ders Kitapları Çerçevesinde Türk Ulus Kimliği İnşası ve 'Arap İhaneti'", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 32 (2012): 176-177; M. Talha Çiçek, "İttihatçılar ve Şerif Hüseyin: Mekke İsyanının Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 16 (2013): 55. Lord Kitchener ve Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah arasındaki görüşmeler için bkz. C. Ernest Dawn, *From Ottomanism to Arabism Essays on the Origins of Arab Nationalism* (Chicago: University of Illinois Press, Chicago), 20-26.

⁴¹ Tuncay Ögün, "Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İnan Örneği", *Türkiyat Mecmuası*, 28/1 (2018): 97.

⁴² Gideon Biger, *The Boundaries Of Modern Palestine, 1840-1947* (London: RoutledgeCurzon, 2004), 47; Dan Cohn Sherbok ve Dawoud El Alami, *The Palestine Israeli Conflict* (Oxford: Oneword Publications, 2001), 141-142; William L. Cleveland, *Modern Ortadoğu Tarihi*, çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008), 176.

Savaş başladığı sırada Londra'da Savaş Bakanı vazifesine başlayan Lord Kitchener, Mısır'daki Sir Ronald Storrs'a talimat gönderip Hüseyin'in oğlu Abdullah ile temasa geçmesini ister. Osmanlı'nın Almanya safında savaşa katılması durumunda Arapların İngilizlere destek verme ihtimalini öğrenmek ister.⁴³ Bu soruya hemen cevap vermeyen Şerif Hüseyin, yanıtını 14 Temmuz 1915'te Mısır Yüksek Komiseri Sir Henry McMahon'a mektup göndererek bildirmiştir. Böylece tarihe McMahon-Şerif Hüseyin mektuplaşmaları adıyla geçecek mektup alışverişi başlamıştır. Şerif Hüseyin bu mektubunda talep ettiği sınırları⁴⁴ açıklamış ve halifeliğinin kabul görmesini istemiştir. McMahon bu mektuplarda Hüseyin'e Arap devletlerinde bağımsızlık vaat etmiş⁴⁵ ancak Filistin meselesine açıklık getirmemiş, bulanık bırakmıştır.⁴⁶ İkili arasındaki 24 Ekim 1915 tarihli dördüncü mektupta McMahon, Mersin ve İskenderun bölgeleriyle Suriye'nin Şam, Humus, Hama ve Halep şehirlerinin batısının tamamen Arap olmadığı için talep edilen bölgelerin dışında tutulması gerektiğini, bu düzenlemelerle birlikte sınırların kabul edildiğini yazmıştır. Şerif Hüseyin mektuplaşmaların ardından anlaşmada üzerine düşen kısmı yerine getirmiş, 5 Haziran 1916'da Osmanlı'ya isyan ilan ederek Osmanlı garnizonlarına saldırıya başlamıştır.⁴⁷ 14 Temmuz 1915-10 Mart 1916 tarihleri arasında Şerif Hüseyin ve McMahon arasında mektup alışverişiyle pazarlık devam etmiştir. İngiltere Mekke Emiri ile yaptığı bu anlaşma aracılığıyla Kanal üzerindeki Türk gücünü kırmak ve Osmanlı kuvvetlerinin bölünmesini sağlamayı planlamış ve başarılı olmuştur. İngiltere bir yandan Araplara vaatlerde bulunmuş bir yandan da Fransa ile birlikte Rusya ve İtalya'yla anlaşmalar yaparak Ortadoğu paylaşımını meşrulaştırmaya çalışmıştır. Büyük devletler anlaşmalarda birbirlerine verdikleri vaatlerle kendi paylarına zeval

⁴³ Abdul Latif Tibawi, *Anglo - Arab Relations And The Question of Palestine 1914-1921* (London: Luzac & Company Ltd, 1978), 40-41; Mim Kemal Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2018), 147-48.

⁴⁴ Kuzeyde Mersin ve Adana ile Birecik, Urfa, Mardin, Midyat, Cizre, Amediye'nin düştüğü 37. Paralelden İran sınırına kadar; doğuda pers sınırlarından Basra Körfezi'ne kadar; güneyde Aden hariç Hint Okyanusu'na kadar; batıda Akdeniz'den Mersin'e kadar Kızıldeniz bölgesi. (Hüseyin'in istediği sınırlar günümüzdeki Suriye'yi, Türkiye'nin güneyinde bazı bölgeleri, Ürdün, Irak, Suudi Arabistan, Filistin, Suriye, Körfez ülkeleri ve Yemen'in büyük kısmını kapsamaktaydı. Mektup için bkz. Hadi, *Documents on Palestine*, 1:28-29.

⁴⁵ Eryaman, "20.Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Filistin Politikası", 13.

⁴⁶ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, çev. Mehmet Harmancı (İstanbul: Epsilon, 2004), 147-148.

⁴⁷ The Royal Institute of International Affairs, "The McMahon Correspondence Of 1915-16", *Bulletin of Interneational News*, 16/5 (1939): 191-192; Adel Safty, *Might Over Right: How the Zionists Took Over Palestine*, 1. ed (Reading: Garnet Publ, 2009), 8; T. E. Lawrence, *Bilgeliğin Yedi Sütunu*, çev. Bilal Çölgeçen (Ankara: Chviyazıları Yayınevi, 2014), 12.

getirmemeyi amaçlamıştır. McMahon-Şerif Hüseyin mektuplarında Fransa'nın ilgi gösterdiği Halep ve Beyrut toprakları da bu pazarlığa dahil edildiği için meseleyi netleştirmek adına Ortadoğu meselesi ile alakalı hususlar için Fransız Diplomat Charles Francois Georges Picot ve İngiliz Sir Mark Sykes arasında detaylı görüşmeler gerçekleştirilmiştir.⁴⁸

İki ülke arasında anlaşmaya 16 Mayıs 1916'da varılmıştır. Sykes-Picot Anlaşması (Küçük Asya Antlaşması) adıyla geçen görüşmelerde Fransa, Lübnan'ı⁴⁹ yönetme hakkı ve Suriye'de ayrıcalıklar elde etmiş; İngiltere için hayati önem taşıyan Bağdat ve Basra İngilizlere bırakılmış; Rusya, Doğu Anadolu ve İstanbul'da söz hakkı istemiştir. Filistin üzerinde birtakım anlaşmazlıkların ardından Fransa, Akka ve Hayfa limanlarının İngiltere kontrolüne, bölgenin diğer kısımlarının uluslararası yönetime bırakılmasına razı gelmiştir. İki ülke de Ortadoğu'da etkileri altında kurulacak uydu devletler vasıtasıyla bölgede etkin olmayı amaçlamıştır. Anlaşma, Arapları kızdırmamak ve iki ülke arasındaki iş birliğine zarar gelmemesi için gizli tutulmuştur.⁵⁰

Paylaşımın ardından Fransa himayesine girecek topraklar mavi bölge (A), Britanya himayesine girecek topraklar da kırmızı bölge (B) olarak belirlenmiştir. Kudüs toprakları da kutsallığı sebebiyle uluslararası statüye kavuşturulmuş ve kahverengi bölge olarak adlandırılmıştır. Uluslararası statü verilmesinin arkasında yatan sebep İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Filistin için farklı planlar tasarlamasıdır. Fransa, Filistin'in Suriye'ye katılmasını ve böylece bölgede etki alanını genişletmeyi amaçlamış; İngiltere Irak'a ve Akdeniz'e açılan kapı statüsünde görmüş, Rusya da dini sebeplerle Filistin'de etkili olmayı amaçlamıştır. Üç büyük devletin farklı emelinden ötürü bölgede uluslararası statü uygun görülmiştir.⁵¹

⁴⁸ T. G. Fraser, ed., *The First World War And Its Aftermath: The Saping Of The Middle East* (London: Gingko Library, 2015), 5-8; Sherbok ve Alami, *The Palestine Israeli Conflict*, 143; Anlaşma maddeleri için bkz. Mahdi Abdul Hadi, *Documents on Palestine*, 1:32-33..

⁴⁹ Lübnan'ın sınırları kuzeyde Kebir ırmağı, doğuda Antilübnan dağları, Balebek ile beraber Bika'nın tamamına yakını, güneyde ise Sayda ve Sur şehirlerini içine alacak şekilde belirlenmiştir. Şit Tufan Buzpınar, "Lübnan", içinde *İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003), 27:251.

⁵⁰ John Quigley, *The Statehood of Palestine, International Law In The Middle East Conflict* (New York: University Press, 2010), 12; Fraser, *The First World War And Its Aftermath*, 5; Fromkin, *Barişa Son Veren Bariş: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, 157; Eryaman, "20.Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Filistin Politikası", 13.

⁵¹ Ribhi Halloum, *Belgelerle Filistin* (İstanbul: Alan Yayıncılık, 1989), 179-80; Quigley, *The Statehood of Palestine, International Law In The Middle East Conflict*, 13; Kadir Kasalak, "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25 (2016): 66.

Filistin coğrafyası doğrudan veya dolaylı şekilde uzun yıllar boyunca İngiltere'yi etkilemiş, siyasi faaliyetlerini belirlemede önemli rol oynamıştır. 1908'de İttihat ve Terakki Partisi'nin Filistin politikası da İngilizlerin Filistin meselesine hassasiyet göstermesine sebebiyet vermiştir. Türk yönetimi Yahudi bankerlerden borç almayı ve Filistin'e Yahudi yerleşimlerine izin vermeyi planlamıştır. Ancak ekonomik açıdan destek sağlarken öte yandan Arap sakinleri kızdırmamak amaçlanmış ve iki halkı uzlaştırma siyaseti yürütülmüştür. Siyonist cepheden de Filistin'e Yahudi göçü hakkında Türk yetkililerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Nesim Ruso ve Nesim Mazliyah gibi Siyonistler İttihat ve Terakki Partisi liderlerinden Ahmet Rıza, Enver Paşa, Talat ve Nazım Beyleri ziyaret etmiştir. Daha sonra Başhaham Hayim Nahum, meclis başkanlığına seçilen Ahmet Rıza'yı makamında tebrik etmiştir. Aralarında geçen görüşmede Ahmet Rıza, Yahudilerin Osmanlı'ya fen, endüstri ve sanayi gibi hususlarda yardım etmesi karşılığında kısıtlama olmaksızın Osmanlı ülkesine yerleşebileceklerini belirtmiştir.⁵²

Siyonistlerin asıl niyetlerinin Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak olduğunun anlaşılmasından sonra İttihat ve Terakki, Yahudi göçünü destekleme politikasını terk etmiştir. Siyonistler görüşmeleri sürdürmüş ve devlet yetkililerini sadece yerleşmek niyetini taşıdıklarına ikna etmişlerdir. İttihatçılar, Yahudi göçmenlerin ikamet edebileceği topraklar için Makedonya ve Mezopotamya topraklarını düşünmüştür. Makedonya'nın seçilmesindeki amaç Osmanlı'dan bu ülkeyi koparmak isteyen ayrılıkçı akımlara karşılık Osmanlı'ya bağlı unsurlarla hareket etmektir. Mezopotamya ise ekonomik potansiyelinden ötürü Yahudilerin ticari kabiliyetleriyle kalkındırmak amacıyla seçilmiştir.⁵³

Görüşmelerin ardından Mezopotamya'da seyrek nüfuslu bölgelere Yahudilerin yerleştirilmesine karar verilmiştir. Türk yönetiminin aldığı bu karar İngiltere'yi tedirgin etmiştir. Mezopotamya, İngiltere'nin Hindistan güzergahında önemli bir konuma sahiptir. Burada başka bir gücün etkinliği demek İngiliz çıkarlarının tehlikeye girmesi manasına

⁵² Kasalak, "İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası", 67; Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*, 147-48; Ahmet Asker, "I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki'nin Siyonistler ile Uzlaşma Çabası: Osmanlı-İsrail Birliği Projesi", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11/2 (2016): 99.

⁵³ Ali Arslan, "Avrupa'dan Türkiye'ye Yahudi Göçünün Stratejik Olarak Kullanılması (1880-1920)", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 3/5 (2007): 32-33; Esin Özgül, "1917 Balfour Deklarasyonu ve Filistin'e Yahudi Göçü" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2018), 184.

gelmekteydi. Bu sebeple İngiltere Filistin coğrafyasındaki etkinliğini de artırmıştır. Bölgede Osmanlı himayesinde Arap-Musevi ittifakı yerine aleyhine bir ittifak kurmayı amaçlamıştır. Buna ek olarak İngiltere, topluluğu kendi kontrolünde tuttuğu zaman Süveyş Kanalı'nın güvenliği hususunda da endişelere gerek kalmayacaktı. Bu sebeple Arap-Musevi ittifakını kendi lehine çevirmeye çalışmıştır.⁵⁴

İngiltere, Hindistan'a giden deniz yolunu, ticaret akışını ve sömürge mallarının transitini güvence altına almaya önem vermiştir. 1869'da faaliyete geçen Süveyş Kanalı'nda Fransa söz sahibiydi. Kanal şirketinin hisselerinde büyük payı bulunuyordu. 1875'te Fransa kontrolündeki Süveyş Kanalı'nın İngiltere tarafından ele geçirilmesi Hindistan'a giden deniz yolunun güvenliğini sağlamak amacıyla atılan adımlardandır.⁵⁵ İngiltere, Kanal Şirketi'nin hisse senetlerinin bir kısmını satın alarak kanal üzerinde söz hakkı elde etmiştir. Yaklaşık 7 yıl sonra, 1882'de Mısır'ın İngiliz işgaliyle birlikte ikili arsındaki ilişkiler daha da gerginleşmiştir.⁵⁶

19. yüzyılın imkanları göz önünde bulundurulduğunda kat edilen mesafe ve süresi oldukça önemlidir. Süveyş Kanalı, İngiltere için hayati derecede önem arz etmekteydi ve Hindistan'a giden yolu neredeyse yarı yarıya düşürmekteydi. Ayrıca Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Süveyş Kanalı'nın önemi İngiltere'nin Hindistan ve Uzakdoğu ticari faaliyetlerini güvence altına alabilmesi ve askeri takviyelerin güvenli şekilde transfer edilebilmesi açısından daha da artmıştır. Osmanlı Devleti, savaşa Almanların yanında katılmasının ardından kanalın İngilizler için hayati önemini bildiğinden bölgeyi ele geçirerek İngilizlerin destek ve takviye akışını kesmek istemiştir. Çünkü İngilizler, kanalı kullanarak Hindistan'dan getirdikleri askerleri batı cephesine, Fransa'ya sevk

⁵⁴ Özlem Tür, "Türkiye ve Filistin 1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 62/1 (2007): 234; Eryaman, "20.Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Filistin Politikası", 20.

⁵⁵ William E. Burns, *A Brief History Of Great Britain*, Brief history (New York: Facts On File, 2010), 154; Taha Niyazi Karaca, *Büyük Oyun* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 427-28; Eryaman, "20.Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Filistin Politikası", 12.

⁵⁶ Karaca, "Dostluktan Çatışmaya Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri", 23.

etmiştir.⁵⁷ Ancak Osmanlı Devleti kanal seferlerinde başarı elde edememiştir.⁵⁸ İngiltere'nin Filistin coğrafyasında hâkimiyeti elde etmesi Siyonistlerin de işine yaramıştır. Çünkü 19. yüzyılın sonlarına doğru adından sıkça söz ettiren Yahudi milliyetçiliği Siyonizm için aranan destek İngiltere'den gelmiştir.

B. Yöntem ve Sınırlılıklar

Araştırmada kitaplık taraması, doküman metodu ve belgesel tarama isimleriyle bilinen yöntem kullanılmıştır.⁵⁹ Konuyla alakalı arşiv belgeleri, raporlar, hatıralar, kütüphanelerden elde edilen tetkik eserler ve gazetelerin sınıflandırması yapıldıktan sonra detaylı şekilde incelenmiştir. Yabancı dillerdeki eserlerin konumuzla alakalı olan kısımları aslına uygun şekilde çevrilmiş ve analiz edilmiştir.

Yabancı dilde yazılmış eserlerin incelemesi yapılırken elde edilen verilerin diğer eserlerle karşılaştırmasını yaparak tarafsız çalışma ortaya koymak amaçlanmıştır. Böylece eserlerde sunulan bilgi dönemin diğer kaynaklarıyla birlikte incelenerek analiz edilmiştir. Başlıklar ondalık sisteme göre yazılmıştır. Bölümlendirmede ana bölüm ve alt bölümlerde başlıklar numaralar kullanılmıştır.

Yüksek lisans tez çalışmamızda kullanılan bilgilerin elde edildiği kaynaklar Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tez yazım kuralları çerçevesinde sayfa altı dipnot sistemine göre belgelendirilmiştir.

Çalışmamız zaman ve konu hususunda sınırlandırılmıştır. Konu, Sir Chancellor'un görevde bulunduğu 1929 yılı ile sınırlandırılmıştır. Bu bağlamda 1928-1931 yılları arasında yüksek komiserlik makamında bulunan Chancellor'un sadece 1929 yılı Filistin faaliyetleri incelenmiştir. Chancellor'un 1929 yılında ekonomi, tarım, orman ve hayvancılık, topraklar, kamu, eğitim, sağlık, sivil ve askeri kuvvet faaliyetleri incelenmiştir. 1930-1931 yılları arasındaki Filistin faaliyetlerine çalışmada yer verilmemiştir.

⁵⁷ Howard Morley Sachar, *A History Of Israel: From The Rise Of Zionism To Our Time* (New York: Knopf, 2007), 92; Cemal Paşa ve Alpay Kabacalı, *Hatıralar: İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı Anıları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay, 2006), 5-6. Enver Paşa, Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na katıldıktan bir süre sonra Cemal Paşa'yı çağırarak İngilizleri Mısır'a sıkıştırmak ve Hint kuvvetlerinin sevkini önlemek amacıyla paşanın komutasındaki 8. Kolorduyu görevlendirdiğini bildirmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Cemal Paşa ve Kabacalı, 164.

⁵⁸ Figen Atabey, "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme", *Atatürk Yolu Dergisi*, 66 (2020): 65.

⁵⁹ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayınları, 2012), 183.

Ancak 23-30 Ağustos 1929 tarihleri arasında patlak veren Ağlama Duvarı Olayları ve ardından 1930'da yayımlanan raporlar isyanın Filistin'e etkisini analiz etmek amacıyla incelenmiştir.

C. Literatür Değerlendirmesi ve Kaynaklar

Filistin'in genel durumu hakkında bilgi elde etmek için birimlerin Yüksek Komisere gönderdiği yılsonu raporlarından ve Yüksek Komiser Chancellor'un Milletler Cemiyeti'ne gönderdiği rapordan, yerel gazetelerden ve tetkik eserlerden faydalanılmıştır. Bu doğrultuda çalışmamızla alakalı yayımlanmış on yedi adet arşiv belgesine başvurulmuştur.

1- Raporlar

Tez çalışmamızın temel kaynağı Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ERUSAM) arşivinden elde edilen Government of Palestine Report, *Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1929*, başlıklı Yüksek Komiser Chancellor'un Milletler Cemiyeti'ne gönderdiği rapordur. Rapor, Filistin'de eğitim, sağlık, ekonomi, tarım, kamu çalışmaları ve Yahudi göçleri konularında kayıtları içermektedir.

CO 814/4-0007 numaralı belge İngiliz arşivinden (The National Archives) elde edilmiştir. Raporda eğitim birimi tarafından 1929-1930'da Filistin'de yürütülen faaliyetlere yer verilmiştir. Eğitim birimi tarafından Yüksek Komiser Chancellor için hazırlanan rapora 1929 yılında eğitim faaliyetlerini incelemek amacıyla başvurulmuştur. Öğrenciler, faaliyet gösteren okullar ve öğretmenler hususunda ayrıntılı bilgiler bulunan rapordan faydalanılmıştır.

CO 814/4-0001 numaralı belge İngiliz arşivinden elde edilmiştir. Sağlık biriminin Yüksek Komiser Chancellor için hazırladığı raporda 1929 'da Filistin'de sağlık alanında yürütülen çalışmalar, doğum ve ölüm oranları, bulaşıcı hastalıklar, sağlık hizmetleri gibi hususlara yer verilmiştir.

CO 814/4-0002 numaralı belge İngiliz arşivinden elde edilmiştir. Rapor 1929 yılında Sir Chancellor tarafından Filistin'de yürütülen kamu faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Çalışmamızda Chancellor'un bu alanda yürüttüğü faaliyetler ele alınırken bu rapordan faydalanılmıştır.

CO 814/4-0006 numaralı belge İngiliz arşivinden elde edilmiştir. Tarım ve Ormancılık Birimi tarafından hazırlanan bu rapor 1927-1930 yılları arasındaki İngiltere faaliyetlerini ele almaktadır. Çalışmamızda bu raporun 1929 yılı faaliyetleri kısmından faydalanılmıştır.

1929 isyanının ardından Yüksek Komiser Chancellor'un tavsiyesiyle kurulan Shaw Komisyonu'nun CMD. 3530, *Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929*, 1930 başlıklı rapor İngiliz arşivinden elde edilmiştir. Sir Walter Shaw, hazırladığı raporda isyanın sebeplerini araştırmış ve tekrarını engellemek adına İngiltere hükümetinin ve Yüksek Komiserliğin Filistin'de hangi adımları atması gerektiğini yazmıştır. Kullandığımız bu eser isyan sonrası faaliyetleri anlamak için çalışmamıza büyük katkıda bulunmuştur.

Ağlama Duvarı ile alakalı meselelere açıklık getirmesi adına 1928'de İngiltere Sömürgeler Bakanlığı tarafından yayınlanan CMD. 3329, *The Western or Wailing Wall in Jerusalem Memorandum by the Secretary of State for the Colonies*, başlıklı arşiv belgesinden faydalanılmıştır. ERUSAM arşivinden elde ettiğimiz bu belge Londra Hükümeti'nin Kudüs'teki Ağlama Duvarı politikasını belirlemek üzere yayınladığı belgedir. 19 Kasım 1928'de yayınlanan belgede Sömürgeler Bakanlığı Ağlama Duvarı üzerindeki hakları netleştirmeyi amaçlamıştır. Yahudiler tarafından Ağlama Duvarı etrafına sandalye koymanın, duvara perde çekmenin yasak olduğu bildirilmiştir.

2- Gazeteler

Birimlerin yıllık raporlarının yanı sıra yerel basında çıkarılan sekiz gazeteden yararlanılmıştır. Gazeteler İsrail arşivi tarafından online erişime açılan arşiv kaynaklarıdır. 1925 yılından itibaren günlük yayımlanan *The Palestine Bulletin* gazetesinden 1929 yılı faaliyetlerini incelemek ve Ağlama Duvarı Olayları hakkında bilgi vermek amacıyla faydalanılmıştır.

Farklı kaynaklara başvurarak veri karşılaştırması yapabilmek amacıyla 1911'den itibaren haftalık yayımlanan *The Sentinel* gazetesinden 1928-1930 yılları arasında faydalanılmıştır. 1891'den itibaren haftalık yayımlanan *The Reform Advocate* gazetesinden 1928-1930 yılları arasında faydalanılmıştır. 1915'ten itibaren haftalık yayımlanan *The American Jewish World* gazetesinin 1928-1930 arası yayınlarından faydalanılmıştır. Çeşitli gazetelere başvurarak gazetelerin ele aldığı olaylar farklı

açılardan değerlendirilmiştir. Böylece bulguların kıyaslaması yapılmış ve tarafsızca analiz edilmiştir.

Günlük yayımlanan gazetelere başvurarak dönem hakkında daha fazla bilgi elde etmek amacıyla 1918'ten itibaren günlük yayımlanan *Haaretz*, 1919'dan itibaren günlük yayımlanan *Doar Hayom*, 1925'ten itibaren günlük yayımlanan *Davar* gazetelerinden faydalanılmıştır. Bu gazetelerin 1928-1930 arasındaki yayınları incelenmiştir. 1929 yılından önceki yayınların incelenme nedeni 1929 yılında patlak veren Ağlama Duvarı Olayları'na giden süreçte yaşanan hadiseleri daha iyi kavramaktır. Farklı gazeteler incelenerek elde edilen verilerin karşılaştırması yapılmıştır.

1919-1923 yılları arasında *Official Gazette of the Occupied Enemy Territory Administration (South)* adı altında yayın yaparken 1924 yılı ile birlikte *The Official Gazette of the Government of Palestine* adı altından yayınlarına devam eden resmî gazeteden 1929 yılında yönetimin aldığı kararlar, raporlar ve değişen yönetmelikler hususunda faydalanılmıştır. Bu kaynak Yale Üniversitesi Kütüphanesi'nin dijital arşiv koleksiyonundan sağlanmıştır.

3- Tetkik Eserler

Siyonizm faaliyetleri hususunda Theodor Herzl'in anılarından oluşan 5 ciltlik *The Complete Diaries of Theodor Herzl* serisinden faydalanılmıştır. 1895-1904 yılları arasındaki Siyonist faaliyetlere ışık tutan bu eser tez çalışmamızda başvurulan eserler arasındadır.

1929 İsyanı'nı daha iyi kavramamızı sağlaması açısından 1920-1921 yıllarında vuku bulan isyanları incelemek üzere Erciyes Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nden elde edilen Tom Segev'in *One Palestine Complete: Jews and Arabs Under the British Mandate* eserinden faydalanılmıştır.

Michael Cohen'in *Britain's Hegemony in Palestine and in the Middle East 1917-1956* eserine Balfour Deklarasyonu, Siyonizm ve Ağlama Duvarı Olayları hususunda bilgi elde etmek amacıyla başvurulmuştur. Martin Kollinsky'nin *Law, Order and Riots in Mandatory Palestine 1928-35* eserinden 1929 Ağlama Duvarı Olayları ve ardından yüksek komiserin yürüttüğü faaliyetler hususunda faydalanılmıştır.

Yahudilik ile alakalı terimler konusunda ise editörlüğünü Fred Skolnik ve Michael Berenbaum'un üstlendiği 22 ciltlik *Encyclopedia Judaica* eserinin ilgili maddelerinden

faydalanılmıştır. Ayrıca terimleri açıklamak için Yusuf Besalel'in 3 ciltlik *Yahudilik Ansiklopedisi* eserinden faydalanılmıştır.

D. Tez Çalışmasıyla İlgili Kavramlar ve Açıklamalar

1. Siyonizm ve Siyasi Siyonizm'in Gelişimi

18. yüzyılın sonlarında dünya milletlerinin kaderini değiştirecek, ulus devletlerin temelini atacak Fransız İhtilali ile gelen milliyetçilik akımından; ilk etapta Avrupa genelinde, ilerleyen süreçte dünya genelinde çok milletli imparatorluklar, devletler nasibini almıştır. Milliyetçiliğin net bir tanımını yapmak mümkün değildir. Ancak milletlerin oluşma ya da gelişme süreci şeklinde tanımlayabileceğimiz bu ideoloji liberal, muhafazakâr, yayılmacı ve anti-kolonyal olmak üzere dört sınıfta incelenmektedir.⁶⁰

Yahudi milliyetçiliği Siyonizm, bu türlerden muhafazakâr milliyetçiliğe daha yakındır. Muhafazakâr milliyetçilikte vatandaş yurtseverdir ve sınırları dahilinde mevcut düzenin korunmasını amaçlar. Siyonizm'de herhangi bir sınırdan-vatandan söz edilemese de atalarının yaşadığı, onlara vaat edildiğine inanılan topraklara sahip çıkma arzusu barındırdığı için bu çatı altında incelemek mümkündür.

Siyon kelimesi siyasi manada ilk kez 19. yüzyılın son çeyreğinde, Nisan 1890'da Rus Yahudisi Nathan Birnbaum tarafından kullanılmıştır. Birnbaum, yayınladığı dergi "Self Emancipation (Selbstemanzipation)" ile kendi kendine kurtuluşu savunmuş, Viyana ve ötesindeki öğrenci topluluklarının Siyonizm aktivitelerinde kıvılcım başlatmıştır.⁶¹ Siyonizm, Filistin topraklarında (Eretz Yisrael⁶²) Yahudi varlığını sağlamayı amaçlayan harekettir.⁶³ Yahudilerin topraklarına duydukları özlem sürgün edilmeleriyle başlamıştır. Kelimenin geldiği 'Siyon' kökü Tevrat'ta Kudüs ve Kudüs'teki bir dağ için

⁶⁰ Temuçin F. Ertan, "Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?", *Atatürk Yolu Dergisi*, 16/62 (2018): 41; Milliyetçilik türleri için bkz. Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış* (İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999), 71-73; Andrew Heywood, *Politics* (London: Palgrave Macmillan Press, 2013), 115-123; Anthony D. Smith, *Millî Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener (İstanbul: İletişim Yayınları, 1994), 129-36; Aytuğ Mermer Üzümlü, "Tanımların Ötesinde Milliyetçilik: Kuramlar, Tartışmalar, Paradokslar", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 89/89 (2019): 328-332.

⁶¹ Daniel Rayzer, "Adam Ekhad Şaloş İdeologiyot", *Segula*, 46 (2014): 42; Ertuğrul Bayramoğlu, *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2006), 49; Ben Halpern, *A Clash Of Heroes Brandeis, Weizmann, and American Zionism*, Studies in Jewish history (New York: Oxford University Press, 1987), 16; T. G Fraser, Andrew Mango ve Robert McNamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, çev. Füsün Doruker (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), 36.

⁶² אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל: Hz. Davud ve Süleyman dönemindeki İsrail Krallığı'na atıfta bulunarak Yahudiler tarafından kullanılan tabirdir. İsrail toprağı, devleti, diyarı manasına gelmektedir.

⁶³ Can Deveci, "İsrail Filistin Meselesi", *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 2015, 3.

kullanılmaktadır.⁶⁴ Buradan yola çıkarak hareketin amacının aynı zamanda Yahudileri tekrar Kudüs'te tek bir çatı altında toplamak olduğunu söyleyebiliriz.⁶⁵

Günümüzde siyasi Siyonizm fikrinin ilk savunucusu Theodor Herzl gibi algılansa da daha önce bu fikri savunan başka fikir adamları da vardır. 18. yüzyılın sonlarına doğru Saraybosna'da dünyaya gelen Rabbi Judah Solomon Hai Alkalai, 1839 yılında yayınladığı Ladino⁶⁶-İbranice eserinde⁶⁷ Yahudilerin kefaretime son vermek için kutsal topraklara dönerek Yahudi kolonileri halinde yaşamaları gerektiğini yazmıştır.⁶⁸ 1840'da Şam'da ortaya atılan kan iftirası⁶⁹ neticesinde yüzlerce Yahudi'nin katledilmesi Alkalai'nin düşüncelerinde etkili olmuştur. Sonraki yıllarda yazdığı eserlerine de bu düşünce değişikliği yansımış ve kurtuluşa giden yolda Yahudilerin kendilerinin aktif rol

⁶⁴ Eski Ahit, II. Samuel 5/7-9; Michael Prior, *Zionism and The State of Israel* (New York: Routledge, 1999), 47-48.

7- Ne var ki, Davut Siyon Kalesi'ni ele geçirdi. Daha sonra bu kaleye "Davut Kenti" adı verildi.

8- Davut o gün adamlarına şöyle demişti: "Yevuslular'ı kim yenilgiye uğratırsa Davut'un nefret ettiği şu 'Topallarla körlere' su kanalından ulaşmalı!" "Körlerle topallar saraya giremeyecek" denmesinin nedeni işte budur.

9- Bundan sonra Davut "Davut Kenti" adını verdiği kalede oturmaya başladı. Çevredeki bölgeyi, Millo'dan içeriye doğru uzanan bölümü inşa etti.

⁶⁵ Ester Benbassa, "Siyonut Ufolitika Mekomit Bakehilot Hamizrah", *Peamim: Rivon Lehaker Kehilot Yisrael Bamizrah*, 73 (1997): 36; L. J. Epstein, *The Dream of Zion: The Story of The First Zionist Congress* (London: The Rowman and Littlefield Publishing, 2016), 1; Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., "Zionism", içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 21:539.

⁶⁶ Musevilerin kullandığı, 15. yüzyıl İspanyolcasını temel alan ancak içinde İbranice, Türkçe, Fransızca, Yunanca, Arapça ve Portekizce kelimeler barındıran, Latin kökenli bir Hint-Avrupa dili olan İspanyolcanın bir lehçesidir.

⁶⁷ Eserin adı Darhey Noam (Hoşluk/Hoşnutluk yolları).

⁶⁸ Howard Morley Sachar, *A history of Israel*, 6; Dan Cohn Sherbok, *Introduction to Zionism and Israel, From Ideology to History* (New York: Continuum International Publishing, 2012), 17-18; Yasemin Avcı, "Siyon'dan Siyonizm'e Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirsiz Gelişimi", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 3 (2006): 49; Ceren Altunbeğ Turgut, "Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2015), 13.

⁶⁹ Yahudilerin Pesah Bayramı ritüellerini yerine getirebilmeleri için Hristiyan kanına ihtiyaç duydukları iddiası tarihte "kan iftirası" olarak bilinmektedir. Kan iftirası tarihsel gelişimi için bkz. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., "Blood Libel", içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 3:774-780. Şubat 1840'ta İtalyan papaz ve hizmetkarının Şam'da bir anda ortadan kaybolmasının ardından şehirdeki Yahudiler ritüelleri için onları kaçırmakla suçlanmıştır. Kısa sürede tüm Ortadoğu'ya yayılan söylentilerde yüzlerce Yahudi zarar görmüştür. Diplomatların Osmanlı Sultanı Abdülmecit'ten Yahudilerin suçsuz olduğunu söyleyen ferman almasıyla karışıklıklar son bulmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Jonathan Frankel, *The Damascus Affair Ritual Murder, Politics, and the Jews in 1840* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997).

alması gerektiğini savunmuştur.⁷⁰ 1845'te yayınladığı eserinde⁷¹ ise İbranice'nin yeniden canlandırılmasını tavsiye etmiştir.⁷²

Alkalai'nin yanı sıra aynı dönemde yaşamış Zvi Hirsch Kalischer de yabancı topraklarda yaşayan ve asimile olan Yahudilerin kefaretlarını ödediklerini savunmuştur.⁷³ Bu sebeple 1836'da Kudüs'ün satın alınması için birtakım girişimlerde bulunmuştur.⁷⁴ 1862'de yayınladığı eserinde⁷⁵ Kalischer, tüm Yahudilere seslenmiş ve vatanları uğruna kurbanlar vermelerini talep etmiştir. Hayatını Yahudilerin Filistin topraklarına dönmesi için geçiren Kalischer propagandasında Eretz İsrail ve Mesih inancı gibi kavramları sıkça kullanmıştır. Yahudilerin sistematik şekilde Filistin'e geri dönüşünü gerçekleştirmek adına varlıklı ve önde gelen Yahudiler ile görüşmelerde bulunmuştur. Yazıları ve eylemleri yankı uyandırsa da Yahudilerin bu fikirleri faaliyete geçirmesini sağlayamamıştır.⁷⁶

Mose Hess, devletsiz ulusların gelecekteki konumlarının daha farklı olacağını düşünmekteydi. Gençlik yıllarında günlüğüne düştüğü notta Musevi inancının öldüğünü ve gerçek anlamda evrensel dinin Hıristiyanlık olduğunu yazan Hess, 1862'de yazdığı eserinde⁷⁷ Yahudi meselesinin ancak kutsal toprakların yeniden düzenlenerek Yahudilerin buraya yerleşmesi ile çözülebileceğini söylemiştir.⁷⁸

⁷⁰ Avcı, "Siyon'dan Siyonizm'e Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirsal Gelişimi", 49; Semiha Karahan, "Siyonizmin Teolojik Temelleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019), 31-32.

⁷¹ Eserin adı Matanat Yehuda (Yehuda'nın Hediyesi).

⁷² Shmuel Almog, Jehuda Reinhartz ve Anita Shapira, *Tsiyonut Vadat* (Yeruşalaym: Merkaz Zalman Şazar Letoldot Yisrael, 1994), 11.

⁷³ Ali Balcı, "İsrail Sorunu: Ortaadoğu'nun Gordion Düğümü", içinde *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, ed. Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, (Ankara: Nobel Yayınları, 2010), 1:102; David Ohana, *Modernism and Zionism* (New York: Palgrave Macmillan, 2012), 83.

⁷⁴ Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*, 41-42.

⁷⁵ Eserin adı Drişat Tsiyon (Siyon'un talebi/ talep edilmesi).

⁷⁶ Almog, Reinhartz ve Shapira, *Tsiyonut Vadat*, 12-13; Karahan, "Siyonizmin Teolojik Temelleri", 34-37; Turgut, "Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)", 13-14.

⁷⁷ Eserin adı Romi Viruşalaym (Roma ve Kudüs). Eserin İngilizcesi için bkz. "Moses Hess, Biography, and Rome and Jerusalem", (Erişim Tarihi 20.01.2021), http://www.zionismontheweb.org/Moses_Hess_Rome_and_Jerusalem.htm.; İbranicesi için bkz. "רומי תרבות / משה הס", (Erişim Tarihi 20.01.2021), <https://tarbut.il/anthology/%d7%a2%d7%9c-%d7%a8%d7%95%d7%9e%d7%99-%d7%95%d7%99%d7%a8%d7%95%d7%a9%d7%9c%d7%99%d7%9d-%d7%a9%d7%9c-%d7%9e%d7%a9%d7%94-%d7%94%d7%a1/>.

⁷⁸ A. W. Kayyali, *Zionism, Imperialism and Racism* (London: Croom Helm, 1979), 13; Jehuda Reinhartz ve Anita Shapira, ed., *Essential Papers on Zionism* (New York: New York University Press, 1996), 42-43; Deveci, "İsrail Filistin Meselesi", 4.

1871 Odessa İsyanı⁷⁹ ve 13 Mart 1881’de Çar II. Aleksandr suikastından sonra Rusya’da Yahudilere karşı saldırılar başlatılmıştır.⁸⁰ Çar suikastından Yahudilerin sorumlu olduğu söylentilerinin yayılması halkın saldırıları için yeterli gelmiştir. İlk pogrom⁸¹ 1881 Nisan sonunda Ukrayna’nın Yelizavetgrad kentinde başlamıştır. Oradan çevre köylere ve şehirlere yayılmıştır. Saldırganlar Yahudi yerleşimcileri dövmüş ve mallarını yağmalamıştır.⁸²

Kırım Savaşı’ndaki hizmetlerinden dolayı hükümetin ödüllendirdiği Leon Pinsker⁸³ (Yehuda Leib), Yahudiler için kurtuluşun ne olduğunu anlattığı kitabını 1882’de Berlin’de isimsiz şekilde yayınlamıştır. Pinsker’in yayınladığı Auto Emanzipation⁸⁴ kitapçığı Siyonist düşüncenin dönüm noktasını oluşturmuştur.⁸⁵ Kitapçığında dağınık vaziyetteki Yahudilerin kendilerine ait topraklarda yaşayarak Avrupa ve Rusya’daki

⁷⁹ 1821, 1859, 1871, 1881, 1905 tarihlerinde Odessa’da Yahudi karşıtı ayaklanmalar gerçekleşmiştir. Pogromlarda Yahudi rakiplerini saf dışı bırakmak isteyen Yunan toptancıların, varlıklı Rus tüccarların, Ukraynalı milliyetçi kesimin ve Yahudilerin ekonomik gelişiminden rahatsız olan diğerlerinin katkıları olmuştur. Hükümet yetkilileri ve yandaşları bu pogromları (ekonomide güçlenen) Yahudileri cezalandırma aracı olarak görmüştür. Odessa’daki pogromlar için bkz. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., “Odessa”, içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 15:379-380.

⁸⁰ Balcı, “İsrail Sorunu: Ortaadoğu’nun Gordion Düğümü”, 102; Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, çev. Nuri Plümer (Ankara: Phoenix, 2007), 38.

⁸¹ 19. yüzyılda Doğu Avrupa’da ve Rusya’da yükselen devletin güçleri tarafından organize edilmiş Yahudi katliamlarına verilen isimdir. Daha fazla bilgi için bkz. Yusuf Besalel, “Pogrom”, içinde *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001), 2:510; Bernard Reich ve David Howard Goldberg, “Pogroms”, içinde *Historical Dictionary of Israel* (Lanham, Md: Scarecrow Press, 2008), 587; Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., “Pogroms”, içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 16:279-282.

⁸² Çar Aleksandr ölümü için bkz. Vitaliy M. Raul, *Ubit v Peterburge. Podlinnaya İstoriya Gibeli Aleksandra II* (Moskva: Algoritm, 2018). Çarın ölümüyle ilgili senato oturumu için bkz. *Ubiystvo imperatora Aleksandra II: Zasedaniye Osobogo prisutsviya Pravitelstvuyuşego senata dlya sujudeniya del o gosudarstvennih prestupleniyah: Delo o soverşannom 1 marta 1881 g. zlodeyanii, jertvoy koego pal v boze poçivşiy imperator Aleksandr II*, Moskva 1913.

⁸³ Polonya doğumlu Siyonisttir. Kırım Savaşı’nda Rusya ordusunda savaşa katılmıştır. Ordudaki hizmetlerinden sonra Odessa’da bir klinik açan Pinsker birkaç haftalık gazete için yazı yazmıştır. Yazılarında Rus dilinin ve kültürünün öğrenilmesini savunmuş ancak 1881 pogromlarından sonra “Auto Emanzipation” kitapçığını yayınlamıştır.

⁸⁴ Kendi Kendine Kurtuluş.

⁸⁵ Walter Laqueur, *A History Of Zionism* (New York: Schocken Books: Distributed by Pantheon Books, 2003), 70.

“Yahudi Sorunu” nu çözüme kavuşturacağını savunmuştur.⁸⁶ 1884’te Kattowitz’de gerçekleştirilen toplantıda Leon Pinsker Hovevey Siyon’un⁸⁷ ilk başkanı seçilmiştir.

Rusya, Doğu Avrupa ve Batı Avrupa ülkeleri dahil olmak üzere çeşitli ülkelerde gerçekleştirilen toplantılarda Filistin’e göç edecek Rus Yahudileri için yardım toplanmıştır. Hovevey Siyon’un faaliyetleri çok etkili olmamıştır. Çünkü yerel kalmış ve karşılaştıkları sıkıntılardan Filistin’e göç ederek uzaklaşma yoluna gitmişlerdir.⁸⁸ Ancak bununla birlikte örgütün faaliyetleri 1897’de Theodor Herzl’in Dünya Siyonist Örgütü’nün yükselmesinde gerekli yolun taşlarını döşemiştir.⁸⁹

Theodor Herzl’i Siyonist çağrılarda bulunan seleflerinden ayıran farkı meseleyi uluslararası arenaya taşımış olmasıdır. Rabbi Judah Alkalai, Zvi Hirsch Kalischer gibi şahsiyetlerin Kudüs’e dönüş çağrıları yerel kalmıştır. Herzl, Filistin’e dönüş ülküsünü uluslararası platforma taşıyan ve destekçi arayan kişi olmuştur. Yüzbaşı Alfred Dreyfus⁹⁰ davasını yakından takip eden Herzl, baskılardan ve antisemitizmden Yahudi kurtuluşunun ancak Filistin’de kurulacak bir Yahudi devletiyle mümkün olacağına inanmıştır.⁹¹

⁸⁶ Nigar Neşe Kemiksiz, “Filistin Sorunu”, *Akademik Orta Doğu*, 11/1 (2016): 135; Ben Halpern ve Jehuda Reinharz, *Zionism And The Creation Of A New Society*, Studies in Jewish history (New York: Oxford University Press, 1998), 56; Avcı, “Siyon’dan Siyonizm’e Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirsal Gelişimi”, 52; Duran, “Politik Siyonizm Ekseninde Yahudi Devleti Fikri”, 142.

⁸⁷ 1881’de Rusya’da ve Romanya’da Yahudileri yok oluştan kurtarma gayesiyle bazı örgütler kurulmuştur. Hovevey Siyon (חובבי ציון -Siyon Âşıkları (Derneği)) veya Hibbat Siyon, (היבת ציון -Siyon Sevdası) 19. yüzyılın sonlarında Doğu Avrupa’da kurulan ve Filistin’de Yahudi yerleşimini destekleyen ilk Yahudi milli akımıdır. Siyonizm’in gelişmesinde büyük etkileri olmuştur. Bkz. Yossi Goldstein, *Anu Hayinu Harişonim: Toldot “Khibat Tsiyon” 1881-1918* (Yeruşalayim: Mosad Byalık, 2016), 9-10.

⁸⁸ Fraser, Mango ve McNamara, *Modern Ortadoğu’nun Kuruluşu*, 35.

⁸⁹ Rafael Medoff ve Chaim I Waxman, “Hibbat Zion”, içinde *The A to Z of Zionism* (Lanham: Scarecrow Press, 2008), 102.

⁹⁰ Alfred Dreyfus, Fransız ordusunda yüzbaşı rütbesindeki Yahudi askerdir. 1894’te Fransa’ya karşı Almanya için casusluk yapmakla suçlanmış ve 1895’te halka açık şekilde aşağılanmış ve rütbeleri üniformasından sökülmüştür. Şeytanlar Adası adındaki hapisaneye gönderilen Dreyfus’un suçsuzluğunu kanıtlayacak delillerin ortaya çıkmasına rağmen Fransız hakimler kararın değiştirilmesinin Fransız ordusunun itibarını zedeleyeceğini düşündükleri için beraatine karar vermemiştir. Mahkemesi Fransa’da büyük tepkiye neden olmuştur. Gazeteci Emile Zola duruşmaları yakından takip etmiş ve “Suçluyorum” kitabı ile kararı eleştirmiştir. 1906’da daha liberal hükümetin yönetime gelmesiyle birlikte Dreyfus üzerindeki suçlamalar düşürülmüş ve rütbesi iade edilmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. David Shaham ve Yirmiyahu Yovel, “Alfred Dreyfus”, içinde *Zeman Yehudi Hadaş Tarbut Yehudit Beidan Hiloni* (Yeruşalayim: Keter Lamda, 2008), 4:92-93.

⁹¹ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, 34-35. Herzl’in 1896’da yazdığı Yahudi yurdunun kurulması ile alakalı fikirlerini yazdığı kitabı için bkz. Theodor Herzl, *Yahudi Devleti*, çev. Sedat Demir (İstanbul: Ataç Yayınları, 2020).

Siyonizm fikrini Avrupa'yı saran heyecan, ihtiras gibi milliyetçi duygulardan ayıran da bu antisemitik baskılardan kurtulma arzusudur.⁹² Herzl, bu amacı gerçekleştirmek için gerekli toprağı bulmak maksadıyla Papa, Alman Kayzeri Wilhelm, Avrupa'nın çeşitli prensleri, politikacıları ve nihayet söz konusu bölgenin kontrolünü elinde tutan Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit ile görüşmüştür.⁹³ Osmanlı'yı dış borçlardan kurtarmak karşılığında Filistin'de Yahudiler için toprak talebinde bulunmuş ancak beklediğini elde edememiştir.⁹⁴ 1896-1902 yıllarında Osmanlı Sultanı ile görüşmelerde bulunan Herzl'in borçları ödeme teklifi 5 Şubat 1902'de gerçekleştirdikleri görüşmelerde II. Abdülhamit tarafından reddedilmiştir.⁹⁵

Herzl, böyle bir teklifte bulunduğu Avrupa'daki Yahudi bankerlerin bu borçları ödeyeceğini düşünmüştür. Ancak Sultan ile görüşmesinin ardından Paris'e gidip meseleyi Baron Maurice de Hirsch ve Baron Edmond James de Rothschild ile görüştüğünde Yahudi bankerler bu teklife sıcak bakmamıştır.⁹⁶ 19. Yüzyıl ortalarında Osmanlı dış borcu hayli yükselmiş ve yaklaşık 253 milyon lira gibi bir rakama ulaşmıştı. Türk dış borçları, kurulan bir kredi birliğince vadesi uzatılarak 106 milyona indirilmiştir.⁹⁷ 1896'ya geldiğinde ise Osmanlı dış borçları yaklaşık 90 milyon lira değerindeydi. Herzl'in ödemeyi taahhüt ettiği dış borç bu miktarın tamamı değildir. Teklife göre Siyonistler, Osmanlı dış borçları için 20 milyon bütçe ayıracak, bu miktarın 2 milyonu ile Filistin'e yatırım yapılacak, kalan 18 milyon da Osmanlı dış borçlarının bir kısmı için kullanılacak.⁹⁸

⁹² Yasemin Avcı, "Osmanlı Yahudilerinin Tarihçesinde Satırbaşları", içinde *Araftaki Filistin*, ed. Süleyman Seydi ve Can Deveci (Ankara: Maya Akademi Yayın, 2014), 68.

⁹³ Alan R. Taylor, *İsrail'in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasisinin Analizi*, çev. Mesut Karaşahan (İstanbul: Pınar Yayınları, 2001), 19-20; Şit Tufan Buzpınar, "Sultan Abdülhamid Döneminde İngiliz Hıristiyan Siyonistler", içinde *Sultan II. Abdülhamid Dönemi*, ed. Mehmet Bulut vd. (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019), 198.

⁹⁴ Tür, "Türkiye ve Filistin 1908 - 1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma", 227.

⁹⁵ Raphael Patai, ed., *The Complete Diaries Of Theodor Herzl*, çev. Harry Zohn, (New York: Thomas Yoseloff, 1960), 1:74-78; Laqueur, *A History Of Zionism*, 95; John J. McTague, "The British Military Administration in Palestine 1917-1920", *Journal of Palestine Studies*, 7/3 (1978): 5; Deveci, "İsrail Filistin Meselesi", 6; Mehmet Salih Arı, "Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Döneminde Yahudilerin Filistin'e Yerleşim Çabaları", *Akademik Araştırmalar Dergisi*, 24 (2005): 111; Duran, "Politik Siyonizm Ekseninde Yahudi Devleti Fikri", 146.

⁹⁶ Fahir Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991), 19-20.

⁹⁷ Çiğdem Ör, "II. Abdülhamid Dönemi'nde İngiliz Kamuoyunda Filistin'e Göç Meselesi (1876-1908)" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012), 100.

⁹⁸ Vahdettin Engin, *Pazarlık* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010), 65; Patai, *The Complete Diaries Of Theodor Herzl*, 1960, 1:365; Süleyman Kocabaş, *Filistin için Mücadele Türkiye ve Siyonizm* (İstanbul: Vatan Yayınları, 2005), 150.

29 Ağustos 1897’de Dünya Siyonist Örgütü’nün ilk toplantısı İsviçre’nin Basel kentinde Stadt Casino salonunda 15 ülkeden 204 delegenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir.⁹⁹ Her tabakadan Yahudi’nin katıldığı bu toplantı küçük bir Yahudi alem meydana getirmiştir. Herzl’e göre toplanan bu meclisin yapısı ve içeriği parlamentodan farksız olmalıydı. Bu sebeple Siyonist hareketin amaçları ve bu amaçlara ulaşmak için faaliyette bulunacak bir yürütme heyeti kurulmuştur.¹⁰⁰ Bu toplantıda Herzl, başkan; Max Nordau ise başkan yardımcısı seçilmiştir.¹⁰¹ Ayrıca salonun girişine büyük bir Siyonist bayrak asılmış ve davetliler Herzl’in talebi üzerine frak ve beyaz kravat ile katılmıştır. Siyonist lider konferans ile ilgili günlüğünde “Basel’de Yahudi Devletini kurdum. Şimdi bunu yüksek sesle söylersem herkes güler. 5 yıl içinde belki ama 50 yıl içinde kesinlikle herkes bunu anlayacak” demiştir.¹⁰² İlk Siyonist kongresi sonraki toplantılara nazaran daha az resmi gerçekleşmiştir. Devam eden yıllarda gerçekleştirilen kongreler daha düzenli ve resmi devam etmiştir.¹⁰³

Osmanlı Sultanı II. Abdülhamit ile görüşmelerinden istediğini elde edemeyen Herzl, 1903’te İngiliz Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain tarafından bir teklif için Londra’ya davet edilmiştir.¹⁰⁴ Günlüğüne Yahudi devletini kurduğunu yazdıktan sonra gerçekten 6 yıl gibi kısa bir süre içinde Londra hükümeti tarafından Uganda’da bir Yahudi devleti kurulması teklif edilmiştir. 23 Ağustos 1903’te pazar günü İsviçre’nin Basel kentinde toplanan VI. Siyonist Kongresi’nde Uganda planının geçerliliğinin incelenmesine karar verilmiştir¹⁰⁵. Uganda planı Siyonistleri ikiye bölmüştür. Delegeler arasından bir grup bu teklife karşı çıkmıştır. Filistin topraklarının Siyonizm fikrinden

⁹⁹ Taylor, *İsrail’in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasisinin Analizi*, 16; Pappé, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, 36.

¹⁰⁰ Avcı, “Siyon’dan Siyonizm’e Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirsal Gelişimi”, 55.

¹⁰¹ Joan Comay, *Who’s Who In Jewish History: After The Period of The Old Testament*, ed. Lavinia Cohn-Sherbok (London: Taylor & Francis e-Library, 2004), 291.

¹⁰² Sachar, *A history of Israel*, 44; Raphael Patai, ed., *The Complete Diaries Of Theodor Herzl*, çev. Harry Zohn, (New York: Thomas Yoseloff, 1960), 2:581; Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988*, 17.

¹⁰³ Halpern, *A Clash Of Heroes Brandeis, Weizmann, and American Zionism*, 23. Kongrelere İsrail devleti kurulduktan sonra da devam edilmiştir. En son kongre 20-22 Ekim 2020’de Kudüs’te toplanmıştır. Kongreler için bkz. Mitchell Bard ve Moshe Schwartz, *1.001 Facts Everyone Should Know About Israel* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2005), 4-12.

¹⁰⁴ Chamberlaine-Herzl görüşmesi 23 Nisan 1903’te gerçekleşmiştir. Görüşme detayları için bkz. Raphael Patai, ed., *The Complete Diaries Of Theodor Herzl*, çev. Harry Zohn, (New York: Thomas Yoseloff, 1960), 4:1473-1475.

¹⁰⁵ Plan ile ilgili Filistin yerel basınına yansıyan haberler için bkz. The Reform Advocate, “Sixth Zionist Congress”, 29 Ağustos 1903, 17; The Jewish Voice, “Editorial Notes”, 4 Eylül 1903, 4; The Reform Advocate, “An African Zion”, 26 Eylül 1903, 2.

ayrılmayacağını savunan Doğu Avrupalı Siyonistler bu planı ihanet şeklinde görmüştür.¹⁰⁶ Herzl, Uganda planı çözüme kavuşturulamadan hayatını kaybetmiştir.¹⁰⁷ 1904'te Herzl'in ölümünün ardından David Wolffsohn'un Dünya Siyonist Örgütü başkanlığına gelmesiyle birlikte siyasi Siyonizm Filistin'de arsa satın alma, hızlı yerleşim faaliyetlerini desteklemiştir.¹⁰⁸

Siyonizm'in etkin isimlerinden Chaim Weizmann'ın 1903 yılında Britanya'da Manchester Üniversitesi'nde ders vermeye başlamasının ardından Siyonist merkez Almanya'dan İngiltere'ye taşınmıştır. Weizmann'ın öncesinde Herzl, 1900'de gerçekleştirilen dördüncü Siyonist kongresinin Londra'da toplanmasını istemiştir. Bu isteğinin altında yatan neden Londra'da diplomatların ve devlet adamlarının Siyonizm'in sesini duyması ve destek vermesidir. Aslında daha Weizmann İngiltere'ye taşınmadan önce de yavaş yavaş faaliyetlerin Londra'da yürütülmesine karar verilmiştir.¹⁰⁹

1.1. İngiltere Siyonizm İlişkisi

Siyonistlerin İngiltere ile ilk teması Kasım 1895'te Herzl'in ziyareti ile başlamıştır. Bu ziyaret ne çok gösterişli ne de çok sessiz gerçekleşmiştir. Herzl, devlet adamlarıyla ve İngiliz Yahudileri ile görüşmelerde bulunmuş ancak bu görüşmelerinin verimsiz geçtiğini ifade etmiştir. İkinci ziyaretinde diplomatlarla veya diplomatik ilişkileri güçlü kimselerle görüşmüştür. 13 Temmuz 1896'da Yahudi İşçi Kulübü'nde düzenlenen toplantıya onu dinlemek için binlerce kişi katılmıştır. Yahudi olmayanlardan da katılım alan bu toplantıda Herzl daha fazla kişiye ulaşmış ve sesini duyurmuştur. Böylece bu toplantı bir önceki ziyaretinden daha verimli geçmiştir.¹¹⁰

¹⁰⁶ Arthur Ruppın, *The Jewish Fate and Future*, çev. E. W. Dickes (London: MacMillan And Co. Limited, 1940), 325.

¹⁰⁷ Ben Halpern ve Jehuda Reinharz, *Zionism And The Creation Of A New Society*, 141-42; Rafael Medoff ve Chaim I Waxman, "Herzl, Theodor (1860-1904)", içinde *The A to Z of Zionism* (Lanham: Scarecrow Press, 2008), 100.

¹⁰⁸ Michael Brenner, *Zionism: A Brief History*, New edition (Princeton: Markus Wiener Publishers, 2011), 74.

¹⁰⁹ Chaim Weizmann, *Trial And Error: The Autobiography Of Chaim Weizmann* (United States of America: Harpor And Brothers Publishers, 1949), 78.

¹¹⁰ Stuart Cohen, *English Zionists And British Jews, The Communal Politics Of Anglo-Jewry, 1896-1920* (New Jersey: Princeton University Press, 1982), 25-28; Dov S. Zakheim, "The British reaction to zionism: 1895 to the 1990s", *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs* 88/350 (1999): 322.

Chaim Weizmann, Siyonizm faaliyetlerine ancak 1898'de katılmıştır.¹¹¹ 1899'da doktorasını tamamlamış ve Ceneve Üniversitesi'nde kimya profesörü Karl Graebe'ye asistanlığa atanmıştır.¹¹² 1904'te Weizmann Manchester Üniversitesi'nde kimyager sıfatıyla çalışma fırsatı yakalamıştır. İngiltere'ye, ulaştığında Siyonist dünyada tanınan ve aktif bir isimdi.¹¹³ Ülkeye ulaşmasının ardından İngiliz devlet adamları ile Siyonizm yararına görüşmeler yapmıştır.¹¹⁴ Bu görüşmelerde özellikle o zamanlar antisemitik düşüncelere sahip Lord Arthur Balfour'a hassasiyet göstermiş ve onun bu düşüncelerini Siyonizm'in yükselişine yardımcı olacak sihirli bir halı gibi görmüştür.

Weizmann, Balfour ile ilk kez 1906'da görüşmüştür.¹¹⁵ 1903'te Arthur Balfour, başbakan iken Sömürgeler Bakanı Joseph Chamberlain ile birlikte Siyonistlere Uganda teklifini yapan kişidir. Siyonistlerin neden bu teklifi kabul etmediğini anlayamamıştı. Mesele ile ilgili aralarında geçen konuşmada Balfour, Yahudilerin neden özellikle Filistin topraklarını talep ettiğini sormuştur. Weizmann, coğrafya ile bağlarının çok eskiye dayandığını vurgulamak amacıyla Balfour'a, *Londra bir bataklık iken Kudüs bizimdi* diyerek Kudüs üzerinde Siyonistlerin hakkını savunmuştur.¹¹⁶ Bu sözler ile Siyonist lider, henüz İngiltere adında bir devlet yokken Kudüs topraklarının Yahudilere ait olduğunu açıklamak istemiştir.

İkili arasındaki sonraki görüşme 8 yıl sonra, 12 Aralık 1914'te gerçekleşmiştir. Weizmann'ın kafasında Balfour'un bir önceki konuşmalarını hatırlayıp hatırlamayacağına dair soru işaretleri vardı. Ancak görüşmeden 2 gün sonra Weizmann'ın bir diğer Siyonist Ahad Haam'a gönderdiği mektuptan anlaşıldığı üzere Balfour önceki görüşmelerini hatırlamış ve Siyonistlerin bu emellerini bir rüya değil gerçek bir dava niteliğinde gördüğünü ifade etmiştir. Ayrıca Balfour bu davaya inandığını ve

¹¹¹ 1897'de düzenlenen I. Dünya Siyonist Kongresi'ne Pinsk delegesi olarak katılmayı planlayan Weizmann babasının işlerinin kötü gitmesi sebebiyle boya hammaddesini satmak üzere Moskova'ya gitmiştir. Bu sebeple teknik sıkıntılardan dolayı kongreye yetişememiştir. Bkz. Fraser, Mango ve McNamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, 44.

¹¹² Fraser, Mango ve McNamara, 44.

¹¹³ Louise Fischer, *Hayim Wayzman Hanasi Harişon* (Yeruşalaym: Medinat Yisrael Arhiyon Hamedina, 1994), 34; Halpern, *A Clash Of Heroes Brandeis, Weizmann, and American Zionism*, 21, 26, 43; Fraser, Mango ve McNamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, 48-49.

¹¹⁴ Zakheim, "The British reaction to zionism: 1895 to the 1990s", 325.

¹¹⁵ Taylor, *İsrail'in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasininin Analizi*, 23.

¹¹⁶ Simon Sebag Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi* (İstanbul: Pegasus Yayıncılık, 2016), 412-13; Elie Kedourie ve Sylvia G. Haim, ed., *Palestine and Israel In The 19th and 20th Centuries* (New York: F. Cass, 1982), 65; Fraser, Mango ve McNamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, 50.

destekleyeceğini söylemiştir.¹¹⁷ Arthur Balfour, bu görüşmede Asquith hükümetinin Savaş Konseyi üyesiydi ve hükümet içerisinde yetki sahibi değildi. Yine de bu görüşme Weizmann'ı çok memnun etmiştir.

Siyasi çevreden etkin isimlerle tanışmak isteyen Weizmann 1914 Eylül'ünde katıldığı bir çay partisinde Siyonist gayelerine büyük katkılar sağlayacak isim Manchester Guardian editörü Charles Prestwich Scott ile tanışmıştır. Scott, birkaç gün sonra Weizmann'ı evine davet etmiş ve hükümetten arkadaşlarıyla onu tanıştırmayı teklif etmiştir.¹¹⁸ İkili arasındaki ilişki Siyonistlerin İngiltere ile temaslarında hayati öneme sahiptir. Scott, Weizmann'ı doğru kişilerle tanıştırmış ve Siyonizm'in nihai amacına adım adım yaklaşmasını sağlamıştır.

Kendi çabaları ve Manchester Guardian editörünün yardımlarıyla birlikte Birinci Dünya Savaşı boyunca Weizmann, İngiltere hükümetinden Siyonizm'in kaderini belirleyecek pek çok etkili isimle görüşmüştür. Savaşın başlangıcında Donanma Bakanı Winston Churchill, Weizmann'a İngiltere'nin 30.000 ton aseton ihtiyacından bahsetmiştir. Weizmann, mısır püsküllerinden patlayıcı madde yapımında etkili bileşenlerden asetonu üretmeyi başarmıştı. Churchill'e de istediği asetonu üretmiştir.¹¹⁹ Weizmann'ın Churchill ile görüşmesinden birkaç ay sonra Scott, onu dönemin Maliye Bakanı David Lloyd George ve Sir Herbert Samuel ile tanıştırmıştır. Weizmann, ilk olarak 10 Aralık 1914'te Samuel ile ofisinde görüşmüştür. Bu zamana kadar Samuel'in Siyonizm'i desteklediğine veya sempati duyduğuna dair hiçbir belirtiye rastlanmamıştır. Ancak görüşmenin ardından Samuel Siyonist davanın güçlü destekçilerinden birisi haline gelmiştir.¹²⁰

Herbert Samuel, Weizmann'a mektup yollayarak onu 15 Ocak 1915'te Lloyd George ile yapacakları kahvaltıya davet etmiştir. Weizmann ve Samuel Filistin hususunda ortak görüşü paylaşıyordu. Filistin ile alakalı bir tezkere hazırlayan Samuel 25 Ocak'ta başbakana sunacağı tezkereyi Lloyd George'a anlatmıştır. Bu tezkere 13 Mart 1915'te

¹¹⁷ Jehuda Reinharz, *Chaim Weizmann: The Making of a Statesman*, (New York: Oxford University Press, 1993), 12-13.

¹¹⁸ Reinharz, *Chaim Weizmann: The Making of a Statesman*, 18-19.

¹¹⁹ Mart 1916'da Weizmann aseton sıkıntısını gidermek üzere Londra'ya çağırılmıştır. Laboratuvar çalışmalarının ardından asetonu üretmeyi başarmıştır. Daha fazla bilgi için bkz. Sachar, *A history of Israel*, 98; Gavriel D. Rosenfeld, *What Ifs of Jewish History, From Abraham to Zionism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2016), 145.

¹²⁰ Reinharz, *Chaim Weizmann: The Making of a Statesman*, 21; Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, 412-13.

“Filistin’in Geleceği”¹²¹ adıyla Asquith hükümetine Yahudilerin kitleler halinde Filistin’e göç ettirilmesi hususunda sunulmuş ancak kabul edilmemiştir.¹²²

7 Haziran 1915’te İngiltere’nin barut ihtiyacını karşılamak adına Weizmann-Lloyd ikilisi yeniden görüşmüştür. Dönemin maliye bakanı David Lloyd George barut üretiminde maliyeti düşürmek ve ülkenin savaş boyunca artan barut ihtiyacını karşılamak için bir fabrika kurmayı planlıyordu. Görüşmenin ardından Weizmann İngiltere adına çalışmalara başlamıştır. Kurulan fabrika 1916’da faaliyete geçmiş ve savaş boyunca barut üretmiştir.¹²³

İngiltere hükümetinde işler Siyonistlerin yararına ilerlemiştir. Weizmann’ın destek ararken temas kurduğu kimseler hükümette yükselmiş ve Siyonizm yararına faaliyetler sürdürebilecek konuma gelmiştir. 5 Aralık 1916’da Asquith hükümetinin düşmesiyle Lloyd George başbakan olmuş 7 Aralık’ta hükümeti kurmuştur.¹²⁴ Aralık ayında Arthur Balfour da Dışişleri Bakanlığına getirilmiştir. Böylece İngiltere’nin Filistin desteğine giden yolda gereken taşlar döşenmiştir.

Weizmann, İngiltere’nin savaştaki aseton sıkıntısını giderdiği için Lloyd George ödül olarak ne istediğini sormuştur. Siyonist lider de şahsı adına değil tüm Yahudiler adına bir şey yapmasını arzuladığını belirtmiştir.¹²⁵ Lloyd George, katkılarından dolayı Weizmann’a 1917’de dönemin Dışişleri Bakanı Lord Arthur Balfour ile görüşme ayarlayarak teşekkür etmiştir.¹²⁶

2. Balfour Deklarasyonu’nun Yayınlanması

Siyonist liderler, savaşı kazanmaları ihtimalini göz önünde bulundurarak İngiltere ve Fransa’ya besledikleri sempati nedeniyle her ne kadar Rusya’yı ve ayrılıkçı politikalarını desteklemeseler de itilaf devletlerinin tarafını tutmuştur. Savaşı Osmanlı Devleti’nin yanında katıldığı ittifak devletlerinin kazanması durumunda Filistin’de Türk yönetiminin

¹²¹ Kocabaş, *Filistin için Mücadele Türkiye ve Siyonizm*, 203-4; Tezkere için bkz. The National Archives, *The Future of Palestine*, CAB 37/123/43, 21.01.1915.

¹²² Taylor, *İsrail’in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasisinin Analizi*, 27.

¹²³ Savaş boyunca İngiltere’nin aseton üretim verileri için bkz. Reinharz, *Chaim Weizmann: The Making of a Statesman*, 69.

¹²⁴ Can Deveci, “Filistin’de İngiltere Mandasının Kuruluşu” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017), 22.

¹²⁵ Reinharz, *Chaim Weizmann: The Making of a Statesman*, 67-68.

¹²⁶ David Cronin, *Balfour’s Shadow: A Century Of British Support For Zionism and Israel* (London: Pluto Press, 2017), 7; Fromkin, *Barişa Son Veren Bariş: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, 248.

devam etmesi Yahudi devletinin bir geleceğinin olmayacağı anlamına geliyordu. Bu nedenle daha liberal yaklaşımlara sahip İngiltere ve Fransa'nın tarafını tutmuşlardır.¹²⁷

Birinci Dünya Savaşı'nın ortalarından, 1916'dan itibaren Filistin'e ilgi duymaya başlayan İngiltere'de aralık ayında Asquith hükümeti düşmüş ve yerini Chaim Weizmann ile ilişkileri sıkı, Siyonizm destekçisi David Lloyd George yönetimindeki savaş kabinesi almıştır. Savaş boyunca Siyonist liderlerin kurdukları diplomatik ilişkiler 1917'de Siyonizm'in ilk zaferi şeklinde nitelendirilebilecek belgenin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.¹²⁸ Savaş başlayana kadar Weizmann siyasi çevrelerden 1905'te Winston Churchill, Ocak 1906'da Arthur James Balfour ve savaş ortasında başbakan olan David Lloyd George, 1914'te Manchester Guardian editörü C. P. Scott, Lord Robert Cecil, gibi etkin isimlerle tanışmıştır.¹²⁹

Weizmann'ın temasa geçtiği İngiliz liderler Siyonizm'i desteklemiş veya Siyonist olduklarını resmen açıklamışlardır. Siyonizm'i kabul eden devlet adamlarının yanı sıra Yahudiler arasından bazıları daha fazla Yahudi düşmanlığına sebebiyet vereceği endişesiyle Siyonizm'e karşı çıkmıştır.¹³⁰ Ancak Weizmann bu itirazlara aldırış etmeden çalışmalarına devam etmiştir.

İtalya, nüfuzlu Katolik kilisesi bölgede faaliyette bulunmak istediği için Filistin üzerinde söz sahibi olmak istemiştir. Ancak İtalya'nın talebine Fransa ve İngiltere tarafından karşı çıkmıştır. Dünya Siyonist Örgütü temsilcisi Nahum Sokolow, İtalya Dışişleri Bakanı Premier Sonnino ile tanışmış ve ardından Yahudi milli vatanı için desteğini almak amacıyla Papa 15. Benedict'i bizzat ziyaret etmiştir. Papa, ziyaretin ardından Sokolow'a destek sözü vermiştir. Sonnino da Sokolow ile görüşmesinin ardından fikrini değiştirmiştir.¹³¹

Aynı dönemde, Şubat 1917'de İngiliz Siyonist Federasyonu başkanlığına seçilen Chaim Weizmann, İngiliz hükümetinden Filistin'de Yahudi yurdunun desteklenmesini talep

¹²⁷ Anita Shapira, *Israel: A History*, The Schusterman series in Israel studies (Waltham, Mass: Brandeis University Press, 2012), 70.

¹²⁸ Kemiksiz, "Filistin Sorunu", 135; Kramer, *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti'nin Kuruluşuna*, 172.

¹²⁹ Balci, "İsrail Sorunu: Ortaadoğu'nun Gordion Düğümü", 103; Sachar, *A history of Israel*, 98.

¹³⁰ Siyonizm karşıtı İngilizler ve İngiliz Yahudileri için bkz. Sameh Habeeb ve Pietro Stefanini, ed., *Giving Away Other People's Land The Making Of The Balfour Declaration* (London: Palestinian Return Center, 2017), 9-10.

¹³¹ İsmail Köse, "The Lloyd George Government of the UK: Balfour Declaration the Promise for a National Home to Jews (1916-1920)", *Bellesten*, 82/294 (2018): 735.

edecek konuma ulaşmıştır. Weizmann ile 7 Şubat 1917'de görüşen Mark Sykes, Filistin'de yaşaması planlanan Yahudi nüfusunun Süveyş Kanalı'nı muhtemel saldırılardan korumak ve İngiliz çıkarlarını gözetmek için paha biçilemez kaynak olduğunu belirtmiştir. Bu görüşmede Sykes, Siyonist liderlere İngiliz hükümetinin kutsal topraklarda Yahudi ulusunun yararına hazırlıklarda bulunabileceğinin ipucunu vermiştir.¹³²

Siyonizm destekçileri arasında Mısır'daki diplomatlık görevinden dönen ve Mısır'dayken Vladimir Japotsky ile İngiliz ordusunda Yahudi birimi kurulmasını konuşan İngiliz yetkilisi Sir Ronald William Graham da vardır.¹³³ Graham, Londra'ya döndükten sonra Dışişleri Bakanlığı'nın Siyonizm desteğini kamuya açıklamasında ön ayak olan isimlerdendir. İngiliz Dışişleri Bakanlığı Weizmann'ın İngiliz desteğinin resmen ilan edilmesi talebinin önünde Fransa'yı engel görmüştür. Çünkü Fransa başından beri Almanya ile ilişkilendirdiği Siyonizm'e sıcak bakmamıştır. Problemi çözen isim Fransa Dışişleri Bakanlığı ile görüşmelerde bulunan Sokolow'dur. Fransız yetkililerle görüşmesinde Filistin'i kimin yöneteceği hususunda konuşmaktan kaçınan Sokolow savaş sonrasında Siyonistlerin tarafsız kalacağı izlenimini vermiştir. Fransa, Siyonizm'e vereceği desteğin her halükârda anlamsız kalacağını düşündüğü için 4 Haziran 1917'de Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan Sokolow'a gönderilen mektupta Rus Yahudileri üzerinde nüfuzunu kullanması şartıyla desteğini bildirmiştir.¹³⁴

Fransa'nın desteğine yönelik itiraz Siyonizm'in Avrupa'da yaşayan Yahudilere zarar vereceğini düşünen Sir Edwin Montagu'dan gelmiştir. Lord Curzon (George Nathaniel Curzon) ve Andrew Bonar Law da aynı fikre sahipti. Bu isimler Siyonizm'e karşı çıkmıyor, bu dava için zamanın henüz olgunlaşmadığını savunuyordu. İngiliz devlet adamlarının yanı sıra Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Thomas Woodrow Wilson da İngilizlerin niyetinden şüphe ettiği için beklemeyi önermiştir. Alman basınında İngiliz

¹³² Sachar, *A history of Israel*, 100; Stuart Cohen, *English Zionists And British Jews, The Communal Politics Of Anglo-Jewry, 1896-1920*, 223, 225; Neil Caplan, *Futile Diplomacy Early Arab-Zionist Negotiation Attempts 1913-1931*, (New York: Routledge, 2015), 1:29.

¹³³ Britanya yönetimi 23 Ağustos 1917'de resmî gazetede yayınladığı bildiri ile Britanya ordusunda savaşacak Yahudi Lejyonu'nu kabul etmiştir. Kraliyetin 38. Alayı olan birliğin askerleri Yahudi milli simgesi olan Davut yıldızını kollarında taşımıştır. Yaklaşık olarak 5000 kişiden oluşan alayın askerleri 39. ve 40. alay ile birlikte Kudüs'ün kuzeyinde Osmanlı'ya karşı savaşmıştır. Yahudi Lejyonu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Yosef Nedava, *Zeev Jabotinsky Haiş Umaavakav* (İsrail: Machon Jabotinsky Beyisrael, 1986), 29-30.

¹³⁴ Fromkin, *Barişa Son Veren Bariş: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, 253.

kabinesinde alınacak kararlar ile ilgili haberler yapılmış ve duruma Almanların müdahale etmesi gerektiği savunulmuştur. Siyonistlere İngilizlerden önce Almanların destek çıkarak İngiltere'nin Filistin'deki hedeflerinin önlenmesi gerektiği haberleri yapılmıştır. Chaim Weizmann'ın Ronald Graham'a gönderdiği Alman gazetesinin ardından Graham durumu Balfour'a iletmiştir. Atılan diplomatik adımların ardından Amerikan hükümeti de Filistin konusunda adım atmanın zamanı geldiğini bildirmiştir.¹³⁵

Deklarasyonun yayınlanması hususunda Weizmann ile Montagu arasında fikir ayrılığı yaşanmıştır. Edwin Montagu deklarasyonun yayınlanması taraftarı değildi. Coğrafyanın daha fazla Yahudi göçünü kaldırmayacağını ve Arap sorununu çözmenin mümkün olmayacağını savunmuştur. Weizmann ile Sokolow, Mark Sykes ve Ronald Graham gibi Siyonist destekçilerine danışarak bir yöntem belirlerler. 19 Haziran 1917'de Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'un Weizmann'ı davetiyle deklarasyonun yayınlanma süreci başlamıştır. Plana göre Siyonist yetkililer bir açıklama hazırlayacak ve Lord Rothschild tarafından Dışişleri Bakanı Arthur Balfour'a gönderilecek. Balfour, mektubu Savaş Kabinesi'ne takdim edecek ve kabinenin onaylaması durumunda Balfour durumu bir mektupla Lord Lionel Walter Rothschild'e bildirecek. Deklarasyonu hazırlamak üzere Weizmann tarafından kurulan komisyona İngiltere Siyonistlerinden önemli isimler katılmıştır.¹³⁶ 4-17 Temmuz 1917 tarihleri arasında Siyonist liderler toplantı düzenler ve İngiliz hükümetine gönderilecek deklarasyonun taslağını oluştururlar. İlk taslak oldukça ayrıntılı ve uzun yazılır. Sokolow tarafından Sykes ve Graham'a gönderilir. Ancak iki yetkili de metni oldukça uzun ve henüz gerekmeyecek kadar ayrıntılı bulur. Sokolow, 17 Temmuz'da Siyonist liderleri yeniden bir araya getirir. Toplantıya taslağın mimarı Harry

¹³⁵ Fromkin, *Barişa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, 255-57; Kedourie ve Haim, *Palestine and Israel In The 19th and 20th Centuries*, 75.

¹³⁶ Komitedeki isimler için bkz. Jehuda Reinharz, "The Balfour Declaration and Its Maker: A Reassessment", *The Journal of Modern History*, 64/3 (1992): 460.

Sacher¹³⁷ de katılır. Tartışmaların sonunda kabul edilen metin Leon Simon¹³⁸ tarafından bir kâğıda not edilir.¹³⁹

18 Temmuz 1917’de Lord Rothschild, taslak ile ilgili Balfour’a telgraf çekmiştir. Hazırlanan taslağa göre;

- 1- Majestelerinin hükümeti Filistin’in yeniden Yahudi halkının milli vatani olarak düzenlenmesi ilkesini benimser.
- 2- Majestelerinin hükümeti bu amacın başarıya ulaşması için elinden geleni yapacak ve bunun için gerekli metotları ve araçları Siyonist Organizasyon ile görüşecektir.¹⁴⁰

Rothschild’in taslağı ilk defa Ağustos ayının başlarında savaş kabinesinde görüşülmüş, daha sonra 3 Eylül’de tekrar kabinenin gündemini oluşturmuştur. Toplantıda Lloyd George ve Arthur Balfour’un yokluğunda Montagu taslağa şiddetle karşı çıkmıştır. Kabinede İngiliz hükümetinin meseleyi Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson’a danışmasına karar verilmiştir. Başkanın yaveri Albay Edward House, kabinenin deklarasyon ile alakalı sorusuna bağlayıcılıktan uzak bir cevap göndermiştir. Ancak Başkan Wilson, Amerikalı Siyonist Yüksek Mahkeme Üyesi Louis Dembitz Brandeis’in olumlu cevap hazırlamasına izin vermiştir. 4 Ekim’de yeniden toplanan kabinede Montagu ısrarla yeniden karşı çıkmıştır.¹⁴¹

Bu arada kabine, önde gelen Siyonistlerden ve Siyonizm karşıtlarının deklarasyon hususunda görüşlerini alır. Başkan Wilson da Siyonizm’e açık destek vereceğini bildirdiği telgrafını gönderir. Savaş Kabinesi bütün bunları okur ve toplantıya çağırılır. 31 Ekim’de Montagu’nun ve Lord Curzon’un itirazlarına rağmen Savaş Kabinesi toplantısında deklarasyon için oylama yapılmıştır. Kabine üyeleri Almanya’nın Osmanlı

¹³⁷ Chaim Weizmann Manchester Üniversitesi’nde kimya bölümünde öğretim görevlisi iken Siyonist olan gençlerden birisidir. Sacher, hukuk okumuş ancak gazeteciliğe geçiş yapan İngiliz Siyonist’tir. Balfour Deklarasyonu hakkında Leon Simon ile birlikte “Zionism and The Jewish Future (1916)” adında makaleler koleksiyonuna editörlük yapmıştır. Balfour Deklarasyonu taslağının hazırlanmasında görev almıştır. Comay, *Routledge Who’s Who in Jewish History*, 334-35.

¹³⁸ Genç yaşta Siyonizme katılanlardandır. Balfour Deklarasyonu inşasında Weizmann’ın etrafında bulunanlardandır. Simon grup içerisindeki güçlü yazarlardan birisidir. Comay, *Routledge Who’s Who in Jewish History*, 362.

¹³⁹ Jonathan Schneer, *Balfour Deklarasyonu: Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri*, çev. Ali Cevat Akkoyunlu (İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011), 349.

¹⁴⁰ The National Archives, *War Cabinet Minutes*, CAB 21/58 No: 0017; Köse, “The Lloyd George Government of the UK”, 738; Schneer, *Balfour deklarasyonu*, 349. Balfour Deklarasyonu son şeklini alana kadar yazılan taslaklar için bkz. Hadi, *Documents on Palestine*, 1:34.

¹⁴¹ Schneer, *Balfour Deklarasyonu Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri*, 355; Laqueur, *A History Of Zionism*, 196-197.

Devleti'ne Filistin'de Yahudilere özerklik tanınması için baskı yapmasından kaygı duymaktaydı. Böyle bir girişim dünya Yahudi kamuoyunun ittifak devletlerini desteklemesine sebebiyet verirdi. Ayrıca Amerikan Yahudilerinin savaşa desteği kesilir, Rusya Yahudilerinin Kerenski hükümetine desteği kesilirdi ve Bolşevikler iktidarı ele geçirerek ayrı bir barış anlaşması imzalarlardı. Balfour, deklarasyon ile İngiltere'nin çıkarına uygun sonuçlar elde edeceğini şu sözlerle ifade eder: “Rusya ve Amerika’da, hatta dünyadaki Yahudilerin çok büyük çoğunluğu şimdi Siyonizm’e sıcak bakar görünüyor. Böylesi bir ilke için olumlu bir deklarasyon hazırlayacak olursak o zaman hem Rusya’da hem de Amerika’da son derece yararlı propaganda faaliyetleri yapacak duruma geliriz.” Bu tartışmaların ardından Curzon da deklarasyona sıcak bakmıştır.¹⁴² 2 Kasım 1917’de Lord Balfour, Lord Rothschild’e gönderdiği mektupta İngiliz hükümetinin Filistin’de Yahudiler için milli vatan kurmayı destekleyeceğini bildirmiştir.¹⁴³

Sevgili Lord Rothschild!

Kabineye sunulan ve kabine tarafından onaylanan Yahudi-Siyonist gayelerine sempati deklarasyonunu Majestelerinin hükümeti adına size bildirmekten büyük memnuniyet duymaktayım.

Majestelerinin hükümeti Yahudi halkına Filistin’de bir vatan kurulmasını destekliyor ve bu amacın gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapacaktır. Filistin’deki mevcut Yahudi olmayan toplulukların sivil veya dini haklarına veya başka ülkelerdeki Yahudilerin sahip olduğu haklarına ve siyasi makamlarına zarar verecek hiçbir şeyin yapılmayacağı açık bir şekilde anlaşılmalıdır.

Bu deklarasyonu Siyonist Federasyon’un bilgilerine sunarsanız memnun olurum.¹⁴⁴

Siyonizm, ilk zaferini milli vatan kurulmasını destekleyen ve ileride “Balfour Deklarasyonu” adını alacak mektup ile elde etmiştir. Yıllar sonra Lloyd George,

¹⁴² Schneer, *Balfour Deklarasyonu Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri*, 357-58.

¹⁴³ Fischer, *Hayim Vaitsman*, 129; Sachar, *A history of Israel*, 108-9; Sami Adwan vd., ed., *Side By Side: Parallel Histories Of Israel/Palestine* (New York: The New Press, 2012), 8-9. Deklarasyon ile alakalı haberler için bkz. The Sentinel, “British Cabinet Endorses Jewish State In Palestine”, 16 Kasım 1917, 3; Haibri, “Mişavua Leşavua”, 6 Kasım 1918, 17; Schneer, *Balfour Deklarasyonu Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri*, 356.

¹⁴⁴ The National Archives, *Declaration of Sympathy Authorised by the War Cabinet*, FO\371\3083, 31.10.1917, No: 88; Moshe Ma’oz, B. Z. Kedar, ve Yosef Lunts, ed., *Hatenua Haleumit HaFalastinit: Meimut Lehaşlama* (Tel Aviv: Misrad Habitahon, 1996), 204; Kramer, *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti’nin Kuruluşuna*, 173.

deklarasyonu tanımlarken savaş boyunca Weizmann'ın katkılarından dolayı verilen ödül olduğunu ifade etmiştir. Ancak deklarasyonun arkasındaki nedenlerden birisi de savaşta banker Siyonistlerin desteğini kazanarak avantaj elde etmektir. İngiltere hükümeti hem kendi çıkarlarını korumak hem de Siyonistlerin taleplerini karşılamayı amaçlamıştır. Weizmann, İngiltere için savaşta hayati değer taşıyan buluşunun maddi karşılığını değil sadece Yahudi halkının desteklenmesini istemiştir. Bu belge ile de buluş için geri ödeme yapılmıştır.¹⁴⁵ Deklarasyon, Siyonistler için yeni bir dönemin başlangıcı niteliğindedir.¹⁴⁶ İngiltere'nin desteğinin ilan edilmesinin üzerinden çok geçmeden General Edmund Allenby komutasındaki İngiliz ordusu Kudüs'ü işgal etmiş¹⁴⁷ ve 11 Aralık 1917'de Yafa kapısından Kudüs'e girmiştir.¹⁴⁸ Allenby, şehre girişinin ardından sıkıyönetim ilan etmiş ve Fransız yetkili Picot'ya kentin askeri bölge olduğu için tüm yetkilerin komutanda toplandığını bildirmiştir. Koşullar olgunlaştığında sivil idarenin kurulmasına, Sykes-Picot Anlaşması'nın ve Filistin'in son durumun o zamana kadar ertelenmesine karar verilmiştir.

3. Manda Yönetiminin Başlama Süreci

Filistin'de İngiliz hâkimiyeti General Allenby'nin Kudüs'e resmi girişiyle başlatılmaktadır. Kudüs'ün işgalini takip eden yılda bölge tamamen İngiliz kontrolü altına alınmıştır.¹⁴⁹ İngiliz devlet adamlarının arasından Filistin topraklarını koloni halinde yönetmek isteyenler bulunsa da Amerika Başkanı Woodrow Wilson'un kendi kendini yönetme görüşünü Ocak 1918'de 14 ilke şeklinde yayınlaması kolonileştirmeye giden yolun önünü kapatmıştır.¹⁵⁰

Birinci Dünya Savaşı döneminde Filistin'de yaklaşık olarak 56.000 Yahudi ve 545.000 Arap olmak üzere toplamda 600.000 sakin bulunmaktaydı. İngiltere, coğrafya üzerinde üç farklı anlaşma yapmıştır; Şerif Hüseyin ile McMahon-Şerif Hüseyin mektuplaşmaları,

¹⁴⁵ Tom Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, çev. Haim Watzman, Repr (London: Abacus, 2002), 44; Michael Cohen, *Britain's Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48* (New York: Routledge, 2014), 47.

¹⁴⁶ Haaretz, "Al Hamitspe", 26 Temmuz 1918, 10.

¹⁴⁷ General Allenby ile Haziran 1917'de görüşen Lloyd George, Savaş Bakanlığı'nın Kudüs'ü İngiliz halkına Noel'de hediye etmeyi arzuladığını bildirmiştir. Bkz. Eitan Bar Yosef, "Masa Hatslav Haaharon? Hamaaraha al Eretz Yisrael Berei Hataamula Habritit 1917-1918", *Jem'a* 12 (t.y.): 15.

¹⁴⁸ Figen Atabey, "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme", 74.

¹⁴⁹ Nur Masalha, *Palestine: A Four Thousand Year History* (London, UK: Zed, 2018), 249.

¹⁵⁰ Roza El-Eini, *Mandated Landscape: British Imperial Rule In Palestine, 1929-1948* (London; New York: Routledge, 2006), 13.

Fransızlarla Sykes-Picot Anlaşması ve Siyonistler ile her ne kadar anlaşma niteliği taşımasa da Balfour Deklarasyonu diyebiliriz. İşgalin ardından Fransızlarla çıkar çatışması ve farklı halklara verilen vaatler gibi sebeplerden ötürü İngiliz yönetimine girecek coğrafyanın sınırlarını belirlemek kolay olmamıştır.¹⁵¹

Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna doğru İngiltere'nin savaş sonrası Ortadoğu politikalarını belirlemek amacıyla Lord Curzon'un başkanlığında faaliyetlerini Savaş Kabinesi'ne bağlı şekilde yürütecek Şark Komitesi kurulmuştur.¹⁵² Komite 5 Aralık 1918'de Filistin ve Suriye'nin geleceği ile alakalı Londra'da toplanmıştır. Toplantıda konuşan Curzon, Arapların savaş sırasında görevlerini yerine getirdiklerini ve İngiliz hükümetinin bunun karşılığını Şerif Faysal'a Hatay'dan Trablusşam'a kadar Suriye arazisini vererek ödemesi gerektiğini söyler.¹⁵³ Şerif Hüseyin'e Filistin'in bağımsızlığı sözü verilmiş, Yahudilere de deklarasyon ile vatan vaat edilmiştir. Tamamen başkasına ait topraklar üzerinde söz hakkı bulunmayan üçüncü kişiler tarafından henüz savaş bitmeden başkalarına ısmarlanmıştır.¹⁵⁴

10 Aralık 1918'de Londra'ya ulaşan Faysal, Thomas Edward Lawrence'ın tercümanlığında Lord Balfour ile görüşür.¹⁵⁵ Toplantıda görüşülen meseleler ile ilgili Lord Balfour'un raporlarında Faysal'ın Fransızlara karşı çıkmakta kararlı olduğu belirtilmektedir. Faysal'ın babasına yazdığı mektuptan da Lord Balfour'a çok sert çıktığı ve Fransızların Suriye'yi ele geçirme ihtiraslarına bir an evvel gem vurulmadığı takdirde İngilizleri dünya kamuoyunda ihanetle suçlayacaklarını söylemiştir. Balfour ise Arapların taleplerine Paris Barış Görüşmelerinde destek verebileceklerini belirtmiştir. Faysal'ın barış konferansı öncesi Londra ziyaretinde en önemli görüşmesi Weizmann ile

¹⁵¹ Eyal Naveh, Naomi Vered ve David Shaha, ed., *HaLeumiyyut BeYisrael Uvaamim: Bonim Medinah BaMizrah HaTikhon*, Ladaat Historyah 3 (Even Yehuda: 2009), 7.

¹⁵² The National Archives, *The Eastern Committee*, CAB 24/45/5, 13.03.1918; Erik Goldstein, "British Peace Aims and the Eastern Question: The Political Intelligence Department and the Eastern Committee, 1918", *Middle Eastern Studies*, 23/4 (1987): 419.

¹⁵³ Robert H. Lieshout, *Britain and The Arab Middle East, World War I and Its Aftermath* (London: I. B. Tauris, 2016), 326-27.

¹⁵⁴ Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*, 404-5; Michael Cohen, *Britain's Hegemony In Palestine And In The Middle East, 1917-56* (Portland: Valentine Mitchell, 2017), 34.

¹⁵⁵ Esasen arkeolog olan Lawrence 1910-14 yılları arasında İngiliz Müzesi'nin (British Museum) Hitit kazılarında asistanlık yapmıştır. Görevi esnasında Arapları yöneterek onlara iş vermiş ve adamların dostluğunu ve saygısını kazanarak işe teşvik etmeyi seçmiştir. Birinci Dünya Savaşı başladığında Kahire'deki Askeri İstihbarat Bölümü'ne ataması yapılmıştır. Burada Türk topraklarındaki Arap milliyetçi hareketleri konusunda uzmanlaşmıştır. Arapların Osmanlı'ya karşı ayaklanmalarında etkili isimlerdendir. Lawrence, *Bilgeliğin Yedi Sütunu*, 11-12.

gerçekleştirdiğidir. İki lider de halklarının geleceği ile ilgili 3 Ocak 1919'da Londra'da bir anlaşma imzalamıştır.¹⁵⁶

Savaşın ardından yenilen devletlerin kaderini tayin etmek ve yıkıcı savaşın tekrarını engellemek amacıyla Versailles Sarayı'nda Wilson ilkeleri¹⁵⁷ ışığında 18 Ocak 1919'da Paris Barış Konferansı başlamıştır.¹⁵⁸ Birçok devletin temsilcilerinin katıldığı konferansa galip devletler olarak (Onlar Konseyi) Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Fransa ve İtalya'nın hükümet başkanları ile dışişleri bakanları ve iki Japon temsilcisi katılmıştır. Kasım 1918'de seçimi kazanarak hükümeti kuran Başbakan Lloyd George liderliğindeki İngiliz delege Paris kentine kazandığı bu zaferle gitmiştir.¹⁵⁹ Osmanlı Devleti bu görüşmelere 30 Mayıs 1919'da davet edilmiş ve 14 Haziran 1919'da katılmıştır.¹⁶⁰

Delegelerin çoğu için esas ele alınacak konu Avrupa'nın geleceğidir. Ancak Ortadoğu ve savaş sonrası sömürgelerin durumu daha fazla müzakere gerektirmiştir. Savaştan galip çıkan İngiltere ve Fransa Ortadoğu coğrafyasında elde ettikleri toprakları sömürgelerine katmak istemiştir. Bu sebeple konferans başladığında sömürgeler meselesi de ele alınan ilk konulardandır.¹⁶¹

¹⁵⁶ Abdul Latif Tibawi, *A Modern History of Syria Including Lebanon and Palestine* (London: Macmillan St. Martin's Press, 1969), 285-86; Resul Yavuz, "The Meetings Between Faisal and Britain about The Sharing of Middle East During The Paris Peace Conference", *History Studies International Journal Of History*, 11/1 (2019): 430-32; Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*, 405; Pappé, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, 107-8; Deveci, "Filistin'de İngiltere Mandasının Kuruluşu", 33-35; Armaoğlu, *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988*, 33. Anlaşma maddeleri için bkz. Hadi, *Documents on Palestine*, 1:45; Walter Laqueur, *A History Of Zionism*, 17-18.

¹⁵⁷ Amerika Başkanı Thomas Woodrow Wilson 8 Ocak 1919'da Amerikan meclisinde yaptığı konuşmasında I. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulacak yeni düzenle alakalı görüşlerini belirtmiştir. 14 maddeden oluşan Wilson ilkeleri için bkz. Ann Gaines, *Great American Presidents Woodrow Wilson* (Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2004), 66-67.

¹⁵⁸ Kadir Kasalak ve Can Deveci, "Paris Barış Konferansı'nda Siyonistlerin Talepleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10/54 (2017): 298; Mustafa Budak, "I. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Uluslararası Düzen Kurma Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Tavrı Paris Barış Konferansı'na Sunulan 23 Haziran 1919 Tarihli Muhtıra", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 7 (1999): 192. Konferansa katılan isimler için bkz. Foreign Relations of the United States, the Paris Peace Conference 1919, (Washington: Usa Government Printing Office, 1942), 1:XI-XVI.

¹⁵⁹ Ali Erhan Ertan, "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yeni Dünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20/3 (28 Aralık 2016): 555-556; Fraser, Mango ve McNamara, *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*, 156; Paul C. Helmreich, *From Paris to Sévres: The Partition Of The Ottoman Empire At The Peace Conference Of 1919-1920* (Columbus: Ohio State University Press, 1974), 10.

¹⁶⁰ Budak, "I. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Uluslararası Düzen Kurma Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Tavrı Paris Barış Konferansı'na Sunulan 23 Haziran 1919 Tarihli Muhtıra", 197-198.

¹⁶¹ Budak, "I. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Uluslararası Düzen Kurma Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Tavrı Paris Barış Konferansı'na Sunulan 23 Haziran 1919 Tarihli Muhtıra", 192.

Barış konferansında konseyin önüne 6 Şubat 1919'da çıkan Faysal, Başkan Wilson'a halkı için bağımsızlık ve mandatörü seçme hakkı verilmesini talep etmiştir.¹⁶² Faysal, Fransızların bölgedeki hâkimiyet alanlarını genişletmelerinden çekinmiştir. Bu sebeple Fransa'yı Filistin'in dışında bırakmakta kararlı duruşunu korumuş ve ülkedeki Arapların nasıl hissettiğinin öğrenilmesi için bölgeye bir komisyon gönderilmesini önermiştir.¹⁶³

Weizmann'ın diplomatik başarıları 1919'da gerçekleşen Paris Barış Konferansı'nda doruk noktasına ulaşmıştır. İngiltere'nin Filistin'de varlığını devam ettirmesini sağlamakta başarılı olmuştur. 27 Şubat 1919'da konseyin önüne çıkan Siyonist heyetin başındaki Weizmann, Balfour Deklarasyonu'nun uluslararası onayı için büyük çaba sarf etmiştir.¹⁶⁴ Çabalarının sonucunda Milletler Cemiyeti, İngilizlere Filistin'i yönetmeleri ve Yahudilerin milli bir vatan kurmalarına yardımcı olmaları için yetki (manda yönetimi) vermeyi kabul etmiştir. Filistin'de İngiliz mandası Weizmann'ın şahsi çabalarının sonucu ve başarısıdır.¹⁶⁵ Weizmann'ın yanı sıra konferansta Nahum Sokolow, Menahem Uşkin, Fransız Siyonist André Spire ve Fransız akademisyen Sylvain Lévi de konuşma yapmıştır.¹⁶⁶

Almanya'nın yükümlülüklerini belirleyen Versailles Anlaşması aynı zamanda özellikle Woodrow Wilson'un mimarlığını yaptığı Milletler Cemiyeti'nin de ortaya çıkmasını sağlamıştır. Konferansta 25 Ocak 1919'da Milletler Cemiyeti'nin, bir diğer adıyla Cemiyet-i Akvam'ın, kuruluşu resmen onaylanmıştır.¹⁶⁷ Milletler Cemiyeti'nin amacı diplomasi ve müzakereler ile şiddetin ve savaşın önüne geçmektir. Birleşmiş milletler sözleşmesi olarak bilinen belgede manda ile yönetilecek bölgelere halkın bağımsızlığını

¹⁶² Paris Barış Konferansı'nda Faysal'ın konuşması için bkz. Foreign Relations of the United States, the Paris Peace Conference 1919, (Washington: Usa Government Printing Office, 1943), 3:889-894.

¹⁶³ Jacob de Haas, *History Of Palestine The Last Two Thousand Years* (New York: The Macmillan Company, 1934), 482-83; Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 120; Margaret Macmillan, *Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, çev. Belkıs Dişbudak (Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2004), 383-86. Faysal'ın dışında komisyon gönderilmesini talep eden devlet adamları da olmuştur. Talepler üzerine Wilson, Mayıs 1919'da Ortadoğu halklarının taleplerini öğrenmek üzere bir komisyon gönderilmesini önermiştir Komisyon, Henry Churchill King, Charles R. Crane başkanlığında soruşturma yürütmüştür. Suriye ve Filistin'de altı hafta boyunca soruşturma yürüten komisyon raporunu Ağustos 1919'da sunmuştur. Karl Sabbagh, *Britain In Palestine: The Story Of British Rule In Palestine 1917-48* (Newbold on Stour: Skyscraper Publications, 2012), 48.

¹⁶⁴ Taylor, *İsrail'in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasininin Analizi*, 43-44.

¹⁶⁵ Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 116.

¹⁶⁶ Kasalak ve Deveci, "Paris Barış Konferansı'nda Siyonistlerin Talepleri", 302-3. Siyonist heyetin konuşmasının tamamı için bkz. Foreign Relations of the United States, the Paris Peace Conference 1919, (Washington: Usa Government Printing Office, 1943), 4:161-170; Macmillan, *Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, 410-411.

¹⁶⁷ Haaretz, "Asefat Haşalom", 30 Ocak 1919, 2.

kazanması ve gelişmesi için mandatör atanmasına karar verilmiştir.¹⁶⁸ Milletler Cemiyeti Sözleşmesinin 22. Maddesi uyarınca mandatör kuvvetler tarafından yönetilecek milletlere mandatör seçme hakkı tanınmıştır.¹⁶⁹ Konferansta, Filistin Mandasının İngiltere'ye verilmesine ve Balfour Deklarasyonu'nun Yahudi milli yurdunun kuruluşunu kolaylaştırmasına karar verilmiştir.¹⁷⁰

3.1. Askeri Yönetimin Kurulması

Kudüs işgalinin akabinde General Allenby tarafından "İşgal Edilen Düşman Toprakları Yönetimi" isimli geçici askeri yönetim kurulmuştur. Tüm askeri operasyonların Ekim 1918'de sona ermesine rağmen 1920 yazına kadar askeri yönetim devam etmiştir.¹⁷¹ Osmanlı Devleti, Mondros Ateşkes Anlaşması ile 30 Ekim 1918'de resmen teslim olana kadar işgal edilen topraklar Suriye, Lübnan ve Filistin olmak üzere üç ana bölgeye ayrılmış ve askeri idareye bağlı şekilde yönetilmiştir. İşgalci komutan Allenby tarafından kurulan bölge yönetimlerinin ilkeleri, Allenby'nin Kudüs'e resmi giriş günü 11 Aralık 1917'de halka İngilizce, Fransızca, İtalyanca, Arapça ve İbranice dillerinde okunmuştur.¹⁷² Allenby gelen talimat üzerine şehre at üstünde değil, yürüyerek girmiş ve 31 ay sürecek askeri yönetimi başlatmıştır.¹⁷³

Yayınlanan bildiri;

Kutsal Kudüs sakinlerine ve yakın çevrede yaşayanlara: Komutam altındaki birlikler tarafından Türklere verilen yenilgi, şehrinizin kuvvetlerim tarafından ele geçirilmesine neden olmuştur. Bu nedenle şimdi burada askeri önlemler gerekli olduğu müddetçe

¹⁶⁸ Gregory Harms ve Todd M. Ferry, *The Palestine-Israel Conflict: A Basic Introduction*, 2nd ed (London ; Ann Arbor, MI: Pluto Press, 2008), 72-73.

¹⁶⁹ Yehoshua Porath, *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement 1918-1929* (London: Frank Cass and Company Limited, 1974), 43; Weldon C. Matthews, *Confronting an Empire, Constructing a Nation Arab Nationalists and Popular Politics in Mandate Palestine* (London: I. B. Tauris, 2006), 19.

¹⁷⁰ Martin Gilbert, *Israel: A History*, 1st U.S. ed (New York: Morrow, 1998), 42; Macmillan, *Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*, 416.

¹⁷¹ A. J. Sherman, *Mandate Days: British Lives In Palestine, 1918-1948* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001), 41.

¹⁷² Division Of Near Eastern Affairs, *Mandate For Palestine* (Washington: United States Government Printing Office, 1927), 9-10.

¹⁷³ Can Deveci, "General Allenby Döneminde Filistin'de Askeri Yönetim ve Nebi Musa Olayları (1917-1920)", *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8/1 (2018): 37; John D. Grainger, *The Battle For Palestine 1917* (Woodbridge: The Boydell Press, 2016), 215; Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, 421; Caplan, *Futile Diplomacy Early Arab-Zionist Negotiation Attempts 1913-1931*, 1:30; Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 54. 1898'de Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Kudüs ziyaretinde Yafa kapısından at sırtında girmiş ve bu nedenle kapının yükseltilmesi gerekmiştir. Allenby, Londra'dan gelen talimat üzerine daha mütevazı giriş yapmış ve şehre yürüyerek girmiştir. Bkz. Kramer, *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti'nin Kuruluşuna*, 176.

geçerli olacak sıkıyönetim ilan ediyorum. Bununla birlikte herhangi biriniz tahliye edilen düşmanın dönemindeki yaşamınız nedeniyle endişe etmeyin diye her insanın yasal işlerini kesinti korkusu olmadan devam ettirmesini arzuladığımı bildiriyorum.

Dahası şehriniz üç semavi dinin mensupları tarafından sevgiyle saygı gördüğü ve toprağı üç büyük dine mensup insanların hac ibadetleri ve duaları ile yüzyıllardır kutsandığı için her kutsal yapının, anıtın, kutsal mekânın, türbenin, geleneksel bölgenin, başlıkların (vakıfların), dini vasiyetlerin veya üç dinin herhangi birinin geleneksel dua bölgesinin mevcut geleneklere ve inançlara göre uygun şekilde sürdürülüp korunacağını size bildiriyorum.¹⁷⁴

Allenby, Kudüs işgalinin ardından askerî harekâtlarına devam etmiştir. 1918 yılı içinde 23 Eylül'de Hayfa, 1 Ekim'de Şam, kısa süre sonra, 8 Ekim'de Beyrut, son olarak da 25 Ekim'de Halep işgal edilmiştir. 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması ile de bölgedeki Osmanlı-İngiliz mücadelesi sona ermiştir.¹⁷⁵ İşgal edilen topraklar üçe bölünmüş, Kudüs, Nablus ve Akka sancakları İngiliz General Sir Arthur Wigram Money yönetimine; Beyrut, Lübnan ve Lazkiye sancakları, Hasbaya, Rashiya, Jasn-El-Sojour ve birkaç kaza daha Fransız Albay De Piape yönetimine; doğuda kalan topraklar da Arap General Ali Rıza El-Rıqabbi yönetimine verilmiştir. Her üç bölge de General Allenby'e bağlı şekilde yönetilmiştir.¹⁷⁶

Yönetim içinden Siyonistlere daha fazla makam ve fırsat verilmesini düşünenlere karşın Allenby yönetiminden baş politik subayı Tuğgeneral Sir Gilbert Falkingham Clayton, Balfour Deklarasyonu'na ve Filistin'in doğrudan Siyonistlere teslim edilmesine karşı çıkmıştır. Siyonistlerin yönetim tecrübelerinin bulunmadığını ve nüfusun çoğunluğunu Yahudilerin değil Arapların oluşturduğunu söylemiştir. Ancak itirazlarına rağmen Clayton Siyonist düşmanı değildi. Aşamalı olarak Siyonist kurumların kurulmasını desteklemiştir. Sadece yönetimi Siyonistlere bırakmakta aceleci davranmanın zararlı olacağını düşünmüştür. Yerel Arap halk da bölgede faaliyet gösteren Siyonistlerden rahatsız olmuş ve nihayetinde kurulması beklenen Yahudi hükümetinden çekinmiştir. Clayton'un çekincesinde yönetimde tecrübesizliği göstermesinin yanı sıra iki halk

¹⁷⁴ Division Of Near Eastern Affairs, *Mandate For Palestine*, 9-10.

¹⁷⁵ Kramer, *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti'nin Kuruluşuna*, 176.

¹⁷⁶ Biger, *The Boundaries Of Modern Palestine, 1840-1947*, 53; Deveci, "General Allenby Döneminde Filistin'de Askeri Yönetim ve Nebi Musa Olayları (1917-1920)", 39.

arasındaki zaten gergin ilişkilerin daha da kötüye gitmesini engellemek için Siyonist Yahudilere makam vermemek doğru hamledir.¹⁷⁷

Allenby'nin istihbarat subayı Wyndham Deeds, askeri yönetimde iki numaralı isim olmuştur. Deeds, Hıristiyan bir Siyonist idi ve iş arkadaşlarından birisine Yahudilerin kutsal topraklara dönüşüne ne kadar yardım ederse Mesih'in dönüşünü de o kadar hızlandıracağına inandığını söylemiştir. Deeds'i "Gerçek bir aziz" olarak tanımlayan Yahudi Siyonist Norman Bentwich de yönetime başsavcı olarak atanmıştır.¹⁷⁸

Yaklaşık 2 yıldan fazla süren İngiliz askeri yönetimi 30 Haziran 1920'de sona ermiştir. Sivil idareye geçişin nedenleri arasında askeri idarenin çözüm getiremediği Nebi Musa isyanları rol oynamıştır. İlk Yüksek Komiser Sir Herbert Samuel'in 1 Temmuz 1920'de atanmasıyla birlikte iki hak arasındaki gerilimi azaltmak amaçlanmış ve sivil yönetime geçilmiştir.¹⁷⁹ İngiliz yönetim askeri idareyi geçici bir durum olarak görmüş ve sivil idareye geçiş ile Filistin'de normalleşme adımları atılmıştır.¹⁸⁰

3.2. Askeri Yönetimden Sivil İdareye Geçiş

Paris Barış Konferansı'nda görüşmeleri yapılan Milletler Cemiyeti 10 Ocak 1920'de faaliyete geçmiştir. Bu yüzden bu tarihte Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22. Maddesinde belirtilen koloniler ve bölgelerin mandatör sıfatıyla cemiyet adına "gelişmiş milletler" tarafından yönetilmesi için adımlar atılmıştır. "A" manda grubu şeklinde bilinen, daha önceden Osmanlı Devleti'ne ait bölgelerden Filistin'in mandasının San Remo Konferansı'nda 25 Nisan 1920'de Britanya'ya verilmesine karar verilmiştir.¹⁸¹ Bu doğrultuda İngiltere hükümeti tarafından gereken düzenlemeler yapılmış ve İngiliz siyasetinde bilinen isimlerden Sir Herbert Samuel Filistin'e Yüksek Komiser makamına atanmıştır.¹⁸² Samuel'in Siyonistlerle ilişkisi, idare tecrübesi ve bilinen siyasetçi kimliği Majestelerinin Hükümeti'nin bu zorlu vazifeye onu atamasında ikna edici sebeptir.

¹⁷⁷ Doreen Ingrams, *Palestine Papers, 1917-1922: Seeds Of Conflict*, (London: Eland, 2009), 90.

¹⁷⁸ Segev, *One Palestine Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 88-90.

¹⁷⁹ Matthews, *Confronting an Empire, Constructing a Nation Arab Nationalists and Popular Politics in Mandate Palestine*, 30.

¹⁸⁰ Martin Kollinsky, *Law, Order and Riots In Mandatory Palestine, 1928-35* (London: The Macmillan Press Ltd., 1993), 1; McTague, "The British Military Administration in Palestine 1917-1920", 71; Yehoshua Ben Ariye, *Yeruşalaym Bitkufat Hamandat* (Yeruşalaym: Yad Yitzhak Ben Tsvi: Mishenot Şaanım, 2003), 5.

¹⁸¹ Deveci, "İsrail Filistin Meselesi", 7.

¹⁸² Samuel'in daha önce sömürge yönetimiyle ilgili tecrübesi yoktu ancak 1899'dan itibaren bu alanda geniş araştırma yapmıştır. Matthews, *Confronting an Empire, Constructing a Nation Arab Nationalists and Popular Politics in Mandate Palestine*, 22.

Araplara karşı beslediği sempati ile de iki halk arasındaki dengeyi koruyacağı ve coğrafyada barışı hâkim kılacağı düşünülmüştür.¹⁸³

Herbert Samuel'in sivil idarenin ilk Yüksek Komiserliğine atanacağını öğrenen General Allenby, Dışişleri Bakanlığı'na 6 Nisan 1920'de çektiği telgrafta atamanın yerli halkın nüfusu göz önünde bulundurularak yapılması gerektiğini ve Yahudi bir komiser atamanın hayli tehlikeli olduğunu düşündüğünü bildirmiştir.¹⁸⁴ Filistin Yüksek Komiserlik makamına ilk atanan yöneticinin bir Yahudi olması İngiltere'nin Siyonizm desteğinin göstergelerindendir.

30 Haziran 1920'de şık beyaz üniforması, tüylü miğferi ve kılıcı ile Kudüs istasyonuna gelen Samuel 17 pare top atışıyla karşılanmıştır.¹⁸⁵ Sivil Yönetim, Şubat 1921'de Winston Churchill'in Sömürgeler Bakanlığı'na bağlanana kadar faaliyetlerini Dışişleri Bakanlığı'na bağlı şekilde yürütmüştür. Kendini Siyonizm'e adanmış Liberal Parti siyasetçisi Samuel'in 1 Temmuz 1920'de göreve başlamasıyla birlikte Yahudilere kutsal topraklara göç kapıları açılmıştır. 1919'da Filistin'e Yahudi göçü 1.800 iken 1920-1921 yıllarında 8.000 civarına ulaşmıştır. Giderek artan Yahudi göçü ve eşzamanlı gerçekleşen Faysal'ın Şam'daki krallığının 24 Temmuz 1920'de Fransız kuvvetler tarafından devrilmesi hadiseleri Filistinli Araplarda kızgınlığı artırmıştır. Ayrıca bu gerilim ileride 1921 Yafa Olayları ismiyle anılacak karışıklıkların çıkmasında büyük rol oynamıştır.¹⁸⁶

Siyonistler, Arap müttefiklerinin çıkarılmasından rahatsızlık duymamış ve hatta rahatlamıştır. Faysal, her ne kadar Siyonistler için iyi niyetler beslese de düzeni ve istikrarı sağlayamayacağını ispatlamıştır. Diğer açıdan Fransız kuvvetlerinin bölgeye gelmesiyle birlikte Siyonistlerin güvenlik endişesi ortadan kalkmış ve kuzeydeki güvenliğin artmasını sağlamıştır. 1921 Mart'ına kadar Filistin Ortadoğu'daki ülkeler içinde İngiltere'nin güvenlik endişesi duymayacağı tek devlet haline gelmiştir. Winston

¹⁸³ Ingrams, *Palestine papers, 1917-1922*, 107; Division Of Near Eastern Affairs, *Mandate For Palestine*, 11, 21.

¹⁸⁴ Ingrams, *Palestine Papers, 1917-1922: Seeds Of Conflict*, 105; Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 147.

¹⁸⁵ Doar Hayom, "Hahakhanot Lavo Hanatsiv", 1 Temmuz 1920, 1; Haaretz, "Lavo Herbert Samuel", 1 Temmuz 1920, 1.

¹⁸⁶ Eran Kaplan, Derek Jonathan Penslar ve David Jan Sorkin, ed., *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* (Madison, Wis: The University of Wisconsin Press, 2011), 88; Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, 433; Cohen, *Britain's Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 90; Benny Morris, *Righteous Victims: A History Of The Zionist-Arab Conflict, 1881-1999*, 1st ed (New York: Knopf, 1999), 97.

Churchill, Sömürgeler Bakanı unvanıyla Mart 1921’de bölgeyi ilk ziyaret ettiğinde Yahudi toplumundan teşekkürler almış, bölge sakinleri Sir Herbert Samuel’den övgüyle bahsetmiştir. Arap delegeyle görüşmesinde ise etkinliğini artıran Siyonizm ve Yüksek Komiser Samuel ile ilgili şikâyetler ve itirazlar almıştır. Öte yandan Arap İdaresi, Aralık 1920’de Hayfa’da gerçekleştirdiği toplantıda İngiltere’nin Filistin’de Yahudi milli vatani kurma politikasına itiraz etmiştir. Churchill ve Yüksek Komiser Samuel bu itirazı abartılmış kıyamet senaryosu olarak değerlendirmiş ve görmezden gelmiştir.¹⁸⁷

Yapılan itirazın üzerinden çok geçmeden 1-7 Mayıs tarihleri arasında bir hafta boyunca ülke genelinde yaşanan 1921 Yafa Olayları’nda 47 Yahudi öldürülmüştür.¹⁸⁸ Karışıklıkların önüne geçmek ve Arapların öfkesini dindirmek için göç kısıtlaması getiren Samuel bu kez de pek çok Siyonist’in öfkesini üzerinde toplamıştır. İsyanda Araplara liderlik eden Hacı Emin El-Hüseyni, diğerlerini yatıştırması umuduyla bir yıl içinde Kudüs müftülüğüne atanmıştır.¹⁸⁹

1920-1921 yıllarında patlak veren isyanlarının sebeplerinin araştırılması için 7 Mayıs 1921’de Herbert Samuel tarafından olaylar devam ederken Filistin başyargıncı Sir Thomas Haycraft başkanlığında sivil bir komisyon atanmıştır. Komisyonda ayrıca Kudüs Vali Yardımcısı Harry Charles Luke ve Hukuk biriminden Mr Stubbs da görev almıştır.¹⁹⁰ Haycraft Komisyonu, isyanın altında yatan sebebin Filistinli Araplar tarafında Yahudi milli evi politikasına duyulan korku ve endişe olarak belirlemiştir. Yahudi göçünün artması, toprak satın alma ve yerleşme gibi faaliyetler yerli halkın endişelenmesine neden olmuştur. 1921 ayaklanmalarından sonra, bir Arap delegesi, Balfour Deklarasyonu’nda belirtilen Yahudi milli evi ilkesinin, manda idaresinde yer almaması yönündeki talebini iletmek üzere Londra’ya gitmiştir.¹⁹¹

Yüksek Komiser de 1922’de Londra’ya Sömürgeler Bakanlığına ziyaretinde yaşanan karışıklıklar ile ilgili hazırladığı belgeyi sunmuştur. Sömürgeler Bakanlığı’nın gelen

¹⁸⁷ Caplan, *Futile Diplomacy Early Arab-Zionist Negotiation Attempts 1913-1931*, 1:45-48; Morris, *Righteous victims*, 99.

¹⁸⁸ Olaylarla alakalı haberler için bkz. Haaretz, “Yediot Al Hafraot Beyafo”, 3 Mayıs 1921, 1-2; Doar Hayom, “Hameoraot Beyafo”, 4 Mayıs 1921, 2-3.

¹⁸⁹ Gilbert, *Israel: A History*, 48; Kaplan, Penslar ve Sorkin, *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History*, 88.

¹⁹⁰ The National Archives, *Reports of The Commission of Inquiry With Correspondence Relating Thereto Disturbances in May 1921*, CMD. 1540, 1921, 3.

¹⁹¹ Barbara J. Smith, *The Roots of Separatism In Palestine: British Economic Policy, 1920-1929*, (New York: Syracuse University Press, 1993), 13.

talepler ve teklifler doğrultusunda hazırladığı rapor siyasi literatüre Churchill Beyaz Belgesi adıyla geçmiştir. Belgede geçen Filistin'e Yahudi göçünün bölgenin ekonomik kapasitesine göre hükümet tarafından düzenleneceği kaydı Siyonistleri kızdırmıştır. Siyonist Örgüte incelemesi için gönderilen belge istemeden de olsa Weizmann ve diğer Siyonist liderler tarafından kabul edilmiştir. Churchill Beyaz Belgesi, 1 Temmuz 1922'de yürürlüğe girmiştir.¹⁹²

Samuel ve Yişuv'un 1921 olaylarını ele alış şeklinin farklılığı Yişuv'un Samuel için Yahudi Yüksek Komiser algısının ve ona beslediği duyguları değiştirmiştir. Çünkü Yişuv sakinleri Siyonist ve Yahudi Yüksek Komiserin onları destekleyeceğini düşünmüştür. Ancak göç kısıtlamalarını getiren Samuel ile Yişuv sakinlerinin arası bu karar dolayısıyla açılmıştır. 1921'de Çekoslovakya'nın Karlovy Vary kentinde toplanan XII. Siyonist Kongresi'ndeki konuşmasında Weizmann "Eretz İsrail (İsrail toprağı) ve Filistin aynı değildir ve uzun bir süre için aynı olmayacaktır. Sir Herbert Samuel, Filistin'in Yüksek Komiseridir ve bizler de Eretz İsrail'in Yüksek Komiserleriyiz. Bu iki Yüksek Komiserin birbiriyle sorun yaşayabileceği zamanlar olabilir" demiştir.¹⁹³

Beş yıl boyunca Yüksek Komiserlik vazifesini sürdüren Samuel, şeriat kurallarına göre hazırlanmış Osmanlı yasalarını ticaret ve sanayi gibi konularda yetersiz bulmuş ve görev süresi boyunca 150 yasa çıkarıp yürürlüğe koymuştur. Medeni yasalarda çok fazla değişikliğe gitmeyip yaşayışa uygun İngiliz yasalarıyla değiştirmiştir. Tutuklama, yargı süreci ve kanıt prensipleri hususunda İngiliz yasaları kullanılmıştır. Mahkemeler basitleştirilerek 13 mahkemeden 4'e düşürülmüştür. Samuel'in yönetimi ülkenin modernizasyonunun temelini oluşturmuştur. Mısır'a demiryolu hattı kurulmuş, sulama, ağaçlandırma ve tapu kaydı gibi meselelerde yeni düzenlemeler yapılmıştır.¹⁹⁴

3.3. Milletler Cemiyetinin Manda İdaresini Onaylaması

Filistin için İngiliz Mandası 24 Temmuz 1922'de Milletler Cemiyeti Konseyi'nde kabul edilmiş ve 29 Eylül 1923'te resmen yürürlüğe girmiştir. Manda yönetimi, Yahudiler için

¹⁹² Taylor, *İsrail'in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasisinin Analizi*, 53-54; Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*, 425; Turgut, "Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)", 42; Fromkin, *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*, 449. Beyaz Belge için bkz. Hadi, *Documents on Palestine*, 1:104-7.

¹⁹³ Elie Kedourie ve Sylvia G. Haim, ed., *Zionism and Arabism in Palestine and Israel* (London; Totowa: F. Cass, 1982), 18.

¹⁹⁴ Kollinsky, *Law, Order and Riots In Mandatory Palestine, 1928-35*, 8; Ruppin, *The Jewish Fate and Future*, 331.

Dünya Siyonist Örgütü'nü muhatap kabul etmiştir. Filistin Mandası Sözleşmesi'nin 22. maddesinde Filistin'in resmi dilinin İngilizce, Arapça ve İbranice olduğu ve İbranice ya da Arapça yazılan her bir belgenin, açıklamanın diğer Sami dilinde de yapılması gerektiği belirtilmiştir.¹⁹⁵

Kurulan Manda Yönetimi'nde İngiltere'nin Milletler Cemiyeti Daimî Manda Komisyonu'na Filistin'in gelişimi hakkında rapor gönderme zorunluluğu getirilmiştir. Filistin, anayasal mekanizma tarafından kontrol edilmeden sadece Londra Hükümeti'ne ve Milletler Cemiyeti Daimî Manda Komisyonu'na karşı sorumlu Yüksek Komiserler tarafından yönetilmiştir. Tüm atamalar, bütçeler ve kararlar Londra'nın onayını gerektirmiştir.¹⁹⁶

Yüksek Komiserler İngiltere kralı tarafından atanmıştır. İdare Kurulu ve Danışma Kurulu yönetim işlerinde görevdeki Yüksek Komisere yardım eden İngiliz memurlardan müteşekkildir. 1922'ye kadar bu kurumlarda Arap ve Yahudi personel çalıştırılmış, 1922'den sonra sadece İngiliz memurlar alınmıştır.¹⁹⁷

1917-1920 yılları arasındaki askeri yönetim dışında sivil yönetimde toplamda yedi Yüksek Komiser görev almıştır. Sivil Yönetim'de görev alan Yüksek Komiserler ve görev süreleri aşağıda gösterildiği gibidir.

¹⁹⁵ El-Eini, *Mandated landscape*, 13; Bernard Reich, *A Brief History of Israel* (New York: Checkmark Books, New York), 21; Division Of Near Eastern Affairs, *Mandate For Palestine*, 17; Kramer, *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti'nin Kuruluşuna*, 187; Haas, *History Of Palestine The Last Two Thousand Years*, 502.

¹⁹⁶ Cohen, *Britain's Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 97; Kollinsky, *Law, Order and Riots In Mandatory Palestine, 1928-35*, 6.

¹⁹⁷ Issa Nakhleh, "The Government Of Palestine", içinde *Encyclopedia Of The Palestine Problem* (New York: Intercontinental Books, 1991), 1:27-28; Philip Mattar, "High Commissioners (Palestine)", içinde *Encyclopedia of the modern Middle East & North Africa* (Detroit: Macmillan Reference USA, 2004), 1025.

Tablo 1. Sivil Yönetimde Görev Alan Yüksek Komiserler

Yüksek Komiser¹⁹⁸	Görev Başlangıç	Görev Bitiş
Sir Herbert Louis Samuel	1 Temmuz 1920	30 Haziran 1925
Feldmareşal Lord Plumer	25 Ağustos 1925	31 Temmuz 1928
Sir Harry Charles Luke*	31 Temmuz 1928	6 Aralık 1928
Sir John Chancellor	6 Aralık 1928	1 Kasım 1931
Sir Mark Aitchison Young*	1 Kasım 1931	20 Kasım 1931
Sir Arthur Grenfell Wauchope	20 Kasım 1931	1 Mart 1938
William Denis Battershill*	Eylül 1937	24 Kasım 1937
Sir Harold MacMichael	3 Mart 1938	30 Ağustos 1944
Feldmareşal Vikont Gort	1 Kasım 1944	5 Kasım 1945
Sir Alan Cunningham	21 Kasım 1945	14 Mayıs 1948

4. Sir John Chancellor Kimdir?

İskoç asıllı Yarbay Sir John Robert Chancellor 20 Ekim 1870'de Edinburgh'da doğmuştur. Özel okulda ve askeri akademide eğitim almıştır. 1890'da orduya giren Chancellor 26 yaşında Kitchener'ın yönetiminde Dongola ve Suakin seferlerinde madalyalar kazanmıştır. Hindistan'ın kuzeybatı sınırında özellikle Tirah Seferi'nde Dargai Tepesi'ndeki savaşta, bir veya iki yıl süren aktif mücadeleyi sürdürmüştür. Daha sonra Ekim 1906'da Sömürge Muhafaza Komitesi sekreterliği görevinde bulunmuştur. 1909'da İngiliz bürokrasisini bir dünya savaşı ihtimaline hazırlayan görüşmelerde müsteşarlık yapmıştır.¹⁹⁹

Sir Chancellor 1911'de Sömürge Dairesinin atamasıyla Hint Okyanusu'ndaki Morityus adasının valisi görevine getirilmiştir. Uzun yıllar görevde bulunacağı sömürge yöneticisi pozisyonunda çalışmaya Morityus valiliği ile başlamıştır.²⁰⁰ Morityus'un nüfusu yaklaşık 385.000'di. Nüfusun 260.000'i Hintli, geri kalanların çoğu Fransız kökenli ve Roma Katolik inancına sahiptir. 1916'da Trinidad'a transfer edilen Sir John, orada da Avrupa ve Afrika kökenli bir nüfusla uğraşmıştır. Bu tecrübesinden sonra Chancellor, 800.000

¹⁹⁸ Tabloda isminin sonunda * bulunan Yüksek Komiserler vekâleten görevde bulunmuştur.

¹⁹⁹ Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 306; Haaretz, "Sir John Chancellor", 6 Aralık 1928, 1.

²⁰⁰ Spencer Tucker ve Priscilla Mary Roberts, ed., *The Encyclopedia Of The Arab-Israeli Conflict: A Political, Social, And Military History* (Santa Barbara, Calif: ABC-CLIO, 2008), 260-61.

nüfuslu çoğunlukla siyahilerden oluşan Güney Rodezya valiliğine getirilmiştir. Chancellor, Fransa tarafından izin verilen, hatta uygun koşullarda teşvik edilen siyahî ve beyaz arasındaki evliliklerin yanlış olduğuna dair düşüncesini orada edinmiştir. Chancellor, beyaz ırkın devamlılığının gerekliliğini düşünmüştür.

Düşüncesine göre, erkekler eşit değil, birbirlerinden farklı olarak doğarlar ve bu farklılıkların ortasında hükümetin adaleti sağlaması gerekir. Her ne kadar Chancellor pek çok yönden kalifiyeli olsa da üç din tarafından kutsal kabul edilen Filistin’de, eşsiz hatıra ve mistik atmosfere sahip bu yerde şaşkına dönmüştür.²⁰¹ Yönetim tecrübesi bulunan John Chancellor, Ortadoğu veya Filistin hakkında yeterince bilgi sahibi değildi. Aslında atanmasının sebeplerinden biri de budur. İngiliz Hükümeti bölge hakkında bilgisi olmayan bir Yüksek Komiser atayarak daha objektif kararlar almayı planlamıştır. Hükümeti bu atamayı yapmaya sevk eden ise bölge hakkında bilgisiz ve halklara önyargıyla yaklaşmayan yönetici atama isteğidir. Chancellor, bölge ve sakinler ile ilgili çok şey bilmesede Arap halkına daha fazla sempatiyle bakmıştır, Siyonizm taraftarı kararlar almamıştır. Araplara karşı beslediği sempatinin nedeni Balfour Bildirisi’nin Araplar için adaletsiz olduğunu ve Britanya İmparatorluğu’nun çıkarlarını tehlikeye attığı düşüncesidir. Bölgedeki yerel halk ile ilgilenmeyi ve onların ihtiyaçlarını gidermeyi görevi kabul etmiştir.²⁰²

1923-1928 arasında Güney Rodezya valiliği yapan Sir John, İngiliz Hükümeti tarafından 8 Temmuz 1928’de Filistin Yüksek Komiseri görevine getirilmiştir. Chancellor’dan önce 25 Ağustos 1925-31 Temmuz 1928 tarihleri arasında görevde bulunan Lord Plumer 3 yıllık görevinin ardından 31 Temmuz 1928’de Filistin’den ayrılmıştır. 6 Aralık 1928’de Sir John Chancellor görev başına gelene kadar geçen 6 aylık süreçte yerine atama yapılmamıştır. Bu süreçte sivil sekreter Sir Harry Charles Luke vekâleten vazifeye devam etmiştir.²⁰³ Chancellor, Filistin Yüksek Komiseri vazifesiyle 1928-1931 yılları arasında üç yıl görevde bulunmuştur.²⁰⁴

²⁰¹ The Palestine Bulletin, “Sir John Chancellor”, 20 Aralık 1928, 1-2.

²⁰² Cohen, *Britain’s Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 214; Shapira, *Israel: A History*, 79.

²⁰³ Official Gazette of The Government of Palestine, “Government Notice”, “Proclamation”, 31 Temmuz 1928, 441-42.

²⁰⁴ Cohen, *Britain’s Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 97, 214.

İngiliz Hükümeti tarafından Filistin ve Ürdün’de Yüksek Komiserlik vazifesine ilk başta Güney Afrika devlet adamı ve Siyonizm destekçiliğiyle bilinen General Jan Christian Smuts önerilmiştir. Ancak Sir John Chancellor’un Filistin Yüksek Komiseri görevine atanması haberinin ardından Güney Afrika Siyonist Federal Yürütme Kurulu’nun ilk toplantısı gerçekleştirilmiştir. Daha önce aynı pozisyon General Smuts’a teklif edildiği için yapılan toplantıda bu konu hakkında bir karar alınmış ve General Smuts’a iletilmiştir. Okunan karar:

Güney Afrika Siyonist Federasyonu Yürütme Kurulu, Filistin’in Yüksek Komiserliği pozisyonunun Britanya Hükümeti tarafından Güney Afrika’nın güzide bir evladına ve General Smuts gibi Yahudi halkının seçkin bir dostuna teklif edilmesini son derece memnuniyetle karşılamıştır. General Smuts’un bu teklifi kabul edememesine üzüldükçe aynı zamanda teklifi, Balfour Bildirgesi’nin ruhuyla Filistin’de Yahudi Ulusal Vatani kurma konusunda Manda Yönetimi’nin en ciddi arzusunun bir kanıtı olarak görüyoruz.

Cevaben General Smuts şunları söylemiştir: “Kuruluşunuzun nazik kararından çok memnun oldum. Bana yapılan teklifin hiç şüphesiz tanınmış taraftarı olduğum milli ev politikasını gerçekleştirebilmek için Britanya Hükümeti’nin iyi niyetinin bir göstergesi olduğu hususunda onlara katılıyorum.”²⁰⁵

Chancellor, Filistin ve Ürdün Yüksek Komiseri görevine getirildiğinde Güney Rodezya Valisi ve Başkomutanıydı.²⁰⁶ Kabiliyetli ve popüler kabul edilen Chancellor, aynı zamanda bir mühendis olduğu için vazifesi boyunca Filistin’de yoğun bayındırlık çalışmaları ve iyileştirme yürütmesi beklenmiştir.²⁰⁷ Atamasının yapılacağı duyulmasının ardından Siyonistler Filistin’in yeni Yüksek Komiseri ile temas kurmakta gecikmemiştir. Chancellor, henüz İngiltere’de iken bir Siyonist komite ile görüşmeyi kabul etmiştir.²⁰⁸

John’un atanması üzerine Londra’da birçok dostu onun adına sevinmiştir. Örneğin; Lordlar Kamarası’nın 87 yaşındaki en yaşlı üyesi Meath Kontu, Lordlar Kamarası

²⁰⁵ The Reform Advocate, “British Government Offered Palestine High Commissionership To General Smuts”, 15 Eylül 1928, 75.

²⁰⁶ The Sentinel, “Sir John Robert Chancellor May Succeed Plumer”, 6 Temmuz 1928, 25.

²⁰⁷ The American Jewish World, “Named Palestine High Commissioner”, 13 Temmuz 1928, 3.

²⁰⁸ Davar, “Royter Al Hatsaharato Şel Hanatsiv Hehadaş”, 18 Ekim 1928, 1.

terasında 2 Ağustos 1928'de Filistin'in yeni Yüksek Komiseri Sir John Robert Chancellor onuruna resepsiyon vermiştir. Lordlar ve Avam Kamarası'nın pek çok üyesi ve sayısız pek çok kişi bu resepsiyona katılmıştır. Chancellor, bu resepsiyonda onur konuğu olarak bulunmuştur.²⁰⁹ Filistin Hükümeti'nin Sivil Sekreteri Harry Charles Luke, Filistin'in yeni Yüksek Komiseri vazifesine başlayana kadar vekâleten bu görevde bulunmuştur.

Britanya kralı tarafından atanan yeni Yüksek Komiser, Londra'daki günlerinin ardından 6 Aralık 1928'de Filistin'e ulaşmıştır. Kendisi Filistin'e varmadan evvel Emniyet Müdürü Arthur Stephen Mavrogordato'nun emriyle Chancellor için karşılama töreni hazırlanmıştır. Buna göre Filistin'de faaliyet gösteren gazetelere yansıyan tören programı şu şekildedir:

1. Ekselansları Kudüs Tren İstasyonu'na özel trenle 6 Aralık Perşembe günü saat 10.00'da ulaşacak.
2. Hükümeti Yöneten Memur, Ürdün ve Filistin'deki Kraliyet Hava Kuvvetleri Komutanı Grup Yüzbaşı, Yürütme Konseyi Üyeleri ve Kudüs Bölge Komiseri Yardımcısı tarafından karşılanacak.
3. Ekselansları saat 10.30'da resepsiyonun verileceği Yafa Kapısı'na gelecek ve Belediye Başkanı, bir karşılama konuşması yapacaktır.
4. Ekselansları 12.15 saatte Hükümet Konağı'ndan ayrılacak ve baş yargıç tarafından yönetilecek görev yeminini edeceği meclis salonuna ilerleyecek.
5. Ekselansları 12.45'te Hükümet Konağı'na geri dönecek.
6. Yafa Kapısı'ndaki resepsiyon ve Meclis Salonu'ndaki tören için davetiyeler dağıtılacaktır.
7. Resepsiyona davet edilen baylar ve bayanların davetiyelerini yanlarında getirmeleri ve saat 10.00'a kadar koltuklarında olmaları gerekmektedir.

Tüm otomobiller ve at arabaları Yafa Kapısı'nın hemen altındaki otoparka park edilecektir.

8. Meclis Salonu törenine davet edilen baylar ve bayanların davetiyelerini yanlarında getirmeleri ve saat 12.00'ye kadar koltuklarında olmaları gerekmektedir.

²⁰⁹ The American Jewish World, "Jewish News From Everywhere", 03 Ağustos 1928, 3.

Tüm otomobiller ve at arabaları Hükümet Konağı'na Nablus Yolu (kuzeyden) üzerinden ulaşacak. Bu tören için Şam Kapısı'nın önündeki bölge otomobil ve at arabası otoparkı olarak ayrılacak.

9. (i) Aşağıdaki yollar trafiğe kapalı olacaktır:

(a) Saat 09.30

Tren istasyonu avlusu ile Genel Postane arası- istasyon yolu kavşağından Beytüllahim yolu üzerinden Yafa Kapısı, Yafa Yolu.

(b) Saat 11.00

Genel Postane ile Hükümet Konağı arası- St. Paul's Yolu üzerinden.

(c) Saat 11.45

Hükümet Konağı ile Şam Kapısı arası- St. George Yolu, Nablus Yolu (St. George's Katedrali'nden), Coeur-de-Lion caddesi üzerinden.

(d) Saat 12.15

Eriha Yolu- Herod Kapısı'ndan Süleyman Yolu Kavşağına ve Peygamberler Sokağına kadar.

(ii) Yukarıdaki yolların kapatıldığı süre zarfında tüm trafik alternatif rotalara yönlendirilecektir.

10. Törenler boyunca Yafa Kapısı ve Devlet Daireleri çevresinde araç kornalarının sürücüler tarafından çalınması durdurulmalıdır.²¹⁰

Bu program düzeni çerçevesinde yeni Yüksek Komiser Filistin Hükümeti yetkilileri tarafından istasyonda karşılanmıştır. İngiliz marşının ezgileriyle Kudüs polis alayı, komiseri karşılamak üzere çadır kurulan Yafa kapısına kadar ona eşlik etmiştir. Karşılama töreninde dört yüz devlet memuru ve şehrin ileri gelenleri mevcuttu.²¹¹

Filistin'e ulaştıktan sonra Sir Chancellor bir bildiri yayımlayarak göreve başladığını Filistin'deki halka duyurmuştur.²¹² Chancellor, görev süresince yönetimi daha ileriye

²¹⁰ The Palestine Bulletin, "Arrangements", 31 Kasım 1928, 3.

²¹¹ The Sentinel, "Sir John Chancellor Welcomed By Thousands In Jerusalem", 14 Aralık 1928, 29; Davar, "Kabalat Pni Hanatsiv Biruşalaym Al Yad Tahanat Harakevet Uvaşaar Yafo", 7 Aralık 1928, 1.

²¹² The Palestine Bulletin, "By The High Commissioner A Proclamation", 9 Aralık 1928, 8.

taşıyabilmek adına maliye, tarım, eğitim, sağlık ve kamu hizmetleri gibi alanlarda çalışmalar yürütmüştür.

“Sir John Chancellor Dönemi Filistin” başlıklı bu çalışmada Filistin mandasının kuruluşu, 1929 yılında Filistin’in genel vaziyeti, Ağlama Duvarı olaylarına giden süreç araştırılmıştır. Çalışmada cevabı aranacak sorular aşağıdaki gibidir:

- 1) 1929 yılında Yüksek Komiserin ekonomik faaliyetleri nelerdir?
- 2) Yüksek Komiser tarafından 1929 yılında hangi bayındırlık çalışmaları yürütülmüştür?
- 3) Chancellor dönemi Filistin’de 1929 yılında Eğitimde ve sağlıkta atılan adımlar nelerdi?
- 4) 1929 yılında Yüksek Komiser tarım ve ormancılık alanında hangi çalışmalarda bulunmuştur?
- 5) 1929 Ağlama Duvarı Olayları’na giden süreçte neler yaşanmıştı?
- 6) İsyan sonrasında Yüksek Komiserin ve İngiltere’nin tepkisi nasıldı?

Filistin yönetiminin İngiliz eline geçmesinin ardından bölge sakinleri arasında çatışmalar yaşanmıştır. Araplar topraklarının Yahudilere ısmarlandığını düşünmüş ve her fırsatta Balfour Deklarasyonu’na ve İngiliz yönetimine tepkilerini göstermişlerdir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Türkiye’de daha önce 1929 Ağlama Duvarı Olayları ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Tezimizde İngilizce ve İbranice yayın yapan dönem gazetelerinden istifade edilmiştir. Elde edilen veriler Filistin’de görev almış memurların ve arşiv belgeleri doğrultusunda analiz edilmiştir. Filistin’in demografik yapısını daha iyi kavrayabilmek için şekillenmesinde etkin rol oynayan isyan incelenmiştir.

Günümüz Filistin demografik yapısının meydana gelmesinde 1929 isyanının önemli bir rolü vardır. Toplumsal ayrışmayı idrak edebilmek için meseleyi başlangıcından itibaren incelemekte fayda vardır. Tezimizde ele aldığımız yıl ve gerçekleşen hadiseler günümüzde Filistin’de ve İsrail’deki toplumsal ayrışmada kırılma noktası niteliğindedir. Ayrıca 1929 isyanı Arap tarafındaki Balfour Deklarasyonu’ndan itibaren biriken acıların ve karşı çıkmaların vücut bulmuş halidir. Çalışmamızda seçilen özgün konu ile bölgede yaşayan iki halkın münasebetindeki bozulmaların ve ayrışmaların temeli ele alınacak, günümüzdeki ilişkilerini daha iyi anlamamıza olanak sağlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SIR JOHN CHANCELLOR DÖNEMİNDE FİLİSTİN'DE İNGİLTERE'NİN EKONOMİK FAALİYETLERİ

1.1. Chancellor İdaresinde Filistin Ekonomisi

Sir Chancellor yönetiminde 1929'da yaşanan Ağlama Duvarı olaylarına ve getirdiği sıkıntılara rağmen ülke ekonomisi beklenildiği kadar kötüye gitmemiştir. Geçmiş yıllardaki ekonomiyi incelediğimizde ekonomik gücün daha da iyiye gittiğini fark edebiliriz.²¹³ Sivil Hükümetin kuruluş tarihi 1 Temmuz 1920'den 31 Aralık 1929'a kadar olan yıllık gelir 21.057.005 sterlin iken gider 20.283.935 sterlin tutarında gerçekleşmiştir. Tabloda da görüldüğü üzere yaşanan karışıklıklara rağmen ülke ekonomisi sarsılmamış, hatta direnç göstermiştir. 1929 sonunda elde edilen verilere göre 773.070 sterlin fazla bakiye bulunmaktadır. Bu da ülke ekonomisinin kırılğan olmadığını bir göstergesidir.²¹⁴

²¹³ The National Archives, *Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929*, 1930, 10-11.

²¹⁴ The National Archives, *Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929*, 11-13.

Tablo 1.1: Dönemlere Göre Gelirler ve Giderler²¹⁵

Dönem	Gelir (Sterlin)	Gider (Sterlin)
1 Temmuz 1920-31 Mart 1921	1.136.951	1.259.587
1921-22	2.371.531	1.929.341
1922-23	1.809.831	1.884.280
1923-24	1.675.788	1.675.105
1924-26	2.154.946	1.862.985
1925-26	2.809.324	2.092.647
1926-27	2.451.865	2.128.568
1927 (Nisan - Aralık)	1.739.380	1.944.397
1928	2.584.317	3.381.993
1929	2.323.572	2.140.032
	Gelir Toplam	Gider Toplam
	21.057.005	20.283.935
31 Aralık 1929 fazla bakiye toplamı		773.070

1929 yılı için elde edilen gelir ise 2.323.572 sterlin ve gider 2.140.032 sterlin tutarındaydı. Gider bakiyesi gelen bakiyeden daha düşük miktarda kalmıştır ve bundan dolayı 183.540 sterlin değerinde fazla bakiye elde edilmiştir.²¹⁶ Giderler içerisinde önemli kalemler yer almaktaydı. 1929’da çekirge karşıtı kampanyalar²¹⁷ için 9.364, acil masraflar için 16.657 sterlin harcanmış, Tel Aviv’e 75.619, Kudüs’e bağışlanmıştır. Demiryolu taşımacılığı, PTT ve çeşitli vergilerden elde edilenler Filistin gelirinin önemli bir kısmını karşılamaktaydı.²¹⁸

²¹⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 17.

²¹⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 18; 1920-1929 yılları arası gelir gider tablosu için ayrıca bkz. Smith, *The Roots of Separatism In Palestine: British Economic Policy, 1920-1929*, 39.

²¹⁷ Birinci Dünya Savaşı esnasında Mart 1915’te Filistin’i çekirgeler basmıştır. 1915 yazına kadar Kudüs’e ulaşan çekirge sürüsü beraberinde tifüs, kolera ve bazı salgın hastalıkların yayılmasına neden olmuştur. Sürünün şehri kaplayan bulut gibi geçmesi iki saat sürmüştür. Bu konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Salim Tamari, *Year of The Locust A Soldier’s Diary and The Erasure of Palestine’s Ottoman Past* (California: University of California Press, 2011), 59, 92; Çekirgelerin 1929’a kadar hangi yıllarda geldiğini görmek için bkz. The Palestine Bulletin, “Last Year’s Locusts A Twelve Cycle”, 11 Kasım 1929, 2.

²¹⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 18.

1.1.1. Demiryolu Taşımacılığı Gelirleri

Ulaşımın elde edilen gelirler Filistin ekonomisinde önemli bir paya sahiptir. 1929'da demiryolundan emtia ve yolcu taşımacılığında 350.759 ve muhtelif şekilde 47.502 sterlin elde edilmiştir. Toplamda 398.081 sterlin tutarında gelir elde edilmiştir. Aynı zamanda sıradan harcamalar başlığında 372.049 sterlin ve sermaye iyileştirmeleri için 8.269 sterlin harcanmıştır.²¹⁹

Demiryolu hizmetinde giderleri aşan kâr marjı, devlet tarafından sağlanan işletme sermayelerinin faiz ödemelerine yeterli gelmediği için demiryollarının kendi kendine yeten bir kuruluş olduğu düşünülemez.²²⁰ Demiryollarından elde edilen kazançlar hükümet tarafından sağlanan sermayenin faiz ücretlerini karşılamak için kullanılmıştır. Zamanla elde edilen kârlarla demiryoluna yapılan yatırımın karşılığını almak ve bu ulaşım türünü kendi başına idare edebilen bir kurum haline getirmek amaçlanmıştır. Ancak elde edilen kazancın faiz ücretlerini karşılamakta yetersiz geldiği gözlenmiştir. Hicaz Demiryolunun 31 Aralık 1928'deki mali açığı 77.570 sterlindir. 1929 yılında elde edilen gelir 110.585, gider ise 100.100 sterlindir. 1928'den sonra kurumda iyileşmeler gerçekleşse de kâr getirisi olan bir hizmet haline gelmemiştir.²²¹

1.1.2. Posta, Telgraf ve Telefon Gelirleri

Bir diğer önemli ekonomik kalem ise Posta ve Telgraf Dairesi'nden elde edilen gelirdi. Bu yıl PTT hizmetlerinden gelir 207.288 sterlin, kredi fonları dışındaki harcamalar 177.183 sterlindir. Toplamda 40.105 sterlinlik gelir fazlası elde edilmiştir. Bununla birlikte bakanlığın kredi fonlarından karşılanan 186.000 sterlinlik sermaye harcamasının faizi ile alakalı doğrudan taşıdığı bir sorumluluk yoktur.²²²

1.1.3. Vergi Gelirleri

İngiliz yönetiminin Filistin'de elde ettiği gelirler çok çeşitliydi. Vergilerden elde edilen gelirler; gümrük vergisi, aşar vergisi, ev ve arazi vergisi, kentsel mülkiyet vergisi, tütün tüketimi vergisi, damga vergisi ve hayvan vergisi şeklindeydi. 24 Aralık 1928 tarihinden

²¹⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 18.

²²⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 19.

²²¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 20-38.

²²² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 21.

itibaren yürürlüğe giren değiştirilmiş gümrük tarifesi, kıymet üzerinden alınan vergilerin uygulamasının uzatılmasına neden olmuştur. Chancellor tarafından onaylanan bu tarife ile Filistin'e girecek maddelerin miktarına göre gümrük ücreti belirlenmiştir. Örneğin 1 kilogram arpa için alınacak gümrük ücreti 1 mil, bıçaklar için 1,5 mil, 1 litre bira için 10 mil olarak belirlenmiştir. Chancellor tarafından 311 kalem ürünün gümrük tarifesi belirlenmiş ve resmî gazetede yayınlanmıştır.²²³

15 Mart 1929'a gelindiğinde Yüksek Komiser bu tarifeyi yeniden onaylamış ve resmî gazetede yayınlamıştır.²²⁴ Aynı zamanda çeşitli emtialar üzerindeki -özellikle de benzin- vergiler çok az artırılmıştır.²²⁵

Yüksek Komiser Dünya Ekonomik Buhranından Filistin'in az etkilenmesi için yerel sanayiye koruyucu önlemler almıştır. Bu doğrultuda çimento, sabun, yağ, şekerleme vergileri artırılmıştır. Yerel işletmeleri teşvik etmek amacıyla ham yün, önceden muaf olmayan makineler, asit ve sakatat yağları, mürekkep vb. gibi çeşitli hammaddeleri ve diğer materyaller vergiden muaf tutulmuştur.²²⁶ Bu uygulamaların amacı ülkedeki ekonominin gelişmesini sağlamak ve yerel üreticileri desteklemektir. Bunun yanı sıra halkın daha ucuza ürünleri satın almasını sağlayarak ekonomik canlılığı artırmak ve sürdürülebilirliğini sağlamak şeklinde de değerlendirilebilir.

Bu dönemde 1927 Aşar Vergisi Yönetmeliği'nin yerelde uygulamaları Birüsseba (Berşeba) bölgesindeki bazı Bedevi Kabile Bölgeleri hariç tüm Filistin'e genişletilmiştir. 1929 yılında aşar vergisinden 206.690 sterin gelir elde edilmiştir. Böylece 1929'da bu kalemden elde edilen gelirler bir önceki yıla nazaran daha fazladır. 1928-29 yılları arasındaki artış ve düşüş birbiriyle bağlantılı olarak gerçekleşmiştir. 1929 yılında aşar vergisinden elde edilen gelirin bir önceki yıldan daha fazla olmasının nedeni 1928 yılında hasat zararlarından dolayı toplanamayan ve ertelenen aşar vergileridir.²²⁷

²²³ Detaylı gümrük tarifesi için bkz. Official Gazette of Government of Palestine, "Customs Tariff (Amendment) Ordinance, 1928", 24 Aralık 1928, 800-811.

²²⁴ Resmî gazetede yayınlanan gümrük tarifesi için bkz. Official Gazette of Government of Palestine, "Customs Ordinance", 15 Mart 1929, 172-207.

²²⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 21-22.

²²⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 22.

²²⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 22.

Tablo 1.2: Aşar Vergisinden Elde Edilen Gelirler²²⁸

Yıl	Miktar (Sterlin)
1927	212.825
1928	184.632
1929	206.690

Yüksek Komiserlik konut ve arazi vergisini, piyasa değeri üzerinden değerlendirmiş, ev- arazi vergisi ve bina vergisi şeklinde iki kategoriye ayırmıştır. Buna göre vergi oranları, binaların piyasa değerine bağlı olarak binde 4 ile 10 arasında değişiklik göstermiştir. Çiftlik, vakıf binaları, kiraya verilen veya mal sahibi tarafından kullanılan binalar için farklı vergi oranları mevcuttu. Hayfa, Akka ve Şefa Amr ilçelerinde muaf tutulan çiftlik binaları hariç, bina vergisi brüt gelirin % 3,1/ 3 olarak belirlenmiştir.²²⁹

Yüksek Komiser Lord Plumer zamanında çıkarılan 1928 tarihli Kentsel Emlak Vergisi Kanunu, Ev-Arazi vergisi ve bina vergisini değiştirmek amacıyla kentsel bölgelerdeki taşınmaz malların yıllık net değerinin hesaplanmasını sağlamıştır. Yeni vergi, çeşitli kategoride mülk kurallarıyla belirlendiği için mülk ve arazinin yıllık net değerinin yüzde 10'unu aşmayacak şekilde mülkün sahibi tarafından ödenebilirdi.²³⁰ Kentsel Mülkiyet Vergisi yıl boyunca Kudüs, Yafa, Ramle, Gazze, Lod, Tulkarim ve Beyt Şean (Beisan) kentlerinde Ev ve Arazi Vergisinin yerini almıştır. Böylelikle 1929'da ev ve arazi vergilerinden 191.199 sterlin gelir elde edilmiştir. Bu tutar 1928'de elde edilen 186.111 sterlin tutarındaki gelirden 5.088 sterlin daha fazladır.²³¹

Chancellor, 1929 yılına gelindiğinde damga vergileri hususunda da yeni düzenlemeler getirmiştir. 1 Kasım 1927'den itibaren damga vergilerinin Osmanlı vergi yasalarının yerini alan Damga Vergisi Yönetmeliği'ne göre ödenmesi planlanmıştır. Bunun yanında malın değerine göre tahsil edilen vergiler dikkate alınarak İngiliz yasaları uygulanmış ve özellikle sözleşme ve makbuzlardaki vergiler düşürülmüştür. Afiş, duyuru, esnaf

²²⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 22.

²²⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 22.

²³⁰ Official Gazette Of The Government Of The Palestine, "Urban Property Tax Ordinance, 1928", 1 Ocak 1929, 13-14.

²³¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 22.

faturaları ve dilekçelerdeki vergiler feshedilerek muafiyet getirilmiştir. İndirimler ve getirilen muafiyetler gelirlere de yansımıştır. 1928'de 46.810 sterline karşılık 1929'da damga vergilerinden 46.346 sterlin gelir elde edilmiştir.²³²

Yüksek Komiser hayvanlardan alınan vergiler hususunda da düzenlemeler getirmiştir. Koyun, keçi, deve, manda, domuz gibi hayvanlar için yıllık alınan vergiler 48 mil ile 120 mil arasında değişiklik göstermiştir. Sadece çiftçilik için kullanılan develer ve mandalar vergiden muaf tutulmuştur. 1927'de kuraklık ve hastalıklardan kaynaklanan ağır hayvan kayıplarından dolayı 28.856 sterlin gelir elde edilmiştir. Ancak hayvanların genel durumu 1929'a kadar geçen süreçte yavaş yavaş bir iyileşme göstermiştir. Böylece 1928'de 34.276, 1928'de 35.181 sterlin gelir elde edilmiştir.²³³

1.1.4. Ödenekler (Hibeler)

Filistin'e Majestelerinin Hükümeti tarafından geri ödemesiz hibeler verilmekteydi. Bu hibeler 31 Mart 1926'da terhis edilene kadar Filistin Jandarmanındaki İngiliz biriminin masraflarını, 1926-27'de Ürdün Sınır Kuvvetleri'nin masraflarının bir kısmını karşılamak için verilmiştir.²³⁴

Filistin Jandarmanının İngiliz birimi ile ilgili olarak 1922-23 ve 1923-24 yılları arasındaki harcamaları doğrudan majestelerinin hükümeti tarafından karşılanmıştır. Filistin ve Ürdün'deki askeri birliklerin bakım masrafları da Majestelerinin Hükümeti tarafından karşılanmıştır. Ancak 1926'dan itibaren ekonomik kısıtlamalar sebebiyle jandarma birliklerine ödeme yapılmamıştır. Bu sebeple Filistin Sivil İdaresi 1927-28-29 yıllarında düzenli olarak Filistin'de ve Ürdün'de bulunan İngiliz kuvvetlerinin masraflarını karşılamak için yardımcı olmuştur.²³⁵

1.1.5. Gümrük, Tüketim Vergisi

Yüksek Komiser Chancellor, 1 Haziran'da Gümrük, Tüketim (vergisi) ve Ticaret Dairesi Genel Merkezini Kudüs'ten Hayfa'ya transfer etmiştir.²³⁶ Revize edilmiş Filistin-Suriye

²³² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 23.

²³³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 23.

²³⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 23.

²³⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 24.

²³⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 43.

Gümrük Anlaşması yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmaya göre Suriye, Lübnan ve Filistin arasındaki ithalat ve ihracatta ürünlerin gönderim tarihlerinin belgelenmesi, ürünlerin sertifikalarında yanlışlık yapılmaması gibi hususlara dikkat edilecektir. Ayrıca Filistin Ürdün Transit Geçiş Anlaşması, Mısır'dan demiryolu ile gelen emtianın transit geçişine izin vermek gibi hususlarda da düzenlemeler yapılmıştır.²³⁷

1929'da bu kalemden elde edilen gelir bir önceki yıla nazaran artış göstermiştir. 1928 yılında elde edilen 1.118.534 sterline karşılık, 1929'da Gümrük, Tüketim ve Liman vergilerinden net 1.166.424 sterlin gelir elde edilmiştir. Ek olarak tütün ve sarhoş edici içeceklerden alınan tüketim vergisinden elde edilen gelir, benzin ve gazyağı üzerindeki ithalat vergisinden kazanılandan daha fazladır. Çeşitli petrol şirketleri arasındaki rekabet sonucu emtialarda uygulanan indirimler 1928'teki 145.010 sterlinlik ithalata kıyasla 193.057 sterline yükselmesinde etkili olmuştur. Ayrıca büyük şirketler Filistin'e yatırım yapmıştır. Bu amaçla 1929'da Shell ve Vakum Yağ Şirketi Hayfa'da benzin, gazyağı ve diğer akaryakıtların tankerlerden boru hatlarıyla boşaltılacağı büyük bir tesis inşa etmeye başlamıştır.²³⁸

Yurtdışından alınan ürünler için istisnasız vergi uygulaması bulunmuyordu. Bazı kurumlar ve kuruluşlar bu vergiden muaf tutulmuştur. 1929'da dini, hayırsever kurumlar, eğitim kurumları ve konsoloslar tarafından gümrüksüz ithal edilen 55.737 sterlin değerindeki maldan vergi alınmamıştır. Bazı ürünler ise sanayiye canlandırmak için ithalat vergisinden muaf tutulmuştur. Örneğin; buz, bukle ve yumak halde ithal edilen pamuk iplikleri, demir veya çelikten silindirik konteynırlar, bavul ve çanta üretiminde kullanılan iplik ve kilit, arbokültürel (ağaçlandırma) ve bahçecilik aletleri, su tesisatı, drenaj ve sulama planları için ithal edilen boru ve kanal teçhizatları.²³⁹

1.1.6. Ticari Faaliyetler

Chancellor yönetimindeki Filistin'de iç tüketim için yapılan ithalat 1928'dekinden 395.775 sterlin daha fazladır. Artış en çok endüstriyel makineler, elektrik santralleri, portakal kasaları için odun, hükümet depoları, askeri depolar ve gübreler hususundadır. Çoğunluğunu karpuz, susam, mercimek ve küspe gibi ürünlerin oluşturduğu Filistin ürün

²³⁷ Anlaşma maddeleri için bkz. Official Gazette of The Government of Palestine, "Palestine-Syria Customs Agreement", 1 Temmuz 1929, 614-617.

²³⁸ The Palestine Bulletin, "Vacuum Oil Company Acquires Land At Haifa", 17 Mart 1929, 3.

²³⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 44.

ihracatı 1928’de elde edilen 1.087.207 sterline oranla 67.055 sterlin artışla 1.154.262 sterlin tutarına ulaşmıştır.²⁴⁰

Bu dönemde büyük miktarda hammadde ithal edilmiş ve aynı zamanda yerel hammadde ihracatı da artmıştır. Ancak ağustostaki karışıklıklar tahıl ve bitkisel yağ fiyatlarının dünya çapındaki düşüşüyle birlikte ciddi, ancak geçici bir bunalım getirmiştir. Ağustos ayında yaklaşık iki hafta boyunca tüm ticari işlemler durma noktasına gelmiştir. Doğal olarak likit fon (kolaylıkla nakde çevrilebilir fon) sıkıntısı ve ödemelerin zamanında yapılmasında büyük zorluklar yaşanmıştır. Bu nedenle hükümet kambiyo senetlerinin (poliçe, bono ve çek) protesto tarihini yasa ile uzatmış ve bankalar faturaların ödenmesi için özel imkânlar sağlamıştır. Eylül ve ekimde önemli ölçüde artan protesto edilmiş faturaların/tahvillerin sayısı kasım ve aralık aylarında normale dönmüştür.²⁴¹

Tarım ürünlerinin satışından önemli miktarda gelir elde edilmiştir. 1929’da 1.722.078 kasa portakal ihraç edilmiş ve 516.621 sterlin gelir elde edilmiştir. Bu durum Filistin’in sömürge toprakları şeklinde kullanıldığının bir göstergesidir. Ürünlerin en fazla ihraç edildiği ülke 1.324.486 kasa ile Birleşik Krallıktır. Bunun dışında Almanya’ya 244.995, Romanya’ya 40.270, Hollanda’ya 33.306, Mısır’a 27.231, Danimarka’ya 26.290, Fransa’ya 8.677, Bulgaristan’a 5.462 kasa portakal ihraç edilmiştir. Bu ticaretlerin sonunda Almanya iyi bir pazar olduğunu kanıtlamış ve Almanya’da diğer ülkelerdekinden daha yüksek fiyatlara satış yapılmıştır.²⁴²

1.1.7. Sanayi Faaliyetleri

Sömürgeciliğin bir diğer göstergesi için bazı fabrikaların ve ürünlerin kontrolünü gösterebiliriz. 1929’da Filistin genelinde on dört tütün fabrikası faaliyet göstermekteydi ve neredeyse tüm sigara üretimi İngiliz-Amerikan Tütün Şirketi tarafından kontrol edilmekteydi. 1927’de 546.742, 1928’de 322.322 kilograma kıyasla 1929’da tütün ve tombaktan alınan verim 1.040.000 kilogramdı. Bu yıl içerisinde Polonya’ya 5.511 sterlin değerinde 28 ton tütün yaprağı ihraç edilmiştir. Yerel markaların kalitesi arttıkça, sigara ithalatı da aynı oranda düşmüştür. Tütün mevzuatı, yerel sanayiye korumak için sigara

²⁴⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 44.

²⁴¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 45.

²⁴² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 45.

kâğıdı satışının kontrolü, tütün yetiştiricilerine lisans verilmesi ve ekimi için asgari yarım dönümlük alanın belirlenmesi gibi amaçlarla değiştirilmiştir.²⁴³

Şarap ve içki ihracatında biraz azalma görülmüştür. 1929'da Mısır'a 17.150 litre saf alkol ihraç edilmiştir. Tüketim vergisi yetkililerinin kontrollerini güçlendirmek için kanunda sarhoş edici içecek imalatıyla alakalı bazı küçük değişiklikler yapılmıştır. 1929'da belli başlı üretici ülkelerde zeytin hasadı bol geçmiştir. Bu durum aşırı zeytinyağı üretimine yol açmış ve bunun sonucunda da fiyatlarda düşüş yaşanmıştır. Tüketilebilir yağın fiyatı şubat ayında 100 kilogramı 10.400 mil iken aralıkta 4.720 mile düşmüştür.²⁴⁴

Hayfa çimento şirketi yıl boyunca tüm kapasitede çalışmıştır. 1927'de 23.300, 1928'de 14.204 tona kıyasla, 1929'a gelindiğinde Filistin'e sadece 7.983 ton çimento ithal edilmiştir. Ayrıca ihracat rakamları da 7.639 tona ulaşmıştır. Tekstil endüstrisi de ilerleme kaydetmiş ve 1929 yılında 18.919 sterlin değerinde çorap ihraç edilmiştir. Ayakkabı taban köselesi, yüz derisi ve deri ürünlerde gümrük vergisi ve muafiyetleri hususunda hükümet yardımıyla teşvik edilen ihracat büyümüştür.²⁴⁵

1926'da Tel Aviv'de Litvanya doğumlu Amerikan Siyonist Samuel Simon Bloom tarafından takma diş fabrikası kurulmuş ancak 1927'de kapanma noktasına gelmiştir. Üretime devam eden fabrikanın ürünleri genelde İngiltere'ye ihraç edilmiştir. Ürünleri İngiliz piyasasında tutulan fabrika 1929 yılında ürettiği 10.776 sterlin değerindeki ürünlerin neredeyse tamamını, 10.000 sterlinlik kısmını İngiltere'ye satmıştır.²⁴⁶

1929'da kurulan girişimler arasında soğuk depolama şirketi, meyve konservesi, limon ve portakal şerbetleri, güvenlik kibritleri, karton kutular, aynalar, kravatlar, şallar, oksijen ve zarf üretimi için fabrikalardan söz edilebilir.²⁴⁷

²⁴³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 45.

²⁴⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 45.

²⁴⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 46.

²⁴⁶ İthal edilen ürünler için bkz. Joseph B. Glass, *From New Zion To Old Zion, American Jewish Immigration and Settlement In Palestine 1917-1939* (Detroit: Wayne State University Press, 2002), 299-302.

²⁴⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 46.

1.1.8. İthalat ve İhracat Verileri

Yüksek Komiser Chancellor döneminde 1929'da ihracatta bir önceki yıla göre artış görülmüştür. 1928'de toplam ihracat 1.804.800 sterlin tutarında görülürken 1929'da bu rakam 2.230.101 sterline ulaşmıştır.

Tablo 1.3: Yıllara Göre İhracatın Karşılaştırılması²⁴⁸

	1926	1927	1928	1929
Tüketim İçin İthalat	6.594.098	6.184.454	6.770.818	7.166.593
Transit İthalat	75.20	6.184.454	177.447	265.501
Parça İthalat	11.113	262.659	17.949	12.310
Toplam İthalat Ticareti	6.080.340	6.578.142	6.966.214	7.444.404

İhraç edilen malların başında yiyecek, içecek ve tütünler gelmektedir. 1926'dan sonra ihraç edilen ham maddeler ve çeşitli ürünlerde kademeli artış yaşanmıştır. 1927'de yiyecek, içecek, tütün ve işlenmemiş ürünler kalemlerinde düşüş yaşanmıştır. Bunun dışında diğer kalemlerde artış devam etmiştir.

²⁴⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 47.

Tablo 1.4: İhracatların Sınıflandırılması (Sterlin)²⁴⁹

	1926	1927	1928	1929
Yiyecek, içecek ve tütün	1.804.482	1.631.982	1.800.986	1.911.168
Ham maddeler ve çoğunlukla işlenmemiş ürünler	506.281	568.424	643.683	720.654
Tamamen veya çoğunlukla işlenmemiş ürünler	3.814.426	3.439.875	3.662.851	3.715.647
Çeşitli ve Sınıflandırılmamış	468.909	544.173	663.298	819.234
Toplam	6.694.098	6.184.454	6.770.818	7.166.593

İhracatın büyük kısmı Birleşik Krallık, Mısır ve Almanya'ya yapılmıştır. Bunların yanında diğer pek çok ülkeye ürün ihraç edilmiştir. Aşağıdaki tabloda ihracat yapılan ülkeler ve Filistin ihracatındaki oranları gösterilmektedir.

²⁴⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 48.

Tablo 1.5: Teslim Edilen Ülkeler (İhracatlar)²⁵⁰

Ülke	Ücret (Sterlin)	Yüzde
Birleşik Krallık	1.011.082	14,11
Avusturya	122.381	1,72
Belçika	179.561	2,51
Bulgaristan	67.843	0,95
Çekoslovakya	139.707	1,95
Fransa	465.148	6,49
Almanya	743.653	10,37
Hollanda	83.136	1,16
İtalya	284.388	3,96
Romanya	189.275	2,64
Rusya	82.886	1,16
İsviçre	64.080	0,89
Mısır	1.781.620	24,86
Çin	63.073	0,88
Suriye	1.055.611	14,73
ABD	395.933	5,52
Diğer Ülkeler	437.216	6,10
Toplam	7.166.593	100•-

²⁵⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 47.

Tablo 1.6: Yıllara Göre İthalatların Karşılaştırılması (Sterlin)²⁵¹

	1926	1927	1928	1929
Filistin Ürünlerinin İthalatı	1.308.333	1.899.750	1.487.207	1.554.262
Transit İthalat	34.678	131.029	177.447	265.501
Parça İthalat	13.698	3.430	22.254	212.607
Yabancı Malların Yeniden İthalatı	13.698	2411.692	177.892	197.071
Toplam İthalat Ticareti	1.530.329	2.280.810	1.804.800	2.230.101

İthalatın büyük kısmı yiyecek, içecek ve tütün ürünlerinde yapılmıştır. 1928’de bu kalemdede yaşanan düşüşün dışında diğer kalemlerde 1926’dan itibaren Sir Chancellor yönetimine kadar kademeli artış gerçekleşmiştir.

Tablo 1.7: İthalatların Sınıflandırılması (Sterlin)²⁵²

	1926	1927	1928	1929
Yiyecek, içecek ve tütün	1.017.356	1.494.003	1.050.989	1.101.629
Ham maddeler ve çoğunlukla işlenmemiş ürünler	47.697	63.629	74.500	93.841
Tamamen veya çoğunlukla işlenmemiş ürünler	235.551	337.108	354.493	353.789
Çeşitli ve Sınıflandırılmamış	7.729	4.929	7.135	5.103
Toplam	1.308.333	1.809.759	1.487.207	1.554.262

²⁵¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 47.

²⁵² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 47.

İthalatın gerçekleştirildiği ülkelerin başında ürünlerin %29,32'lik kısmının ihraç edildiği Birleşik Krallık gelmektedir. Daha sonra %23,59'lık ihracatla Mısır bulunmaktadır. Ürünlerin ortalama yarısı bu iki ülkeden ithal edilmiştir.

Tablo 1.8: İthalat Hedef Ülkeler²⁵³

Ülke	Para Cinsi (Sterlin)	Yüzde
Birleşik Krallık	455.672	29,32
Belçika	57.951	3,73
Fransa	67.520	4,34
Almanya	116.871	7,52
Danimarka	8.536	0,55
Yunanistan	13.327	0,85
Hollanda	34.284	2,22
İtalya	27.309	1,76
Romanya	19.063	1,23
Mısır	366.757	23,59
Suriye	307.009	19,75
Amerika Birleşik Devletleri	26.595	1,71
Diğer Ülkeler	53.308	3,43
Toplam	1.554.262	100•-

1.2. Sır John Chancellor Döneminde Filistin'de İngiltere'nin Tarım, Orman ve Hayvancılık Faaliyetleri

Sivil İdare, bazı kurumların gelişimi için sıkı denetime tabii tutmak yerine faaliyetlerini hızlı ve hür şekilde sürdürebilmeleri için serbest bırakmıştır. Bu sayede tarım, ormancılık ve balıkçılık faaliyetleri her birinin ayrı ve özel işlevleri için serbest bırakılmasıyla geliştirilmiştir. Tarım ekonomisi, bahçecilik ve toprak kimyasıyla uğraşan alt komiteler tarafından çalışmalar yapılmış ve bahçeciliğin farklı yönleri üzerine broşürler hazırlanmıştır.²⁵⁴

²⁵³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 47.

²⁵⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 95.

1929 boyunca yağmur yağışları verimli olmuştur. Kasım ortalarında yağın yoğun yağmurlar kışlık tahılların filizlenmesini sağlamıştır. Böylece elverişli koşullar altında toprağın erken ekimi için hazırlanması garantilenmiştir.²⁵⁵ Yağmur mevsiminin ortasında ekime başlanmış alçakta kalan tarlalarda yoğun yağışlara bağlı olarak sel hadiseleri yaşanmış ve yeniden tohumlama gerekli hale gelmiştir. Kurak bölgenin bazı kısımları dışında, buğday ve arpa, bakliyat çeşitleri, tarla kavunları, karabuğday, mısır ve özellikle susam bol miktarda verimli geçmiştir.²⁵⁶

Tarımın gelişmesi ve ilerlemesine bağlı şekilde elde edilen mahsul iç pazarın ihtiyacını karşılamasının yanı sıra yurtdışına ihraç edilmiştir. Gazze'den Avrupa limanlarına arpa ihracatı yapılmış, Mısır'a ve Suriye'ye kavun ihracatı artmış ve daha iyi paraya çevrilen tütün mahsullerinin kalitesinde ilerleme kaydedilmiştir. 1929 Kasım'ında portakal ihracatları başlamıştır. 9 Kasım 1929'da doğrudan İngiltere'ye portakal gönderilmiştir. Yıl boyunca portakal ihracatının büyük kısmı İngiltere'ye yapılmıştır.²⁵⁷ Akka ve Beyt Şean'daki hükümet tarım deney istasyonları saha araştırmaları için genişletilmiş bir program geliştirmiş ve seçilmiş tahıl, yağlı ve diğer mahsullerin tohumlarını üretmiştir. Kuzeydeki çiftçilere kredi niteliğinde verilen Tunus buğday tohumu takdir görmüştür. Ayrıca bu çeşidin daha geç tartılmasına ve doğudan gelen rüzgârlardan zarar görmesine rağmen ortalama düzeyde verim ve bol bol saman elde edilmiştir.²⁵⁸

Geleneksel tarımcılık metotlarının yerini modern tarım almıştır. Hayvanların yerine tarım makinelerinin kullanımında artış kaydedilmiştir. Çiftçilerin yapay gübre kullanmasıyla birlikte ürünlerden elde edilen verim artmıştır. Böylece daha fazla mahsul elde edilmiştir. Sivil İdare, tarım, hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerinin ilerlemesi amacıyla sulama, orman-bahçe ve veterinerlik hizmetleri sunmuştur.

1.2.1. Sulama Hizmeti

Sivil İdare, Filistin'in büyük bir kısmına, özellikle yerçekimi sulamasının uygulanabilir olduğu alanlara ilişkin inceleme yapmış ve yerel yöntemler üzerinde çalışmıştır. Mevcut su kaynaklarının daha geniş bir şekilde kullanılmasına yönelik olasılıklar ve ekonomik

²⁵⁵ The Palestine Bulletin, "Sanitary Administration", 19 Kasım 1929, 2; The Palestine Bulletin, "Abundant Rainfalls", 11 Şubat 1929, 3.

²⁵⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 95.

²⁵⁷ The National Archives, *Department of Agriculture and Forests, Annual Report*, CO 814/4-0006, 30.

²⁵⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 96.

sınırlar dâhilinde daha etkili dağıtımı için adımlar atılması planlanmıştır. Tarım Birimi, hazırladığı raporunda engebeli alanlarda ve güney bölgelerde yağmur suyu depolanmasını önermiştir.²⁵⁹

Tarım Birimi, bölgelerin su ihtiyaçlarını karşılamadaki yeterlilikleri hakkında araştırma yapmıştır. Araştırmaya göre Petah Tikva bölgesinde yumuşak eğimli kıyı ovalarındaki su miktarının düştüğünü gözlemlemiştir. Ayrıca Hayfa'da, Ruşmiya Vadisi'ndeki batık kuyu Karmel'deki suyun son derece temiz olduğunu göstermiştir.²⁶⁰

Yumuşak kıyı ovalarında elde edilen koşullar altında suyun dağılımı hakkında toplanan bilgiler özellikle yoğun narenciye, muz ve yem ekimi nedeniyle sistematik ve kapsamlı bir araştırmanın gerekli olduğunu göstermiştir. Su kaynaklarının kontrolü ve dağıtımı için önerilerde bulunmak ve hükümete uygun mevzuat konusunda tavsiyelerde bulunmak üzere Yüksek Komiser tarafından 20 Mart 1929'da bir Sulama Komitesi kurulmuştur. Yüksek Komiser, atamasını yaptığı komitenin bölge komiserleri ile iş birliğine gidebileceğini ve onlardan yardım alabileceğini bildirmiştir.²⁶¹

1.2.2. Orman ve Bahçe Hizmeti

1929'da ağaç ekim faaliyetlerine devam edilmiş ve ekili alan ülke genelinde 2.976 dönüm artırılmıştır. Birimin hazırladığı raporda 21.262 dönümlük beş yeni orman eklendiği ve 678.272 dönümlük orman rezervine ulaşıldığı bildirilmiştir. Ayrıca ülke genelinde ağaçlandırma faaliyetlerini artırmak için "Filistin'deki Ağaçların Adamları" adındaki topluluğun bir şubesi açılmıştır.²⁶² Böylece halk teşvik edilmiş ve gönüllü ağaç ekiminde artış yaşanmıştır.

Orman ve ağaçlandırma hizmetlerinin yanı sıra narenciyecilik ve narenciyeyle ilgili alanlarda önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Yeni meyve bahçelerinin dikimi artarak devam etmiştir. 1929'a gelindiğinde narenciye ekili toplam alan 80.000 dönüm civarına

²⁵⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 96.

²⁶⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 96.

²⁶¹ Official Gazette Of The Government Of The Palestine, "Appointment of Irrigation Committee", 1 Nisan 1929, 269.

²⁶² The Palestine Bulletin, "Men of The Trees Palestine Association Formed", 12 Şubat 1929, 3.

ulaşmıştır. Güney Afrika, Kanada, Birleşik Devletler ve Büyük Britanya'dan çekilen bazı firmalar bu alana yönelmiştir.²⁶³

Yüksek Komiser John döneminde Meyve Teftiş Yönetmelikleri daha katı bir şekilde uygulanmıştır. Meyvelerin teftiş edilmeden Filistin'den çıkarılmasına müsaade edilmemiştir. Kontrollerde ürün kalitesine ve içeriğine bakılmıştır. Chancellor, teftiş ve ihracat için belirli noktalar belirlemiştir. Düzenlemeye göre meyveler sadece Yafa ve Hayfa limanlarından veya Kantara demiryolundan ithal edilebilecektir. Ayrıca ihracat noktalarına teftiş merkezleri de açılmış ve orada kontrol edilmiştir.²⁶⁴ Bu durumdan şikâyet eden bazı çiftçiler bahçelerinde gösteriler yaparak uygulamaya itiraz etmiştir. Ancak Sivil İdare bu şikâyetler ve itirazlarla başa çıkmıştır.²⁶⁵

Artan üretim ile birlikte makineleşmeye geçilmiştir. Masraflarının yarısını hükümetin karşıladığı Amerikalı uzmanın gözetiminde Yafa portakalının özel şekline ve büyüklüğüne göre uyarlanmış makinelere sahip yeni bir paketleme fabrikası inşa edilmiştir. 1929-1930 yıllarında Sivil İdare yaklaşık 3 milyon kasa narenciye ihraç etmiştir. Şubat ayında Yafa'da gerçekleştirilen narenciye fuarı ve portakal yarışması, yetiştiriciler ve ihracatçı kurumlar arasında güçlü bir rekabetin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bundan dolayı narenciye yan ürünlerinin üretimi başlamıştır.²⁶⁶

Narenciyenin yanında ayrıca muz yetiştiriciliği de gelişmiş ve üretim yerel tüketimi aşmıştır. Mısır'a yapılan çeşitli sevkiyatlardan tatmin edici kâr elde edilmiştir. Tiberya, Yafa ve Beyt Şean'daki yetiştiriciler kooperatif oluşturmuştur. Hayfa'da fumigasyon (buhar ile dezenfekte etme işlemi) işleminden geçirilen ürünler demiryolu ile Mısır'a ihraç edilmiştir. Uzun yola dayanamayan bazı ürünler de yine Mısır'a ihraç edilmiştir. Örneğin; Birleşik Krallık'a gönderilen kayısılar uzun yola dayanamamıştır. Ancak Mısır'la gelişen ticari ilişkiler sayesinde bu ürünler de Mısır'a gönderilmiştir. Sivil İdare, 1929'da artan ürün ihracatıyla birlikte özellikle taşıma esnasında meyve çürümesini araştırmıştır.²⁶⁷

²⁶³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 98.

²⁶⁴ Official Gazette of The Government of Palestine, "Fruit Export Ordinance, 1929, Draft Regulations", 16 Haziran 1929, 728-729.

²⁶⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 98.

²⁶⁶ The Palestine Bulletin, "Jaffa Orange Show, 1929", 27 Şubat 1929, 2.

²⁶⁷ The National Archives, Department of Agriculture and Forests, Annual Report, 50.

1.2.3. Veterinerlik Hizmeti

1929 boyunca hayvanlarda salgın hastalık görülmemiştir. Filistin, bu dönemde sığır vebası, dabak hastalığı (hayvanların süt ve et verimini azaltan bir tür bulaşıcı hastalık), akciğer zarı ve akciğer iltihabı gibi hastalıklardan kurtulmuştur. Yurtdışından getirilen hayvanlar muayene edildikten sonra ülkeye sokulmuştur. Suriye'den ithal edilen sığırlar arasından bazılarında dabak hastalığı saptanmıştır. Hasta hayvanlar kesilmiş ve salgına yol açması engellenmiştir. Sivil İdare, önlem olarak hastalığın ortaya çıkmasını engellemek için Suriye'den hayvan ithalatını ve Filistin'de hastalığın bulunma ihtimali yüksek bölgelerdeki sığırların hareketini yasaklamıştır.²⁶⁸ Ayrıca sınır bölgelerine karantina istasyonları kurulmuş ve 1929'da 227.435 hayvan incelenmiştir. Hayfa'dan deniz yoluyla ithal edilen 4.731 baş hayvan dahil toplam 13.845 hayvan anti-şarbon serumu ile karantinada aşılanmıştır.²⁶⁹

1929'da Hükümet Damızlık Çiftliği'ndeki at stokları arasında at hastalığı tespit edilmiş ve ortadan kaldırılması için titiz önlemler alınmıştır. Başta sığır, koyun ve keçiler arasında 272 ölümlle sonuçlanan 34 şarbon salgını patlak vermiştir. Hastalıktan kaybedilen hayvanların sayısını azaltmak için mal sahipleri hayvanlarının yıllık koruyucu aşılmasını yaptırmaları için teşvik edilmiştir. Bunun sonucunda 584 hayvan yıl boyunca özel veterinerler tarafından tedavi edilmiştir.²⁷⁰

Ayrıca iki klinikten sığır tüberkülozu vakası bildirilmiş ve üç mezbahadaki 195 büyükbaş hayvanın hastalıktan etkilendiği tespit edilmiştir. Hemorajik septisemi (bir tür virüs) salgını seksen dört sığıra bulaşmıştır. Hükümet salgının önüne geçmek için aşı çalışmasında bulunmuştur. Veteriner Laboratuvarı tarafından hazırlanan bir aşı başarılı sonuç vermiş ve bu vakada sadece bir ölüm gerçekleşmiştir. Ayrıca hayvanlarda yanıkara²⁷¹ salgını görülmüş ve 1.354 hayvana bulaşan bu salgından 23 tanesi ölmüştür. Yüksek Komiser 1919'da çıkarılan Veterinerlik Hizmeti Yönetmeliği'ni yetersiz geldiği için 1929'da çıkardığı Veteriner Hekimler Yönetmeliği ile değiştirmiştir.²⁷²

²⁶⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 99.

²⁶⁹ The National Archives, Department of Agriculture and Forests, Annual Report, 152.

²⁷⁰ The National Archives, Department of Agriculture and Forests, Annual Report, 152.

²⁷¹ Bakterilerin oluşturduğu bir tür hastalıktır. Kasların fazla olduğu vücut bölgelerinde ağrılı ve gazlı ödemlerle meydana gelen öldürücü bir hastalıktır. (y.n.)

²⁷² Official Gazette Of The Government Of Palestine, "Veterinary Surgeons Ordinance", 1 Şubat 1929, 81.

1.3. Sır John Chancellor Döneminde Filistin’de İngiltere’nin Topraklarla İlgili Faaliyetleri

Chancellor döneminde Sivil İdare kayıtsız toprakların önüne geçmek için çalışmalarda bulunmuştur. Bu doğrultuda 1929’da köy ve kabile bölgelerindeki toprak, bahçe ve evler hakkında 106 talep kaydedilmiş, 1928’den beri tutulanlar da dâhil olmak üzere 510’u incelenmiş ve 509 tanesi onaylanmıştır. Ayrıca arazilerin sınırlarını belirlemek amacıyla 21.900 dönümü kapsayan otuz dört bloğun sınırları belirlenmiş ve 80.500 dönümü kapsayan 112 bloğun parselleme planları Araştırma Dairesi Başkanlığı için hazırlanmıştır. İlgili arazi planları Tapu Müdürlüğü’ne gönderilmiştir. Ayrıca, 78.700 dönümü kapsayan 112 blok parsellenmiş ve devralan taraflara devredilmiştir.²⁷³

1.3.1. Toprak İskânı

İskân Bildirileri Güney bölgelerindeki yedi köye yapılmıştır. Sivil İdare, arazilerin sınırlarını belirleyerek olası sınır çatışmalarının önüne geçmeyi planlamıştır. 1929 yılının ilk zamanlarında kuzey bölgelerde bir Arap köyü ve Yahudi köyü arasında köyü çevreleyen topraklarda mülkiyet ve tarım hakları hususunda anlaşmazlık yaşanmıştır. Anlaşmazlığı incelemek üzere bölgeye gönderilen iskân memurları köy arazilerini iskân toprakları ilan etmiş ve böylece mesele tehlikeli noktaya ulaşmadan durdurulmuştur.²⁷⁴

Sivil İdare yerleşik hayata geçilmesi için Filistin genelinde çalışmalarda bulunmuştur. 1929’dan sonra ana yerleşimlerin yer değiştiren kamplarda değil yerleşim bölgelerindeki en uygun şehirlerde konuşlandırılmasına karar verilmiştir. Bu değişim verimlilik kaybına uğramadan ekonominin ilerlemesi için yapılmıştır. Arazi kaydı için alınacak ücretleri değerlendirmek amacıyla değerlendirme esasına ilişkin mahkeme kuralları düzenlenmiştir.²⁷⁵

1928 tarihli Kentsel Mülkiyet Vergi Kanunu, 1929 yılı boyunca Tulkarim, Gazze, Lod, Tiberya, Beyt Şean, Ramle, Hayfa ve Nablus'a uygulanmıştır. Kudüs, Yafa (Tel Aviv ile birlikte) ve kanunun hayata geçirildiği yeni şehirlerde kentsel mülkiyet vergisi 1 Nisan’da değiştirilmiştir. Yeni kanuna göre ödenecek miktarlar;

²⁷³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 102.

²⁷⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 103.

²⁷⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 103.

- Mekanik makinelerin kullanıldığı sadece sanayi teşebbüsü amacıyla inşa edilen ve kullanılan ev mülkleri hariç bölge içindeki kurum içi mülklerden (9 sent)
- Mekanik makinelerin kullanıldığı sadece sanayi teşebbüsü amacıyla inşa edilen ve kullanılan konut mülkiyetlerinde (6 sent)
- Arazi mülkiyeti alanı dışındaki arazilerde ve tarım için kullanılan, aşar vergisinin ödenmesine tabi olan arazilerdeki mülkiyetlerde (7 sent)²⁷⁶

Yıllık geliri Kudüs ve Yafa'da 15 sterlin, Tulkarim'de 10 sterlin, Beyt Şean, Gazze, Ramle ve Lod'da 5 sterlin altındaki şahıslara ait evlerin mülkünde muafiyet imtiyazı verilmiştir. Ayrıca 1930 değerlendirme raporuna hazırlanmak için geçici kentsel bölge sınırları Akka, Nasıra, Safed, Cenin, Beytullahim, Beyt Jala, Eriha ve Birüsseba olarak belirlenmiştir. Akka ve Nasıra'da bölgelerin araştırılması ve haritalandırılması tamamlanmıştır.²⁷⁷

1.3.2. Aşar Vergisi

İngiliz yönetimi Filistin'de aşar vergisini kullanmıştır. 1928 sonunda Cenin, Nablus ve Tulkarim'in ilçelerinde aşar vergisi uygulanmış ve güney bölgesindeki on iki kabile bölgesi 1929 Nisan'ında hükümlerin altına alınmıştır. Vergi türünün yeni uygulamaya koyulduğu bölgelerde ödenecek miktar son beş yılın ortalaması alınarak hesaplanmıştır. Örneğin bu bölgelerde aşar vergisi, 1925 Nisan'dan 1929 Mart'a kadar geçen dönemde elde edilen aşar vergilerin toplamının ortalaması olarak belirlenmiştir.²⁷⁸

Yüksek Komiser bu uygulamayı adım adım Filistin genelinde uygulamayı planlamıştır. Bu doğrultuda temmuz ayında bu yönetmelik Beytullahim'deki 4 kabileye ait bölgelere de uygulanmıştır. Bu bölgelerde aşar vergisi, 1926 Nisan'dan 1930 Mart'a kadar geçen dönemde elde edilen aşar vergilerinin toplamının ortalaması olarak düzenlenmiştir. Hükümler, Birüsseba'daki 33 kabile hariç tüm ülkeye uygulanabilir vaziyete getirilmiştir.²⁷⁹

²⁷⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 103.

²⁷⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 105.

²⁷⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 105.

²⁷⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 105.

Tablo 1.9: 1929'da Toplanan Aşar Vergisi ve Sıradan Vergiler²⁸⁰

	Vergilendirme (Sterlin)	Toplananlar (Sterlin)	Ödenmemiş (31.12.29) (Sterlin)
Aşar Vergisi			
Cari/Mevcut	272.743	159.019	113.724
Kalan Borç	114.018	83.346	30.072
Diğer Vergiler			
Cari/Mevcut	4.661	3.498	1.163
Kalan Borç	35.850	20.024	15.826
Toplam	427.272	265.887	161.385

Sir Chancellor, raporuna Ağılama Duvarı Olayları ve bol hasat nedeniyle tahıllara ödenen düşük miktarlara rağmen tahsilâtların tatmin edici seviyede olduğunu yazmıştır. Yeni aşar vergisi sistemi idari bir gelişmedir ve halkın iyiliği için kurulmuştur.²⁸¹

Filistin hükümetinin gelir kalemleri arasında tapu kayıt ücretleri de bulunmaktadır. 1928'de 11.643 tapu kaydı işlemi gerçekleştirilirken 1929'da bu rakam 11.290 şeklindedir. İşlem ücretlerinden 68.247 sterlin elde edilmiştir. Bölgeye göç eden Yahudilerin sürekli artış göstermesi nedeniyle toprak satın alan Yahudi miktarı da artmıştır. Filistin'e yeni adım atanlar ve hali hazırda bu topraklarda yaşayanlar toprak satın almıştır. 1929'da Yahudiler 1.015.700 sterlin karşılığında 98.721 dönüm toprak satın almış ve yine 673.281 sterlin karşılığında 34.203 dönüm toprak satmıştır.²⁸²

1.4. Sır John Chancellor Döneminde Filistin'de İngiltere'nin Kamu Faaliyetleri
1929'da Sivil İdare Bayındırlık Birimi tarafından yapılan çalışmalarda 360.100 sterlin harcanmıştır. Bu çalışmalar sayesinde pek çok kişi işe alınmış ve istihdam artmıştır. Bu sebeple 1929'da Yüksek Komiser, işsizliğin azaltılması için herhangi bir çalışma yapılmasını gerekli görmemiştir.²⁸³

²⁸⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 105

²⁸¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 106.

²⁸² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 106.

²⁸³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 114.

1.4.1. İnşaatlar ve Bakanlık Çalışmaları

Bayındırlık Birimi büyük ölçüde inşaat faaliyetleriyle ilgilenmiştir. Bu amaçla mimarlık personeli artırılmış ve Beytüllahim (Beytlehem) yakınlarında yılda 7.000 adet iyi inşa taşının çıkarıldığı beyaz kireçtaşı ocağı açılmıştır. 1929'a kadar bakanlık harcamalarının çoğunluğu yolların inşası ve iyileştirilmesi, mevcut binaların ıslahı ve diğer kamu hizmetleri için kullanılıyordu. Bununla birlikte 1929'da Yafa'da yaklaşık 26.500 sterline mal olan Posta Ofisi inşaatına başlanmıştır. Kudüs'teki Yüksek Komiserin meskeni 45.000 sterline, Tiberya'daki erkek okulu da 5.900 sterline mal olmuştur.²⁸⁴

Artan sağlık personelinin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çalışmalar da yürütülmüştür. Bu doğrultuda izolasyon koşulları ve hemşire yatakhane olarak kullanılmak üzere Yafa'daki Devlet Hastanesi'ne ek bina inşa edilmiştir. Ayrıca planları hazırlanan Gazze'de bir hapisane, Halisa'da (Kuzey bölgesinde) bir polis karakolu ve Sarona'da Araştırma Birimi Genel Merkezi için arazi seçilmiştir. Nablus ve Hayfa'da adliyeler, Kudüs'te Hükümet Arap Koleji, Beytüllahim Akıl Hastanesi ve Kudüs'te Genel Postane için mevkiler hazır ve yaklaşık 200.000 sterlin değerindeki binaların tasarımları hazırlık aşamasındaydı.²⁸⁵

Sivil İdare askeri personelinin bakımıyla da yakından ilgilenmiştir. Filistin Polisindeki İngiliz Biriminin takviye kuvvetlerine kalacak yer temin etmek için Scopus Dağı'ndaki kampa yeni kulübeler inşa edilmiştir. Maan'daki kampa aydınlatma için yeni bir enerji santrali ve yeni bir pompa kurulmuş ve Zerka'da elektrik ışığı sağlamak için yeni bir motor kurulmuştur.

Ayrıca demiryollarında çalışan telgraf hat işçileri için kalacak yer inşasına başlanmıştır. Birüsseba, Tel El Milh, Asluj ve Auja el Hafir'deki polis binaları telsiz telgraf kurulumu münasebetiyle değiştirilmiş ve onarılmıştır.²⁸⁶ 1927 depreminde ağır şekilde hasar alan Sağlık Birimi Merkez Binası'nda büyük oranda onarım ve yenileme çalışmaları yapılmıştır. Ayrıca Cenin'deki Türk kıışlası 727.730 sterlinlik harcama ile bir erkek okuluna dönüştürülmüştür.²⁸⁷

²⁸⁴ The National Archives, *Public Works Department Administration Report*, 1929, CO 814/4-0002, 22; The Palestine Bulletin, "Erection of A Post Office At Jaffa", 9 Nisan 1929, 3.

²⁸⁵ The National Archives, *Public Works Department Administration Report*, 24-25.

²⁸⁶ The National Archives, *Public Works Department Administration Report*, 24.

²⁸⁷ The National Archives, *Public Works Department Administration Report*, 12.

Pek çok posta ofisi, polis karakolları, gümrük ofisleri, hapisaneler, tarım istasyonları, okul, hastane gibi yapılarda ve kiraya verilmiş devlet mülklerinde küçük çaplı inşaat, tadilat ve iyileştirme çalışmaları yapılmıştır.²⁸⁸

Ana yollardaki mekanik trafik hacminde devam eden artış göz önüne alınarak hemen hemen tüm yollar asfaltlanmıştır. Bu örneği takiben Belediye Meclisleri de belediyenin yollarını asfaltlamaya başlamıştır. 1929 boyunca ana yolların yeniden inşası, düzenlenmesi ve genişletilmesi, köprülerin yeniden inşası ve tehlikeli bölgelerin ortadan kaldırılması için pek çok çalışma yürütülmüştür. 1928'de başlayan Yafa ve Tel Aviv ana yollarının yeniden inşası tamamlanmıştır.²⁸⁹

En sonunda Hayfa ile Yafa'ya katılacak olan Yafa-Petah Tikva Kuzey yolu üzerinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Ayrıca Rehovot–Kantara yolunun kışları geçilemeyen kısımlarında çalışmalar yapılmış ve 2 köprü inşa edilmiştir. Ürdün Vadisi boyunca Beyt Şean'dan Eriha'ya giden yol geliştirilmiştir. Yılın son çeyreğinde korunmasız Yahudi köyleri ile sürekli iletişimi sağlamak amacıyla kuzey bölgelerinde bir dizi yol üzerinde çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışma 15.000 sterline mal olmuştur. Bu meblağın yaklaşık 10.000 sterlinlik kısmı Filistin'de Yahudi Kolonizasyon Kurumu ve Yahudi Ajansı tarafından karşılanmıştır. Yahudi kurumları bu tür faaliyetlerde çalışmalarda bulunarak bölgedeki halka destek vermeye, güvenliklerini sağlamaya çalışmıştır.²⁹⁰

Yüksek Komiser, bayındırlık çalışmalarında yollar ve köprüler inşa etmenin yanı sıra ihracatın büyük kısmının gerçekleştirildiği limanlara da hassasiyet göstermiştir. Yafa Limanı Bölgesi'nde büyük bir modern betonarme depo tamamlanmış ve kullanıma açılmıştır. Ayrıca alandaki yolların yüzeyi büyük ölçüde iyileştirilmiştir.²⁹¹

Sivil İdare, temiz su ihtiyacını karşılayabilmek için çalışmalarda bulunmuştur. Bu doğrultuda hastalıkları azaltmak amacıyla El Halil yakınlarındaki Zeyta köyünün sağlıksız ve sıtmal su rezervi iyileştirilmiştir. Kalkilya'nın su rezervini iyileştirmek için Yerel Konsey tarafından karşılanacak 12.000 sterlin tutarında bir şema hazırlanmıştır.

²⁸⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 115.

²⁸⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 115.

²⁹⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 115.

²⁹¹ The National Archives, Public Works Department Administration Report, 18.

Tulkarim yakınlarındaki Anebta'da su sıkıntısından mustarip bir köyün su ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla sonda faaliyeti başlamıştır. Mevcut tedarikin yetersiz geldiği köy ve kasabalarda ve çevresinde kapsamlı bir derin kuyu sondajlama programı yapılması planlanmıştır.²⁹²

1.4.2. Postalar, Telgraflar ve Telefonlar

Ağlama Duvarı Olayları'nın patlak vermesinin ardından birkaç hafta boyunca ticaretin neredeyse tamamen durmasına rağmen, iletişim hizmetlerinde tatmin edici bir gelişme kaydedilmiştir. 1929'da elde edilen gelir 202.549 sterlindi. Bu rakam da 1928 gelirlerinden 16.081 sterlin daha fazlaydı. Pul satışları, telgraflar ve telefonlar gelirdeki artışın ana etmenleriydi. Pul satışlarındaki artışın nedeni kısmen iş artışı kısmen de Büyük Britanya'ya gönderilen posta ücretinin nisanda başlayan zamla birlikte 7 milden 13 mile çıkarılmasıydı.²⁹³

İsyan boyunca bazı iç hizmetlerin kısıtlanması haricinde hem yurtiçi hem de yurtdışı posta hizmetleri düzenli bir şekilde sürdürülmüştür. Mart ayında karayoluyla Bağdat'a posta hizmetleri özel ücretinin kaldırılmasının ardından işlemlerde büyük artış yaşanmıştır. 30 Mart'ta açılan Londra Hindistan hava posta hizmeti yıl boyunca yurt dışına 15.000, yurtiçine de 18.000 paket taşımıştır. Ayrıca dört yeni posta ofisi ve dört yeni posta acentesi açılmıştır. Posta teslimatları kırsal alanlarda dikkate değer şekilde genişlemiştir.²⁹⁴

Mısır'a yapılan şehirlerarası arama hizmeti pazar genişlemesi göstermiş ve yıl boyunca ikinci bir şehirlerarası hattın kurulumu gerekli hale gelmiştir. Birçok umumi telefon tedarik edilmiş ve birçok borsada mesai süreleri uzatılmıştır. Borsalar neredeyse 24 saat hizmet vermeye başlamıştır.²⁹⁵

Ağustos 1929'da yaşanan isyan esnasında bazı hatlar tüfek ateşiyle kesilmiş ve yağmalanan mülklerde telefonlar imha edilse de Kuzey Bölgesi'ndeki bir veya iki vaka dışında karışıklıklar sırasında telgraf veya telefon iletişimine müdahale etmek için kasıtlı

²⁹² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 116.

²⁹³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 93.

²⁹⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 93.

²⁹⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 94.

bir girişimde bulunulmamıştır. Sivil İdare isyanın daha fazla büyümesini engellemek amacıyla patlak vermesinin ardından telefon hizmetlerinin halk tarafından kullanımına, özellikle şehirlerarası hattın kullanımına kısıtlama getirmiştir. Ayrıca karışıklıkları izleyen iki hafta içinde tüm tesisler restore edilmiştir. Askeri ve polis amaçlı acil durum telefonlarının yerleştirilmesi için yoğun talep alınmıştır. Sıradan telgrafların sayısı normalden daha fazlaydı ve iletişim trafiğindeki tıkanıklık basın mesajlarıyla daha da artmıştır.²⁹⁶

Sivil İdare mevcut iletişim hatlarıyla ilgilenmenin yanı sıra yeni hatların kurulması için de çalışmalarda bulunmuştur. Ayrıca telefon santrallerinin ve abonelerin elektrik devrelerinin kurulmasının, anayolların bakımının ve onarımının yanında Lod-Hayfa, Lod-Yafa, Kudüs-Nablus ve Hayfa-Atlit atasında yeni şehirlerarası devreler inşa edilmiştir.²⁹⁷

1.4.3. Demiryolları Faaliyetleri

Demiryolu çalışmaları Filistin ticaretinde ulaşım için önemli yere sahipti. Çünkü ithalat ve ihracat kanalları demiryolu taşımacılığı ile gerçekleştirilmiştir. Bu yüzden ulaşımı hızlandırmak amacıyla Kantara-Rafa demiryolunda El Ariş'teki dövülmüş demirden çapraz kirişli köprü, hız kısıtlamalarını ortada kaldıran on (adet) 16 metre açıklıklı yeni bir çelik kiriş köprüsü ile değiştirilmiştir. Ayrıca 1929'da Filistin-Hicaz demiryolunda Akka'daki Naamaini Vadisi'ndeki köprü inşaatı tamamlanmıştır. Hayfa-Samah kısmındaki 32.300 kilogramlık taş köprü'nün kemeri yeniden inşa edilmiş ve dayanakları desteklenmiştir. Afule-Nablus kısmındaki üç metrelik asma köprü'nün üç kemerinden ikisi yeniden inşa edilmiştir. Ürdün'de zemin döşemesinin aşındığı 30 köprü onarılmıştır. Ayrıca Jerouf'ta bir yel değirmeni tedarik edilmiş ve Zerka'da pompalama tesisi onarılmıştır.²⁹⁸

Sivil İdare tarafından su ihtiyacını karşılamak amacıyla Hadera ve Tulkarim'de yel değirmeni pompaları (tulumbaları) kurulmuştur. Yabne'deki kuyu bol miktarda su tedarik edebilmek için derinleştirilmiştir. Ayrıca yaz boyunca sivrisinek üremesini önlemek için

²⁹⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 94.

²⁹⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 94.

²⁹⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 117-118.

durgun göletlerin ve kuyuların boşaltılmasına dikkat edilmiştir. Böylece sağlık konusunda da iyileşme yaşanmıştır. Demiryolları inşaatında çalışan personellerin sağlık şartları da böylece yükselmiştir.²⁹⁹

1.4.3.1.Trenlerin, Yolların ve Yapıların Bakım ve Yenilemesi

1929'da demiryolu faaliyetleri gider kaleminin önemli kısmını oluşturmuştur. Demiryollarına yapılan harcamalar şu şekildeydi: Filistin Demiryolları 56.473 sterlin, Sina (Kantara-Rafa) Demiryolu 28.798 sterlin, Hicaz Demiryolu 22.776 sterlin. Ek olarak Lod bölgesinde arazi yerleşimine paralel olarak başta demiryolları tarafından, başlıca sınırların tanımlanması ve kaydı için arazi planlarının hazırlanması konusunda çok sayıda araştırma yapılmıştır.³⁰⁰

Ulaşımı hızlandırmak amacıyla Kudüs hattında incelemeler yapılmış ve hattı geliştirmek için kıvrımları azaltılmıştır. Yapılan iyileştirmeler tren hızının saatte 15 km hızdan 40 km ye çıkarılmasını mümkün kılmıştır. Benzer şekilde Kantara dışındaki tüm istasyonlar incelenmiş ve planlar güncellenmiştir. Bunun yanında Hayfa petrol bölgesi ve Kraliyet Kimya Endüstrileri arazisinin incelemeleri yapılmıştır. Akka, Nur Eş-Şems ve Nablus'taki arazi sınırları yeniden incelenmiştir.³⁰¹

Erozyona neden olabilecek bölgelerde Sivil İdare tarafından ağaçlandırma çalışmaları yapılmıştır. Örneğin; kış boyunca yaklaşık 300 dönümlük bir alanda kum tepelerini tutması için çöl bitkisi ekilmiştir. Ayrıca Ürdün'de Mafrak ve Amman arasında derin erozyonun gerçekleştiği yerde toprak seti genişletilmiştir. 1929'da ulaşımın aksamaması, malların hızlı ve güvenli taşınması için harcamalar yapılmıştır. Bu alanda yapılan harcamalar şu şekildeydi: Filistin Demiryolları 62.913 sterlin, Sina (Kantara-Rafa) Demiryolu 33.442 sterlin, Hicaz Demiryolu 24.216 sterlin. Ayrıca ağır bakımın ardından 31 lokomotif, hafif bakımın ardından 27 lokomotif hizmete sunulmuştur. Bunlara ek olarak Hicaz Demiryolundan alınan on üç hasarlı araç yenilenmiştir.³⁰²

²⁹⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 118.

³⁰⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 116.

³⁰¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 117.

³⁰² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 119.

Taşımacılığı yapılan ürünlerde genel itibariyle 1929'da artış yaşanmıştır. Ancak arpa, kireç, inşaat malzemeleri, kömür, erzak ve sabun taşımacılığında düşüş yaşanmıştır. 1929 raporuna göre demiryolu taşımacılığında 85.022 ton net artış gözlenmiştir.

Tablo 1.10: Taşımacılığı Yapılan Başlıca Ürünler³⁰³

Emtia	Toplam Tonaj		Artış	Düşüş
	1928	1929		
Arpa	12.485	11.341	-	1.144
Taşlar	52.212	69.113	16.901	-
Kum	18.148	20.164	2.016	-
Kireç	3.975	3.077	-	898
Çimento	68.499	73.830	5.331	-
Diğer inşaat malzemeleri	37.114	27.453	-	9.661
Tahıllar	29.687	58.221	28.534	-
Kömür	31.922	28.481	-	3.441
Yiyecekler ve Erzaklar	19.232	16.791	-	2.441
Un	18.108	21.076	2.968	-
Gazyağı	44.864	52.262	7.398	-
Gübre	13.723	19.888	6.165	-
Kavun	10.249	37.280	27.037	-
Portakal	16.264	16.822	558	-
Petrol	9.579	10.189	610	-
Tuz	5.770	6.320	550	-
Sabun	5.609	4.644	-	965
Çeşitli	86.823	92.327	5.504	-
Toplam	484.263	569.285	103.572	18.550

³⁰³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 120.

Mısır'a gönderilen ürünler 1929'da taşımacılığın önemli kısmını kaplamıştır. Tabloda verilen malzemelerin yanı sıra 1929'da muzun demiryoluyla Mısır'a sevkiyatında bir başlangıç yapılmıştır. Ayrıca Mısır Devlet Demiryolları tarafından sağlanan indirimli ücretler, yaklaşık olarak 37.286 tonla rekor düzeyde kavun alışverişini mümkün kılmıştır. Ek olarak Mısır'a 750 ton üzüm sevkiyatı yapılmıştır. Bu ürünün ithalatı sürekli artmıştır.³⁰⁴

Yüksek Komiser, ticareti canlandırmak amacıyla bazı ürünlerin taşımacılığında indirimle gitmiştir. Örneğin; deneme amacıyla 1929'dan itibaren üç yıllık bir süre için Yafa bölgesindeki herhangi bir istasyondan Hayfa'ya gönderilen tam kamyon yüklerinde bir kasa portakal için 10 mil ücret indirimini başlatılmıştır.³⁰⁵ Bu tür indirimli tarifelerle ekonomiyi canlandırmak amaçlanmıştır.

1.4.3.2. Yol ve Demiryolu Hizmeti

Yüksek Komiser Chancellor tarafından karayolu ve demiryolu taşımacılığı hizmetlerinin koordine edilmesi politikası izlemiştir. İlk adım olarak, Mısır'dan Lübnan'a yaz trafiği ile bağlantılı olarak Beyrut'a ve Beyrut'tan kombine tren ve karayolu biletleri çıkarılmıştır. Hayfa-Tiberya ve Safed arasında da benzer bir hizmet planlanmıştır. Bu doğrultuda Kudüs şehri ile Demiryolu istasyonu arasında malların toplanması ve teslim edilmesi amaçlanmıştır.³⁰⁶

Tablo 1.11: Demiryolu Brüt Geliri³⁰⁷

Tüm Bölümler	1928 (Sterlin)	1929 (Sterlin)
Filistin Demiryolu	405.527	398.081
Sina Demiryolu	147.256	143.764
Hicaz Demiryolu	98.220	110.585
Petah Tikva Demiryolu	4.304	2.713
Toplam	655.367	655.143

³⁰⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 120.

³⁰⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 121.

³⁰⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 121.

³⁰⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 122.

1928-29 yılları arasında brüt gelirden ve giderde çok fark görülmemiştir. Filistin, Sina, Petah Tikva demiryolları gelirlerinde düşüş yaşanırken Hicaz demiryolu gelirlerinde hafif bir artış gözlenmiştir. Ayrıca aşağıdaki tabloda gider kalemleri incelendiğinde 1929'da yolların bakımına daha az para harcandığı görülecektir. Kaliteli ve hızlı hizmet vermek amacıyla demiryolu taşıtlarının bakımına ve yenilenmesine daha fazla para harcanmıştır. Yüksek Komiser Chancellor'un yaptığı harcamalar daha çok hizmet iyileştirme amacıyla gerçekleşmiştir.

Tablo 1.12: Demiryolu Giderleri³⁰⁸

	1928 (Sterlin)	1929 (Sterlin)
Yolların ve Yapıların Bakım ve Yenilemesi	112.862	108.316
Motorların ve Demiryolu Taşıtlarının Bakım ve Yenilenmesi	118.548	120.571
Taşımacılık Giderleri	174.616	158.992
Genel Masraflar	64.751	60.157
Hükümet Bakanlıkları Tarafından İfa Edilen Hizmetler	16.518	12.957
Petah Tikva Demiryolu Masrafları	1.538	840
Toplam	488.833	461.833

³⁰⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 124.

İKİNCİ BÖLÜM

SIR JOHN CHANCELLOR DÖNEMİNDE FİLİSTİN'DE İNGİLTERE'NİN İDARİ VE SOSYO-KÜLTÜREL FAALİYETLERİ

2.1. İngiltere İdaresinde Filistin'de Eğitim (1928-1929)

1914 sonuna doğru Filistin genelinde toplamda 95 ilkokul ve Akka, Nablus ve Kudüs'te faaliyet gösteren üç ortaokul bulunmaktaydı. Ayrıca geleneksel eğitim veren 300 kütüb³⁰⁹ da eğitim vermekteydi. Birinci Dünya Savaşı yıllarında Türk hükümeti Kudüs'te bir okul açmıştır. Filistin Valisi Cemal Paşa okula hassasiyet göstermiş ve laboratuvar malzemelerinin Almanya'dan getirilmesini sağlamıştır. Bölgeye İngilizlerin hâkim olmasının ardından okul kapatılmış ve özel getirilen araç gereçler Kudüs'te açılan öğretmen kolejlere aktarılmıştır.³¹⁰

Osmanlı eğitimi ücretsiz ve zorunluydu ve dini eğitim müfredatın bir parçasıydı. Savaş patlak verene kadar Türkçe, devlet okullarındaki eğitim dili olarak kullanılmıştır.³¹¹ Eğitim sistemi genel olarak Fransız eğitim sistemi model alınarak oluşturulmuştur.³¹² 1908 devriminden sonra kurumlarda iyileştirme ve verimliliği artırma çalışmaları yürütülmüştür. Ama özellikle bakanlığın ve hümayun eğitim ofislerinin ilkokullar üzerindeki kontrollerini güçlendirmek amacıyla hazırlanan 1913 yasaları bu konuda etkili

³⁰⁹ Osmanlı'da mektep kelimesiyle eşanlamlıdır. Kütübler genellikle camiye yakın yerlerde bulunurdu ve bazı dersler camide işlenirdi. Batılı yazarlar daha çok Kur'an okulu tabirini kullanmıştır. Ela Greenberg, "Educating Muslim Girls in Mandatory Jerusalem", *International Journal of Middle East Studies*, 36/1 (2004): 3.

³¹⁰ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, 72, 94.

³¹¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 63.

³¹² The National Archives, *Department of Education, Annual Report*, 1929, CO 814/4-0007, 5.

olmuştur. 1918 İngiliz işgalinin olduğu dönemlerde Filistin'deki ilk ve ortaokul eğitim sistemi temel olarak 1869 Türk yasalarına³¹³ göre kurulmuştur.³¹⁴

Filistin genelinde ortaokullar Akka, Nablus ve Kudüs'te bulunan liselerden ziyade Fransız kolejlerine göre modellenmiştir. Yüksek Komiserler genel olarak Türk vilayetlerindeki devlet okullarının kötü organize edildiğini ve eğitim metotlarının tatmin etmediğini düşünmüştür. Sir Chancellor'a göre ilkokullarda bile Türkçenin araç olarak kullanımı bu kusurlara eklenmiş ve okulları büyük ölçüde başarısız hale getirmiştir. Yabancı misyoner kurumları nispeten daha fazla üne sahipti. Bu okullar tarafından Arapçaya kayda değer şekilde önem verilmiştir. Ancak onlar da yabancı eğitimci işe almak zorunda kalmışlardır. Yetkin eğitimciler Arapçada zayıftı, dini eğitim alan ve Arapçayı çok iyi bilen eğitimciler ise hemen hemen diğer tüm branşlarda zayıftı. Bu sebeple eğitimde kayda değer gelişmeler göstermek mümkün olmamıştır.³¹⁵

Bazı Yahudi okullarında ve çoğunluğu Yahudi Kolonizasyon Kurumu³¹⁶ tarafından yönetilen koloni okullarında eğitim dili İbraniceydi. 1914'te kurulan Siyonist Eğitim Kurulu 12 okulun kontrolünü eline almıştır. 1918'e kadar bu rakam 40'a ulaşmış ve Siyonist eğitim sistemine şekil vermiştir.³¹⁷

1917'de İşgal Altındaki Bölge Yönetimi (Güney) kalkınma çalışmalarına başlamıştır. Büyük kasabalardaki okullar yeniden açılmış, Kudüs'te erkekler ve kızlar için öğretmen okulları kurulmuştur. Askeri idarenin yönetimindeki okullarda eğitim dili Arapçaydı.

³¹³ 1869'da yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi 5 bölüm ve 198 maddeden oluşmaktadır. Bu nizamnamede ders içerikleri, eğitim yaşı, öğretmenlerin ve okul idari personellerinin maaşları gibi eğitim ve öğretim ile alakalı pek çok husus ele alınmıştır. Reşat Özalp ve Aydoğan Ataunal, *Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı (Talim ve Terbiye Kurulu-Millî Eğitim Şûrası)* (İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1977), 549-552.

³¹⁴ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, 72.

³¹⁵ Abdul Latif Tibawi, *Arabic and Islamic Garland* (London: W. & J. Mackay Limited, 1977), 29.

³¹⁶ Yahudi Kolonizasyon Birliği, Baron Moris (Maurice) de Hirsch tarafından mali sıkıntı çeken veya politik baskı altında olan (genellikle Doğu Avrupa'da) Yahudilere yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Güney Amerika'da araziler satın alarak Yahudilerin buraya yerleştirilmeleri faaliyetlerini yürütmüştür. Bunun yanı sıra tarım ve eğitim faaliyetleri de yürütmüştür. Kurum, 1900 yılında Baron Edmond de Rothschild'in kolonilerinin de sorumluluğunu almıştır. 1924 yılında PICA'nın kurulmasıyla birlikte İsrail topraklarındaki faaliyetlerine ara vermiş olsa da birkaç yıl sonra faaliyetlerine tekrar başlamıştır. Dan Giladi, Moshe Shwartz ve Arnon Golan, *Yisrael Ba-aşor Harişon* (Tel Aviv: The Open University of Israel, 2001), 11.

³¹⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 64.

1919'da İngiliz Yüksek Komiserliği, eğitim bütçesi için 54.359 sterlin ayırmıştır. Daha sonra sivil yönetimin ilk yılında, 1920'de bu bütçe 80.000 sterline çıkarılmıştır.³¹⁸

1920'den sonra Filistin'deki eğitim dilsel ve ırki kökenler üzerinde şekillenmiştir; Arap ve İbrani. Ülke genelinde özel okullar ve devlet okulları da dahil tüm okullarda, Arapçanın ağırlıklı veya tamamen eğitim dili olarak belirlendiği Arap sistemi geçerliydi. Yahudi Ajansı'nın³¹⁹ himayesinde bulunan veya ajanstan bağımsız tüm Yahudi okullarında, İbranice kullanıldığı veya en azından müfredatta baskın özellik görüldüğü İbrani sistemi kullanılmıştır.³²⁰

Hükümet Eğitim Birimi tarafından 1920'den sonra tüm şehirlerde ve köylerde Arapça konuşan çocuklar için okul tedarik etme politikası izlenmiştir. Siyonist okullar aynı zamanda eğitim biriminin gözetimi altında olmasına rağmen doğrudan Yahudi Ajansı Eğitim Bölümü tarafından yönetilmiştir.

Sivil İdare'de Eğitim Birimi 3 işlevi yerine getirmekteydi. İlk etapta, genellikle eğitimi gözetler, okulları teftiş eder, başta bulunur, istatistiksel bilgileri toplar ve karşılaştırmalarını yapar, sınavları yürütür, kontrol eder ve gözetlerdi. İkinci etapta, devlet okulları diye bilinen Arap devlet okullarının kamu fonlarını yönetir ve idare eder, bu yüzden büyük ölçüde öğretmen personel işe alırdı. Son olarak, Yahudi Ajansı'na yapılan hibeleri teftiş eder ve diğer bazı yöntemlerle Yahudi devlet okullarını kontrol ederdi.

1922'den önce devlet okullarından başka okullara hükümet tarafından materyal yardımı yapılmıyordu ancak 1929'da kişi başı hesaplanan genel eğitimi karşılaması ve diğer koşulları yerine getirebilmesi için ödenecek mali yardım onaylanmıştır. Ödenecek miktar

³¹⁸ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 6.

³¹⁹ 1922'de Milletler Cemiyeti Filistin Mandasını Britanya'ya verdiği Filistin idaresinde manda yönetimine yardımcı olması için bir Yahudi organın kurulmasını istemiştir. 1923'te Dünya Siyonist Örgütü, başkan Weizmann'dan talep edilen Yahudi Ajansı'nı kurmasını istemiştir. Yahudi Ajansı yoğun müzakerelerin ardından Amerikan Yahudi Komitesi Başkanı Louis Marshall ve diğer seçkin Siyonist olmayanlarla iş birliği sonucunda 1929'da kurulmuştur. Yahudi Ajansı, Filistin'deki Yahudilerin eğitiminden ve kamu hizmetlerinden sorumlu olmuştur. İsrail Devleti'nin kurulmasının ardından 1950'de Yahudi Ajansı, göçlerden sorumlu olmuştur. Bkz. Rafael Medoff ve Chaim I Waxman, "Jewish Agency", içinde *The A to Z of Zionism* (Lanham: Scarecrow Press, 2008), 112-113; Philip Mattar, ed., "Jewish Agency For Palestine", içinde *Encyclopedia of the modern Middle East & North Africa* (Detroit: Macmillan Reference USA, 2004), 2:1227-1228.

³²⁰ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 5-6.

kişi başı 200 mil, yani 4 şilin belirlenmiştir.³²¹ Daha sonra ortaokul öğrencileri için bu miktar kişi başı 500 mile yükseltilmiştir. 1927’de öğrenci kayıtlarını sağlamak için okullara 100 sterlinden başlayıp 150 sterline kadar yardım yapılmıştır.³²²

1926 yılında Filistin genelinde okullarda eğitim Arapça verilmiştir. Bu yüzden Yahudi nüfusun eğitim ihtiyacını karşılayabilecekleri düşünülmemiştir. Bu sebeple Yahudi eğitimi harcamaları için hükümet, Yahudi Ajansı’na yıllık yardım yapmaya karar vermiştir. Bu yardım, Yahudi nüfusunun Arap nüfusuna oranı temel alınarak hesaplanmış ve 20.000 sterlin olarak belirlenmiştir. McCarthy’ye göre 1929’da Filistin nüfusu 746.858 Müslüman, 164.492 Yahudi, 89.004 Hıristiyan ve diğer dinlere mensup 9.870 kişi ile birlikte 1.010.224’tür. 1931 verilerine göre Arap nüfus 864.806, Yahudi nüfus 174.139 hesaplanmıştır.³²³ Verileri karşılaştığımızda nüfusun yaklaşık %80’ini Arapların teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Okulların ve sınıfların adlandırılması, numaralandırılması çeşitli eğitim sistemlerinde farklılık göstermiştir. Ancak hükümet sınıflandırma sistemi tüm istatistiksel tablolar için kabul edilmiştir. Üniversite sınavı sabit nokta olarak belirlenmiştir. Üniversiteden önceki dört yıl ortaokul, ondan önceki yedi yıl da ilkokul, bunlardan daha düşük seviyedekiler ise anaokulu olarak kabul edilmiştir. Arap ve İbrani okullarında işleyiş bu standartlara uygun şekilde gerçekleştirilmiştir.³²⁴

2.1.1. Arap Devlet Okulu Sistemi

Filistin’de Arap devlet okullarında ilkokul eğitimi ücretsizdi ancak kolejler ve ortaokullar için cüzi miktarda harç ücreti alınmıştır. Okullarda ders veren öğretmenlerin yıllık minimum maaşları 60 sterlin ve maksimum 340 sterlin civarındaydı.³²⁵

1920 yılında, eğitim tesislerinden yoksun Arap köylerinin ilkokullarının tedariki için Hükümet ile iş birliği yapmaya davet edildiği bir sistem başlatılmıştır. Bu sistem altında

³²¹ Şilin eski İngiliz para birimidir. Para değeri olarak bir İngiliz sterlininin yirmide birine denk gelmektedir. 1971’de getirilen yeni sistemin ardından tedavülde kaldırılmıştır. Günümüzde Somali, Tanzanya, Uganda ve Kenya’da kullanılmaktadır. Bkz. “Shilling | Currency”, (Erişim Tarihi 08.04.2020), <https://www.britannica.com/topic/shilling>.

³²² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 64-65.

³²³ Justin McCarthy, *The Population of Palestine: Population History and Statistics of the Late Ottoman Period and the Mandate*, The Institute for Palestine Studies series (New York: Columbia University Press, 1990), 35-36.

³²⁴ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 8.

³²⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 65.

bina ve araç gereçler yerli halk tarafından karşılanıyordu ve eğer bunlar yeterli gelirse maaşı hükümet tarafından verilen bir öğretmen atanıyordu.³²⁶

Müslüman toplulukların yanı sıra okul kurma ve yürütme girişimleri çeşitli yerel Hıristiyan topluluklar tarafından da yürütülmüştür. Latin, Ortodoks, Suriye, Ermeni patrikleri, Kudüs, Yafa, Hayfa'daki Ortodoks cemaatleri kendi topluluklarındaki çocuk okullarını yürütmüş, Custode di Terra Santa ve Yunan Katolik Kilisesi'nin başpiskoposu da okulları kendi mezheplerine göre yönetmiştir.³²⁷

Yabancı Hıristiyan okulları arasında 1929'da eğitime devam eden okullar şunlardır; Kudüs Erkek Koleji, Kudüs Kız Koleji, Aziz George Okulu, Bishop Gobat Okulu (Tüm Anglikanlar), Terra Santa Koleji (Fransiskan), Yunan Lycee, Schmidt Kız Okulu (Alman) ve Freres Koleji (Fransız), Kudüs'teki tüm okullar; Ramallah'taki Amerikan Arkadaşlar Misyoner Okulları, Yafa'da Tabitha Misyoner Kız Okulu, Hayfa'da İngiliz Kızlar Okulu ve Safed'deki İskoç Koleji. Amerika ve İngiltere kontrolündeki tüm ortaokullar ve Terra Santa Koleji'nin ortaokul bölümünde eğitim dili İngilizceydi. Bunun yanında Fransızca, Almanca, İtalyanca, Yunanca ve Ermenice dilleri yabancı organlar tarafından kontrol edilen okullarda eğitim dili olarak kullanılmıştır.³²⁸

St. George Okulu ve Piskopos Gobat Okulu'nun her ikisinde de yatılı öğrenciler için yeterli miktarda kalacak yer mevcuttu. 1853'te kurulan Piskopos Gobat Okulu ülkedeki en eski misyoner okuluydu. Eğitim çalışmaları aynı zamanda yıllarca Ramallah'taki Amerikan Arkadaşlar Cemiyeti ve çevre köyler tarafından yürütülmüştür.³²⁹

Aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere misyoner Hıristiyan okulları arasında Katolik okullar diğerlerine nazaran daha büyük paya sahiptir. Protestan, Ortodoks ve Katolik okullar arasında öğrenci sayısı 1929'da diğerlerinden fazla olan Katolik okullardı. Hem öğrenci hem eğitim verdiği okul sayısı diğer mezheplerin okul ve öğrenci sayısının toplamından daha fazlaydı. Filistin'deki yerel kuruluşlar tarafından yönetilen okullar arasında da diğerlerinden fazla okula sahip mezhep Yunan Katolik Kilisesi iken Terra Santa ve Yunan Ortodoks Kilisesi öğrenci sayısı daha fazladır.

³²⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 66.

³²⁷ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, 53.

³²⁸ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 15.

³²⁹ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 9.

Tablo 2.1: Mezheplere Göre Okul ve Öğrenci Sayısı³³⁰

Mezhep	Okullar	Öğrenciler
Protestan	49	4.022
Ortodoks	24	2.083
Katolik	86	8.957
Filistinli Kuruluşlar Tarafından Yönetilen Okullar		
Yunan Ortodoks	14	1.143
Suriye Ortodoks	2	103
Ermeni	4	304
Ortodoks Toplumlar	4	533
Terra Santa	14	1.521
Yunan Katolik	16	877
Protestan Yerel Konseyi	1	79
Özel	3	77
Yabancı Kuruluşlar Tarafından Yönetilen Okullar		
Yabancı Kuruluşlar	Okullar	Öğrenciler
İngiliz	20	2.017
Amerikan	9	494
Fransız	38	4.693
Alman	21	1.733
İtalyan	13	1.344
İsveç	1	152
Cizvit	2	69
Toplam	104	10.502

1929'da Filistin'de faaliyette bulunan yabancı dini organlar arasında diğerlerine göre büyük paya sahip Fransız kuruluşlardır. Ayrıca Katolik nüfus göz önünde bulundurulduğunda yukarıdaki tabloda bu mezhep faaliyetlerinin fazlalığı anlaşılacaktır. Buna ek olarak yabancı kuruluşlar tarafından yönetilen okulları incelediğimizde Fransız

³³⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 74; 1914-1932 yılları arasındaki okul ve öğrenci sayısı için bkz. Yehoshua Porath, *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement 1918-1929*, 21.

okullarındaki öğrenci sayısının yabancı dini organlar tarafından yönetilen diğer okulların öğrenci sayısının yaklaşık yarısını kapladığı görülecektir.

2.1.1.1. İlkokul Eğitimi

Eğitim Birimi köy okullarına fazla edebi eğitim verme temayülünden kaçınmış ve onun yerine öğrenciye kendisine ve ülkesinin ihtiyaçlarına uygun olacak şekilde eğitim vermeye çalışmıştır. Bundan dolayı köylerde ve şehirlerde birbirinden farklı müfredatlar kullanılmıştır. Öğrencilerin işsiz kalabileceği şehirde yaşama arzusunda karşı direnmesini sağlamak için tarım eğitiminin verildiği müfredatlar kullanılmıştır. Köy okullarında eğitim alan öğrenciler için tarım ve el işi dersleri verilmiştir. Böylece aldığı eğitim sayesinde ailesine de yardım edebilen öğrenci hem eğitimine devam etmiş hem de şehirlere göçün önüne geçilmiştir.³³¹

İlkokulun müfredatı ikinci ve üçüncü yıllarda tarım derslerinin ve el işlerinin öğretildiği dört yıllık dönemi kapsayan oldukça detaylı bir yapıydı. Uzman nezaretinde çiftçilik hakkında pratik derslerin verildiği bahçeli 50 köy okulu bulunmaktaydı. Tüm okullar tarafından kalıcı ormanları oluşturabilmek için ağaç dikimi teşvik edilmiştir. Hatta Müslüman dernekler tarafından Eğitim Birimi yetkililerinden okullarda tarım eğitimi artırması talep edilmiştir. Ayrıca 259 köy okulunda 573 öğrencisiyle 8 kız okulunu da içeren 12.539 öğrenci vardı.³³²

1928 Eylül'ünde 100 tanesi kız olmakla birlikte toplam 400 yeni öğrenci Arap devlet okullarına kayıt yaptırmıştır. Şehirlerde kızlar ve erkekler ayrı ayrı eğitim almış ancak birkaç erkek çocuğu kızların anaokuluna kayıt yaptırabilmiştir. Tüm kız okullarında zamanın büyük kısmı dikiş işlerini de kapsayan iğne işine ayrılıyordu. 1928-29 dönemini sonunda yaklaşık 8.969 öğrencisiyle 49 şehir ilkokulu vardı. Bunlardan 29 tanesi 3.711 öğrencisiyle kız okullarıydı.³³³

1928-29 okul döneminin sonunda Arap ilkokullarının sayısı 308 idi. Bu okullardan 29 tanesi sadece kızlar içindi ve 259 tanesi köylerdeydi. Bir önceki yıl köylerdeki 263 okulla birlikte 312 okul vardı. Okul sayısındaki azalmanın nedeni küçük ve ekonomisi kötü

³³¹ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 9.

³³² The Palestine Bulletin, "To Foster Agricultural Education", 30 Haziran 1929, 3; The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 66.

³³³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 66.

okulların kapatılması ve personelinin daha büyük enstitülere geçmesiydi. Eğitim faaliyetlerine yerel halk da destek vermiştir. 1929 yılı boyunca çeşitli köylerde toplam 3.213 sterline mal edilen yeni okullar inşa edilmiş ve okulun diğer ihtiyaçlarını karşılamak için köylüler tarafından 783 sterlin toplanmıştır. Sivil İdare, ilkokul eğitiminin yanı sıra ortaokul eğitimine de önem vermiştir.³³⁴

2.1.1.2. Ortaokul Eğitimi

1929'a gelindiğinde ortaokul dersleri veren okul sayısı on ikiydi. 1928'de 378 öğrenci bu okullarda eğitim alırken 1929'a gelindiğinde bu rakam 369'a düşmüştür. Yafa'da ortaöğretimin 3 yılı verilirken şehirlerdeki dokuz erkek okulunda ortaöğretim dersleri sadece ilk iki yıl verilmiştir.³³⁵

Sivil İdare eğitim organizasyonunu yeni mezun genç personelle yapılandırmıştır. Bu amaçla Amerikan Beyrut Üniversitesi'nden mezun olanların atanmasıyla ortaöğretim personeli güçlendirilmiştir. 1929'da bu üniversiteden mezun olan 22 kişi ortaokullarda çalışmaktaydı. Dört yıllık ortaöğretimin tamamını sağlayan tek devlet okulu Kudüs'teki yatılı ortaokulu Devlet Arap Kolejiydi. Kudüs işgalinden 4 ay sonra 1918 Mart'ında açılan bu okulun ana amacı okullara öğretmen yetiştirmektir. Köy ve şehir okullarındaki sadece en başarılı öğrenciler bu okula kaydedilmiştir. 1928 Eylül'ünde genel olarak taşra okullarından seçilmiş 23 yeni öğrenci bu koleje kaydedilmiştir.³³⁶

Devlet okullarında zaman zaman disiplin olayları da yaşanmaktaydı. Örneğin; 1929'da 3 öğrenci uygunsuz davranışlar nedeniyle ve 1 öğrenci de yetersizlik sebebiyle okuldan atılmıştır. Dördüncü sınıflardaki 28 öğrencinin 17'si Filistin üniversite sınavını kazanmıştır.³³⁷

1929 Temmuz'da dördüncü sınıfı tamamlayan öğrencilerden altısı geçici öğretme görevi için önerilmiş, on iki tanesi beşinci sınıfa kabul edilmiş, diğerleri araştırma bölümüne katılırken 2 tanesi Beyrut Üniversitesi'ne burslu öğrenci seçilmiştir. Üniversite müdürü

³³⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 65-66.

³³⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 66.

³³⁶ Tibawi, *Arabic and Islamic Garland*, 32-33.

³³⁷ Üniversite sınavında başarılı olan bazı öğrencilerin ismi dönem gazetesinde paylaşılmıştır. Bkz. The Palestine Bulletin, "Palestine Board Of Higher Studies Matriculation Examination Pass List", 5 Ağustos 1929, 3; The Official Gazette Of The Government Of Palestine, "Palestine Board Of Higher Studies", 16 Ağustos 1929, 910.

‘Sınıf Yönetimi’ üzerine Arapça bir kitap yayınlamış ve Wordsworth’un ‘Zihinsel Sağlık’ kitabını Arapçaya çevirmiştir. Kız okullarında müfettiş olan İngiliz müdür aynı zamanda Kız İlköğretim Kolejinin de sorumluydu. Fen bilimleri, anaokulu dersleri, iğne işi için üç İngiliz uzmanın dâhil olduğu altı personelden yardım almıştır.³³⁸

1929’da Hıristiyan öğrenci sayısında dördüncü, Müslüman öğrenci sayısında da beşinci sınıfta düşüş görülmektedir. Bu azalmanın nedeni genellikle maddi yetersizliklerdir. Yaşı büyüyen öğrencinin, aile işlerine katkıda bulunması gerekmektedir. Ekseriyette tarımla uğraşan Filistinli ailelerin çocukları genelde beşinci sınıftan sonra okulu terk etmektedir. Arap öğrencilerin sayılarının gösterildiği aşağıdaki tablo incelendiğinde öğrencilerin sayılarındaki düşüş görülecektir.

Tablo 2.2: Dinlerine Göre Arap Öğrencilerin Dağılımı³³⁹

Sınıf	Müslüman	Hıristiyan	Toplam
5. Sınıf	10	2	12
4. Sınıf	26	2	28
3. Sınıf	22	8	30
2. Sınıf	3	3	6
1. Sınıf	7	1	8
Toplam	68	16	84

Eğitime devam etme durumunun öğrencilerin ekonomik durumuyla ilişkisi aşağıdaki tabloda daha iyi anlaşılmaktadır. Sivil İdare, 1929’da öğrencilere tam ve yarı burs imkânı sağlamıştır. Böylece maddi imkanları kısıtlı öğrencilerin de eğitim alması, eğitimi yarıda bırakmaması amaçlanmıştır. Aşağıdaki tabloda eğitimine burslu devam eden öğrencilerin sayısında azalma görülmezken burs almayanlar eğitime devam edememiştir. Bundan dolayı da harç ödeyen öğrenciler yarı burslu veya burs almıyorsa eğitimi bırakmıştır. Buradan yola çıkarak öğrencilerin eğitimlerine devam etmeleriyle ekonomik durumlarının doğrudan ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

³³⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 66.

³³⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 67.

Tablo 2.3: Burslu Öğrenciler ve Harç Ödeyen Öğrenciler³⁴⁰

Sınıf	Yatılı Öğrenciler				Yatılı Olmayan Öğrenciler		
	Tam burslu	Yarı burslu	Tam harç ödeyenler	Toplam	Ücretsiz	Harç ödeyen	Toplam
5. Sınıf	12	-	-	12	-	-	-
4. Sınıf	11	3	9	23	2	3	5
3. Sınıf	7	6	8	21	9	-	9
2. Sınıf	1	3	2	6	-	-	-
1. Sınıf	3	2	3	8	-	-	-
Toplam	34	14	22	70	11	3	14

Harç ücretleri konusunda öğrencilere kolaylıklar sağlanmıştır. Örneğin; başarıyla eğitimini tamamlayan birkaç öğrenci mezuniyetten sonra devlet okullarında öğretmenlik yapmak şartıyla öğrenim ücretlerinden muaf tutulmuştur. 100 kız öğrenci üniversiteye giriş sınavlarına katılmış, 18 tanesi kabul edilmiştir. Kabul edilen öğrencilerden 6 tanesi ücretsiz eğitim, kalanlar ise 24 sterlin harç ücreti karşılığında eğitim hakkı kazanmıştır.³⁴¹

Yerli halk tarafından eğitime destek verilmiş ve bina masraflarına katkı sağlanmıştır. Örneğin; kızlar için ortaöğretim eğitimi veren yatılı olmayan devlet okulu yoktu. Kız okulları için Tulkarim’de (2.000 sterline mal olan), Ramle’de (1.050 sterline mal olan) yeni binalar tamamlanmıştır. Aynı zamanda Beyt Şean Erkek Okulu (350 sterline mal olan) tamamlanmıştır. Her birinde de tüm inşaat masrafları yerel katkılar ile karşılanmıştır.³⁴²

2.1.2. İbrani Devlet Okulu

İbrani devlet okulları Yahudi kurumları tarafından sürekli desteklenmiştir. İngiliz sivil idaresi de bu desteği serbest bırakmıştır. Çünkü 1922 Milletler Cemiyeti Manda

³⁴⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 67.

³⁴¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 68.

³⁴² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 68.

Belgesi'nin 15. maddesiyle³⁴³ bunu taahhüt etmiştir. Yüksek Komiser John döneminde de bu politika devam etmiştir.³⁴⁴ Bu yasal dayanak Yahudi okullarının maddi sıkıntılarını gidermelerine katkıda bulunmuştur. Nitekim 1929'da Kudüs'te inşa edilen İbrani Öğretmen Koleji'ne Amerikan Bna'i B'rith³⁴⁵ tarafından 5.000 dolar yardım yapılmıştır.³⁴⁶ İbrani devlet okullarında Tel Aviv hariç genel itibariyle öğrencilerden harç ücretleri tahsil edilmiştir. Bu kaynaktan elde edilen gelir 1929'da 24.500 sterlindi. 1926 yılında Tel Aviv'de İbrani devlet okullarında eğitimin ücretsiz olduğu ilan edilmiştir. Bununla birlikte durumu çok iyi olmayan çocukların da okula kaydolmasıyla birlikte eğitim oranı artmıştır.

Siyonist eğitim sisteminin başlangıcı ise 1914'lere, Yahudi nüfusunun büyük bir kısmının Alman Yahudi'si Hilfsverein'in³⁴⁷ Hayfa'da Teknik Enstitüsü'nde eğitim dilini Almanca göstermesine karşı çıkmalarına kadar uzanmaktadır. Siyonist Örgüt, Filistin'de İbranice eğitim veren okulların açılışını desteklemiştir. İngiliz işgalinin ardından bu örgüt kendini İbrani eğitimini Filistin'deki tüm çocuklar için ilkokul eğitimi olanağı sağlamakla görevlendirmiştir. Bu çerçevede Dünya Siyonist Organizasyonu'nun yapısı içerisinde bir Siyonist Eğitim Bölümü oluşturulmuş ve Eğitim Kurulu yeniden yapılandırılmıştır. Bu adım sonrasında 1920'den sonra eğitim sistemi hızlı bir şekilde kurumsallaştırılmıştır. 1929'a gelindiğinde Yahudi Ajansı'nın gözetimi altındaki okul sayısı yaklaşık 20.000

³⁴³ Mandatör ülke, kamu düzeninin ve ahlakının devamına bağlı olarak tam inanç özgürlüğünü ve tüm ibadet şekillerinin özgürce yerine getirilmesi hakkını tüm halka sağlamakla mükelleftir. Filistinli sakinler arasında ırk, din ve dil ayrımı yapılmayacaktır. Hiç kimse dini inancı sebebiyle Filistin'den dışlanamaz. Her toplumun üyeleri için kendi dilinde eğitim verdiği okulları yönetme hakkı idarenin uygulamaya koyduğu eğitim gereksinimlerini karşıladığı müddetçe reddedilemez veya zarar verilemez.

³⁴⁴ Greenberg, "Educating Muslim Girls in Mandatory Jerusalem", 4.

³⁴⁵ 13 Ekim 1843'te Henry Jones liderliğindeki 12 Alman Yahudisi göçmen tarafından New York'un aşağı doğu yakasında Aron Sinsheimer'ın kafesinde kurulan uluslararası Yahudi organizasyonudur. Örgüt, kendini Yahudi milletinin güvenliğine ve devamlılığa adanmıştır. Misyonu, Musevi inancına sahip kimseleri birleştirmek, Yahudi aile yaşamını güçlendirmek, gençlerin eğitim-öğretim yoluyla Yahudi kimliklerini güçlendirmek, yaşlı Yahudilere yardım ve dünya çapında Yahudileri savunmak için faaliyetlerde bulunmaktır. Örgüt hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., "B'nai B'rith", içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 4:13.

³⁴⁶ The Palestine Bulletin, "L.P. 1000 For Jerusalem College", 6 Şubat 1929, 3.

³⁴⁷ 1901'de kurulan Alman yardım kuruluşu "Hilfsverein der deutschen" okulun eğitim dilinin Arapça olmasını istemiştir. Gerekçe olarak da İbranice'nin bilim dilinde tüm terimlerin karşılamadığını ileri sürmüştür. Siyonist teşkilatların mücadele etmesi sonucunda okulun resmi eğitim dilinin İbranice olmasına karar verilmiştir. Bu durum belirlenmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Rafael Medoff ve Chaim I Waxman, "Hilfsverein Der Deutschen Juden", içinde *The A to Z of Zionism* (Lanham: Scarecrow Press, 2008), 102-103.

öğrencisiyle 200'ü aşmıştır. Bu rakam da kabaca tüm Yahudi öğrencilerin üçte ikisi veya Filistin'deki okula giden çocukların üçte biri anlamına gelmekteydi.³⁴⁸

Yahudi Ajansı terimi ilk defa Milletler Cemiyeti'nin Filistin Mandası Sözleşmesi'nin 4. maddesinde³⁴⁹ görülmüştür. Genelde, Filistin'e Yahudi göçü gibi meselelerle ilgilenen kurum eğitime de büyük önem vermiş ve ülke genelinde İbrani okulları açmış ve yönetmiştir. Yahudi Ajansı, Dünya Siyonist Örgütü'nün icra ve temsilcisi niteliğindeki, dünyanın dört bir yanındaki Yahudileri Filistin Topraklarının kalkınmasına ve Yahudi yerleşimine yardım etmeleri için teşvik etmek amacıyla kurulan Kudüs merkezli hükümet dışı bir organdır.³⁵⁰ Dünya Siyonist Örgütü toplantılarında böylesi bir ajansın kurulmasına bazı delegeler mevkilerini kaybetme korkusuyla karşı çıkmıştır. Ancak Weizmann'ın gayretleri ile ajans 11 Ağustos 1929'da Zürih'te gerçekleşen XVI. Dünya Siyonist Kongresi'nde kurulmuştur.³⁵¹

Yahudi Ajansı tarafından kontrol edilen okullara ek diğer önemli Yahudi okulları da mevcuttu. Bu okullar Anglo Yahudi Cemiyeti tarafından yönetilen Kudüs'teki Evelina de Rothschild Kız Okulu, Kudüs, Tel Aviv, Hayfa Tiberya ve Safed'de İbranicenin yanında İngilizce ve Fransızcanın da eğitim aracı olarak kullanıldığı Alliance Israellite Universelle'yi³⁵² de kapsamaktaydı. Alliance Israellite ayrıca Kudüs'te dokuma ve metal işlerinin öğretildiği teknik okul yönetmekteydi.³⁵³

³⁴⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 69.

³⁴⁹ 4. Madde: Yahudi ulusal yurdunun kuruluşunu ve Filistin'deki Yahudi nüfusun çıkarlarını etkileyebilecek ekonomik, sosyal ve diğer hususlarda Filistin yönetimine tavsiyelerde bulunmak ve yönetimle iş birliği yapmak amacıyla uygun bir Yahudi organı Filistin yönetimi tarafından kamu kuruluşu olarak tanınacaktır. Ayrıca bu ajans, ülkenin kalkınmasına yardımcı olmak ve yer almak için her zaman yönetimin denetimine tabi olacaktır.

Siyonist Organizasyon, teşkilatı ve tüzüğü mandatör ülkenin görüşlerine uygun olduğu sürece Filistin yönetimi tarafından kabul edilen kurum olacaktır. Örgüt, Yahudi ulusal yurdunun kurulmasında yardımcı olmaya istekli tüm Yahudilerin iş birliğini sağlamak için Majestelerinin Hükümeti ile istişare içinde adımlar atacaktır. Mahdi Abdul Hadi, *Documents on Palestine*, 1:402.

³⁵⁰ Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., "Jewish Agency", içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 11:256.

³⁵¹ Weizmann, *Trial And Error*, 381, 388..

³⁵² 17 Mayıs 1860'da Paris'te Fransız Yahudisi iş adamları, politikacılar tarafından kurulmuştur. Örgütün kuruluş amacı Yahudi siyasi aktivitelerini çeşitlendirmek ve Fransa'nın dışında genişletmektir. Aynı zamanda Mizrahi Yahudilerinin çoğunlukta olduğu Yahudi gruplara yardımcı olmaktadır. Eğitim alanında pek çok faaliyette bulunan örgütün okullarında eğitim dilleri arasında Fransızca çoğunlukla bulunmaktadır. Daha fazla bilgi için bkz. Philip Mattar, "Alliance Israélite Universelle (AIU)", içinde *Encyclopedia of The Modern Middle East & North Africa* (Detroit: Macmillan Reference USA, 2004), 1:151-152.

³⁵³ Yasemin Avcı, "Tanzimat Reformları ve Osmanlı Yahudi Toplumu", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2/2 (2000): 131.

Tablo 2.4: 1927-28 ve 1928-29 Arasındaki İki Yıllık Karşılaştırmalı Rakamlar³⁵⁴

Okullar Grubu	1927-28		1928-29	
	Okul	Öğrenci	Okul	Öğrenci
Yahudi Yerel Otoriteler	2	68	2	53
Evrensel Musevi Birliği	8	3.110	8	3.371
Evelina de Rothschild	1	512	1	505
Genel Özel Okullar	37	1.593	33	1.308
Uluslararası Kadın Siyonist Örgütü	2	95	2	87
Ben Şemen Tarım Okulu Yetimhanesi	1	98	1	141
Meyer Şfeya Yetimhanesi	1	101	1	101
Giv'at Ha-More Tarım Okulu (Öğretmen Tepesi Tarım Okulu)	1	100	1	80
Agudat İsrail ³⁵⁵ (İsrail Birliği)	12	900	12	741
Toplumsal Talmud Öğretileri	7	606	7	591
Özel Talmud Öğretileri	26	2.477	28	2.394
Yabancı Talmud Öğretileri	2	296	2	287
Toplam	100	9.956	98	9.710

Yahudi özel okullarında genel bilginin yanında Talmud Tora³⁵⁶ dersleri de verilmiştir. Eğitim dili genelde İbranice yerine Arapça veya Yidçeydi ve öğretim metotları eski modaydı.³⁵⁷

³⁵⁴ Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 74.

³⁵⁵ Agudat İsrail, (אגודת ישראל) Tevrat'ı Yahudileri bağlayıcı tek yasa olarak gören harekettir. 1912'de Polonya Kattowitz'te Doğu Avrupa, Alman-Avusturya-Macar hahamların katıldığı bir konferansta kurulmuş ve politikaları belirlenmiştir. Siyonizm ile tamamen zıt düşünen kurum Yahudilerin Siyon'a dönebilmeleri için Mesih'in beklenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu sebeple ilk başta halkın karşılaştığı kıyımdan dolayı kutsal topraklara göçü desteklemiş –sadece Tevrat'ın geçerli yaşam tarzı olması şartıyla-Filistin'de bir Yahudi devleti kurma fikrine karşı çıkmıştır. Ancak Davin Ben Gurion ve Yahudi Ajansı yetkilileri ile gerçekleştirdiği görüşmeler neticesinde Agudat İsrail, dini konulardaki statünün korunması şartıyla Yahudi devletinin kuruluşunu desteklemeyi kabul etmiştir. Günümüzde İsrail siyasetinde ultra Ortodoks Yahudileri temsil eden dini bir partidir. Bernard Reich ve David Howard Goldberg, "Agudat Israel (Association Of Israel)", içinde *Historical Dictionary of Israel* (Lanham, Md: Scarecrow Press, 2008), 23-25.

³⁵⁶ İbranice Akademisinin tanımına göre Yahudilik eğitiminin verildiği geleneksel okullardır. Kelime olarak ele aldığımızda "Talmud" İbranice תלמוד (çalışmak, öğrenmek) kökünden meydana gelmektedir ve Yahudi kutsal kitabı Tevrat'ın din adamları tarafından yorumlanması şeklinde değerlendirilmektedir. Bkz. Salime Leyla Gürkan, "Talmud", içinde *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010), 39:550.

³⁵⁷ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 15.

Bu okulların toplam maliyeti yaklaşık olarak 160.000 sterline tekabül ediyordu. Bunun yaklaşık olarak yarısından daha azı Yahudi Ajansı tarafından, yaklaşık 60.000 sterlinlik kısmı kayıt, harç ücretleri gibi yerel katkıları yardımıyla, 20.000 sterlin de Filistin hükümeti tarafından karşılanmıştır. Bu gelirler öğretmenlerin maaşlarına da yansımıştır. Böylece İbrani okullarındaki öğretmenler Arap Devlet Okulları'ndaki öğretmenlerden daha yüksek maaş almıştır. İlkokullardaki minimum maaş yıllık 108 sterlindi.³⁵⁸

2.1.2.1. İlkokul Eğitimi

1929'a gelindiğinde pratikte tüm Yahudi çocukları ilköğretim alıyorlardı. Yahudiler eğitime o kadar önem veriyordu ki küçük bir köyün bile kendi okuluna sahip olması planlanıyordu. Sivil İdarenin eğitimle alakalı 1929 yılı planları arasında eğitimin sekiz yılı kapsamaması, çocukların 6-7 yaşlarında eğitime başlaması ve 14-15 yaşlarında da mezun olmaları gibi planlar vardı.³⁵⁹

Araplarda görüldüğü gibi Yahudi öğrencilerin de yaşlarının ilerlemesiyle aile içerisinde üstlerine düşen sorumluluk artıyor ve bütçeye, ev işlerine yardımcı olması bekleniyordu. Bundan dolayı sınıflar yükseldikçe kayıtlı öğrenci sayısı da aşamalı olarak azalmaktadır. Aşağıdaki tablo öğrencilerin toplam sayılarını, yaşlarını ve her sınıftaki ortalama yaşını göstermektedir.

Tablo 2.5: Öğrencilerin Sınıfları ve Ortalama Yaş Grupları³⁶⁰

Sınıf	Kayıtlı Öğrenci Sayısı	Ortalama Yaş, Yaz, 1929
1	2.707	7
2	2.252	8
3	2.099	9
4	1.460	10
5	1.299	12
6	1.053	13
7	1.018	14
8	968	15

³⁵⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 69.

³⁵⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 69.

³⁶⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 69.

Köy okullarındaki eğitim müfredatı genel olarak İngilizceye daha az önem vermesinin ve bahçeciliğin/bahçıvanlığın el işinin yerini almasının dışında şehir okullarından çok farklı değildi. Çoğu okulda karma eğitim verilmekteydi. Birkaç yerleşim yeri dışında harç ücretleri yıllık maksimum 10 sterlin olmak üzere değişiklik göstermekteydi. Fakir çocuklar bu harç ücretinden muaf tutulmuştur.³⁶¹

Sivil İdare anaokullarındaki eğitime de önem vermiştir. 1929'da 4.000'den fazla öğrencisiyle yaklaşık 80 tane anaokulu bulunmaktaydı. Anaokulları, İbrani eğitim sisteminin önemli bir parçasıydı.³⁶² Aşağıdaki tablo, 1928-1929 yıllarındaki sorumlu kuruluşlara göre öğrencilerin dağılımlarını göstermektedir.

Tablo 2.6: Sorumlu Kuruluşlara Göre Öğrencilerin Dağılımı³⁶³

Kategori	1927-28		1928-29	
	AOÖ ³⁶⁴	Çocuklar	AOÖ	Çocuklar
Yahudi Ajansı tarafından tedarik edilen ve yönetilenler	27	1.657	27	1.635
Yardım alan okullar	35	803	41	999
Filistin Yahudi Kolonizasyon Kurumu tarafından tedarik edilen ve Yahudi Ajansı tarafından yönetilenler	11	289	6	182
Finansal yardım almayıp Yahudi Ajansı'nın eğitim gözetimi altındaki okullar	41	1.387	43	1.437
Toplam	114	3.336	117	4.253

Yahudi Ajansı'nın politikası okulları fakir bölgelerde, daha zengin bölgelerde ve sömürgelerde yürütmek, daha sonra mali sorumluluğu ebeveynlerin komitelerine ve yerel

³⁶¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 70.

³⁶² The National Archives, Department of Education, Annual Report, 14.

³⁶³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 70

³⁶⁴ Anaokulu öğrencilerinin yerine kısaltma olarak kullanılmıştır.

meclislerine transfer etmektir. İşleyişi bu şekilde olan tüm anaokulları Yahudi Ajansı'nın müfettişinin gözetimi altındaydı.³⁶⁵

Bu okullarda uygulanan eğitim metodunun başında Froebel gelmektedir. Bu metot, yaşayarak çevreyi öğrenme, müzik ve ritimle öğrenme, hediye verme gibi yöntemlerle eğitim şeklidir. Öğrencinin, eğitim hayatında aktif etken olduğu sistemdir. Metodun kurucusu Friedrich William A. Froebel, 1837'de Almanya Blankenburg'da ilk anaokulunu açtığına buraya çocukların bahçesi anlamında 'kindegarten' demiştir. Froebel, öğretmenleri bahçıvan, çocukları da öğretmenlerin yetiştirdiği bitkiler olarak görmüştür.³⁶⁶ Eğitimde en baskını Froebel metoduymuş ama bir diğer metot da Montessori metodudur. Metodun kurucusu Maria Montessori çocuğun çevresiyle etkileşimde bulunarak kişisel algılayışını geliştirmesi gerektiğini savunmuştur. Bir öğreticinin talimatlarından ve sözlerinden ziyade çocuğun çevresini kişisel şekilde deneyimlemesi gerektiğini düşünmüştür.³⁶⁷

2.1.2.2. Ortaokul Eğitimi

Ortaokul eğitimi için ise Yahudi nüfusu içerisinde güçlü bir talep vardı. Bu dönemde Yüksek Komiser Chancellor, 1929'da bizzat Hayfa'da kız lisesinin açılışını gerçekleştirmiştir. Kudüs, Tel Aviv ve Hayfa'daki üç okulda toplam 1.500 kız ve erkek öğrenci eğitim alıyordu. Hazırlık bölümleri dışında okullarda 8 yıl eğitim imkânı sağlanmıştır. Fizik, Kimya, Arapça ve Fransızca okullarda verilen dersler arasında mevcuttu. Ayrıca bu okullarda yıllık 24 sterline kadar harç ücreti tahsil edilmiştir.³⁶⁸

İbrani ortaokullarında genel olarak eğitim seviyesi iyi düzeydeydi. Okulu inceleyen müfettişin raporunda ve hükümetin yayınladığı yıllık eğitim kalkınması raporunda Hayfa'daki İbrani Ortaokulu'ndan övgüyle bahsedilmiştir. 1 Ocak 1929'da bu okulun toplam 410 öğrencisi vardı.³⁶⁹

³⁶⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 70.

³⁶⁶ Gökçen İlhan Yıldız ve Emine Ahmetoğlu, *Recent Researches in Education*, ed. Recep Efe, Irina Koleva ve Emin Atasoy (Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2018), 356-362.

³⁶⁷ Chloë Marshall, "Montessori Education: A Review of the Evidence Base", *Nature Partner Journals Science of Learning*, 2/1 (2017): 1.

³⁶⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 70; The Palestine Bulletin, "The Opening of The English High School At Haifa", 22 Mayıs 1929, 3.

³⁶⁹ The Palestine Bulletin, "Hebrew Secondary School, Haifa", 20 Mart 1929, 3.

Sivil İdare okullarda verilen eğitimin kalitesini artırmak amacıyla öğretmen okullarına da önem vermiştir. Okullarda ders verecek kalifiyeli elemanlar yetiştirmek adına ülke genelinde öğretmen okulları faaliyetlerini sürdürmüştür.

2.1.3. Öğretmenlerin Eğitimi

Filistin genelinde ikisi genel ikisi Ortodoks olmak üzere dört tane öğretmen okulu bulunmaktaydı. Her birinde 400 erkek ve kız öğrenci vardı. Öğretmen okulunun eğitimi ilkokulun bitmesinin ardından başlamış ve 5 yılı kapsamıştır.³⁷⁰

Filistin genelinde ilkokuldaki öğrenci sayısı 1928-1929 yıllarında mevcut eğitim alan öğrenci sayısında büyük pay sahibidir. Eğitim ortaokul, lise şeklinde devam ettikçe ekonomik yetersizliklerden dolayı öğrenci sayısında düşüş gözlenmektedir.

Tablo 2.7: Cinslerine Göre Okulların Sınıflandırılması³⁷¹

	1927-28		1928-29	
	Okul	Öğrenci	Okul	Öğrenci
Anaokulları	114	4.136	117	4.253
İlkokullar	97	11.987	95	12.618
Ortaokullar	4	1.408	4	1.363
Öğretmen Okulları	4	452	4	481
Meslek Okulu	3	587	4	624
Sanat Okulu	3	110	3	110
Toplam	225	18.680	227	19.449

1929'da Yahudi Ajansı'nın Eğitim Birimi tarafından öğretim elemanlarının hizmet koşullarını düzenlenmek için bir planın hazırlanması hususunda gelişmeler kaydedilmiştir. İlkokulların teftişi yeniden organize edilmiştir. 1929 yılı boyunca sivil idarede görevli hükümetin üç Yahudi müfettişi 58 Yahudi okulunu ziyaret etmiştir. Denetimlerde yazılı testlerin kullanılması sistemi hükümet müfettişleri tarafından ciddi

³⁷⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 70-71.

³⁷¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 71.

şekilde geliştirilmiştir. Ve sonraki yıl için temel derslerde standartlaştırılmış testler hazırlanmıştır.³⁷²

Sivil İdare, salgın hastalıkların önüne geçmek ve okullarda eğitimin sürekliliği için binaların temizliğine hassasiyet göstermiştir. Ayrıca Filistin genelinde okulların temizliğini denetlemek amacıyla hem hükümet sağlık merkezleri hem de özel kuruluşlar tarafından faaliyetler yürütülmüştür.³⁷³

2.1.4. Binalar ve Sağlık Önlemleri

Yahudi Ajansı'nın 227 okulundan 137 tanesi kendi binasına sahipti. Yıl boyunca toplam 42.000 sterlin maliyetindeki yeni binaların inşası tamamlanmıştır. Sağlık önlemleri ve hijyenik koşullarda özellikle Tel Aviv ve Yahudiye³⁷⁴ kolonilerinde göze çarpar gelişmeler kaydedilmiştir. Okullarda sağlığın, temizliğin temini konusunda Hadassah'dan yararlanılmıştır.³⁷⁵

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin ardından Kudüs'teki hemşireler yerleşkesi kapatılmıştır. Dünya Siyonist Örgütü bölgeye tıbbi bir ekip göndermek için çağrıda bulunmuştur. 1918'de Filistin genelinde hastaneler, klinikler açması için 45 kişilik bir ekip gönderilmiştir (Amerikan Siyonist Tıbbi Birimi). Birim sağlık alanında pek çok çalışma yürütmüştür. Faaliyetlerinin genişlemesi üzerine 1920-21'de ismi değiştirilmiş ve Hadassah Sağlık Organizasyonu yapılmıştır.³⁷⁶ Hadassah Sağlık Organizasyonu'nun altı özel hemşiresi okullara yerleştirilmiştir. Göz ve deri hastalıklarına bilhassa dikkat edilmiş ve 1929 yılı boyunca tüm okullar göz hastalıklarından arındırılmıştır. Ayrıca yıl boyunca sinirsel ve zihinsel açıdan rahatsız çocuklar için danışma merkezleri açılmıştır. Kudüs, Tel Aviv ve Hayfa'da uzmanlar tarafından bu çocuklara yönelik ortopedik muayeneler yürütülmüştür.³⁷⁷

³⁷² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 71.

³⁷³ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 36.

³⁷⁴ Süleyman'ın vefatının ardından krallık İsrail ve Yahuda olmak üzere ikiye bölünmüştür. Kelime, kökeni itibarıyla Hz. Yakup'un oğlu Yehuda'dan gelmektedir. Kudüs'ün güneybatısında bulunmaktadır. 20. yüzyıldan itibaren İsrail hükümeti tarafından Batı Şeria için Yehuda ve Samiriye bölgeleri adı kullanılmaktadı The National Archives, r. (y.n.)

³⁷⁵ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 36.

³⁷⁶ Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., "Hadassah, The Women's Zionist Organization Of America", içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 8:185-186.

³⁷⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 72.

2.1.5. Arap ve İbrani Okullarında Teknik ve Tarım Eğitimi

1929'da Sivil İdare tarafından teknik okul yönetilmemekteydi ancak teknik nitelikteki dersler pek çok şehir okulunda verilmekteydi. Haifa'da iyi donanımlı bir teknik kolej mevcuttu. Yüzden fazla öğrencisiyle Yahudi ajansı tarafından yönetilen ve mimarlık ve mühendislik alanlarında 4 yıllık eğitim veren İbrani Teknik Enstitüsü faaliyetliydi. Yahudiler tarafından teknik enstitünün ilk köşe taşı 1912'de atılmıştır. Ancak savaşın patlak vermesinden dolayı eğitim faaliyetlerine ancak 1924'te başlayabilmiştir.³⁷⁸

1929'da Sir Chancellor yönetimindeki Filistin'de Yafa, El Halil ve Akka'daki bazı devlet okullarında marangozluk, süpürge ve fırça yapımı, ciltçilik, hasır sandalye yapımı ve dokumacılık eğitimleri tecrübeli öğretmenler tarafından verilmiş ve erkekler tarafından köy okulları için mobilyalar yapılmıştır.³⁷⁹

Filistin genelinde teknik eğitimi geliştirmek adına dışarıdan yardım da alınmıştır. Kahire'deki Güzel Sanatlar Okulu'nun eski müdürü hükümete genel olarak teknik eğitim, güzel sanatlar ve el sanatları hakkında tavsiyelerde bulunmak maksadıyla haziran ayında Filistin'i ziyaret etmiştir.

Sivil İdare yönetiminde Filistin köy okullarında genellikle okul bahçesinde tarım eğitimi verilmiştir. Genel geçimin tarıma dayalı olması nedeniyle öğrencilerin eğitimlerini bu konuda bilgili ve tecrübeli şekilde tamamlamaları amaçlanmıştır. 1929'da 50'den fazlası bahçeli 259 Arap köy okulu bulunmaktaydı. Bu okullarda sulama, daha fazla verim alma teknikleri, hasat, ürün yetiştirme gibi konularda eğitim verilmiştir.³⁸⁰

Arap okullarının yanı sıra Yahudi okullarında da tarıma önem verilmiştir. Alliance Israélite tarafından yönetilen en büyük tarım okulu Mikveh-İsrail tarım okuluydu. Bu okul 1868'de Fransız Yahudisi Charles Netter'in Filistin ziyaretinin ardından girişimleriyle Alliance Israélite Universelle tarafından 1870'te Tel Aviv'de kurulmuştur. Netter, Filistin'de yaklaşık 2.600 dönüm toprak satın alarak 1873 yılına kadar tarım okulunun yöneticiliğini üstlenmiştir. Filistin topraklarındaki en eski Yahudi tarım

³⁷⁸ "The Hebrew Technical Institute, Haifa", *Nature*, 141/3581 (1938): 1083; Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 75.

³⁷⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 75.

³⁸⁰ El-Eini, *Mandated Landscape: British Imperial Rule In Palestine, 1929-1948*, 150-51.

topluluğudur.³⁸¹ 1929’da bu okulun 150 öğrencisinin neredeyse tamamı Yahudi’ydi. Bu okulda öğrencilere, tarım teorisi ve pratiği alanında üç yıllık bir kurs veriliyordu. Hayfa yakınlarındaki Nahalal’da Uluslararası Kadın Siyonist Örgütü tarafından Yahudi kızları için tarım okulu yönetilmekteydi.

Eğitime değer veren, Arap ve Yahudi okullarının inşası için bağışlarda bulunan Çinli Yahudi Kadoorie Bequest³⁸² tarafından sağlanan fonların dışında Hükümet tarafından Tuklkarim’de Araplar için bir tarım enstitüsü inşa edilmiş ve 1930 yılında açılmıştır.³⁸³ Çiftlik ve konut binaları 1929 sonunda bitmeye yaklaşmıştı ve müdür çoktan görevini üstlenmişti. Okul çiftliğine ekim yapılmakta ve kapalı alanlar meyve bahçesi ve dut ağacı ekimi için hazırlanmaktaydı. Tabor Dağı’nın eteklerindeki etrafı çitle çevrilen ve su rezervi kurulan benzeri Yahudi Okulu için tarım arazileri hazırlanmıştır. Her bir okulun tahmini maliyeti 33.000 sterlindir.³⁸⁴

Öğrencilerin aldıkları eğitimi gerçek hayatta uygulamaları Filistin genelinde yürütülen ağaçlandırma çalışmaları ile sağlanmıştır. Ağaç dikme gününde devlet okulları öğrencileri tarafından yaklaşık olarak 4.000 ağaç dikilmiştir.³⁸⁵

Tarım eğitimlerinin dışında ipek böcekçiliği de birkaç devlet okulunda başarıyla tanıtılmıştır. Ayrıca bu eğitimi alan Nablus’taki erkek çocuklar tarafından yetiştirilen kozalar Kıbrıs’ta satılmıştır.³⁸⁶

2.1.6. Okuldan Atılma

Yüksek Komiser Plumer, eğitimi daha disipline edebilmek için Ekim 1928’te devlet okullarındaki öğrencilerin okuldan atılması hakkında talimatlar yayınlamıştır. Bu talimatlara göre eğitimin ilk dört yılında okuldan atma desteklenmiyordu ancak üçüncü

³⁸¹ Mikveh İsrail hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., “Mikveh Israel”, içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 14:230-232.

³⁸² Kadoorie Bequest tarafından yapılan yardımlarla alakalı bazı haberler için bkz. The Palestine Bulletin, “The Government Agricultural School For Jews”, 6 Ocak 1928, 3; The Sentinel, “Quarter Million To Be Used For Hebrew Education In Palestine”, 8 Ağustos 1924, 22; Harold Berman, “The Visitor From The Heavenly Kingdom”, *The Reform Advocate*, 11 Ekim 1924, 8; The Palestine Bulletin, “Acting High Commissioner Discusses Current Questions With Press Representatives”, 21 Haziran 1929, 1.

³⁸³ Braha Eshel, *Yitzhak Rabin 1922–1995 Short Biography* (Tel Aviv: The Yitzhak Rabin Center, 2014), 4; Pappé, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, 95.

³⁸⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 75.

³⁸⁵ The Palestine Bulletin, “The Planting By School Children”, 27 Ocak 1929, 3.

³⁸⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 75.

sınıfın bitiminde eğer öğrenci; 13 yaşında ise, sınıf tekrarı yapmışsa veya sınıf geçmeye uygun değilse okuldan atılabirdi. Daha üst sınıflara da benzer ancak daha sıkı düzenlemeler uygulanmıştır. Güz döneminin ilk gününden itibaren 16 yaş altı olmayan erkek çocukları ortaokulun birinci sınıfına kayıt yaptıramaz kuralı bulunmaktaydı.³⁸⁷

Sınıfların genel standartlarını yükseltmek amacıyla yaşlı ve geride kalmış öğrenciler kademeli olarak atılmıştır. Ayrıca bu yöntemler ile standart sınıf ve öğrenci yaşı elde edilmiş ve öğrenciler arasındaki yaş farkı ortadan kaldırılmıştır.³⁸⁸

2.1.7. Burslar

Beyrut Üniversitesinde burslu okuyan iki öğrenciden biri dereceyle lisans diplomasını alarak her ikisi de aynı bölümde öğretmen olarak görev almıştır. Devlet Arap Koleji'nden Filistin Üniversite Sınavı'nı geçen iki tane dördüncü sınıf öğrencisi boşlukları doldurmak için seçilmiştir. İngiltere, Kahire ve Beyrut'taki devlet bursu alan diğer burs alan öğrenciler de tatmin edici ilerleme kaydetmiştir. Ayrıca Kudüs Diploma Sınavı'na hazırlanmak için Kudüs Kız Koleji'nde okuyan iki kız öğrenciye burs verilmiştir.³⁸⁹

2.1.8. Filistin'de Ortaöğretim Sonrası Eğitim

Ortaöğretim sonrası üniversiteye giriş sınavları yapılmıştır. Bu sınavlara Araplar ve Yahudiler katılıyordu. Sınavların ardından Araplar Beyrut Üniversitesi'ni tercih ederken üniversite eğitimi isteyen Yahudilerin çoğunluğu Avrupa'ya gidiyordu.³⁹⁰

Filistin Yüksek Öğretim Kurulu 1923'te kurulmuştur Her yıl hükümetten para yardımı almıştır ve 1929'da aldığı yardım 500 sterlindi. Yüksek Öğretim Kurulu'nun üniversite sınavları üç resmi dilden (Arapça, İbranice, İngilizce) herhangi birinde yapılmıştır. İngiliz Sivil İdaresi Eğitim Birimi 1924'ten itibaren sınav sonuç tabloları hazırlayarak Yüksek Komisere sunmaktaydı. Sınavları geçen öğrenciler başta Avrupa olmak üzere çeşitli üniversitelere girmektedir. Buna göre Filistin Yüksek Öğretim Kurulu sınavının sertifikası Beyrut ve Kahire Amerikan Üniversiteleri, Cambridge, Manchester, Liverpool, Leeds, Sheffield, Birmingham, Londra ve İskoç Üniversiteleri tarafından çeşitli koşullar

³⁸⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 69.

³⁸⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 68.

³⁸⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 76.

³⁹⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 76.

altında kabul edilmekteydi. Kurulun diğer sınavları 1929'da sadece İngilizce yapılabilmekteydi.³⁹¹

³⁹¹ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 16

Tablo 2.8: 1924 Yılından Beri Üniversite Sınavı Sonuçları³⁹²

Sınavı Giren							Geçen						
Yıl	Müslüman	Yahudi	Hıristiyan	İngilizce	Arapça	İbranice	Müslüman	Yahudi	Hıristiyan	İngilizce	Arapça	İbranice	Toplam
1924	Rakamlar Mevcut Değildir						3	5	1	8	-	1	9
1925	-	-	-	24	2	3	3	1	6	8	1	1	10
1926	31	12	16	10	38	11	8	1	4	2	11	-	13
1927	51	21	23	21	58	21	15	9	13	4	24	9	37
1928	30	46	22	25	29	44	15	11	6	9	14	9	32
1929	41	44	19	24	42	38	18	12	3	5	6	18	33

³⁹² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 78.

2.1.9. İbrani Üniversitesi

İngiliz Sivil İdaresi altında üniversite eksikliği de giderilmeye çalışılmıştır. Bundan yararlanan Dünya Siyonist Organizasyonu üniversite açmıştır. Bu çerçevede 1913'te Viyana'da gerçekleşen 11. Siyonist Kongresi'nde Kudüs'te eğitim dili İbranice olacak bir üniversite açılmasına karar verilmiştir. Weizmann, üniversiteyi kutsal mabetle kıyaslamış ve Yahudiler için üçüncü tapınak niteliğinde değer bulacağını ancak seküler milliyetçiliği güçlendireceğini dile getirmiştir. 24 Temmuz 1918'de köşe taşı yerleştirme töreni gerçekleştirilmiştir. Binlerce kişinin katıldığı törene Weizmann'ın kutsal mabet benzetmesinden ötürü bazı hahamlar katılmamıştır.³⁹³

Üniversitenin resmi açılışı 1 Nisan 1925'te Lord Balfour, dönemin Filistin Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel, Mısır Yüksek Komiseri Lord Allenby (Filistin'i işgal eden General Allenby) gibi Siyonizm destekçisi isimlerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Weizmann, açılış konuşmasını yapmıştır. Davetliler arasından Lord Balfour ve Herbert Samuel de konuşma yapmış ve üniversite ile ilgili iyi dileklerde bulunmuştur.³⁹⁴ Ayrıca bazı şehirlerden de İbrani Üniversitesi'nin açılışıyla alakalı tebrik bildirimleri yayınlanmıştır.³⁹⁵

Resmî açılışı yapılmadan önce 1924'te faaliyete geçen üniversite, kademeli olarak bilimsel araştırma ve öğretim programını geliştirmeye devam etmiştir. 1929'da şu çalışma dallarında bulunan enstitüleri ve bölümleri vardı: Yahudi Çalışmaları, Oryantal Çalışmaları, Felsefe, Tarih ve Edebiyat, Matematik, Fizik, Kimya, Mikrobiyoloji, Filistin'in Doğal Tarihi, Hijyen. Fen-Edebiyat fakülteleri akademik derece verecek seviyede kurulmuştur. Ayrıca yine bu dönemde tamamlanan kütüphane binası 200 bin kitap hacmine sahipti.³⁹⁶ Yüksek Komiser John Chancellor döneminde Kudüs İbrani Üniversitesi'nin bölümlerine göre öğrenci sayısı aşağıdaki tabloda gösterildiği gibidir.

³⁹³ Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 71-74; The National Archives, Department of Education, Annual Report, 16.

³⁹⁴ The Palestine Bulletin, "Opening of The Hebrew University Historic Speeches", 2 Nisan 1925, 1-4; Haaretz, "Hameşeta Likhvod Ptihat Hauniversita", 2 Nisan 1925, 3.

³⁹⁵ The Sentinel, "Cleveland City Council Resolves To Greet Hebrew University", 3 Nisan 1925, 2.

³⁹⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 78.

Tablo 2.9: Öğrencilerin Fakültelere Göre Dağılımı³⁹⁷

1927-28				1928-29		
Kurum	Öğrenci	Katılımcı	Toplam	Öğrenci	Katılımcı	Toplam
Yahudi Çalışmaları Enstitüsü	65	37	102	166	47	213
Doğu Çalışmaları Okulu	2	10	12			
Felsefe, tarih ve edebiyat dersleri	---	---	---			
Matematik Enstitüsü	15	8	23	21	16	37
Kimya Enstitüsü	25	-	25	-	-	-
Toplam	107	55	162	187	63	250

Lisans öğrencilerinin yanında ayrıca bir tanesi Beyrut Amerikan Üniversitesi'nden burslu okuyan üç Arap öğrenci de dâhil olmak üzere toplam yirmi yüksek lisans öğrencisi vardı. Öğrencilerin yarısından daha az kısmı Filistinli, diğerleri de ağırlıklı olarak Polonya, Rusya ve Romanya'daki ortaokullardan geliyordu. Üniversiteye 1929 yılında 250 öğrencinin kaydı yapılmıştır.³⁹⁸

Kayıt yaptıran öğrencilerin sayısındaki artış üniversitenin giderlerine de yansımıştır. Toplamda 162 öğrencinin kayıt yaptırdığı 1927-1928 eğitim öğretim döneminde gider 43.000 sterlin iken 1928-1929 yıllarına gelindiğinde 50.000 sterlini aşmıştır. Öğrenciler üniversitede ücretsiz eğitim almıştır.³⁹⁹

³⁹⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 78.

³⁹⁸ The Palestine Bulletin, "250 Students Registered At Hebrew University", 3 Ocak 1929, 3.

³⁹⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 78.

Sosyal Bilimler Fakültesi'nde 29 profesör, öğretim görevlisi çalışmaktaydı. Fakültede yıl boyunca, özellikle arkeoloji ve oryantal çalışmalarda araştırmalar yapılmıştır. Fen Fakültesi'nde 20 profesör ve kıdemli asistanlar çalışıyordu. Matematik bölümü dışındaki branşlar araştırma yapmaya mecbur bırakılmış ve uluslararası bilimsel dergilerde pek çok makale yayınlanmıştır.⁴⁰⁰

2.1.10. Sınavlar

İngiliz Sivil İdaresi kendi faaliyetlerini düzenli yürütebilmek için dil sınavları yapmaktaydı. Sınavları geçenler merkezi ve yerel birimlerde görev almaktaydı. Hükümet çalışanları için her yıl yapılan İbranice ve Arapça sınavları 19-20 Mart 1929'da yapılmıştır. Temel seviye sınavda Arapçada sekiz İbranicede 4 aday vardı. Temel seviyedeki hükümet dil sınavlarında 6 memur Arapçadan, 4 memur da İbraniceden geçebilmiştir. İleri seviye sınavlarda ise Arapçadan iki ve İbraniceden bir kişi geçebilmiştir.⁴⁰¹

Öğretmenler Yüksek Sertifika Sınavında, sekiz adaydan beşi pratik ve teorik pedagojide ve dört kişiden biri de seçilmiş okul derslerinde başarılı olmuştur.⁴⁰² Alt Sertifika Sınavında, 17 adaydan beşi pratik ve teorik pedagojiyi, biri genel dersleri, ikisi de özel derslerden geçmiştir: Arapça ve İslam.⁴⁰³

2.1.11. Öğrencilerin Sosyal ve Tıbbi Refahı

Sivil İdarenin Sağlık Birimi hastalıkların önüne geçmek için çalışmalarda bulunmuştur. Birim, tüm devlet okullarının hijyen ve tıbbi temizlik durumlarını incelemiştir. Körlüğe kadar sonuçları bulunan bulaşıcı göz hastalıklarından trahomun tedavisi düzenli olarak bakanlık memurları ve öğretim elemanları tarafından gerçekleştirilmiştir.⁴⁰⁴

Hükümet tarafından yönetilmeyen (yabancı kurumlar veya organizasyonlar) okullar, devlet doktorları veya özel doktorlar tarafından denetlenmiştir. Hadassah Medikal Organizasyonu, Yahudi Ajansı yönetimi altındaki okullar ve diğer Yahudi okullarındaki

⁴⁰⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 79.

⁴⁰¹ Sınavı geçen memurların ismi ve birimi için bkz. The Palestine Bulletin, "Language Examinations", 6 Mayıs 1929, 3.

⁴⁰² Official Gazette Of The Government Of The Palestine, "Teachers' Higher Certificate Examination, 1929", 16 Ekim 1929, 1034.

⁴⁰³ Official Gazette Of The Government Of The Palestine, "Teachers' Lower Certificate Examination, 1929", Eylül 1929, 947.

⁴⁰⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 80.

sağlık hizmetlerinden sorumluydu ancak hijyen denetlemeleri Devlet Kurumları tarafından yürütülmüştür.⁴⁰⁵ Hadassah, devlete ait bir kurum olmadığı için tüm gerekli denetlemeleri devlet eliyle gerçekleştirilmek ve bu denetlemelerde şeffaflığı korumak amaçlanmıştır.

2.1.12. Tatiller

Sivil İdarede okulların tatil günleri dini inançlarına göre değişiklik gösterebilmekteydi. Tatil günleri için belirli bir standarda ulaşılmamıştı. Okulların Perşembe ve cuma günleri kapalı olduğu Samiriye hariç devlet okulları cuma ve pazar günleri kapalıydı. Müslüman bölgelerdeki kırsal okullar cuma gününü, Hıristiyan bölgelerdeki okullar da pazar günlerini kutluyordu. Yahudi okulları da cuma öğleden sonraları ve cumartesi günleri kapalıydı.⁴⁰⁶ Günümüze kadar okul tatilleri Yahudiler için bu şekilde kalmıştır. İsrail’de okulların hafta tatilleri Cuma ve cumartesi günleridir.

Hafta tatillerinin yanında yıl sonu tatilleri de benzer değişiklikler göstermiştir. Şehir okullarının her biri iki hafta süren kış, bahar tatili ve 10 hafta süren yaz tatilleri vardı. Köy okullarına yıl içinde on hafta tatil verilmiştir. Okulların kapanış tarihleri yerel hasat zamanlarına göre bölgeden bölgeye değişiklik göstermiştir.⁴⁰⁷ Bu uygulamanın arkasındaki neden ise öğrencilerin aileye katkıda bulunmalarını sağlamak ve böylece iş yükünü azaltan öğrencinin eğitim hayatının engellenmesinin önüne geçmektir.

2.1.13. Spor ve Atletizm

Sivil İdare öğrencilerin fiziksel gelişimi için de birtakım çalışmalarda bulunmuş ve takibini yapmıştır. Devlet okullarında eğitimin fiziksel tarafından beden eğitimi müfettişi sorumluydu. Fiziksel eğitim seviyeleri dikkate değer bir şekilde artmıştır. Şehir okullarındaki erkekler için her yıl Devlet Okulları Sporları düzenlenmiştir. Kudüs’te tüm okullar için (Devlet-Özel) her yıl atletik müsabakalar düzenlenmiştir. Her okuldaki erkek öğrencilerin oynadığı futbolun, tüm okullarda neredeyse tüm kız öğrenciler tarafından

⁴⁰⁵ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 23.

⁴⁰⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 80.

⁴⁰⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 80. Güz dönemi tatilleri 3-17 Ocak; bahar tatili 11-22 Nisan; yaz tatili (bazı bölgelerdeki istisnalar hariç) 11 Temmuz-15 Eylül arasındadır. The National Archives, Department of Education, Annual Report, 29.

oynanan netbolun dışında basit ama sağlıklı oyunlar da düzenlenmiş ve tanıtılmıştır. Hem Araplar hem Yahudiler tüm spor dallarında büyük heves ve yeterlilik göstermiştir.⁴⁰⁸

Okul gezileri çoğu Yahudi okullarında düzenli şekilde düzenlenmiş ve yaz kampları sıklıkla organize edilmiştir. Filistinli 25 izci birliği ve diğer izciler, İzci Hareketi'nin 21. yıldönümü kutlamalarında Ağustos boyunca Birkenhead'de gerçekleşen Dünya İzci Toplantısı'na katılmıştır.⁴⁰⁹

2.1.14. Eğitim Maliyesi

Sivil İdare ülke genelinde eğitimin iyileştirilmesi için önceki yıllara nazaran daha fazla bütçe ayırmıştır. 1929'da hükümetin okullara yaptığı fiili harcama bir önceki yıldan daha fazladır. Daha fazla bütçe ayrılması personel sayısında artış yaşandığına işaret etmektedir. Tabloda göze çarpan bir başka husus da Yahudi okullarına devlet eliyle yapılan yardımların Arap okullarına yapılan yardıma kıyasla daha az olmasıdır. Sivil İdare Yahudi kurumlardan okulları için gelen yardımları göz önünde bulundurarak daha az yardımda bulunmuştur.

⁴⁰⁸ The National Archives, Department of Education, Annual Report, 17.

⁴⁰⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 80.

Tablo 2.10: Eğitim Bütçelerindeki Artışı Gösteren Tablo⁴¹⁰

Yıl	Miktar (Sterlin)
1920-21	80.000
1921-22	106.641
1922-23	117.145
1923-24	99.766
1924-25	102.665
1925-26	103.992
1926-27	116.810
1927 (1 Nisan'dan 31 Aralık'a kadar)	100.039
1928	138.000
1929	144.869
Arap Okulları	
Devlet	100.819
Devlet Olmayan	1.906
Toplam	102.725
İbrani Okulları	
Siyonist	19.210 ⁴¹¹
Siyonist Olmayan	1.085
Toplam	20.295

1929'da Siyonist okulların finansal konumları iyileşmiştir. Yılın başında öğretmenlere ödenecek 4 buçuk aylık maaş borcu da dâhil 31.702 sterlinlik bir açık vardı. Maaşını alamayan öğretmenler ocak ayında toplantı yapmış ve Siyonist idareye bir ültimatom göndermiştir.⁴¹²

1928-29 yıllarında Yahudi Kamu Sistemindeki tüm okullar için toplam harcama ve gelir ve gider durumu aşağıdaki gibidir. Yerel kaynaklar ve Siyonist Organizasyon kalemleri Filistin'de eğitim veren okulların gelirinin büyük kısmını oluşturmaktadır.

⁴¹⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 81.

⁴¹¹ Chancellor'un 1929 yılı raporunda belirttiğine göre bu miktar iki Yahudi müfettişin maaşından 20,000 sterlin daha azdır. Bkz. Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 80.

⁴¹² The Palestine Bulletin, "Teachers' Ultimatom", 24 Ocak 1929, 3.

Tablo 2.11: Okulların Gelirleri⁴¹³

Kaynaklar	Miktar (Sterlin)
Siyonist Organizasyon	58.300
PICA	5.463
Yerel Kaynaklar	59.044
Hükümet	19.801
Çeşitli	20.357
Toplam	162.667

İlkokullar için yapılan harcamalar 1929 giderlerinin yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Ülke genelindeki okulların giderleri toplamda 162.667 sterlin iken ilkokulların gideri 86.941 sterlin tutarındadır. Giderler ile alakalı ayrıntılar aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2.12: Okulların Giderleri⁴¹⁴

Tür	Miktar (Sterlin)
Anaokulu	23.107
İlkokul	86.941
Ortaokul	23.714
Öğretmen Okulu	7.707
Meslek/Teknik Okul vb.	9.133
Yönetim	12.065
Toplam	162.667

Sivil İdare, mahkumların da eğitilmiş olmasını istemiş ve bu yönde adımlar atılmıştır. Kudüs Merkez Hapishanesi'nde yatan ve okuma yazma bilmeyen 20 gence ilköğretim Arapçası ve aritmetiğini öğretmesi için haftada birkaç saat ders vermek üzere öğretmen atamıştır. Bu eğitimler sayesinde cahil yetişen insanlar yerine okuyan, bilinçli, eğitilmiş bireyleri topluma kazandırmak ve suçlardan uzak tutmak planlanmıştır.⁴¹⁵

⁴¹³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 82.

⁴¹⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 82.

⁴¹⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 82.

2.2. Sır John Chancellor Döneminde Filistin’de İngiltere’nin Sağlık Faaliyetleri

1929 yılında nüfusun genel sağlığı kısmen iyiydi. Çünkü 1928’de binde 29.01 olan ölüm oranı 1929’a gelindiğinde binde 26.50’ye düşmüştür. Ayrıca büyük ölçekli salgın hastalık gözlenmemiştir.⁴¹⁶ Şubat ayında hafif bir grip salgını yaşanmış ancak hızla azalmıştır. 1928 yılı kışı şiddetli yağmurların sebep olduğu sivrisineklerin üremesindeki artış sahil bölgelerinde ve Filistin’in kuzey kısımlarında yüksek oranda sıtma görülmesine neden olmuştur. Sıtma ile mücadele için 1922 tarihli sıtma ile mücadele yönetmeliğinin Filistin’in kuzey kesiminde geçerli olduğu bildirilmiştir.⁴¹⁷ Askeri İdare’nin resmi gazetesinde 1922’de yayınlanan bu bildiriye bataklıkların kurutulmasına, sakinlerin sivrisinek üremesine karşı önlemler almasına, bazı bölgelerde sivrisineklere davetiye çıkaran pirinç yetiştiriciliğinin yasaklanmasına, sulanan arazilerde üremenin önüne geçmek için önlemler alınmasına, dere yataklarının uygun vaziyette tutulmasına karar verilmiştir.⁴¹⁸

Haziran ve temmuz aylarında çeşitli bölgelerde iyi huylu sıtma salgını patlak vermiştir ancak ölüm oranı nispeten düşüktür. Birüsseba bölgesinden birkaç bedevi kabilesi Ürdün Vadisi’ne göçleri sırasında ağır şekilde bu sıtma salgınından etkilenmiştir. Neredeyse senenin sonuna kadar tedaviye ihtiyaç duydular. Bununla birlikte İngiliz yönetimi salgının patlak vermesi ihtimalini öngörüp, birçok alanda hızlı ve etkili önlemler almıştır. Bu sayede hastalığın ciddi seviyelere ulaşması engellenmiştir.⁴¹⁹ Buna göre alınan önlemlerde köylüler ve yerleşimciler iş birliği yapmış ve günlerce çalışmanın ardından yılın ilk altı ayında 285.918 metre hendek kazılmıştır.⁴²⁰ Sıtmadan vefat edenlerin hendeklere gömülmesiyle hastalığın ilerlemesi engellenmiştir.⁴²¹

Ayrıca tifo hastalığı da devam etmiştir. 1928 yılına kıyasla tifo vakalarında çok az fark yaşanmış ancak tüm dizanteri sınıflarında vaka sayılarında azalma görülmüştür. 1928’de dizanteride 1307 vakada 38 ölüm gerçekleşirken 1929’da 817 vakada 12 ölüm

⁴¹⁶ The National Archives, *Department of Health, Annual Report, 1929*, CO 814/4-0001, 6.

⁴¹⁷ Official Gazette Of The Government Of Palestine, “Anti Malaria Ordinance 1922”, 16 Mart 1929, 235.

⁴¹⁸ Resmî gazetede yayınlanan bildirin tamamı için bkz. Official Gazette Of The Government Of Palestine, “Public Health Anti-Malarial Ordinance”, 1 Nisan 1922, 108-109.

⁴¹⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 82.

⁴²⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 83.

⁴²¹ The National Archives, Department of Health, Annual Report, 9.

yaşanmıştır.⁴²² Hastalıkların takibi konusunda tutulan raporlar John Chancellor'a sunulmuş ve detaylı bilgiler verilmiştir. Buna göre çeşitli hastalıklara bağlı olarak 1928'de 12.341 vaka görülürken 1929'da bu sayı 9.441'de kalmıştır. Haliyle bu ölüm oranlarına da yansımıştır. 1928'de hastalığa bağlı ölüm 1.579 iken 1929'da 1.074'tür.

Tablo 2.13: Başlıca Görülen Hastalıklar⁴²³

Hastalık Adı	1928		1929	
	Vaka	Ölüm	Vaka	Ölüm
Çocuk felci	26	6	12	4
Menenjit	8	7	15	13
Difteri	111	12	91	12
Dizanteri	1.307	38	817	12
Uyku rahatsızlığı	-	-	2	1
Grip	129	6	1.813	15
Kızamık	9.200	1.056	5.125	525
Paratifo	118	13	94	9
Zatürre	544	354	607	409
Loğusa Humması	38	15	27	6
Depreşen Ateş	28	-	20	-
Kızıl Hastalığı	44	1	52	1
Tifo	654	71	721	65
Tifüs	109	-	27	1
Malta Humması	25	-	18	1
Toplam	12.341	1.579	9.441	1.074

Sağlık Birimi raporlarında belirtildiği üzere tifüs, Filistin'de genellikle hafif tipte görülmüştür. Boğmaca, suçiçeği ve kabakulak hastalıkları daha az yaygındır. Görüldüğü üzere 1929'da veba, kolera ve çiçek hastalığı vakası yaşanmamıştır. Komşu bölgelerde de ciddi bir salgın yaşanmamıştır. Bu sebeple Filistin'i korumak için özel önlemler almak

⁴²² The National Archives, Department of Health, Annual Report, 24.

⁴²³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 83.

gerekli görülmemiştir.⁴²⁴ Fakat Yüksek Komiser, Ticaret ve Sanayi Yönetmeliği uyarınca işyerlerindeki ve başlıca şehirlerdeki küçük çaplı ticaretlerin halkın yiyecek ve içecek tedarikini korumak için kontrol edilmesini talimat vermiştir. Yönetmeliği idare ve uygulama için belediyelerle tatmin edici düzenlemeler yapılmıştır. Buna göre bazı malzemelerden herhangi birini içeren gıda renklendirme maddelerinin Filistin'e alınması veya aktarılması yasaklanmıştır. Bu malzemeler; antimon, arsenik, kadmiyum, krom, bakır, cıva, kurşun veya çinko bileşikleri, Hint zamkı, pikrik asit (karbazotik asit), Viktorya sarısı (safran ikamesi, dinitrokrezol), Manchester sarısı (naftol sarısı, Martius sarısı), aurantia (İmparatorluk sarısı), aurin (rozolik asit, sarı koralina-mercan).⁴²⁵

2.2.1. Doğum ve Ölüm İstatistikleri

Sağlık Birimi tarafından Yüksek Komisere gönderilen raporda aşağıdaki Tablo 27'de, 1925-1929 yılları arasındaki beş yıllık dönem için doğum, ölüm ve çocuk ölüm oranlarını göstermektedir. Tahmini nüfus muhtemelen 1929 için gösterilen rakamın biraz altındadır. Sivil İdare yönetiminde geçen yıllar boyunca doğum ve ölüm bildirimleri ve kayıtlarında doğruluk bakımından gelişmeler kaydedilmiştir. Bu nedenle tablolarda verilen rakamlar oldukça doğru olarak kabul edilebilir.⁴²⁶

1925-1929 yılları arasında nüfus sürekli artış göstermiştir. Sağlık Birimi tarafından hazırlanan rapora göre aşağıdaki tabloda doğum oranları bu 5 yıllık süreçte değişkenlik göstermiştir. Sivil İdare'ye halkın güveni arttıkça doğumların kayıt altına alınması da doğru orantılı şekilde artmıştır. Tablo incelendiğinde 1927 yılından itibaren çocuk ölümlerindeki ve ölüm oranındaki azalma göze çarpmaktadır. Birimin önlemleri ve sağlık çalışmaları bu azalmayı sağlamada etkili olmuştur. Ayrıca Chancellor yönetimindeki Sivil İdare'de ebelere ruhsat verilerek eğitimsiz kişilerin doğum yaptırması engellenmiştir. Böylece sadece eğitimini almış kişiler doğum yaptırmış ve ebe kaynaklı ölümlerin önüne geçilmiştir.⁴²⁷

⁴²⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 83.

⁴²⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 84.

⁴²⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 84.

⁴²⁷ The National Archives, Department of Health, Annual Report, 40.

Tablo 2.14: 1925-29 Arası Beş Yıllık Periyodun Doğum ve Ölüm Oranı⁴²⁸

Yıl	Doğum Oranı	Kayıtlı Doğum	Tahmini Nüfus	Kayıtlı Ölüm	Ölüm Oranı	*Çocuk Ölümleri
1925	40,31	35.479	719.508	19.611	27,25	188,64
1926	53,47	40.741	761.896	18.620	24,43	163,03
1927	50,22	39.093	778.369	21.795	28,12	201,27
1928	53,99	42.899	794.516	23.170	29,16	188,25
1929	51,15	41.742	816.064	21.634	26,51	186,52

*Örn. 1000 doğumda 1 yaşın altındaki çocukların ölümleri.

Sağlık Birimi dinlere göre doğum ve ölüm oranlarını tasniflemiş ve Yüksek Komiser Chancellor'a bununla alakalı bir rapor göndermiştir. Rapora göre dinler arasında en yüksek oranlar Müslüman nüfustadır. Filistin sakinlerinin büyük kısmının Müslümanlardan meydana gelmesi göz önünde bulundurulduğunda oranlarının diğer dinlerden neden fazla olduğu anlaşılacaktır.

⁴²⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 84.

Tablo 2.15: 1929 Yılı İçin Dinlere Göre Doğum ve Ölüm Oranlarının Karşılaştırılması⁴²⁹

	Hıristiyan	Müslüman	Yahudi	Diğer	Toplam
Nüfus*	80.225	572.443	154.830	9.066	816.064
Ölüm	1.439	18.133	1.820	242	21.634
Ölüm oranı	17,93	31,67	11,79	26,69	26,51
Doğum	3.036	33.053	5.257	396	41.742
Doğum Oranı	37,84	57,74	34,06	43,67	51,15
1 Yaşın Altındaki Çocukların Ölümleri	473	6.775	472	66	7.786
Çocuk Ölüm Oranı	155,80	204,97	89,78	166,66	186,52
Nüfusun Doğal Artışı	19,90	26,00	22,27	16,98	24,64

*1922'de 103.000 olarak tahmin edilen göçebe Bedevi nüfusu için hiçbir rakam dâhil edilmemiştir.

Filistin genelinde belediyelerin sağlık hizmetleri tatmin edici bir şekilde işlevini yerine getirmiştir. 1929'da yaşanan Ağlama Duvarı Olayları'nı Safed'de geçici bir çöküntüye neden olmuş ancak Sağlık Birimi'nin daha doğrudan kontrolü ile hizmetin fiilen kesilmesi önlenmiştir.⁴³⁰ Ayrıca birim hijyene önem vermiş ve bu sayede hastalık daha ortaya çıkmadan mücadelesine başlamıştır. Bu doğrultuda Kudüs, Yafa ve Hayfa gibi şehirlerde İngiliz hijyen araştırmacısı kullanılmış ve bu kontroller ile sağlık konularında

⁴²⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 84; The National Archives, Department of Health, Annual Report, 21.

⁴³⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 85.

istikrarlı bir ilerleme kaydedilmiştir. Araştırmacılar, atık arabaları, fosseptik boşaltma arabaları ve çöp yakma fırını vb. teçhizatlarla donatılmıştır. Böylece temizleme ve çöp toplama oldukça verimli seviyelere ulaşmış hastalıklarda düşüş planlanmıştır.⁴³¹

2.2.2. Karantina

Sağlık Birimi hastalıkların yayılmasını engellemek için düzenlemelerde bulunmuştur. Bu doğrultuda 550 Filistinli ve 10 Ürdünlü, Sağlık Bakanlığı tarafından yapılan düzenleme uyarınca Mekke'ye hac ziyaretinde bulunmuştur. Hicaz'da 9 Filistinli ölmüştür. Karayolları üzerindeki hacıların gidiş gelişinin düzenlenmesi ocak ayında Beyrut'taki Mısır, Filistin, Ürdün, Suriye, Rusya ve Irak temsilcileri arasındaki bir konferansta tartışılmıştır. İlgili bölgelerdeki belirli gidiş geliş hatları, bu gidiş geliş kontrol etme işlemi ve bilgi alışverişi hususunda anlaşılmış ve sonraki hacda başarılı bir şekilde faaliyete sokulmuştur.⁴³²

1929'da Filistin'de çalışmak için lisanslı 639 doktor, 209 diş hekimi, 182 eczacı ve 299 ebe bulunmaktadır. Otuz iki kişiye diş hekimliği izinlerini yenileme hakkı verilmiştir. Sağlık Birimi memurlarına denetim ve kontrol yetkileri veren, eğitilmiş ebelerin ruhsatlandırılmasını ve eğitimsiz kişilerin kaydını yaptırmayı düzenleyen ebe yönetmeliği kabul edilmiştir.⁴³³ Bu yönetmelik, bölgelerde artık ebeler eğitimi almamış kişilerin bu mesleği icra edemeyecekleri manasına da gelmekteydi.

2.2.3. Hastaneler

Sivil İdare yönetiminde bazı hastaneler hükümet eliyle yönetilirken bazıları da özel kurumlar tarafından yönetilmiştir. Bunun yanı sıra birim inşa ettiği hastanelerin yönetimini zaman zaman özel kurumlara devretmiş ve denetimini, yıllık desteğini devam ettirmiştir. Örneğin; Tel Aviv'de hükümet tarafından inşa edilen Belediye Hastanesi tüm işlemlerin tamamlanmasının ardından Hadassah Sağlık Organizasyonu'na devredilmiştir. Ayrıca Filistin'de 1929'da hizmet veren diğer hastanelerden bazıları da şu şekildedir; Tiberya'da İskoç Misyonu Hastanesi, Nasıra'da Edinburgh Medikal Misyonu Hastanesi, Yafa, Nablus ve Gazze'de hizmet veren Kilise Misyoner Topluluğu Hastaneleri. Sağlık

⁴³¹ The National Archives, Department of Health, Annual Report, 11.

⁴³² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 85.

⁴³³ Yönetmelik için bkz. Official Gazette of Government of Palestine, "An Ordinance To Regulate The Practice of Midwifery", 1 Nisan 1929, 260-263.

Birimi hastanelerinin dışında hizmet veren bu hastaneler hükümetin hasta kapasitesine yetişemediği bölgelerde oldukça faydalı olmuştur.⁴³⁴

Kudüs ve Hayfa'daki hastaneler tamamen hükümet tarafından yönetilmiştir. Ayrıca dördü Hadassah Sağlık Organizasyonu tarafından bakılan yirmi sekiz vakıf hastanesi mevcuttu. Tel Aviv'deki Hadassah Hastanesi, devletten yıllık 2.000 sterlin yardım almaktaydı. Bununla birlikte Tulkarim, Ramle, Majdal, Ramallah ve El Halil'deki devlet hastanelerinin mali sebepler nedeniyle hükümet tarafından kapatılmasından dolayı bu bölgelerde yaşayan halk yeterli hastane tesislerinden yoksun durumdaydı.⁴³⁵

1929'da Yüksek Komiserlik Yafa Belediye Hastanesi'nde bulaşıcı hastalıklar için ek bina inşaatını tamamlamıştır. Hastane etrafında Lazaret Karantina Merkezi'nde salgın zamanlarındaki vakalar için hazırlıklar yapılmıştır. Tüm gönüllü hastaneler, Ağlama Duvarı olaylarında yaralanan kişilere hızlı ve istekli bir şekilde tedavi hizmeti vermiştir.⁴³⁶

Sağlık personelinin eğitimi ve kalifiyeli yetişmesi de önemli bir konuydu. Buna göre hemşirelerin eğitimini üstlenen on üç hastane vardı. Devlet mevzuatları, Sağlık Birimi gözetiminde yürütülen yıllık sınavlarla birlikte üç yıllık kurs gerektirmekteydi. 1920'den beri 230 hemşire sertifikalarını almış ve yıl boyunca yaklaşık 110 hemşireye eğitim verilmiştir.⁴³⁷

Birim, bedensel hastalıkların yanı sıra zihinsel hastalıklar için de hizmet vermiştir. Zihinsel hastalıklardan mustarip hasta sayısının artması sebebiyle akıl sağlığı yerinde olmayanlar için hastanede kalacak yer sağlanması acil bir meseleydi. Beytullahim'deki Devlet Akıl Hastanesi ve Kudüs'teki Ezrat Naşim Evi yaklaşık 130 hastaya kalacak yer sağlıyordu ve hastaneler aşırı kalabalıktı. Ayrıca, kabul edilmeyi bekleyen neredeyse

⁴³⁴ The National Archives, Department of Health, Annual Report, 8.

⁴³⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 86.

⁴³⁶ The National Archives, Department of Health, Annual Report, 37.

⁴³⁷ Yıl içinde mezun olan bazı hemşireler için bkz. Official Gazette Of The Government Of The Palestine, "Notice", 1 Şubat 1929, 103; Official Gazette Of The Government Of The Palestine, "Graduation of Nurses", 1 Ağustos 1929, 874; Official Gazette Of The Government Of The Palestine, "Graduation of Nurse", 16 Aralık 1929, 1162.

doksan acil vaka vardı. Bu nedenle hükümet 120 kişilik yataklı yeni bir akıl hastanesi inşasını düşünmüştür.⁴³⁸

2.3. Sır John Chancellor Döneminde Filistin’de İngiltere’nin Sivil Ve Askeri Kuvvetleri

1929’da Ürdün Vadisi’ndeki hariç, diğer kuvvetlerdeki sağlık durumu iyiydi. Yürütülen operasyonlarda görev sırasında iken bazı kolluk kuvvetleri hayatını kaybetmiştir. Örneğin 1929’da bir Filistinli memur ve iki Filistinli polis memuru görevdeyken öldürülmüştür. Beş memur ölmüş, biri firar etmiş, 60 kişi istifa etmiş ve 43 kişi suiistimal, verimsizlik, tıbbi uygunluk veya diğer nedenlerle tasfiye edilmiştir.⁴³⁹

Sivil İdare zaman zaman personel sayısını artırmak için başvurular almıştır. 1929’da yeterlilik sınavına başvuran 215 adayın 60’ı nitelikliydi. Deneme niteliğindeki 84 memur Polis Okulu’nu geçmiş, 26 memur eşitlik ve istikrarlı yönetim konularında kurs aldıktan sonra atandıkları birimlere gönderilmiştir. Yeni alınacak memurların eğitiminin yanı sıra memuriyeti devam eden personellerin eğitimine de dikkat edilmiştir. Bu doğrultuda on idareci, okuldaki bilgi tazeleme kurslarına katılmıştır.⁴⁴⁰

Ağustos ayının sonunda askeri kuvvetlerin bir kısmı için okul binasını devretmek gerekli hale gelmiş ve bu sebeple normal eğitim programı durdurulmuştur. İngiliz biriminden dokuz memur istifa etmiş, biri de uzaklaştırılmıştır. İngiliz Hükümet yetkilileri ve İngiliz siviller, karışıklıklar patlak verdiğinde özel görevliler olarak kaydolarak polise yardım etmiştir.⁴⁴¹

1929’da meydana gelen isyanla birlikte suç oranlarında artış yaşanmıştır. Karışıklıkların sürüklediği kaos ortamı ve çatışmalar bu oranın artmasında etkili rol oynamıştır. İsyandan önceki son 3 yılın kıyaslaması yapıldığında çatışmalar ve yağmaların işlenen suçlardaki yansımaları görülecektir. 1929’da cinayete teşebbüs, soygun, cinayet gibi suçlardaki artış göze çarpmaktadır. Bu artışların kaynağı ağustos ayında patlak veren isyandır.

⁴³⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 86.

⁴³⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 87.

⁴⁴⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 87.

⁴⁴¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 88.

Tablo 2.16: Ciddi Suç Oranlarının Karşılaştırması⁴⁴²

Suç Türü	1927	1928	1929
Cinayet	95	81	178
Cinayete Teşebbüs	56	82	232
Adam Öldürme	61	50	58
Üç Kâğıtçılık	94	95	34
Soygun	111	121	128
Ev Hırsızlığı	35	37	61
Dükkân Soygunu	98	79	61
Toplam	550	545	752

Sivil İdare, kaçakçılık faaliyetlerinin de önüne geçmek için çalışmalar yürütmüştür. Örneğin; Suriye, Filistin, Ürdün ve Mısır'da faaliyet gösteren, tehlikeli uyuşturucu ticareti yaptığı bilinen kaçakçıların listesi Filistin Polisi tarafından tutulmuş ve Filistin'deki hareketleri dikkatle izlenmiştir. Bölgedeki dört polis kuvveti arasında iş birliği yürütülmüş ve el koymayı sağlayacak kaçakçılık faaliyetleri hakkında sabit hat veya telgraf ile karşılıklı bilgi alışverişinde bulunulmuştur. Bu düzenleme, birkaç kaçakçılığı durdurmuş ve tehlikeli uyuşturucu madde sevkiyatının yakalanmasını sağlamıştır.⁴⁴³

Filistin'in esas olarak ilgilendiği uyuşturucu türü, Filistin'den Mısır'a kadar en uzak yollardan kaçakçılığı yapılan haşhaştı. Filistin içerisinde, haşhaş içen Yafa ve Hayfa'daki bazı Mısırlılar hariç, pratikte uyuşturucu tüketimi yapılmamıştır. Genel itibariyle haşhaş üretimine de izin verilmemiştir. Hatta aile içinden kimseler uyuşturucu maddelerinin ekilmesi durumunda bunu yapan kişi aile üyesi olsa dahi ihbar etmiştir.⁴⁴⁴

Sivil İdare istihbarat faaliyetlerini geliştirerek kaçakçılığın ve uyuşturucu madde ticaretinin önüne geçmeyi planlamıştır. Bu doğrultuda Auja Hafir, Asluj, Tel el Milh, Birüsseba ve Kudüs'te Polis memurları tarafından yönetilen telsiz istasyonları kurulmuştur. Bu sistemin kuruluşundaki amaç Ürdün Sınır Kuvveti ve Mısır'ın Sınır Bölge İdaresi ile hızlı istihbarat alışverişini sağlamak ve böylece kamu güvenliğini

⁴⁴² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 88.

⁴⁴³ The Palestine Bulletin, "Hashish Smugglers Imprisoned", 21 Nisan 1929, 3.

⁴⁴⁴ The Palestine Bulletin, "Give Evidence Against Brother", 19 Mart 1929, 3.

sağlamak, kaçak suçluların ve tehlikeli uyuşturucu kaçakçılarının yakalanmasını kolaylaştırmaktı.⁴⁴⁵

Yüksek Komiser Chancellor tarafından 1927 tarihli Ceza Yasası hükümleri uyarınca, Hükümet Daireleri veya Belediyeler için çeşitli dış hizmetlerde çalışmak üzere 2.848 kısa süreli mahkûm serbest bırakılmıştır. Filistin’de yol yapımı ve demir yolları çakıllarını döşeme işlemleri için dört Cezaevi İşçi Şirketi’ne iş verilmiştir.⁴⁴⁶

Sivil İdare ayrıca küçük yaştaki mahkûmların durumuyla da ilgilenmiştir. Çocuk ıslahevi Tulkarim’de tarım hakkında eğitim verilecek tesisleri bulunan daha uygun ortama transfer edilmiştir. Bu şartlarda mahkûm çocukların sağlığı önemli ölçüde iyileşmiştir. Yılsonunda ıslahevinde 48 mahkûm erkek çocuk bulunuyordu.⁴⁴⁷

2.3.1. Ürdün Sınır Kuvvetleri

İngiliz hükümeti maliyetinden dolayı Ürdün sınır kuvvetlerini 1926’dan itibaren sınırlandırma politikasına gitmiştir. Askerlerin sayısında azaltmaya gidilmesi planlanmıştır. Ancak ağustos ayında isyanın patlak vermesinin ardından askeri kuvvetleri yavaş yavaş 525 kişiye düşürme politikası askıya alınmıştır. 31 Aralık 1929’da kuvvetin ana dağılımı şöyleydi; Samah, Beyt Şean ve Eriha’da iki birlik, Jisr Majaime’de bir munga, Zerka’da bir müfreze ve birlik ve Maan’da bir müfreze.⁴⁴⁸

1929 yılında sınır kuvveti için onaylanan finansal fon 15.305 sterlindi. Yıl içinde olağan giderler başlığında 142.305 sterlin, olağanüstü giderler başlığında da 3.000 sterlin harcama yapılmıştır. Esasında olağanüstü çalışmalara toplamda 15.300 sterlin harcanmıştır. Bu paranın 12.300 sterlinlik kısmı, 1929 Ağustos ayındaki olaylardan sonra, Beyt Şean ve Samah’a garnizon görevi için gönderilen müfrezelere konaklama sağlamak üzere kullanılmıştır. Kuvvetlerin gücü 31 Aralık 1929’da aşağıda gösterildiği gibidir.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 89; The Palestine Bulletin, “To Combat Hashish Smuggling”, 27 Haziran 1929, 3.

⁴⁴⁶ Yüksek Komiser Lord Plumer tarafından çıkarılan ceza yasası hükümleri uyarınca bazı suçlular hizmet cezasına çarptırılabilir. Bkz. The Official Gazette Of The Government Of Palestine, “Criminal Law Amendment Ordinance (No 2), 1927”, 16 Kasım 1927, 796.

⁴⁴⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 89.

⁴⁴⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 89-90.

⁴⁴⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 90.

Tablo 2.17: 31 Aralık 1929'daki Askeri Kuvvetler⁴⁵⁰

	Arap						
	İngiliz	Müslüman	Hıristiyan	Yahudi	Çerkez	Dürzî	Sudanlı
Subay	10	8	4	2	6	1	1
Kıdemli Subay	4	-	-	-	-	-	-
Başçavuş	3	-	-	-	-	-	-
Astsubay	-	317	108	30	136	10	37
Yedek Astsubay	-	68	13	-	12	5	-
Toplam	17	393	125	32	154	16	38

1929'da Hıristiyan Arap, on bir Yahudi ve üç Dürzî'den oluşan 132 acemi er askere alınmıştır. Kayıt olacak adaylar tıbbi muayeneden geçirilmiş ve kayıt altına alınmıştır. Birçok fellahın da içinde bulunduğu adaylar ön muayene için kabul edilmiştir. Muayene edilen 402 kişiden 88'i görme bozuklukları gibi nedenlerden dolayı kabul edilmemiştir. Zıhlı birliği için 31 şoför seçilmiş ve askeri eğitime alınmıştır. Yıl boyunca, sözleşmelerin sona ermesi veya başka nedenlerle 123 kişi terhis edilmiştir. 832 kişi de sözleşmelerini üç yıl daha uzatmıştır. Askeri kuvvetlerin disiplini oldukça iyiydi. Yıl boyunca sadece 5 askeri mahkeme yapılmıştır.⁴⁵¹

Filistin'deki karışıklıklar süresince Sivil İdare askeri kuvvetlerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda genel merkeze 160 km veya daha fazla uzak müfrezeler için erzak ve genel ihtiyaçları karşılamak amacıyla tedarik edilen ürünler sınıra yakın köy Zerka'dan sağlanmıştır. Takviyeleri daha kısa sürede göndererek operasyonların devamlılığının sağlanması amaçlanmıştır. Bu yüzden genel merkeze uzak bölgelerdeki operasyonlar civar köylerden gönderilen malzemelerle takviye edilmiştir.⁴⁵²

⁴⁵⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 90.

⁴⁵¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 90.

⁴⁵² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 91.

2.3.2. Operasyonlar

Sınır kuvvetleri, cereyan eden bozuklukların yanı sıra zaman zaman asayiş sağlamaya amacıyla operasyonlar yürütmüştür. Yıl boyunca gerçekleştirilen askeri operasyonlar aşağıdaki gibidir.

- a) Nejdian topraklarına baskın yapan Beni Sahr reisine karşı bir sefer,
- b) Mart ayında Mafrak bölgesinde akıncı grupların takibi ve yağmalanan sürülerin toplanması,
- c) Ürdün ve Nejdian kabileleri arasındaki baskınları ve karşı-baskınları engellemek için kasım ve aralık aylarında Güney Ürdün'de devriye,
- d) Ağustos ve eylül aylarında Ürdün Vadisi'ndeki Yahudi yerleşim yerlerinin savunulması, Beyt Şean'da düzenin kurulması, Safed'deki isyan bastırılması, Ürdün yağmacılarının istilalarının önlenmesi gibi faaliyetler.⁴⁵³

2.3.3. Askerlerin Eğitimi

Operasyonların daha sağlıklı yürütülmesi ve verimli geçmesi için askeri kuvvetlerin eğitimine önem verilmiştir. Sivil İdare, askeri personelin yanı sıra dış kaynaklardan da donanımlı personeller aracılığıyla eğitim faaliyetleri yürütmüştür. Örneğin 1929'da Filistin Eğitim Birimi'nden gelen bir memur askeri kuvvetlerde geçici görevlendirme ile yer almıştır. Yerel subaylar için yönetim dersleri, diğer rütbelerdeki kuvvet mensupları için de basit aritmetik, Arapça ve İngilizce okuma ve yazma, İngilizce konuşma ve basit coğrafya dersleri vermiştir. Bu sayede kuvvetteki verimlilik artmış ve İngilizceye aşinalık Ordu ve Kraliyet Hava Kuvvetleri ile iş birliğini kolaylaştırmıştır. Ayrıca İngiltere bu yolla sömürge topraklarına kendi dilini öğretmiştir.⁴⁵⁴

Askeri kuvvetlere 1929 Haziran'ında 50 yedek asker kaydolmuştur. 23 Ağustos 1929'da Filistin'deki karışıklıkların patlak vermesinin ardından 26 Ağustos'ta hepsi hizmete çağırılmıştır. Eylül ayında, yedek sayısı yüze çıkarılmış ve ikinci elli yedek kişi de çağırılmıştır. Bu askerlere 2 hafta boyunca İngiliz kademli subaylardan tarafından eğitim verilmiştir. Eğitimin sonunda askerler kayda değer heves göstermiş ve birçoğunun tekrar kuvvetlere katılmasına müsaade edilmiştir. Altmış sekiz Müslüman Arap, on üç Hıristiyan Arap, on iki Çerkez ve beş Dürzi'den oluşan yedek askerler Zerka, Jisr

⁴⁵³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 91.

⁴⁵⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 92.

Mejaime, Amman ve Maan'da hafif makineli silahlandırılmış dört gruba ayrılmıştır. Zerka ve Maan'daki daimî telsiz istasyonlarının yanı sıra, çöl devriyeleri için mobil istasyonlar sağlanmış ve Filistin'de müfreze birliğiyle birlikte dört geçici istasyon açılmıştır.⁴⁵⁵

1929 sınır kuvvetleri raporuna göre kuvvetin veteriner kadrosu her bir bölükte bulunan nalbantlar, İngiliz ve Filistinli veteriner subayları ve bir İngiliz nalbant başçavuştan oluşmaktadır. Veteriner biriminde yılda 548 at muayene edilmiştir. Bu hayvanlarda bulaşıcı hastalıklara rastlanmamıştır. Apse, göz iltihabı ve bel tutulması gibi rahatsızlıklardan 212 deve muayene edilmiştir.⁴⁵⁶

Tablo 2.18: 1929 Sonunda Birliklerin Gücü⁴⁵⁷

	Polis Memurları					Diğer Rütbeler					Toplam
	Hıristiyan	Müslüman	Yahudi	Diğer	Toplam Subay	Hıristiyan	Müslüman	Yahudi	Diğer	Diğer Rütbeler	
Polis (i)											
Bölge Polisi	59	41	14	1	115	198	800	182	4	1.184	1.299
İngiliz Polisi	8	-	-	-	8	357	-	-	-	357	365
Belediye Polisi (ii)	1	1	1	-	3	28	272	90	-	390	303
Hapishane (iii)	4	5	3	-	12	44	203	8	-	255	267
Toplam	72	47	18	1	138	627	1.275	280	4	2.186	2.324

(i) 41 İngiliz

(ii) 4 İngiliz

(iii) 1 İngiliz

⁴⁵⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 93.

⁴⁵⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 92.

⁴⁵⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 90.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SIR JOHN CHANCELLOR DÖNEMİNDE FİLİSTİN'DE İNGİLTERE'NİN SİYASİ FAALİYETLERİ VE AĞLAMA DUVARI OLAYLARI

3.1. Ağlama Duvarı Tarihi

Kutsal Mabet, Süleyman Mabedi, Beyt Hamikdaş, aynı yapıya verilmiş farklı isimlerdir. Mezkûr yapı ilk Hz. Süleyman tarafından Kudüs'te inşa edilmiştir. Eski Ahit'e göre Mısır'dan çıktıktan 480 yıl sonra, Hz. Süleyman'ın krallığının dördüncü yılının ikinci ayı, Ziv ayında inşasına başlanmıştır.⁴⁵⁸ İnşası yedi yıl süren Kutsal Mabet MÖ 586'da Babil İmparatoru Buhtunnasr olarak da bilinen II. Nebukadnezzar tarafından yıkılmıştır.⁴⁵⁹

Daha sonra sürgün hayatı yaşayan Yahudiler bölgedeki hâkimiyetin Perslerin eline geçmesiyle nihayet kutsal kabul ettikleri topraklara dönme fırsatı yakalamışlardır. MÖ 538'de Pers Kralı Kiros/Koreş hâkimiyetini genişleterek Babil ve birkaç başka krallığa son vermiş ve dönemin en güçlü imparatorluğunu kurmuştur. MÖ 538'de bir ferman yayınlamış ve Yahudilere Kudüs'e (Yeruşalim, Yerusalaym) dönüş ve kutsal mabetlerini yeniden inşa izni vermiştir. Bu nedenle Yahudi tarihi için Pers kralı II. Koreş'in önemi büyüktür ve Koreş, en çok övülen hükümdarlar arasındadır. İkinci kez inşa edilen mabet yaklaşık MÖ 515'te tamamlanmıştır.⁴⁶⁰

⁴⁵⁸ Eski Ahit, I. Krallar, 6:1.

⁴⁵⁹ Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik* (İstanbul: İsam Yayınları, 2012), 32; Kuhrt, *El Oriente Proximo en la Antigüedad*, 2:52.

⁴⁶⁰ Gürkan, *Yahudilik*, 33-34.

Bölgedeki hâkimiyet Roma'ya geçtikten sonra Yahuda (Judea) kralı olarak atanan Herod, tapınağı genişletmiştir. Süleyman döneminde inşa edilene nazaran daha mütevazı ikinci tapınak Herod ile genişletilmiştir. İnşaat çalışmalarının 25-30 yıl arası sürdüğü düşünülmektedir. Ancak MS 66 yılında Roma yönetimine karşı başlatılan isyanın ardından 4 yıl sonra MS 70'de mabet yerle bir edilmiştir.⁴⁶¹ Günümüze kadar ulaşan parçasının da Herod'un tapınağın etrafına yaptırdığı koruma duvarlarının batı yakasının kalıntısı olduğu düşünülmektedir.⁴⁶²

Hakotel Hamaaravi veya Al-Buraq Duvarı isimleriyle bilinen ve kutsal kabul edilen bu duvar 20. yüzyılın ilk yarısında Arap İbrani çatışmalarının Filistin'de doruğa ulaşmasına neden olmuştur.⁴⁶³ Her iki halk da duvar üzerinde iddia ettiği hakları savunmuş ve elde etmek için girişimlerde bulunmuştur. 1929 Ağustos'unda çekişmeler ülke çapında karışıklıklara neden olmuş ve Ağlama Duvarı Olayları ile sonuçlanmıştır.

23-29 Ağustos 1929 tarihleri arasında Filistin'de yaşanan bu karışıklıklar manda yönetiminin bu yılda gerçekleştirdiği faaliyetleri gölgede bırakmıştır. Bu haftada yaşanan karışıklıkları majestelerinin Sömürgeler Bakanı tarafından atanan soruşturma komitesi araştırmıştır. Komitede daha önce Boğazlar Yerleşimlerinin Başyargıcu Sir Walter Shaw başkan ve Sir Henry Betterton, R. Hopkin Morris ve Henry Snell üye sıfatıyla bulunuyordu.⁴⁶⁴ Komitenin yürüttüğü inceleme sonunda bir rapor hazırlanmış ve "1929 Ağustos Filistin Karışıklıklarına İlişkin Komisyon Raporu" adıyla Milletler Cemiyeti Konseyi'ne sunulmuştur.⁴⁶⁵

⁴⁶¹ Kuhrt, *El Oriente Proximo en la Antigüedad*, 2:52-53; Gürkan, *Yahudilik*, 39.

⁴⁶² Güney, "Ağlama Duvarı mı Burak Duvarı mı?", 51.

⁴⁶³ Duvarın çeşitli isimlerle anılmasının nedeni farklı toplumlar için arz ettiği önemdir. İbraniler, kutsal mabetlerinin Herod eliyle genişletilen koruma duvarlarının batı yakası olduğu için Batı Duvarı manasına gelen Hakotel Hamaaravi'yi kullanmaktadır. Müslümanlar için ise duvar Al- Buraq veya Burak Duvarı şeklinde isimlendirilmektedir. Bunun nedeni de Hz. Muhammed'in Miraç hadisesinin yaşandığı gün Burak isindeki binek atını bu duvara bağlayarak göğe çıkmasıdır. Mezkûr sebeplerden dolayı her iki din mensupları için de duvar büyük önem arz etmektedir. (y.n.)

⁴⁶⁴ Sömürgeler Bakanı Lord Passfield tarafından 1929 isyanını incelemek üzere 13 Eylül 1929'da atanan komisyonda Sir Walter Shaw (başkan), Sir Henry Betterton, R. Hopkin Morris, Henry Snell, T.I.K. Lloyd, H. Painting, W. G. Bartle bulunuyordu. Komisyonun amacı olayın nedenlerini öğrenmek ve tekrarının yaşanmasını önlemek için tavsiyelerde bulunmaktı. 1929 yılı karışıklıklarını incelemek için gönderilen komisyon tarafından hazırlanan bu rapor Shaw Komisyonu raporunun yanı sıra 3530 numaralı 'Command Paper' adıyla da bilinmektedir. Bu raporda göç sorunu, 1929 karışıklıklarının nedenleri, analizi ve önlem hususunda tavsiyeler gibi pek çok konu ele alınmıştır. Majestelerinin emriyle 1930'da Sömürgeler Bakanı tarafından meclise sunulmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. The National Archives, *Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 1930*, CMD. 3530, 3.

⁴⁶⁵ The National Archives, *Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929*, 4.

Bu nedenle Sir John Chancellor tarafından Birleşmiş Milletler Cemiyeti'ne gönderilen raporda yaşanan karışıklıklar ve sebepleri hakkında daha fazla inceleme yapmak gereksiz görülmüştür. Yüksek Komiser, gönderdiği raporda olayların nedenlerinden ziyade sonuçlarına değinilmesini önermiştir.1929'da yayımlanan yönetim raporuna göre yılın son ayları siyasi huzursuzluklar, kamu güvenliği kuvvetlerinin güçlendirilmesi ve bazı ekonomik faaliyetlerin kısıtlanması ile geçmiştir.⁴⁶⁶

3.2. Ağlama Duvarı Olayları

24 Eylül 1928'de Yom Kipur Günü'nde⁴⁶⁷ Ağlama Duvarı'nın önündeki kaldırımdan perdenin kaldırılması, bir dizi olayı başlatmıştır.⁴⁶⁸ O günden itibaren Ağlama Duvarı ırksal gurur ve hırs sembolü haline gelmiştir. Duvarla alakalı haklar ve iddialar dini bir meseleden çıkmış ve 1929 Ağustos ayında çatışmalara yol açacak yanan bir kıvılcım halini almıştır.⁴⁶⁹

Filistin'deki Osmanlı hâkimiyetinin General Edmund Henry Hynman Allenby komutasındaki İngiliz ordusunun 9 Aralık 1917'de Filistin'e girişiyle sona ermesinin ardından İngiliz hükümeti, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 400 yıldır huzur içinde tutmayı başardığı toprakları kısa sürede huzursuzluklar başlamıştır. Ancak bunun nedenini doğrudan halkın Osmanlı yönetimine sadakatine bağlamak doğru değildir. Yönetimin değişmesinin yanında bölgede değişen pek çok etmen bulunmaktadır. Bunlar; artan Yahudi göçleri, Siyonistlerin, Yahudilerin elde ettiği toprakların devamlı artışı ve Yahudi kurumlarının güçlenerek faaliyet alanlarını genişletmesi ile meydana gelen siyasi huzursuzluklar şeklinde gösterilebilir.

⁴⁶⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 4.

⁴⁶⁷ Yom Kipur, (Kefaret Günü) Yahudiler için İbrani takvimindeki en kutsal ve en ciddi günlerden biridir. Yom Kipur'dan önceki hafta 10 günlük oruç günü olarak bilinmektedir. Yahudiler, kutsal kabul ettikleri bu günde 25 saatlik oruç tutmaktadır. 13 yaşını tamamlayan her erkek ve 12 yaşını tamamlayan her kadın oruç tutmakla mükelleftir. Yom Kipur gününde Yahudiler fabrikaları, eğlence mekânlarını kapatarak sadece dini işlerle meşgul olmaktadır. Günümüzde İsrail'de dindar olmayan Yahudilerin dahi uyguladığı tek kutsal gündür. Daha fazla bilgi için bkz. Yusuf Besalel, "Yom Kipur", içinde *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001), 3:792-793.

⁴⁶⁸ Steven B. Wagner, *Statecraft by Stealth: Secret Intelligence and British Rule in Palestine* (New York: Cornell University Press, 2019), 84; The National Archives, *The Western or Wailing Wall in Jerusalem Memorandum by the Secretary of State for the Colonies*, CMD. 3329, 1928, 2.

⁴⁶⁹ Uri M. Kupferschmidt, *The Supreme Muslim Council, Islam Under The British Mandate For Palestine* (New York: E. J. Brill, 1987), 131; The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 153; Davar, "Hamiştara Habriti Menatsahat Al Yad Hakotel Hamaaravi", 25 Eylül 1928, 1; Doar Hayom, "Şaarurit Hakotel Hamaaravi", 25 Eylül 1928, 1.

Manda yönetimi süresince Ağlama duvarının hakları hususunda Arap Yahudi çatışmaları karışıklıklar için fırsat bulmaya devam etmiştir. Arap tarafında duvarın etrafında gerçekleşen herhangi bir Yahudi eylemi şüphe ile karşılanmıştır. Yüksek Komiser tarafından yayınlanan geçici düzenlemeler⁴⁷⁰ bazı Müslümanlar tarafından hiçbir izni olmayan Yahudi ibadetlerine yetki vermek şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim Chancellor'un bu düzenlemelerinden "Yahudiler Ağlama Duvarı'na dua etmek amacıyla her zaman erişim hakkına sahiptir" ifadesi, Arap tarafında endişeye neden olmuştur.⁴⁷¹

Yahudi tarafındaki tepki ise Yüksek Komiserin geçici düzenlemeleri kapsamına girmeyen, özel ya da kamuya ait ibadetlerin yerine getirilmesini imkânsız hale getirme niyetinde bulunan Müslümanların eylemlerinden kaynaklanmıştır. Bu nedenle yönetim, yıl boyunca düzensizliği engellemek amacıyla ayrıntılı önlemler almıştır.⁴⁷² Bunlardan bazıları; ibadet etmek için duvara girişleri, Yahudilerin ve Arapların ibadetlerini yerine getirirken yapabilecekleri ve yapamayacaklarını netleştirmek (örneğin bir Yahudi ibadet etmek için Ağlama Duvarı'na gelirken yanında yere sermek için minder bulundurabilir. Ancak bu minderi kullanırken duvar etrafındaki geçişleri engellememeye özen göstermelidir), duvarın önüne sandalye veya çit getirmemek, perde çekmemektir. Alınan önlemlerle tansiyonu düşürmek amaçlanmıştır.⁴⁷³

Memurların Ağlama Duvarı'ndaki sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için rehber niteliğinde çıkarılan 'Geçici Düzenlemeler' duvar etrafında yapılabilecek ya da yapılamayacak eylemlerle ilgili yanlış anlaşılmanın yaşanmaması adına kamuoyuna ilan edilmiştir. Bu düzenlemelerin çıkarılmasındaki amaç Filistin Yönetimi'nin, Ağlama Duvarı bölgesinde düzeni sağlama konusundaki temel yükümlülüğünü yerine getirebilmesini sağlamaktır. Çünkü Milletler Cemiyetine taahhüt edilen esaslarda bölgede huzurun tesis edilmesi vardır. Geçici Düzenlemeler, ilgili toplumlar arasındaki taleplere karar vermek amacı taşımamaktadır. Bu talimatların yayınlanmasının ardından Ağlama Duvarı'nda olay yaşanmamıştır. Sonuç olarak Sir Chancellor tarafından çıkarılan Geçici

⁴⁷⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 181.

⁴⁷¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 4.

⁴⁷² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 5.

⁴⁷³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 181.

Düzenlemelerin bölgedeki huzurun tesis edilmesinde bir süre etkili olduğunu söylemek mümkündür.⁴⁷⁴

Majestelerinin hükümeti, duvardaki Müslümanların ve Yahudilerin hak ve taleplerinin erken ve kesin bir şekilde çözümlenmesinin önemini kabul etmekteydi. Aynı zamanda taraflar arasında karşılıklı bir anlaşma yapma ihtimalinin bulunmadığının da farkındaydı. Yüksek Komiser, Ağlama Duvarı ile alakalı hak ve talepleri incelemek, tanımlamak ve belirlemek amacıyla bir Komisyon ataması için Milletler Cemiyeti Konseyi'ne tavsiyede bulunmuştur. Bölgedeki tansiyonu düşürecek önlemler alarak istikrarı sağlamak ve karışıklıkları önlemek amaçlanmıştır. Önerileri dikkate alan konsey, mandaterin düzeni sağlama görevine yardımcı olması için adımlar atılması gerektiğine karar vererek Ocak 1930'da aşağıdaki kararı kabul etmiştir:

Birleşmiş Milletler Cemiyeti Meclisi, isteğine uygun şekilde, Filistin mandasının on üçüncü fıkrasında belirtildiği üzere⁴⁷⁵ bu sorumlulukları yerine getirmek ve manda yönetimi altına yerleştirilen nüfusun çıkarlarını korumak hususunda endişelidir. Bu nedenle zikrettiğimiz madde etrafında ileride sıkıntılara neden olabilecek kutsal mekânlar sorununu çözebilmek adına önyargılı yaklaşmamayı amaç edinmiştir. Bu çerçevede Ağlama Duvarı ile ilgili, Yahudilerin ve Müslümanların hak ve iddiaları sorununu nihai karara ulaştırmak için şu hususlara karar vermiştir:⁴⁷⁶

- 1- Bu anlaşma ile bir komisyon görevlendirilecek;
- 2- Bu Komisyon, İngiliz vatandaşı olmayan ve en az bir tanesi icra ettiği adli görevler ile amaç için fazlasıyla nitelikli bir kişi kabul edilen üç üyeden oluşacak;
- 3- Manda yönetiminin komisyon üyesi olarak atamak istediği isimler meclisin faal olmaması durumunda, üyeleri başkan tarafından istişare edilen komisyonun onayına sunulacak;

⁴⁷⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 5.

⁴⁷⁵ Filistin'deki Kutsal Mekânlar ve dini yapılarla alakalı 'Kutsal Yerlere, dini yapılara ve din alanlara serbest erişimi ve serbest ibadeti güvence altına alan ve mevcut haklarını muhafaza etmeyi de içeren tüm sorumluluk yalnızca Milletler Cemiyeti'ne karşı sorumluluğu bulunan manda yönetim tarafından üstlenilir. Bu maddedeki hiçbir şey Mandatör'ün idare ile makul gördüğü madde hükümlerini uygulamaya koymak amacıyla bu tür düzenlemelere başvurmasını engelleyemez. Madde için bkz. Walter Laqueur ve Barry M. Rubin, ed., *The Israel-Arab Reader: A Documentary History Of The Middle East Conflict*, (New York: Penguin Books, 2008), 33.

⁴⁷⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 5.

4- Komisyonun görevleri, yukarıda belirtilen hak ve iddiaların açıkça duyurulduğu anda sona erecektir.⁴⁷⁷

3.2.1. Olayların Nedenleri ve Gelişim Süreci

1929'da yaşanan olayları idrak edebilmek için daha önce yaşanan karışıklıkları bilmek zaruridir. Çünkü yaşanan bu hadiseler tarihi süreç içerisinde biriken sorunlarla patlak vermiştir. 1 Mart 1920'de Araplar bazı Yahudi yerleşimlerine saldırıya geçmiştir. Saldırı planlı gerçekleşmemiş, Yahudi yerleşimlerinde Fransız askerlerini arayan Araplarla yerleşimcilerin arasındaki karışıklık sonucunda yaşanmıştır.⁴⁷⁸ Yerleşim birimlerini savunan Joseph Trumpeldor ve 5 Yahudi daha yaralanmış veya ölmüştür. Trumpeldor, Tel Hai'dan⁴⁷⁹ Kfar Giladi'ye⁴⁸⁰ taşınırken ölmüş ve bilinen şu sözleri söylemiştir; "Tov Lamut Bead Artzenu".⁴⁸¹ Evlerini terk etmek zorunda kalan yerleşimciler Ekim 1920'de Fransız kuvvetlerinin Şam'ı işgal edip isyan eden Arapları ezmesinin ardından evlerine dönmüştür. Birkaç ay boyunca Kudüs ve birkaç yerde gösteriler devam etmiştir. Karışıklıklarda yer almasından şüphelenilen Jabotinsky, bazı Yahudiler ve Araplar tutuklanmıştır. Ortamı yatıştırmak amacıyla atanan sivil yönetici Samuel tarafından Jabotinsky serbest bırakılmıştır.⁴⁸²

4 Nisan 1920'de Kudüs Belediye Başkanı Musa Kazım El Huseyni, Emin El Hüseyini gibi makam sahibi kimselerin Balfour Bildirisi'ne karşı Müslümanları direnişe davet etmesiyle Kudüs ve çevresiyle sınırlı kalan Nebi Musa Olayları başlamıştır.⁴⁸³ Emin El Hüseyini, Faysal'ın resmini kalabalık gruba göstererek asıl krallarının Faysal olduğunu söylemiştir. Bölgedeki tansiyon bir grup Siyonist gencin ortaya çıkması ve büyüyen kalabalığı dağıtmak için polislerin havaya ateş etmesiyle artmıştır. Karışıklıkların

⁴⁷⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 5-6.

⁴⁷⁸ Bölgede Fransız kuvvetlerini istemeyen Araplar takip ettikleri Fransız askerlerinin saklandığını düşündükleri Yukarı Galile'ye vardılar. Yukarı Galile, Fransız nüfuzuna giren bir bölge olmasına karşın sınırları tam olarak bilinmediği için Fransız kuvvetleri tarafından korunmuyordu. Bölgede sadece Yahudi milis kuvvetleri bulunuyordu. Aramalar esnasında karşılıklı yanlış anlaşılardan ötürü çatışma başlamış ve Araplar bölgedeki Yahudi yerleşimlerine saldırmıştır. Konu hakkında daha fazla bilgi için bkz. Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 122-24.

⁴⁷⁹ Yaşam tepesi.

⁴⁸⁰ Giladi köyü.

⁴⁸¹ Vatanımız için ölmek güzel.

⁴⁸² Halpern, *A Clash Of Heroes Brandeis, Weizmann, and American Zionism*, 207; Montefiore, *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*, 433; Morris, *Righteous victims*, 93; Pappé, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, 107.

⁴⁸³ Anita Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort To Force, 1881 - 1948*, (Stanford, Calif: Stanford University Press, 2008), 110; Doar Hayom, "Praot Bihudi Yeruşalaym", 6 Nisan 1920, 1.

sonunda 5 Yahudi 4 Arap olmak üzere 9 kişi hayatını kaybetmiş, 244 kişi yaralanmıştır.⁴⁸⁴ San Remo Konferansı'nda Filistin Mandasının Balfour Deklarasyonu hükümleri altında İngiltere'ye verilmesi kararı, Vladimir Jabotinsky ve 19 Hagana⁴⁸⁵ üyesinin gözaltında tutulmasına odaklanan Yişuv⁴⁸⁶ sakinlerinin sınırlarının yatışmasına yeterli gelmemiştir.⁴⁸⁷

1928 yılına gelindiğinde iki halk arasındaki ilişkiler kızışmaya devam etmiştir. Araplar, duvarın etrafında gerçekleşen tüm olaylara şüphe ile yaklaşıyordu ve hatta duvarın civarında yaşayanlar zaman zaman evlerinin penceresinden Ağlama Duvarı'nı kontrol ediyordu. 1928 Eylül'ünde Yahudiler, Yom Kipur kutlamaları için kadınların ve erkeklerin ayrı ayrı dua edebilmesi için Ağlama Duvarı'na bir perde çekmiştir. Müslümanlar bu faaliyeti Yahudilerin Ağlama Duvarı üzerindeki haklarını genişletmesi şeklinde görmüş ve karşı çıkmıştır.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Tamir Sorek, "Calendars, Martyrs, and Palestinian Particularism under British Rule", *Journal of Palestine Studies*, 43/1 (2013): 8; Turgut, "Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)", 53; Kramer, *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti'nin Kuruluşuna*, 238-39; Cohen, *Britain's Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 86; Haaretz, "Hameoraot Biruşalaym", 6 Nisan 1920, 1; Haaretz, "Hafraot Biruşalaym", 7 Nisan 1920, 1; Karışıklıklarda zarar gören bazı Yahudilerin listesi için bkz. Doar Hayom, "Reşimat Hapetsuim Bayom Harişon", 6 Nisan 1920, 1-2.

⁴⁸⁵ Hagana "הגנה" İbranice bir kelimedir ve savunma manasına gelmektedir. Hagana örgütü, 1920-1948 yılları arasında Filistin'de faaliyette bulunan yer altı askeri organizasyondur. Benzer faaliyetlerde bulunan Ha-Şomer örgütünün bir uzantısıdır ve 1920 yılında kurulmuştur. Örgütün genel amacı Filistinli Arapların saldırılarını öncesinde Yişuv (Yahudi göçmenlerin oluşturduğu yerleşimler) sakinlerine bildirmektir. 1948'de David Ben Gurion, yaptığı açıklama ile hagananın yer altı faaliyetlerine son verdiğini ve kurulan İsrail Devleti'nin düzenli ordusu olarak göreve devam edeceğini duyurmuştur. Daha sonra örgütün yeni ismi Tsava Hagana Leyisrael (צבא הגנה לישראל) olarak değiştirilmiştir. Günümüzde İsrail Savunma Kuvvetleri olarak bilinmektedir. Daha fazla bilgi için bkz. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., "Haganah", içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 8:200-205.

⁴⁸⁶ Yişuv, İbranice kelimedir ve "yerleşke, yerleşim" manalarına gelmektedir. İsrail devleti kurulmadan önce 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başlarında Filistin'e yerleşen Yahudi topluluklardır. Yişuvlar manda sürecinde siyasi prosedürler ve yönetim hususunda tecrübe kazanmıştır. Bağımsızlık sonrasında İsrail devletinin siyasi yapısı ve yönetsel organlarının gelişmesinde etkili olmuştur. Bernard Reich ve David Howard Goldberg, "Yishuv (Settlement)", içinde *Historical Dictionary of Israel* (Lanham, Md: Scarecrow Press, 2008), 554; Yusuf Besalel, "Yişuv", içinde *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001), 3:791.

⁴⁸⁷ Kedourie ve Haim, *Zionism and Arabism in Palestine and Israel*, 2; Jabotinsky'nin serbest bırakılması ile ilgili haber için bkz. The Sentinel, "Release of Jabotinsky Causes Rejoicing", 23 Temmuz 1920, 7.

⁴⁸⁸ Noah Haiduc-Dale, *Arab Christians in British Mandate Palestine: Communalism and Nationalism, 1917-1948* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013), 99; Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort To Force, 1881 - 1948*, 171; Arthur Goldschmidt Jr. ve Lawrence Davidson, *A Concise History of The Middle East* (Boulder: Westview Press, 2010), 284; Mark Sanagan, *Lightning Through The Clouds* (Austin: University of Texas Press, 2020), 74; Cohen, *Britain's Hegemony In Palestine And In The Middle East, 1917-56*, 82.

23 Eylül 1928’de Ebu Medyen Vakfı⁴⁸⁹ yetkilileri Yahudiler tarafından Ağlama Duvarı etrafına yerleştirdikleri masa, sandalye, mum ve dua eden kadın ve erkekleri ayırmak için çektikleri perde ile alakalı Bölge Komiseri Keith Roach’a şikâyette bulunmuştur.⁴⁹⁰ Aynı gün içerisinde yetkililer tarafından duvar etrafında inceleme yapılmış ve Ağlama Duvarı’nda görevli Yahudilere perdeyi kaldırmaları emredilerek 3 saat mühlet verilmiştir.⁴⁹¹ 24 Eylül’de Müfettiş Douglas Valder Duff⁴⁹², bölgede yaptığı incelemede uyarılara rağmen perdenin kaldırılmadığını görmüş ve tekrar uyarıda bulunarak kaldırmalarını istemiştir.⁴⁹³ Ancak Yahudilerin Yom Kipur Bayramı sebebiyle kaldırmak istememesi üzerine polis kuvvetleri tarafından zorla kaldırılmıştır. Duvarda dua eden Yahudi grubun içinden bazıları polisin eylemlerine karşı çıktığı için emniyet kuvvetleri ve halk arasında mücadele yaşanmıştır.⁴⁹⁴

Olaylardan bir gün sonra 25 Eylül 1928’de saat 17.00’de Siyonist idareyi temsil eden Albay Frederick Hermann Kisch, Yahudi Ulusal Konseyi’nden Dr. J. Thon, Messrs, Kalvarisky ve J. Meyuchas, Başhahamlar A. J. Kook ve Jacob Meir’in bulunduğu bir delege hükümet yetkilileri ile görüşmüştür. Görüşmeler bir saatten daha uzun sürmüştür.

⁴⁸⁹ Ebu Abdullah Muhammed b. Şeyh Ebu Medyen Şuayb el-Mağribi el-Osmani el-Maliki’nin torunu Ebu Medyen Şuayb tarafından 1320’de kurulmuştur. Dedesinin adını taşıyan torunu Meğaribe mahallesindeki zaviyeyi Kudüs’e gelen Mağribi fakir Müslümanlara yardım edecek bir kurum tesis etmek için kurmuştur. Hasan Hüseyin Güneş, *Kudüs Meğaribe Mahallesi*, ed. Mehmet Kurtoğlu, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, (Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2017), 219-220.

⁴⁹⁰ The National Archives, The Western or Wailing Wall in Jerusalem Memorandum by the Secretary of State for the Colonies, 2; Maurice Samuel, *What Happened In Palestine, The Events Of August, 1929 Their Backgrounds and Their Significance* (Boston, Massachusetts: The Alpine Press, 1929), 40.

⁴⁹¹ Eunice Holliday, *Letters From Jerusalem: During The Palestine Mandate*, ed. John C. Holliday (London: Radcliffe Press; Distributed in the U.S. and Canada by St Martin’s Press, 1997), 93.

⁴⁹² 1921 Yafa Olayları’nın ardından karma Yahudi ve Arap savunma kuvveti dağıtılmıştır ve 1922’de İngiliz jandarma kuvvetlerinden getirilen 700 asker ile değiştirilmiştir. Gelen askerler 1 Dünya Savaşı gazilerindendi ve genel olarak içkiyi seven ve şiddet yanlısı tipte kimselerdi. Douglass Duff da Filistin’e gelen bu askerler arasındadır. 1926 yılında ekonomik kısıtlamalar sebebiyle İngiliz ve Filistinli jandarmalar dağıtılmış ve son İngiliz birliği de Filistin dışına transfer edilmiştir. Kalan 200 asker de 1928’e kadar polis olarak dayanmış ve daha sonra büyük kısmı Filistin’i terk etmiştir. Duff, Filistin’i terk etmemiş ve Kudüs Polis Müfettişi olarak görevine devam etmiştir. Cohen, *Britain’s Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 108, 213.

⁴⁹³ Douglas V. Duff, *Bailing with a Teaspoon* (Essex: The Anchor Press, 1953), 169-174.

⁴⁹⁴ Harouvi, *Palestine Investigated: The Criminal Investigation Department of the Palestine Police Force, 1920-1948*, 2016, 21; The Palestine Bulletin, “Grave Incident At Wailing Wall, Day of Atonement Desecrated”, 25 Eylül 1928, 3; The Palestine Bulletin, “The Wailing Wall Incident”, 27 Eylül 1928, 3; Davar, “Hamiştara Habritit Menatsahat Al Yad Hakotel Hamaaravi”, 25 Eylül 1928, 1; Haaretz, “Şuv Şaarurit Hamiştara Al Yad Hakotel Hamaaravi”, 25 Eylül 1928, 1; Doar Hayom, “Şaarurit Hakotel Hamaaravi”, 25 Eylül 1928, 1.

Hükümet yetkilileri, delegenin mesele ile ilgili sorularını yanıtlayacaklarını açıklamıştır.⁴⁹⁵

Yaşanan hadiselere tepki göstermek adına bazı Yahudiler tarafından 25 Eylül'de Hayfa ve Tel Aviv'de gösteriler planlanmış ancak Vaad Leumi⁴⁹⁶ (Yahudi Milli Konseyi) tarafından önüne geçilmiştir. Vaad Leumi, mesele ile ilgili açıklamasında duvarda perde çekilmesinin yeni olmadığını, önceki pek çok seferde perdenin çekildiğini ifade etmiştir. 1928 yılına gelindiğinde durumların farklı olmasının nedeni değişen demografik yapı ve Müslümanların endişelerinin artmasıdır.⁴⁹⁷ Ayrıca 1912'de Osmanlı Devleti yönetiminde iken de olası karışıklıkların önüne geçmek ve bölgedeki huzurun devamlılığı için böyle bir faaliyet yasaklanmıştır.⁴⁹⁸ Bundan dolayı yasalara rağmen eylemlerine devam eden Yahudi nüfus 24 Eylül 1928'de yaşanan hadisede olayların gelişmesine davetiye çıkarmıştır. Filistin'deki tüm Yahudiler bu hadiseden dolayı 27 Eylül'de yas tutmak ve Filistin hükümetini protesto etmek için işlerini bırakmıştır. Saat 17.00'de protestonun gerçekleştirileceği kamu binalarına doğru ilerlemişler ve Hükümet yetkililerini eleştirdikleri konuşmalarını yapmışlardır. Protestolar sükûnet içinde gerçekleştirilmiş ve taşkınlık yaşanmamıştır. Protestocular ellerinde Siyonist bayraklarını taşıyarak milli marşlarını söylemiş ve zaman zaman "Kahrolsun Duff", "Kahrolsun Keith Roach" diye bağırılmıştır. Gösteriler Kudüs, Tel Aviv ve daha pek çok farklı yerde gerçekleştirilmiştir. Kudüs'te gösteri yapanların sayısı 10.000'i, Tel Aviv'de 15.000'i bulmuştur. Hayfa, Safed, El Halil, Petah Tikva, Hedera ve diğer kolonilerde de binlerce kişinin katıldığı gösteriler yapılmıştır.⁴⁹⁹

⁴⁹⁵ Davar, "Aharey Meoraot Yeruşalaym", 26 Eylül 1928, 1; Doar Hayom, "Totsaot Hamişlahat Lemoşel Mahoz Hanatsiv", 26 Eylül 1928, 1.

⁴⁹⁶ Vaad Leumi/ Milli Konsey (וועד לאומי) 1920'de Filistin manda yönetimi altında iken kurulan Yahudi yönetim organıdır. Konsey, Yahudi toplumu üzerinde bir yöneticiyi üyeleri arasından seçerek atamıştır. Konseyin görevi neredeyse bir kabinenin görevi ile aynıydı ve yetkileri Yişuv ve manda yetkilileri tarafından tanınmıştır. İlk başta, yetki alanı aslında sadece sosyal ve dini konularla sınırlıydı, ancak 1930'lara gelindiğinde eğitim, kültür, sağlık alanlarında da faaliyet göstermeye başlamıştır. İsrail, bağımsızlığını ilan ettikten sonra geçici hükümetin bakanlıklarının çoğu Milli Konsey'in himayesi altında çalışmıştır. Milli Konsey, İsrail'in geçici devlet meclisinin temelini oluştururken, Milli Konsey'in yöneticileri geçici hükümetin veya kabinenin temelini oluşturmuştur. Bernard Reich ve David Howard Goldberg, "Vaad Leumi (National Council)", içinde *Historical Dictionary of Israel* (Lanham, Md: Scarecrow Press, 2008), 523.

⁴⁹⁷ The Palestine Bulletin, "Vaad Leumi Statement On The Wailing Wall", 30 Eylül 1928, 3.

⁴⁹⁸ The National Archives, The Western or Wailing Wall in Jerusalem Memorandum by the Secretary of State for the Colonies, 3.

⁴⁹⁹ The Palestine Bulletin, "Palestine Jewry Mourns Wailing Wall Incident", 28 Eylül 1928, 1; Doar Hayom, "Ad Lo Kara Kadavar Haze Beyisrael Meaz Hahurban", 28 Eylül 1928, 1; Doar Hayom, "Meora Hakotel Odenu Make Galim", 30 Eylül 1928, 1.

Olayların ardından Müslüman tarafından da tepki gelmiştir. Ancak bu tepkinin nedeni biraz daha farklıydı. Yüksek Müslüman Konseyi'nin (YMK) yaptığı açıklamaya göre Müfettiş Duff'tan ağlama duvarındaki perdeyle birlikte tabureleri ve diğer eşyaları da kaldırması talep edilmişti fakat Müfettiş Duff sadece perdeyi kaldırmıştı. YMK, Yom Kipur gününde Müslümanların kalabalıklar halinde Ağlama Duvarı'na yürümek istediğini ancak bunun engellendiğini de açıklamıştır.⁵⁰⁰

Ortam henüz sıcakken konsey tarafından olayların büyümesi engellense de Müslümanlar tepkisiz kalmamıştır. 30 Eylül sabahı Kudüs sokaklarında, Ağlama Duvarı bölgesindeki Müslümanların haklarını korumanın yollarını ve araçlarını göz önünde bulundurmak için tüm Müslümanları ikindi namazı sırasında Ömer Camisi'nde toplanmaya çağıran bildirimler dağıtılmıştır. Toplantı saat 15.00'da gerçekleştirilmiştir. İngiliz Hükümeti'ne ve Milletler Cemiyeti'ne, Ağlama Duvarı'ndaki Yahudilerin haklarının genişletilmemesini talep eden bir kararın gönderilmesine karar verilmiştir.⁵⁰¹

Bu konu ile alakalı ilerleyen günlerde yerel gazetelerden birinde Filistinli saygın Yahudilerden Chaim Kalvarisky'nin Ağlama Duvarı meselesi ile alakalı özel bir yazısı yayınlanmıştır. Kalvarisky, Yahudiler ve Arapların uzun süre barış içinde yaşadığına ve bir takım yanlış anlaşılmalarda sonucunda ilişkilerin kötüye gittiğine dikkat çekmiştir. Yahudilerin Hz. Ömer Camisi hakkında herhangi bir hak iddia etmediklerini, sadece kendileri için kutsal kabul ettikleri Ağlama Duvarı'nda hür bir şekilde ibadet etmek istediklerini vurgulamıştır. Yaşanan hadiselerden dolayı derin üzüntü duyduğunu ve yakında tüm engellerin üstesinden sağduyu ile gelmesini umduğunu ifade etmiştir.⁵⁰²

Ekim ayına gelindiğinde iki halk arasında çatışmaları artıracak, tansiyonu yükseltecek bir hadise daha yaşanmıştır. 14 Ekim sabahında Müslümanlar Ağlama duvarında inşaat çalışmalarına başlamıştır.⁵⁰³ Bu inşaat çalışmaları ile alakalı 15 Ekim'de Kudüs Yahudileri Konseyi yöneticileri tarafından toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Filistin Hükümeti'ne inşaatın durdurulması için ısrar edilmesine karar verilmiştir.⁵⁰⁴ Aynı

⁵⁰⁰ The Palestine Bulletin, "The Wailing Wall Incident", 27 Eylül 1928, 3.

⁵⁰¹ The Palestine Bulletin, "Meeting At Omar Mosque", 1 Ekim 1928, 3; Doar Hayom, "Lameorot Hakotel Kol Kore Lehasata Nigdenu. Kinus Aravim Bamisgad", 1 Ekim 1928, 1; Davar, "Misaviv Laşaarurit Hakotel, Asefa Bamisgad Omar Mistayemet Bimriva", 1 Ekim 1928, 1.

⁵⁰² The Palestine Bulletin, "Appeal For Arab-Jewish Understanding", 26 Ekim 1928, 1.

⁵⁰³ Davar, "Nosfot Lameoraot Hakotel, Bonim Nidbahim Hadaşim Al Hakotel", 15 Ekim 1928, 1; Doar Hayom, "Zvaat Hakotel Nimşehet, Banaim Aravim Bonim Nidbah Nosaf Lefisgato", 15 Ekim 1928, 1.

⁵⁰⁴ Doar Hayom, "Yeşivat Havaad Haleumi Şetahlit Beinayan Hakotel", 16 Ekim 1928, 1.

zamanda toplantı gününde duvarın önünde dua eden bir Yahudi başına inşaat aletinin düşmesiyle yaralanmış ve saat 14.00'te çalışmalara ara verilmiştir.⁵⁰⁵

Arapların bölgede bu inşaat faaliyetlerine başlamasıyla vaziyet daha da kötü bir hal almıştır. Nasıl ki Araplar sürekli Ağlama Duvarı etrafını kontrol etmişse Yahudiler de bir o kadar titizlikle kontrol etmiştir. Duvar etrafındaki inşaat çalışmaları bölgedeki statükonun değişmesini sağlayacak etmen görülmüştür. Arapların inşaat faaliyetlerini öğrenen Yahudiler Bölge Komiserine başvursalar da Komiser, Arapların böyle bir faaliyette bulunmak için haklarının olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine Kudüs Siyonist İdare'nin siyasi temsilcisi Albay Frederick H. Kisch, meseleyi (vekâleten görevde bulunan) Yüksek Komiser Luke'a taşıyacağını ifade etmiştir.⁵⁰⁶

Müslümanlar, Ağlama Duvarı'nda ekimin ortalarına kadar iki metre yüksekliğinde ve beş metre uzunluğunda bir odanın inşasını tamamlamıştır. Dikilen yapı iki metre yüksekliğinde ve beş metre uzunluğunda bir odadır ve tamamen Ağlama Duvarı üzerinde durmaktaydı. Oda, duvarın kuzey kısmına dayanmaktaydı. Albay. F. H. Kisch 18 Ekim'de bu konuyla ilgili hükümete güçlü bir protesto sunmuş ve Sömürge Bakanlığı'nı da eleştirmiştir.⁵⁰⁷ Ancak yasal açıdan incelendiğinde Filistin Mandasının 13. Maddesi uyarınca hükümetin inşaatı engellemek için yapabileceği hiçbir şey yoktur. Ayrıca Ağlama Duvarının sadece alt ve orta kısımlarının tarihi değer taşıdığını ve Müslümanların üst kısımdaki çalışmalarının kutsal alan ihlaline girmediği bildirilmiştir.⁵⁰⁸ Yine de bölgedeki tansiyonun artmasına sebebiyet veren inşaat çalışmalarına hükümet emriyle bir süreliğine ara verilmiştir. İnşaat çalışmalarına ancak temmuz ayında devam edilebilmiştir. Yahudilerin şikâyetlerinin ardından hükümet konu ile ilgili açıklama yapmış ve Müslümanların dua eden Yahudileri rahatsız etmeyeceğini bildirmiştir.⁵⁰⁹

İnşaat çalışmalarına temmuz ayına kadar ara verilse de duvar etrafındaki tansiyon bu süreçte düşmemiştir. 20 Ekim'de sabah 6.00 sularında Yahudiler ibadet etmeye geldiğinde birkaç Müslüman, Yahudilerin duvar etrafında kullandıkları eşyaları

⁵⁰⁵ The Palestine Bulletin, "The Fresh Wailing Wall Incident", 16 Ekim 1928, 3; *Davar*, "Hameoraot Al Yad Hakotel, Avodat Habinyan Nithadşa" 17 Ekim 1928, 1.

⁵⁰⁶ The Sentinel, "Arabs Start Building Operations On Wailing Wall", 19 Ekim 1928, 23.

⁵⁰⁷ The Palestine Bulletin, "The Fresh Wailing Wall Incident Construction Of A Room On Wall Completed", 19 Ekim 1928, 3.

⁵⁰⁸ The Sentinel, "Arabs Complete House On Top Of Wailing Wall Despite Protests", 26 Ekim 1928, 29.

⁵⁰⁹ The Palestine Bulletin, "Building At Wailing Wall Resumed", 21 Temmuz 1929, 3; The Palestine Bulletin, "The Building Works At The Wailing Wall", 22 Temmuz 1929, 3.

kaldırmalarını talep etmiştir. Ancak Yahudiler kabul etmeyince Araplar, tabureleri ve diğer malzemeleri atmaya çalışmıştır. Grup arasında çıkan kavgada dua etmeye gelen Yahudilerin arasından Izhak Mizrachi ağır şekilde yaralanmıştır. Filistin yerel basınına yansıyan haberlere göre kafasına demir sopayla vurularak dövülmüştür. Saldırganlardan ikisi polis tarafından yakalanmış ve çıkarıldıkları mahkemenin ardından her biri 6 ay hapis cezası almıştır. Daha sonra bölge mahkemesi tarafından cezaları 3 aya indirilmiştir.⁵¹⁰

21 Ekim 1928'de Yahudi Temsilciler Kurulu gerçekleştirdiği oturumunda Kudüs'te Ağlama Duvarı'ndaki Yahudi ibadet edenlere müdahaleyle alakalı derin üzüntü duyduklarını ifade etmiştir. Hükümetten, bu tür olayların tekrarını önlemek için gerekli adımları atılması talep edilmiştir. İngiltere'deki Yahudilerden de meseleyle alakalı tepkiler gelmiştir. 22 Ekim gecesi Kingsway Hall'de duvarda gerçekleşen hadiseleri protesto etmek için 2.000 kişinin katıldığı bir toplantı gerçekleştirilmiştir.⁵¹¹ Dr. M. D. Ecier'in başkanlık yaptığı toplantıya Baş Hamam Rabbi Hertz ve Profesör Brodetzky konuşmacı olarak katılmıştır. Toplantı sonunda İngiliz hükümetine beyanların sunulduğu ve Sömürge Bakanlığı'nın da statükoyu korumak için elinden geleni yapacağına dair söz verdiği duyurulmuştur.⁵¹² Ancak tüm itirazlarına rağmen Yahudi nüfus yasak bir eylemi devam ettirmeye çalıştığı için haksızdır. Arap nüfusun endişe etmek ve bu meseleyle alakalı önlem almak için yeterli sebepleri bulunmaktadır.

1 Kasım 1928'de Rawdat Al Maaref Okulu'nda Ağlama Duvarı hakkında Filistin, Ürdün, Lübnan ve Suriye'den katılımın görüldüğü Müslüman Konferansı gerçekleşmiştir. Ayrıca Mısır'dan konferansın amaçlarına sempatilerini ileten telgraflar alınmıştır. Konferansta alınan temel kararlar; Müslüman kutsal mekânlarının ve özellikle Ağlama Duvarı'nın korunması için bir dünya birliği kurmak, Manda Yönetimi'ne ve Milletler Cemiyeti'ne bu doğrultuda dilekçe göndermek ve Filistin'deki tüm konsoloslara bir kopyasını göndermektir. Ayrıca konferansın kararlarını yerine getirmesi için bir komite atanmasına

⁵¹⁰ The Sentinel, "Arabs Make New Attack On Worshippers At Wailing Wall", 26 Ekim 1928, 28; *The Palestine Bulletin*, "More Incidents At Wailing Wall", 21 Ekim 1928, 3; Doar Hayom, "İ-Efşar Laavor Leseder Hayom, Aher Zaazuey Hamaor Hitnaflot Al Mitpalley Hakotel", 21 Ekim 1928, 1; *The Palestine Bulletin*, "No Statement On Wailing Wall Question", 6 Kasım 1928, 3.

⁵¹¹ Davar, "Asefat Maha Lainyan Hakotel Belondon", 23 Ekim 1928, 1.

⁵¹² *The Palestine Bulletin*, "British Jews Blame Government For Wailing Wall Incidents", 22 Ekim 1928, 4; *The Palestine Bulletin*, "Status Quo At Wailing Wall Promised By Colonial Office", 23 Ekim 1928, 1.

karar verilmiştir.⁵¹³ Konferansta seçilen heyet 16 kişiden müteşekkildi. Heyetteki bazı isimler; Musa Kazım Paşa, Şeyh Ragıb Al Dajani, Hacı Namar El Nablusi, Şeyh Abdel Kader (Abdulkadir) El Muzaffar, Cavdat El Neşaşibi, Hacı Halil Taha, Cemal El Hüseyini, Hamdi El Hüseyini'dir. Konferans, Emir Şeyh Arslan'a ve Avrupa'daki Suriye-Filistin heyetine Milletler Cemiyeti önünde Müslüman kutsal bölgelerini savunmaları için telgraf göndermiştir.⁵¹⁴

Konferanstan bir heyetin hükümet yetkililerine konferansta alınan kararları sunduğu ve hükümetin duvardaki statükonun katı bir şekilde yerine getirilmesi ile alakalı bir bildiriyi kısa sürede yayınlacağı açıklanmıştır. Ancak 6 Kasım 1928'de Sivil İdare, Ağlama Duvarı hususunda bildiri yayınlama sözünü vermediğini açıklamıştır. Ayrıca gelen Müslüman heyete niyazlarını İngiltere'deki İngiliz hükümetine ve Milletler Cemiyeti'ne gönderebileceklerini söylediğini belirtmiştir.⁵¹⁵

İlerleyen günlerde duvar etrafında olumsuz hadiseler cereyan etmeye devam etmiştir. 6 Kasım 1928'de Ağlama Duvarı'nda dua eden Yahudilere taş atılmıştır. Dua edenler arasından El Halilli yaşlı bir Yahudi başından yaralanmıştır. Bu hadiselerin yaşanmasındaki neden de Yahudilerin duvar etrafında daha fazla eşya kullanmaya devam etmesidir. Müslüman halk arasında bu vaziyet duvarı sahiplenme şeklinde algılanmış ve bundan dolayı zaman zaman karışıklıkların meydana gelmiştir. Karışıklıklara mahal vermemek ve düzensizliği önlemek amacıyla Yüksek Müslüman Konseyi, Filistin hükümetine, Ağlama Duvarı'nda Yahudiler tarafından kullanılan sandalyelerin ve diğer eşyaların kaldırılmasını talep eden bir bildiri göndermiştir. Ayrıca, duvardaki asayiş denetleyen Yahudi polis memurunun bir Müslüman memur ile değiştirilmesini talep etmiştir.⁵¹⁶ Talebin üzerine hali hazırda görevde olan Komiser Yardımcısı Langer'in yanı

⁵¹³ Francis Robinson, *The New Cambridge History of Islam* (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 341; Avraham Sela, "The Wailing Wall Riots (1929) As a Watershed In The Palestine Conflict", *The Muslim World*, 84/2 (1994) 69; Turgut, "Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)", 57; The Sentinel, "Arabs Call Special Conference On Wailing Wall Question", 2 Kasım 1928, 10; The Palestine Bulletin, "World Association To Protect Moslem Holy Places", 2 Kasım 1928, 3.

⁵¹⁴ Michael Cohen, ed., *The British Mandate in Palestine, A Centenary Volume, 1920-2020* (New York: Routledge, New York), 137; Kupferschmidt, *The Supreme Muslim Council, Islam Under The British Mandate For Palestine*, 188-189; The Palestine Bulletin, "Status Quo At Wailing Wall", 4 Kasım 1928, 3.

⁵¹⁵ The Palestine Bulletin, "No Statement On Wailing Wall" Question, 6 Kasım 1928, 3

⁵¹⁶ The Palestine Bulletin, "Mandates Commission And Parliamentary Government For Palestine", 23 Kasım 1928, 3.

sıra Ağlama Duvarı'nda asayiş denetlemek üzere Komiser Yardımcısı Muzbah Eff Al Dawdi atanmıştır.⁵¹⁷

1929'da iki halk arasındaki tansiyon düşmemiş, aksine artarak devam etmiştir. 26 Şubat 1929'da Ağlama Duvarı'na bitişik duran sol tarafındaki duvar bazı Müslümanlar tarafından yıkılmıştır. 27 Şubat'ta Yahudiler durumla alakalı olarak Bölge Komiserine şikâyette bulunmuştur. Ancak yapılan açıklamada yağmur sularından dolayı duvarın zaten aşındığı ve yakın zamanda yeniden inşa edileceği bildirilmiştir.⁵¹⁸ Yahudiler de Müslümanlar kadar duvar etrafındaki aktivitelerden rahatsızlık duymuştur. 5 Mayıs 1929'da Yahudi Milli Konseyi, Baş hahamlar, Agudat İsrail Organizasyonu⁵¹⁹ ve Kudüs Yahudileri Meclisi, Ağlama Duvarı'nın sağ tarafına Müslümanlar tarafından inşa edilen cami ve yıl içinde Ömer Cami'sine geçiş için yapılan kaldırım ile alakalı toplantı yapmıştır. Toplantı sonunda konu ile ilgili en kısa sürede Yüksek Komiser Sir John Chancellor'a bildiri sunmaya karar verilmiştir. Alınan kararların bildirisi 10 Mayıs 1929'da ibraz edilmiştir.⁵²⁰

23 Haziran 1929'da Yahudiler ibadet etmek için ağlama duvarına geldiğinde etraftaki Müslümanlar dans etmeye ve şarkı söylemeye başlamıştır. Bunun sonucunda da iki grup arasında tartışmalar yaşanmıştır. Aynı olay 1 hafta sonra tekrar yaşanmıştır. Yahudiler, polis memurlarına şikâyette bulunsa da müdahale etmeyi gerektirecek bir mesele olmadığı için emniyet güçleri araya girmemiştir. Mesele yasal olarak ele alındığı zaman Müslümanlar sadece eğlendiği için onlara karşı bir eyleme girişmek mümkün değildir.⁵²¹

⁵¹⁷ The Palestine Bulletin, "Guard At Wailing Wall Strengthened", 27 Kasım 1928, 3.

⁵¹⁸ The Palestine Bulletin, "The Wailing Wall Again", 28 Şubat 1929, 3; Davar, "Horsim Uvonim Kir Al Yad Hakotel", 27 Şubat 1929, 1; Doar Hayom, "Harisat Kir Al Yad Hakotel Hamaaravi", 27 Şubat 1929, 1.

⁵¹⁹ Agudat İsrail (אגודת ישראל /İsrail Birliği) Tevrat'ı Yahudileri bağlayıcı tek yasa olarak gören harekettir. 1912'de Plonya Kattowitz'te Doğu Avrupa, Alman-Avusturya-Macar hahamların katıldığı bir konferansta kurulmuş ve politikaları belirlenmiştir. Siyonizm ile tamamen zıt düşünen kurum Yahudilerin Siyon'a dönebilmeleri için Mesih'in beklenmesi gerektiğini savunmuştur. Bu sebeple ilk başta halkın karşılaştığı kıyımdan dolayı kutsal topraklara göçü desteklemiş –sadece Tevrat'ın geçerli yaşam tarzı olması şartıyla-Filistin'de bir Yahudi devleti kurma fikrine karşı çıkmıştır. Ancak David Ben Gurion ve Yahudi Ajansı yetkilileri ile gerçekleştirdikleri görüşmeler neticesinde Agudat İsrail dini konulardaki statünün korunması şartıyla Yahudi devletinin kuruluşunu desteklemeyi kabul etmiştir. Günümüzde İsrail siyasetinde ultra Ortodoks Yahudileri temsil eden dini bir partidir. Bernard Reich ve David Howard Goldberg, "Agudat Israel (Association Of Israel)", 23-25.

⁵²⁰ The Palestine Bulletin, "Memorandum On Wailing Wall" 6 Mayıs 1929, 3; The Palestine Bulletin, "Fresh Memoranda On Wailing Wall", 10 Mayıs 1929, 3.

⁵²¹ The Palestine Bulletin, "Wailing Wall Again", 30 Haziran 1929, 3; The Palestine Bulletin, "Disturbances At Wailing Wall Continue", 1 Temmuz 1929, 3

1929 yazında tansiyon yükselirken sivil idarenin komutasındaki personelin bir kısmı yaz nedeniyle izne ayrılmıştı. Yüksek Komiser Chancellor da izne ayrılarak 19 Haziran 1929'da ülkeyi terk edenler arasındaydı.⁵²² Rütbeli polis memurlarının bir kısmı izne ayrıldığı için polis kuvvetinin idaresi daha önce Filistin Polis Kuvvetleri'nde görev almış Binbaşı Alan Saunders'a bırakılmıştır.⁵²³

3 Ağustos 1929'da Şabat gününde Ağlama Duvarında iki karışıklıkta bıçaklı kavga çıkmıştır. Bunlardan birinin sonunda bir Arap tutuklanmış ve yargılanarak 7 günlük mahkûmiyete gönderilmiştir. Diğer olayda bir Yahudi ve iki Arap tutuklanmıştır. Mahkemeleri 4 Ağustos 1929'da yapılmıştır.⁵²⁴ Ayrıca Binbaşı Saunders Ağlama Duvarı merkezine manda yönetiminin sona ermesine kadar kalacak bir polis karakolu kurdu muştur.⁵²⁵

Müslümanlar tarafından 6 Ağustos 1929'da Kudüs'te Ağlama Duvarı komiteleri toplantısı gerçekleştirilmiştir. Komitenin faaliyetlerini yürütmesi için bir merkezi komite kurulmuştur. Konferansta, Londra'ya bir delege göndermek ve İngiliz Hükümeti'nden Ağlama Duvarı haklarını incelemek üzere bir komisyon göndermesi için talepte bulunmak amacıyla iki teklif sunulmuştur.⁵²⁶ Daha sonra Sömürge Bakanlığı'na ve Londra'da bulunan Sir John Chancellor'a, Yüksek Müslüman Konseyi tarafından 8 Ağustos 1929'da çekilen telgrafta 1928 kışında yayınlanan beyaz belgenin Ağlama Duvarı ile ilgili hükümlerinin yerine getirilmesindeki başarısızlığı eleştirilmiştir.⁵²⁷ Benzeri bir telgraf da Ömer Cami cemaati tarafından Sömürge Bakanlığı'na gönderilmiş ve Bakanlık, Yahudiler, Ağlama Duvarı'ndaki hakları ihlal edecek eylemlerde bulunursa

⁵²² The Palestine Bulletin, "High Commissioner Leaving Tomorrow", 18 Haziran 1929, 3.

⁵²³ Harouvi, *Palestine investigated: the Criminal Investigation Department of the Palestine Police Force, 1920-1948*, 24.

⁵²⁴ The Palestine Bulletin, "More Incidents At Wailing Wall", 4 Ağustos 1929, 3.

⁵²⁵ Harouvi, *Palestine investigated: the Criminal Investigation Department of the Palestine Police Force, 1920-1948*, 24.

⁵²⁶ The Palestine Bulletin, "Conference Of Pro Wailing Wall Committees", 7 Ağustos 1929, 3.

⁵²⁷ 19 Kasım 1928'de yayınlanan belgede Ağlama Duvarı'nın Müslümanlar ve Yahudiler için öneminden bahsedilmiştir. Yahudilere, Ebu Medyen Vakfı'na ait olduğu bilinen duvarın önündeki kaldırımdan geçerek dua etmeleri için izin verilmiştir ancak tabure, sandalye ve perde gibi eşyaları götürmeleri yasaktır. Osmanlı yönetiminde 1912'de verilen kararlar birlikte duvara eşya getirmeleri yasaklanmıştır. Filistin Hükümeti de Filistin Mandasının 13. maddesini göz önünde bulundurarak statükoyu korumak için Osmanlı'nın Ağlama Duvarı'nda dua eden Yahudilerle alakalı hükmünü sürdürmeye karar vermiştir. The Palestine Bulletin, "The White Paper On Wailing Wall", 6 Aralık 1928, 1; Davar, "Mahat Hahuseynim Beinyan Hakotel", 9 Ağustos 1929, 1; Haaretz, "Mişlahot", 9 Ağustos 1929, 1; Hadi, *Documents on Palestine*, 1:148; Resmî gazetede yayınlanan beyaz belge için bkz. Official Gazette of The Government of Palestine, "The Western or Wailing Wall in Jerusalem", 11 Aralık 1928, 768-770.

iki halk arasında patlak verecek bir çatışmayla tehdit edilmiştir.⁵²⁸ Yahudi tarafından da 11 Ağustos 1929'da Filistin Ağlama Duvarı Komitesi⁵²⁹, tüm dünyadaki Yahudilere bildirimler göndermiş ve Yahudilerin Ağlama Duvarı'ndaki haklarını koruyabilmeleri için Kudüs Komitesi ile iş birliği içinde çalışmalarını istemiştir. Ayrıca tüm ülkelerdeki Yahudi topluluklarından toplantı yapmaları, İngiliz Hükümeti'ne ve Milletler Cemiyeti'ne protesto göstermeleri talep edilmiştir. Hazırlanan bu bildiri, yayınlanmak üzere tüm Yahudi basınına gönderilmiştir.⁵³⁰

Ağustos ayında günbegün iki halk arasındaki ilişkiler kızışmıştır. 15 Ağustos'ta kutsal mabedin yıkılışını anmak üzere Kudüs'e 10.000 Yahudi gelmiştir. Emniyet güçleri olası karışıklıkların önüne geçmek adına ve ibadet için gelen Yahudilerin güvenliğini sağlamak amacıyla güvenlik önlemlerini artırmıştır. 14 Ağustos'ta bazı Yahudi kesimler tarafından toplantı düzenlenmiştir. 15 Ağustos tarihinde öğle saatlerinde 200-300 civarında Yahudi genç, Kudüs'teki okullardan birinde toplanmış ve bir gün önce aldıkları kararları İngiliz yetkililere sunmak için Ağlama Duvarı'na yürüyüş düzenlemiştir. Ellerinde Siyonist bayraklarla marşlarını (Hatikva) söyleyerek Ağlama Duvarı'na yürümüşlerdir. Aynı gün içerisinde Araplardan herhangi bir tepki gelmemiş ve karışıklık yaşanmamıştır.⁵³¹ Ancak bu kışkırtıcı eylemlere Araplar gösterilerle bir sonraki gün karşılık vermiştir.⁵³²

16 Ağustos 1929'da 2.000 Müslüman saat 13.00 civarında, Hz. Muhammed'in doğum kutlamalarına ara vermiş ve Ağlama Duvarı'na yürümüştür. Kaldırımdaki masayı kırarak

⁵²⁸ The Palestine Bulletin, "Moslems Cable To London Concerning Wailing Wall", 8 Ağustos 1929, 3.

⁵²⁹ Ağlama Duvarı Komitesi Temmuz 1929'da Yahudilerin Ağlama Duvarı üzerindeki haklarını savunmak amacıyla Kudüs İbrani Üniversitesi'nde ders veren Prof. Joseph Klausner tarafından kurulmuştur. Komite hakkında daha fazla bilgi için bkz. Colin Shindler, *The Triumph of Military Zionism Nationalism and the Origins of the Israeli Right* (London: I. B. Tauris, 2006), 96-99.

⁵³⁰ Nicholas E. Roberts, *Islam Under The Palestine Mandate, Colonialism And The Supreme Muslim Council* (London: I. B. Tauris, 2017), 139-140; The Palestine Bulletin, "Appeal To World Jewry On Wailing Wall", 11 Ağustos 1929, 3.

⁵³¹ Samuel, *What Happened In Palestine, The Events Of August, 1929 Their Backgrounds and Their Significance*, 45; Cohen, *Britain's Hegemony In Palestine And In The Middle East, 1917-56*, 82; Harouvi, *Palestine Investigated: The Criminal Investigation Department of the Palestine Police Force, 1920-1948*, 24; Davar, "Yom Tişa Beav Biruşalaym", 16 Ağustos 1929, 1; Haaretz, "Hafgana Biruşalaym", 16 Ağustos 1929, 1; Doar Hayom, "Yom Tişa Beav-Yom Hahafganot Neged Hahitnakşut Bakotel", 16 Ağustos 1929, 1.

⁵³² Safty, *Might Over Right: How the Zionists Took Over Palestine*, 100; Cohen, *Britain's Hegemony In Palestine And In The Middle East, 1917-56*, 82; The Palestine Bulletin, "10.000 At Annual Pilgrimage To Wailing Wall", 16 Ağustos 1929, 3; B'nai B'rith Messenger, "British Guarded Placed At Wailing Wall To Protect 10.000 Jewish Worshippers Expected In Pigrimage To Western Wall", 23 Ağustos 1929, 1.

dilek mektuplarını duvarın arasından çıkarıp yakmışlardır.⁵³³ Olayların ardından Filistin Siyonist Örgütü, Müslümanlara Ağlama Duvarı'nda gösteri yapma izni verdiği ve yeterli sayıda polis kuvvetleri bulundurmadığı için hükümeti eleştirmiştir. Hükümetin, sorumlu kişileri cezalandırmasını ve Yahudilerin ibadetlerini güvenli hale getirmek amacıyla tedbirler almasını talep etmiştir. Diğer Yahudi kurumları da mesele ile alakalı şikâyetlerini bildirmiştir. Filistin Hükümeti, Yahudi yetkililerden ortamı yumuşatmalarını ve halkı isyana sürükleyecek davranışlardan kaçınmalarını istemiştir. Bunun üzerine Filistin Siyonist Örgütü, tüm Yahudilerden olayları kızıştıracak davranışlardan kaçınmalarını talep eden bir bildiri yayınlamıştır. Bunun üzerine Arap İdaresi, Yahudilerin gayelerini ve hükümetin meseleyi ele almasını protesto eden bir bildiriye hükümete yollamıştır.⁵³⁴

21 Ağustos 1929'da tüm uyarılara rağmen Yahudi gençler yakın zamanda yaralanan ve hastanede ölen Avraham Mizrahi⁵³⁵ isimli Yahudi'nin cenazesine katılmıştır. Cenaze güzergâhını değiştirmek istemişler ancak polis müdahalesiyle karşılaşmışlardır. Polis kuvvetleri gençlerin amaçlarına ulaşmalarını engellemiştir. Müdahale sonunda 24 kişi hafif yaralanmış ve biri hariç diğerleri aynı gün hastaneden taburcu edilmiştir.⁵³⁶

1929 Ağustos'unda 8 yıllık sessizlik bozulmuştur ve bir hafta sürecek isyan ile birlikte yerini çatışmalarla dolu bir döneme bırakmıştır.⁵³⁷ 23 Ağustos 1929'da Cuma namazından sonra saat 12.30 civarında iki halk arasında geniş çaplı çatışmalar

⁵³³ The Palestine Bulletin, "New Incident At Wailing Wall", 18 Ağustos 1929, 3; Haaretz, "Hafganat Aravim Prait Biruşalaym", 18 Ağustos 1929, 1; Doar Hayom, "Asafsuf Aravi Mehalel Et Kadşenu Lifney Hakotel", 18 Ağustos 1929, 1; Davar, "Hameoraot Biruşalaym", 18 Ağustos 1929, 1.

⁵³⁴ The Palestine Bulletin, "Correspondence On Wailing Wall Published", 22 Ağustos 1929, 3.

⁵³⁵ Avraham Mizrahi, Seferad Yahudisi bir gençtir. 17 Ağustos 1929'da bir Arap'ın bahçesine topu almak için gittiğinde taraflar arasında tartışma başlamıştır. Bahçe sahibi tarafından bıçaklanan genç Devlet Hastanesi'ne kaldırılmıştır. 20 Ağustos'ta ölmesinin ardından hükümet yetkilileri bölgedeki tansiyonu artırmaması için ailesinden sessiz ve gizli cenaze talebinde bulunmuştur. Ancak ailesi kabul etmeyip 21 Ağustos'ta resmi bir cenaze töreni düzenlemiştir. Samuel, *What Happened In Palestine, The Events Of August, 1929 Their Backgrounds and Their Significance*, 58-59; Kollinsky, *Law, Order and Riots In Mandatory Palestine, 1928-35*, 44. Bazı kaynaklara göre genç Yahudi topunu yanlışlıkla Arap bir kadının bahçesine kaçırdıktan sonra kadın bağırır. Sesler üzerine Arap bir adam da hemen koşarak Yahudi genci bıçaklar. Misilleme olarak Yahudi komşuları da Arap bir genci bıçaklar. Böylece geri dönüşü olmayan çatışmalara bir adım daha yaklaşmıştır. Kramer, *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti'nin Kuruluşuna*, 260.

⁵³⁶ Hillel Cohen ve Haim Watzman, *Year Zero of the Arab-Israeli Conflict 1929*, The Schusterman Series in Israel Studies (Waltham, Massachusetts: Brandeis University Press, 2015), 1; The Palestine Bulletin, "Government Statement", 23 Ağustos 1929, 3; Davar, "Hahodaa Harşamit Şel Hamemşela Lameorartot Halivaya", 22 Ağustos 1929, 1; Doar Hayom, "Hamiştara Haanglo Aravit Poraart Bahaleviya Yehudit", 22 Ağustos 1929, 1; Haaretz, "Hodaat Hamemşela Beinyan Hameoraot Şel Etmol", 22 Ağustos 1929, 1.

⁵³⁷ Shapira, *Israel: A History*, 78-79.

başlamıştır. Sabah saatlerinden şehirde bir karışıklık çıkacağıının belirtileri görülmüştür. Çevre köylerden Cuma namazı için Kudüs'e gelen Müslüman halk ellerinde sopalar ile şehre girmiştir. Kudüs yeni şehir bölgesinden sorumlu polis okulu komutanı Albert John Kingsley Heath'in⁵³⁸ verdiği silahsızlandırma emri saat 9.15'te Saunders tarafından iptal edilmiştir. Saunders, Cuma namazı için daha büyük fellah gruplarının şehre geleceğini ve silahlarını ellerinden almanın topluluk arasında kızgınlık yaratabileceğini söylemiştir. Kudüs eski şehir bölgesinden sorumlu polis memuru Harrington sabah 7.30'da ilk devriyesini attıktan sonra bir şeylerin ters gittiğini, fellahların ellerinde bıçaklar ve sopalarla Harem-i Şerif'e gittiğini bildirmiştir. Saat 10.00'dan sonra Saunders mesele hakkında bilgi almak için müftünün evine gitmiştir. Müftü, Müslümanların sadece tedbir amaçlı, Yahudilerin saldırılarından korktukları için yanlarına sopa ve bıçak aldıklarını söylemiştir.⁵³⁹

Saldırıları ilk olarak Kudüs'te başlamıştır. 23 Ağustos 1929'da Ömer Camisi'nden cuma namazından ayrılan Müslümanlar birkaç gruba ayrılmış ve şehrin bazı bölgelerine giderek Yahudilere saldırmaya başlamıştır.⁵⁴⁰ Polis kuvvetleri saldırıları önlemek için yetersiz gelmiştir. Filistin genelinde görevde bulunan polis sayısı 292 tanesi İngiliz olmak üzere toplamda 1.476'ydı ve askeri kuvvetlerin sayısı da yeterli düzeyde değildi.⁵⁴¹ Saat 14.00'da Müslüman kalabalık Yafa kapısından Yahudi mahallelerine dağılmıştır. Bir grup da Nablus kapısına, tamamı Yahudi olan mahalle Meah Şearim'e yönelmiştir. Müslüman kalabalık sadece altı polisin takibinde Meah Şearim'e gelmiş ve Yahudi direnci ile karşılaşmıştır. Destek polis kuvvetlerinin gelmesiyle isyanı bastırma çalışmaları başlamıştır.⁵⁴² Polis kuvvetleri de aynı saatlerde Eski Montefiore sokağında kalabalığı dağıtmak için ateş açmıştır.15.00'ten kısa süre sonra hava kuvvetleri Kudüs

⁵³⁸ 14 Ağustos'ta gerçekleştirilen Yahudi gençlerin yürüyüşünde görevde bulunan memurlardan birisidir. Polis kumandanlığı makamında Arthur S. Mavrogordato'nun yokluğunda vekâleten görevde bulunan Binbaşı Alan Saunders tarafından olası olayların önlenmesi amacıyla görevlendirilmiştir. Kollinsky, *Law, Order and Riots In Mandatory Palestine, 1928-35*, 43.

⁵³⁹ Kollinsky, *Law, Order and Riots In Mandatory Palestine*, 44-45; Sanagan, *Lightning Through The Clouds*, 75; Harouvi, *Palestine Investigated: The Criminal Investigation Department of the Palestine Police Force, 1920-1948*, 24; Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 314-315..

⁵⁴⁰ The Palestine Bulletin, "Jerusalem Attacked First", 2 Eylül 1929, 1; Haaretz, "Yimey Hadamim Baaretz, Hamehumot Biruşalaym", 1 Eylül 1929, 1.

⁵⁴¹ İsyân tarihinde görevde bulunan polis ve askeri kuvvetlerinin miktarı için bkz. The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 58-60; Cohen, *Britain's Hegemony In Palestine And In The Middle East, 1917-56*, 83.

⁵⁴² Samuel, *What Happened In Palestine, The Events Of August, 1929 Their Backgrounds and Their Significance*, 104.

semalarında görülmüş ve 15.30 civarında Ramle'den zırhlı araçlar şehre ulaşmıştır. Akşam saatlerinde de Ürdün'den ve zırhlı araba birlikleri ve Kraliyet Hava Kuvvetleri'ne bağlı birkaç birlik Kudüs'e ulaşmıştır. İsyanın patlak verdiği gün içerisinde diğer bölgelerde tansiyon yükselmeyip, sadece Kudüs ve çevresi ile sınırlı kalmıştır.⁵⁴³ İsyanın ilk gününde Kudüs'te 17 Yahudi öldürülmüştür.⁵⁴⁴

Kuvvetlerin yetersizliğini gören ve Yüksek Komiserlik makamında vekâleten görevde bulunan H. C. Luke, Malta'ya, Mısır'a ve İngiliz Sömürge Bakanlığı'na deniz kuvvetlerine destek için telgraf çekmiştir. Mısır Yüksek Komiseri cevaben gönderdiği telgrafında kuvvetlerin bir sonraki gün ulaşabileceğini ancak eğer acil durum söz konusu ise ivedilikle hava yoluyla destek yollayabileceğini bildirmiştir.⁵⁴⁵

Karışıklıkların başlamasının ardından hükümet tarafından Kudüs'te ve tüm ülke genelinde telefon hattı durdurulmuştur. Sadece hastanelerin ve birkaç kurumun telefon ağına dokunulmamıştır. İsyanın devam ettiği bir hafta boyunca telefon ağı geçici olarak kesilmiştir. Ayrıca can ve mal kaybını önlemek adına isyanın ilk gününden itibaren dükkânların ve kafelerin 18.00-06.00 saatleri arasında kapatılmasına karar verilmiştir. Kamuya açık alanlarda toplanmak, demir çubuk, tahta sopa, bıçak gibi aletleri bulundurmamak yasaklanmıştır. İsyanın yayılmasını sınırlandırmak adına Kudüs Bölge Komiseri E. Keith Roach tarafından 24 Ağustos 1929 tarihinden itibaren yayın yasağı getirilmiştir. Filistin'de yayın yapan gazetelerin halk üzerindeki olumsuz etkilerinin önüne geçebilmek adına alınan karar yerinde bir hamledir. İsyan daha fazla büyümeden, basın yoluyla şiddetlenmeden durdurulması amaçlanmıştır. Ancak yine de isyan tüm ülkeye yayılmayı başarmıştır.⁵⁴⁶

24 Ağustos sabahında Filistin'deki polis kuvvetleri durumun kontrolden çıktığını bildirmiş ve tüm yetkiyi Filistin ve Ürdün'de RAF'a⁵⁴⁷ bağlı şekilde görevde bulunan

⁵⁴³ Naomi Shepherd, *Ploughing Sand, British Rule in Palestine, 1917,1948* (London: John Murray Publishers, 1991), 181; The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 63.

⁵⁴⁴ Morris, *Righteous Victims: A History Of The Zionist-Arab Conflict, 1881-1999*, 114.

⁵⁴⁵ The National Archives, *Report Regarding Dispatch of Troops from Egypt to Deal with Disturbances in Palestine, Wailing Wall Riots, 1929*, WO 32/3550, 8.

⁵⁴⁶ The Palestine Bulletin, "Suspension of Telephone Service", 2 Eylül 1929, 2; The Palestine Bulletin, "Press Suspended And Re-allowed", 2 Eylül 1929, 4; Kollinsky, *Law, Order and Riots In Mandatory Palestine, 1928-35*, 112.

⁵⁴⁷ Royal Air Forces: Kraliyet Hava Kuvvetleri.

komutan Sir John Frederick Andrew Higgins'e bırakmıştır.⁵⁴⁸ Sabah saatlerinde Ürdün sınır kuvvetlerinden iki birlik Allenby Köprüsü'ne ve Jisr El Mejamie'ye gönderilmiştir.⁵⁴⁹ 24 Ağustos'ta El Halil'e Kudüs'teki Yahudilerin Müslümanları öldürdüğü söylentisi ulaşmıştır. El Halil'deki Müslümanlar toplanarak otobüs istasyonlarına yürümüş ve Kudüs'teki din kardeşlerine yardım etmek için hazırlanmıştır. Ancak polis kuvvetlerinin müdahalesi ile Kudüs'e gitmelerine engel olunmuştur. Kudüs'e gidemeyen grup eylemlerini El Halil'de gerçekleştirmiştir. Şehir içine dağılan Müslümanların bir kısmı yeşivaya⁵⁵⁰ girmiş ve o sırada yeşivada bulunan iki öğrenciden genç olanı, Shmuel Halevy Rosenholtz'ı öldürmüştür.⁵⁵¹ Olaylar sonucunda El Halil'de yaklaşık 66 Yahudi öldürülmüştür.⁵⁵²

El Halil'e ulaşan söylentiler Kudüs'ün batısında bulunan koloniye, Motza'ya da ulaşmıştır. 23 Ağustos 1929'da bazı Filistinli Müslümanlar Motza kolonisindeki Yahudilere saldırmak istemiştir. Buradaki Yahudilerin bir kısmı Bayt Tolma yakınlarında oturan İsmail isimli Arap tarafından kurtarılmıştır. İsmail, Yahudi komşularını kendi evine götürmüş ve onları Arap gibi giydirmiştir. Tehlikeyi fark eden yerleşimcilerden Matityahu Broza ve Moshe Macklef Kudüs'teki Siyonist İdare'ye giderek yardım istemiş ve 10 Hagana üyesi ile dönmüştür. Gelen destek Arap köylüler ile çatışmaya girse de Macklef'in evi Arap köylüler tarafından kuşatılmış ve evde bulunan 7 kişi öldürülmüştür.⁵⁵³ Saldırıların ardından Yahudi evleri yakılmış ve yerleşimciler yaralanmıştır. Bununla birlikte Motza ve Emek Haarezi kolonilerindeki Yahudiler tahliye edilmiştir.⁵⁵⁴

Yükselen tansiyon çok geçmeden 25 Ağustos'ta Yafa ve Hayfa'ya da ulaşmıştır. Burada da Kudüs'teki din kardeşlerinin intikamını almak isteyen Arap köylüler Yahudilere saldırmıştır. Tel Aviv'de 6 kişi vurularak öldürülmüş ve yaklaşık 30 Yahudi de

⁵⁴⁸ The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 64; Davar, "Kohot Haavir Yaşkitu Et Eretz Yisrael", 1 Eylül 1929, 1.

⁵⁴⁹ The Times, "Colonial Office Statement", 26 Ağustos 1929, 12.

⁵⁵⁰ Yeşiva: Tora, Mişna ve Talmud gibi Yahudi kutsal kitaplarının öğretildiği dini okuldur. İkinci Mabedin yıkılmasının ardından yeşiva eğitimi ortaya çıkmıştır. Yeşivalarda genelde erkekler eğitim alsa da günümüzde kadınlar da yeşivada eğitim almaktadır. Nicholas De Lange, *An Introduction to Judaism* (Cambridge: Cambridge University Press, 2000), 70; Yusuf Besalel, "Yeşiva", içinde *Yahudilik Ansiklopedisi* (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001), 3:783.

⁵⁵¹ Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 318-320.

⁵⁵² Cohen and Watzman, *Year Zero of the Arab-Israeli Conflict 1929*, 122.

⁵⁵³ Cohen and Watzman, *Year Zero of the Arab-Israeli Conflict 1929*, 167-174..

⁵⁵⁴ The Palestine Bulletin, "Seven Slaughtered At Motza", 2 Eylül 1929, 1.

yaralanmıştır. Hayfa'da da ölen ve yaralanan sayısı hemen hemen aynıdır. Saldırıların ardından bölgedeki Yahudiler daha fazla çatışma yaşanmaması için tahliye edilmiştir.⁵⁵⁵

Çatışmalar hafta boyunca devam etmiştir. 29 Ağustos 1929'da Safed'de akşam saatlerinde başlayan çatışmalarda Yahudi yerleşimcilerinden 15 kişi öldürülmüş ve 28 kişi yaralanmıştır. Saldırlardan korunmak isteyen Yahudiler 30 Ağustos günü saat 4.00 civarında devlet binalarına saklanmış ve emniyet kuvvetlerinin durumu kontrol altına almasını beklemiştir.⁵⁵⁶

İlk olarak Kudüs'te başlayan bu yangının kısa sürede diğer şehirlere ve yerleşim birimlerine ulaşmasında Kudüs'teki Filistinlilerin Yahudiler tarafından öldürüldüğü söylentilerinin yayılması etkili olmuştur. Çatışmalar sadece mezkûr bölgelerde yaşanmamış, ülke geneline yayılmıştır.⁵⁵⁷ 1929'da yaşanan karışıklıkların ardından 133 Yahudi, 116 Arap öldürülmüş, 198 Yahudi ve 232 Arap yaralanmıştır. Arapların çoğunluğu Mısır'dan getirilen takviye kuvvetler tarafından öldürülmüştür.⁵⁵⁸

Cereyan eden karışıklıkların fitili 24 Eylül 1928'de perdenin polis gücüyle kaldırılmasıyla ateşlenmiştir. Geçen 1 yıl boyunca ortalık durulmamış, zaman zaman çatışmalar yaşanmaya devam etmiştir. 23 Ağustos'a gelindiğinde Avraham Mizrahi cenazesi ve ardından 1 haftadır süre gelen çatışmalar da eklenince büyük çaplı çatışma kaçınılmaz hale gelmiştir. İsyan, tüm şehre ve daha sonra tüm ülkeye hızlıca yayılmıştır. Bu çatışma doğrudan Ağlama Duvarı hakları hususunda iki halk arasındaki süregelen tartışmaların sonucudur.⁵⁵⁹ Görevde bulunan polis kuvvetlerinin yetersizliği isyanın bastırılmasını engellemiştir.⁵⁶⁰

⁵⁵⁵ The Palestine Bulletin, "Tel Aviv-Haifa", 2 Eylül 1929, 1.

⁵⁵⁶ The Palestine Bulletin, "Sixteen Murdered At Safad", 2 Eylül 1929, 2.

⁵⁵⁷ Doar Hayom gazetesinin 2 Eylül 1929 yılı haberlerinde öldürülen Yahudiler ile alakalı ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Hangi yerleşimde veya şehirde kaç Yahudi'nin öldürüldüğü veya yaralandığı isimleriyle birlikte verilmiştir. Bu konu hakkında bkz. Doar Hayom, "Yizkor Am Yisrael Et Kduşav Vegiburav Şehirvu Bedamam Et Adamat Hamoledet", 2 Eylül 1929, 1.

⁵⁵⁸ Kaplan, Penslar ve Sorkin, *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History*, 206; Cohen, *Britain's Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 216; Charles Tripp, *The Power and The People, Paths of Resistance In The Middle East* (New York: Cambridge University Press, 2013), 25.

⁵⁵⁹ Ma'oz, Kedar ve Lunts, *Hatenua Haleumit HaFalastinit: Meimut Lehaşlama*, 84.

⁵⁶⁰ Yehoşua Porat ve Yaakov Şavit, ed., *Hahistorya Şel Eretz Yisrael Hamandat Vehabayt Haleumi (1914-1947)* (Kudüs: Mifaley Dfus Keter, 1998), 37; Morris, *Righteous Victims: A History Of The Zionist-Arab Conflict, 1881-1999*, 113; Frederick Hermann Kisch, *Palestine Diary* (New York: AMS Press, 1974), 251; Cohen, *Britain's Hegemony In Palestine And In The Middle East, 1917-56*, 82.

23 Ağustos'ta başlayan ve 1 hafta boyunca şiddetli şekilde devam eden bu isyan her iki halk üzerinde de büyük etki bırakmıştır. 8 yıllık sessizlik bozulmuş ve pek çok can kaybına sebebiyet veren isyana dönüşmüştür. Bunun yanı sıra Filistin tarihinde bir dönüm noktası oluşturmuş ve düşünce yapısı, psikoloji ve siyasi faaliyetler üzerinde büyük etki bırakmıştır.⁵⁶¹ Ayrıca insanların yaşam tarzında ve alışkanlıklarında da değişiklik yapmalarına neden olmuş, demografik yapının değişmesinde de rol oynamıştır. El Halil ve Safed gibi uzun yıllardır Arap-Yahudi karışık yaşayan bölgeler birbirinden izole yaşayan toplumlara dönüşmüştür. Hatta karma şekilde hayatlarını sürdüren Yahudiler, çoğunlukta oldukları bölgelere taşınmıştır. Sivil İdare tarafından El Halil'de yaşayan Yahudilerin eşyalarını taşıyabilmeleri için 14-15 Eylül tarihlerinde askeri kamyonlar tahsis edilmiştir.⁵⁶² Taşınmalarının nedeni de Arap halk arasında yayılan Yahudilere ev kiralamayı boykot hareketidir. Taşınmaya mecbur bırakan bu hareket ülkenin gelecekteki demografik yapısının temelini atılmasında etkili olmuştur. 1929 yılından sonra her iki halk için de ilişkiler daha farklı boyut almıştır.⁵⁶³

Bunun yanında karışıklıklar esnasında Tiberya gibi sessiz kalan ve Arap-Yahudi iş birliğine tanık olan bölgeler de olmuştur. İsyanın ilk gününde yerel Müslüman liderler ve Yahudi din adamları görüşerek bölgedeki huzurun devamını sağlamak için arayaşa girmiştir. Ayrıca bazı bölgelerde saldırılar Arap-Yahudi iş birliği ile püskürtülmüştür.⁵⁶⁴ Olayların başladığı esnada Londra'da bulunan Filistin Yüksek Komiseri Chancellor ancak isyanın son günü Filistin'e ulaşmış ve faaliyete geçmiştir.

3.2.2. Sir John Chancellor'un Müdahalesi

Sir John Robert Chancellor, 1928'de Filistin ve Ürdün Yüksek Komiserliği görevine hazırlanırken bölge hakkında bilgi sahibi olmak amacıyla selefi Feldmareşal Lord Plumer'e danışmıştır. Chancellor'un görüşmede aldığı 15 Ağustos 1928 tarihli notlarında Filistin'de yaşanacak karışıklıktan ziyade Ürdün veya Suudi Arabistan üzerinden gelebilecek bir tehlikeden daha fazla endişe duymuştur. Filistin'deki Yahudi ve Arapların

⁵⁶¹ Shapira, *Israel: A History*, 129; Roberta R. Greene vd., *Living in Mandatory Palestine: Personal Narratives of Resilience of the Galilee During the Mandate Period 1918-1948* (New York: Routledge, 2018), 116-17; Inger Marie Okkenhaug ve Ingvild Flakerud, ed., *Gender, Religion and Change in the Middle East Two Hundred Years of History* (New York: Berg, 2005), 61.

⁵⁶² The Palestine Bulletin, "Hebron Refugees Movable To Jerusalem", 13 Eylül 1929, 3.

⁵⁶³ Shapira, *Israel: A History*, 176.

⁵⁶⁴ The Palestine Bulletin, "Moslem Jewish Solidarity At Tiberias", 3 Eylül 1929, 1; The Palestine Bulletin, "Samaritan Quarter Attacked", 3 Eylül 1929, 1.

ilişkilerinde hiçbir sıkıntı olmadığını düşünmüştür. Ancak görüşmeden yaklaşık olarak bir yıl sonra büyük ölçekli isyan patlak vermiştir ve yönetim bu isyana hazırlıksız yakalanmıştır.⁵⁶⁵

Tüm ülkeye yayılan ve büyük çatışmalara neden Ağustos İsyanı başladığında Chancellor Filistin’de değildi. Yüksek Komiser, 19 Temmuz 1929’da Filistin’den ayrılmıştı ve makamına Sivil Sekreter Harry Charles Luke vekâlet ediyordu. 29 Ağustos 1929 tarihinde Filistin’e dönen Chancellor, aynı günün öğleden sonrasında ilk toplantısını yapmıştır.⁵⁶⁶ Tuğgeneral Sir William George Shedden Dobbie, Yüksek Komiser ile görüşmüş ve sıkıyönetim ilan etmeye gerek olmadığını bildirmiştir. Yüksek Komiser, ilk başta isyana karıştığından şüphelenilen köylerin bombalanması, isyancıların evlerinin yıkılması gibi sert eylemleri düşünse de daha sonra bu fikirlere karşı çıkmıştır. Chancellor, çözümün Arap liderler ile iş birliğinde yattığını düşünmüştür. Bu sebeple Yahudi göçlerini sınırlandırarak Arapların mevcut çoğunluklarını korumalarını sağlamanın ve Yahudilerin toprak edinimlerine kısıtlamalar getirmenin düzensizliği ortadan kaldıracığını düşünmüştür.⁵⁶⁷ Bu sebeple Filistin’e döndükten sonra yaptığı ilk iş 1 Eylül 1929’da aşağıdaki bildiriye yayınlamak olmuştur.

Birleşik Krallıktan döndüm ve maalesef ülkeyi karışıklık, düzensizlik içinde ve yasadışı eylemlerin avı halinde buldum.

Zalim suç çetelerinin gaddar faaliyetlerini, El Halil sakinleri gibi Yahudi yerleşimlerdeki savunmasız insanlara yaşlarını ve cinsiyetlerini dikkate almadan yaşatılan kan dökme eylemlerini, tarifi mümkün olmayan zalimlikleri, şehirdeki, köydeki ev ve çiftliklerin yakılması, mülklerin yıkılması ve yağmalanması gibi eylemleri korku içinde öğrenmiş bulunmaktayım.

Bu suçlar, faillerinin üzerine tüm dünyadaki medeni insanların lanetini ve öfkesini getirecektir.

⁵⁶⁵ Kollinsky, *Law, Order and Riots In Mandatory Palestine, 1928-35*, 5.

⁵⁶⁶ Bazı kaynaklarda dönüş tarihi 31 Ağustos 1929 olarak gösterilmektedir. Bkz. *Confronting an Empire, Constructing a Nation Arab Nationalists and Popular Politics in Mandate Palestine*, 65.

⁵⁶⁷ Roza I. M. El-Eini, “The Implementation of British Agricultural Policy in Palestine in the 1930s”, *Middle Eastern Studies*, 32/4 (1996): 214; Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 327; Kollinsky, *Law, Order and Riots In Mandatory Palestine, 1928-35*, 80-81; Martin Kollinsky, “Premeditation In The Palestine Disturbances Of August 1929?”, *Middle Eastern Studies*, 26/1 (1990): 28.

İlk vazifem, ülkedeki asayışı yeniden tesis etmek ve bu zalim faaliyetlerden suçlu bulunanları ciddi şekilde cezalandırmaktır. Bu gayeleri yerine getirebilmek için gereken tüm kaynaklar ele alınacaktır. İşte burada tüm ülke sakinlerinden vazifelerimi yerine getirirken bana yardımcı olmalarını talep ediyorum.

Haziran ayında ülkeyi terk etmeden önce Arap İşçi Komitesi'ne verdiğim taahhütlere uygun şekilde Londra'da iken Dışişleri Bakanı ile Filistin'de anayasal değişiklik meselesini görüştüm. Yaşanan son hadiseleri göz önünde bulundurunca Majestelerinin Hükümeti ile görüşmeleri durduracağım. Burada Majestelerinin Hükümeti'nin onayı ile uygulama yöntemleri belirlendikten sonra 19 Kasım 1928 tarihli Beyaz Kitapta yer alan ilkeleri yürürlüğe koymayı düşündüğümü bildiriyorum.

J. R. Chancellor

Yüksek Komiser ve Başkomutan⁵⁶⁸

Arap İdaresi bildiriden hoşnut kalmasa da yayınlanmasının ardından bu hoşnutsuzluğunu ifade etmek için Yüksek Komiser ile görüşme talep etmemiş, sadece Londra'daki Sömürge Bakanlığı'na telgraf çekmekle yetinmiştir. Amerika Siyonist Örgütü, yayınlanan bildiriden hoşnut kalmış ve Filistin Hükümetinden Arap saldırıları devam ederken Yahudileri silahsızlandırmamasını ve İngiliz polis memurları arasında daha fazla Yahudi'nin göreve başlamasını talep etmiştir. Komite ayrıca karışıklıkları soruşturacak komisyona Yahudi Ajansı'nın atayacağı bir temsilcinin de katılmasını talep etmiştir.⁵⁶⁹

Yüksek Komiser, isyanda yer alarak her iki halktan da karşı ırktan birinin ölümüne sebep olan kimselerin yargılanması için mahkeme sürecinin başlatılmasını emretmiştir. Bir taraftan işleyişin tamamen hukuka ve suç yasalarına uygun şekilde yürütülmesine hassasiyet göstermiş, diğer taraftan da yargıdan ve mahkemelerden en azından Arap-Yahudi her ikisinin de eşit derecede suçlu görünümünün sürdürülmesini ve mahkemelerin adil gerçekleşmesini istemiştir. Yüksek Komiser karışıklıkların sorumluluğunu tek bir halkın omuzlarına yükleme temayülünden kaçınmıştır. Filistin Başyargıcı Sir Michael Francis Joseph McDonnell, iş birliğini kabul etmiştir ancak karşılığında hükümeti savunması için atanan Norman Bentwich'in⁵⁷⁰ başka biriyle

⁵⁶⁸ Bildiri İngilizce ve İbranice yayın yapan gazetelerde yayınlanmıştır. İbranice için bkz: Doar Hayom, "Minşar", 2 Eylül 1929, 1; İngilizce için bkz: The Palestine Bulletin, "Proclamation", 2 Eylül 1929, 1.

⁵⁶⁹ The Palestine Bulletin, "Arab Executive Discontent" 3 Eylül 1929, 1; The Palestine Bulletin, "America Zionist Organisation Welcomes High Commissioner's Proclamation", 3 Eylül 1929, 1.

⁵⁷⁰ Norman Bentwich, Filistin'e, İşgal Edilmiş Düşman Toprakları Yönetimi'ne geldiğinde hukuk müşaviri görevinde bulunmuştur. Daha sonra Herbert Samuel tarafından Başsavcı makamına yükseltilmiştir.

değiştirilmesini istemiştir. Araplar da aynı şekilde Siyonistliğiyle bilinen Bentwich'in değiştirilmesini istemiştir. Chancellor, her ne kadar Bentwich'in kabiliyetlerine değer verse de işlerin istediği gibi gitmesi için talepleri karşılamaının zaruretinin farkındaydı.⁵⁷¹ Talepler dikkate alınmış ve hükümet İngiltere'de mücadeleci ruhu ile ün salmış, hiçbir şekilde Siyonist eğilimi olmayan Başsavcı Robert Drayton'ı getirmiştir.⁵⁷²

Yüksek Komiser gazetecilere verdiği röportajında meselenin ciddiyetle ele alındığını ve olaylara karışan failerin en kısa sürede cezalandırılacağını bildirmiştir. Chancellor, Kudüs'e dönüşünün ardından Londra'ya, Sömürge Bakanlığı'na telgraf çekerek karışıklıkların araştırılması için tarafsız bir soruşturma komitesinin gönderilmesini talep etmiştir.⁵⁷³

Sir Chancellor, 4 Eylül 1929'da karışıklıklarda yer alanların akıbeti ile alakalı bir bildiri daha yayınlamıştır. Bildirisinde mahkemelerle alakalı yapılan değişiklik, Yahudi veya Arap fark etmeksizin suça karışanların yargılanması, Yüksek Komiserin Londra Hükümetinden talebi üzerine isyanı araştırmak için atanacak komite ve soruşturmalar hakkında bilgi vermiştir.⁵⁷⁴

Filistin'de meydana gelen bu hadiseler Sir Chancellor'u çok etkilemiştir. Yüksek Komiser, El Halil'e yaptığı kısa ziyaretin ardından oğlu Christopher'a yazdığı mektubunda duygularını ifade edemediğini, tarihin son birkaç yüzyılda bundan daha dehşet verici olaya tanık olmadığını düşündüğünü ve en kısa sürede bu ülkeden ayrılmak istediğini söylemiştir.⁵⁷⁵

Sivil İdare tarafından Ceylon polis müfettişi Herbert L. Dowbiggin'in tavsiyesi ile gelecekte benzer sıkıntılarla daha çabuk ve etkili şekilde başa çıkabilmek için polis

Siyonizm destekçisi bir Yahudi olduğu için Araplar tarafından sevilmemiştir ve görevde bulunması onaylanmamıştır. Bir Arap tarafından baldırından vurulmasının ardından Arapların taleplerini yerine getirmek isteyen Sir Chancellor tarafından Filistin'i terk etmeye davet edilmiştir. Adını temize çıkarmak ve görevine devam etmek isteyen Bentwich, Londra'ya gittiğinde Sömürgeler Bakanı Lord Passfield tarafından vazifesine son verildiğini öğrenmiştir. Bunun yerine Kudüs İbrani Üniversitesi Uluslararası İlişkiler kürsüsüne 1 yıllık ataması yapılmıştır. Norman Bentwich ve Helen Bentwich, *Mandate Memories 1918-1948* (New York: Schocken Books, 1965), 136-139; Cohen, *Britain's Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 104-105.

⁵⁷¹ Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 328-329.

⁵⁷² Bentwich and Bentwich, *Mandate Memories 1918-1948*, 136.

⁵⁷³ The Palestine Bulletin, "Jewish Representatives Interview Sir John Chancellor", 3 Eylül 1929, 1.

⁵⁷⁴ Davar, "Hodaa Şniya Şel Hanatsiv Haelyon", 5 Eylül 1929, 1.

⁵⁷⁵ Segev, *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*, 327; Cohen, *Britain's Hegemony In Palestine And In The Middle East, 1917-56*, 83.

kuvvetlerinin yeniden organizasyonu hususunda gereken önlemler alınmıştır. Bu önlemler; savunmasız Yahudi yerleşim yerlerinin korunması, yeni polis karakollarının kurulması, karayolları, telefon ve sinyalizasyon tesisleri ile iletişimin iyileştirilmesi gibi faaliyetlerdir. Bu doğrultuda İngiliz personelin sayısında da artış gerçekleştirilmiştir.⁵⁷⁶

3.2.3. Olayların Sonucunda Görülen Davalar

Yaşanan karışıklıklar doğal olarak işlenen suçlar listesine çok sayıda ciddi suç eklemiştir. Yüksek Komiser Chancellor karışıklıklardan kaynaklanan cezai suçlamaların hızlı bir şekilde duruşmalarının gerçekleştirilmesi için arazi/toprak komiseri Toplu Ceza Yönetmeliği kapsamındaki davaları soruşturmak için Özel Bölge Komiserliği'ne atamıştır. Çeşitli bölümlerden İngiliz yetkililere, isyanlar sırasında işlenen suçların ilk duruşmalarını üstlenmeleri için yargı yetkisi kazandırılmıştır. Bir Bölge Mahkemesinin yetkileri tek bir İngiliz hâkime, Ağır Ceza Mahkemesi'nin yetkileri iki İngiliz hâkime verilmiş ve bir İngiliz sulh yargıcısının temyiz başvurusunun tek bir İngiliz Hâkim tarafından yargılanabilmesi sağlanmıştır.⁵⁷⁷

İsyanın ardından yürütülen çalışmalarda bazı yerleşim bölgelerindeki Araplar ve Yahudiler tutuklanmıştır. Yapılan tutuklamaların bazıları şunlardır; 29 Ağustos sabahında Kolonia köyünden 52 Arap, 3 Eylül'de Lifta'da yapılan aramada 200 köylü, yine bu tarihlerde yapılan aramada Kastinya kolonisinin yağmalanan ineklerinin bulunduğu Marad köyünden 50 köylü, Celile'de saldırılara karışan Araplardan 8 kişi, Hayfa'da 52 Yahudi ve 53 Arap, Tulkarim'de 22 kişi, Nablus'ta 7 kişi, Beyt Şean'da 60 kişi tutuklanmıştır. Tutuklanarlardan bazıları yargılanmış ve saldırı veya silah bulundurma suçlarından 2 hafta ile 4 ay arasında hapis cezasına çarptırılmıştır. Karışıklıklar süresince yüzlerce Yahudi aile evlerinden taşınmış ve ortalık yatıştıktan sonra da dönmemeye karar vermiştir.⁵⁷⁸

⁵⁷⁶ Matthew Kraig Kelly, *The Crime of Nationalism, Britain, Palestine and Nation Building on The Fringe of Empire* (California: University of California Press, 2017), 15; Gad Kroizer, "From Dowbiggin to Tegart: Revolutionary Change in the Colonial Police in Palestine During the 1930s", *The Journal of Imperial and Commonwealth History*, 32/2 (2004): 117-118.

⁵⁷⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 7.

⁵⁷⁸ The Palestine Bulletin, "Bulletin No 4", 2 Eylül 1929, 3; The Palestine Bulletin, "200 Arrested At Lifta", 3 Eylül 1929, 1; The Palestine Bulletin, "Fifty Looters Arrested", 4 Eylül 1929, 4; The Palestine Bulletin, "Official Bulletin No 6", 4 Eylül 1929, 1; The Palestine Bulletin, "More Than 100 Arrested At Haifa", 5 Eylül 1929, 3; The Palestine Bulletin, "Arrests", 8 Eylül 1929, 3.

Aralık ayının sonunda, isyanlardan kaynaklanan davalara mahkemeler tarafından verilen kararlar aşağıdaki gibidir:

Tablo 3.1: Karışıklıklardan Sonra Görülen Davalar⁵⁷⁹

Davalar	Arap	Yahudi	Toplam
Bölge Sulh Hâkimi tarafından doğrudan görülen dava	791	66	857
Bölge Mahkemeleri tarafından cezalandırılanlar	165	26	191
Asliye Ceza Mahkemesi tarafından cezalandırılanlar	39	1	40
İdam cezası verilenler	17	1	18
Temyiz mahkemesinin onayladığı ölüm cezaları	7	0	7

Tabloda da görüldüğü üzere toplamda 857 dava görülmüştür ve bu davalardaki Arapların sayısı Yahudilerden çok daha fazladır. Ayrıca idam cezası verilenler 17'si Arap, 1'i Yahudi olmak üzere toplam 18 kişiden oluşurken temyiz mahkemesinin onayladığı ölüm cezası sadece 7 Arap'a verilmiştir. Ölüm cezasına çarptırılanlardan 16'sı Özel Meclis'e itirazda bulunmak için başvuruda bulunduysa da hiçbir durumda temyiz izni verilmemiştir.⁵⁸⁰

Sir John Chancellor, mevcut olarak kullanılan Osmanlı Ceza Kanunu'nun Filistin'de cinayet ile alakalı yasasını değiştirme çalışmalarında bulunmuştur. 1929 yılına gelindiğinde Chancellor, cinayet ve adam öldürme ile ilgili hükümlerin İngiltere yasalarına dayandığı yeni bir Ceza Kanunu düzenlemeyi düşünüyordu.⁵⁸¹

3.2.4. Toplu Cezalar

El Halil, Safed, Motza, Artuf, Beer Tuvia'da Yahudilere karşı düzenlenen saldırılara katılan kasabaların ve köylerin sakinleri için toplu ceza yönetmeliği uygulanmıştır. Yılsonunda görülen dört davada verilen para cezalarının toplamı 17.840 sterlidir. Ödemeler, köylerin kapasitesi, köy sakinlerinin sayısı, sahip oldukları topraklar ve yıllık

⁵⁷⁹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 7.

⁵⁸⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 7.

⁵⁸¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 7.

vergi miktarları göz önünde bulundurularak hesaplanmıştır ve onlara göre ödeme planı hazırlanmıştır.⁵⁸²

1929 yılının başında yaşanan zorluklar ve ağustos ayında doruk notasına ulaşan karışıklıklara rağmen ülkenin ekonomik gelişimi, beklenildiği kadar ağır bir şekilde bozulmamıştır. Yıl, giderleri aşarak 183.540 sterlin gelir fazlalığı ile kapanmıştır. En büyük gelir kaynağı, gümrük vergisinden elde edilmiştir. Bunun yanı sıra Londra hükümeti de ekonominin sarsılmaması için kamu çalışmalarına yönelik Filistin'e destekte bulunmuş ve krediler vermiştir. Chancellor'a göre ağustos ayında yaşanan karışıklıklar olmasaydı 1929'da elde edilen kamu geliri çok daha iyi olacaktı.⁵⁸³

3.3. Shaw Komisyonu

Filistin Yüksek Komiserinin talebi üzerine İngiltere hükümeti karışıklıkları incelemesi ve böyle bir hadisenin tekrarını engellemek amacıyla 3 Eylül 1929'da bir komitenin atanacağını duyurmuştur. Sömürgeler Bakanı Lord Passfield, önerilerde bulunması için 13 Eylül 1929'da Sir Walter Shaw başkanlığındaki soruşturma komitesini atamıştır. Komite toplamda 4 kişiden oluşmaktadır. Komiteye Sir Walter Shaw başkanlık etmiş, Sir Henry Betterton, R. Hopkin Morris ve Henry Snell, üye sıfatıyla bulunmuştur.⁵⁸⁴

Atamalarının ardından komisyon Filistin'e doğru yol almak için hazırlıklara başlamıştır. Komisyon üyelerinden bazıları 12 Ekim'de ayrılmıştır ve diğer komisyon üyeleri de 18 Ekim'de Toulon'da onlara katılmıştır. Nihayetinde komisyon 24 Ekim'de Filistin'e varmış ve 29 Aralık'a kadar orada kalmıştır. Komisyon, soruşturma ile ilgili üç grubun temsilcilerinin; Filistin Hükümeti, Filistin Arap İdaresi ve Filistin Siyonist İdaresi, atanmasına karar vermiştir. Komisyona gelen talepler üzerine, her bir taraf için izin verilen maksimum temsilci sayısı altıya çıkarılmıştır.⁵⁸⁵

⁵⁸² Official Gazette of the Government of Palestine, "Collective Punishment Ordinance", 3 Eylül 1929, 959; Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 8.

⁵⁸³ Roza I. M. El-Eini, "Government Fiscal Policy in Mandatory Palestine in the 1930s", *Middle Eastern Studies*, 33/3 (1997): 573; The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 10-11.

⁵⁸⁴ Reich, *A Brief History of Israel*, 30; Cohen, *Britain's Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 218; D. K. Fieldhouse, *Western Imperialism In The Middle East, 1914-1958* (New York: Oxford University Press, 2006), 15; Cohen, *Britain's Hegemony In Palestine And In The Middle East, 1917-56*, 84-85.

⁵⁸⁵ Pinhas Ofer, "The Commission on the Palestine Disturbances of August 1929: Appointment, Terms of Reference, Procedure and Report", *Middle Eastern Studies*, 21/3 (1985): 349; Kisch, *Palestine Diary*, 291; The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 3-4.

Filistin Hükümeti adına Kenelm Preedy ve Filistin Başsavcılığı'ndan H. Drayton; Filistin Arap İdaresi adına W. H. Stoker, Reginald Silley, Auni (Avni) Bey Abdul Hadi, Moghannam Bey; Filistin Siyonist İdaresi ve Siyonist Örgüt adına Sir Boyd Merriman, Viscount Erleigh, S. Horowitz, W. A. Davies, S. E. Karminski ve L. J. Stkin soruşturmaya katılmıştır.⁵⁸⁶

Komisyon, 47 açık oturum, 11 kameralı oturum gerçekleştirmiştir. Açık oturumlarda 110 tanığın, kameralı oturumlarda 7 tanesi daha önce açık oturumda ifade veren 20 tanığın ifadesi dinlenmiştir.⁵⁸⁷

Yapılan soruşturmaların ve incelemelerin neticesinde komisyon 23 Ağustos'ta başlayan isyanın nedenlerini ortaya koymuştur. Arap halkının siyasi ve ulusal arzularının hayal kırıklığına uğraması ve ekonomik geleceklerinden duydukları kaygı karışıklıkların temel nedenleri arasındadır. Ayrıca Balfour Deklarasyonu'nun şartlarının açıklanmasının ardından Araplar büyük hayal kırıklığına uğramıştır. Çünkü Osmanlı Yönetimi'nde sahip oldukları konumları kaybetmekten korkmuşlardır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından Filistin'e göç eden Yahudi nüfus da bölgede yaşayan Arap halkın endişesini artırmıştır. Çünkü savaş öncesinde gelen göçmenler kısıtlı imkânlarla yaşayan kimselerdi. Kudüs başta olmak üzere Filistin Yahudileri sadece aldıkları sadakalarla geçimlerini sağlayan ve yalnız dua etmekle meşgul nüfusla sınırlıydı. Ancak savaştan sonra gelenler daha enerjik ve girişimci bir nüfusu teşkil ediyordu. Bu nedenle Filistinli Araplar arasında ekonomik durumu çok da iyi olmayan halk bölgedeki nüfus değişikliğinden rahatsız olmuştur.⁵⁸⁸

Demografik değişikliklerin sebep olduğu huzursuzlukların yanı sıra Siyonizm'in de etkisinin artmasıyla göçler sadece ekonomik kaygı kaynağı olmaktan çıkmış ve siyasi endişeleri de tetiklemiştir. Öte yandan gelen Yahudiler sadece göç etmekle kalmayıp bölgede toprak satın almaya başlamıştır.⁵⁸⁹ Yahudi kurumları da göç artışını sağlamak için ülkede araziler satın almış ve koloni yerleşimleri kurmuştur. Kolonilerde Yahudi göçmenler tarım ile meşgul olmuşlardır. Tarıma ve iş hayatına teşvik edilen ve hatta bu hayatın dayatıldığı topluluk aracılığıyla sadece sadaka ile geçinen, yardıma muhtaç

⁵⁸⁶ The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 3.

⁵⁸⁷ Oturumlarda dinlenen tanıklar ve soruşturma tarihleri detayları hakkında bkz. The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 185-188.

⁵⁸⁸ The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 150-152; Hadi, *Documents on Palestine*, 1:156-157.

⁵⁸⁹ Carly Beckerman-Boys, "The Reversal of the Passfield White Paper, 1930-1: A Reassessment", *Journal of Contemporary History*, 51/2 (2016): 216.

yaşayan Yahudi imajını zihinlerden silmek amaçlanmıştır. Ekonomik, siyasal ve demografik bakımdan güçlenen Yahudilerin Arap düşüncesine göre olumlu sonuçlar doğuramazdı. Bölgedeki yerli halk 400 yıllık Müslüman idarenin ardından gayrimüslim bir halkın bölgede etkinliğini artırmasına sıcak bakmıyordu. Osmanlı yönetimi ile ortak değerlerden neredeyse hiçbir şey göç eden Yahudi toplulukla ortak değildi. Bu da Yahudilerin hâkimiyet kurmalarının Arap tarafında kabul edilmemesine neden olmuştur.⁵⁹⁰

24 Eylül 1928'de perdenin kaldırılması ile iki halk arasındaki ilişkiler daha da kötüye gitmiştir ve 1929 Ağustos karışıklıklarının ana nedenleri arasındadır. Hadisenin ardından karışıklıklara kadar geçen süreçte gerilim genellikle hat safhada olmuştur. Yerel basında çıkan haberlerle her iki halk da birbirine karşı kin beslemiştir ve hatta gerilimin tırmanmasına neden olan etmenler arasında Filistin'de yayın yapan İbrani ve Arap gazetelerini de gösterebiliriz.

Komisyona raporuna göre karışıklıklar esnasında bölgede daha fazla asker bulunması tamamen karışıklıkların engellenmesinde etkili olamazdı. Ancak yine de daha fazla sayıdaki askeri birlik, isyanın bölgesel kalmasını sağlayabilir ve kayıpları minimum seviyelere indirebilirdi.⁵⁹¹

Shaw Komisyonu raporu ve gelişen olayları göz önünde bulundurduğumuzda isyanın patlak vermesindeki ana nedenleri aşağıdaki gibi gösterebiliriz;

- Artan Yahudi göçüyle birlikte Arapların ekonomik kaygılarının da artması,
- 24 Eylül 1928'de Yom Kipur gününde yaşanan perde hadisesi,
- Arap ve İbrani basınında yayınlanan hararetli haberler,
- Yahudi Ajansı'nın güçlenmesi ve bölgedeki faaliyetlerinin genişlemesi,
- Eğitimsiz Arapların kışkırtılması,
- Her iki tarafın da gösteriler ile Ağlama Duvarı üzerine titremesi ve pimi çekilmiş bomba gibi hareket etmesi,
- Bölgede yetersiz miktarda asker bulunması.⁵⁹²

⁵⁹⁰ The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 163-164.

⁵⁹¹ The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 157.

⁵⁹² The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 164.

Shaw Komisyonu, Ekim-Aralık 1929 arasında Filistin’de kalmış ve 1930 Mart’ında raporu İngiltere Hükümeti’ne göndermiştir. Olayların tekrarını engellemek için İngiliz hükümetinin Yahudilerin göç ve toprak satın alma faaliyetlerine bir kısıtlama getirmesi tavsiye edilmiştir.⁵⁹³ Ancak bu raporun ardından tabii ki de tüm sorunlar çözülmemiştir. Hazırlanan komisyon raporu, sadece yaşanan hadiselerin saptanan nedenleri ve tekrarını önlemek için alınması gereken önlemleri kapsamaktadır.⁵⁹⁴

Komisyon, İngiltere’nin Filistin’in geleceğine dair bir bildiri hazırlamasını, Arapların kaygıları göz önünde bulundurularak Yahudi göçünün kısıtlanması, toprakların satımına ilişkin kısıtlamalar getirilmesini, manda yönetiminin Filistinli köylülere yardım etmesini ve Filistin’deki Araplara otonomi verilmesini tavsiye etmiştir.⁵⁹⁵

Nihayet komisyon raporu, 31 Mart 1930’da yayınlanmıştır. Rapor, Araplar tarafından sevinçle karşılanmış ve Yahudilere karşı kazanılan zafer niteliğinde görülmüştür. Musa Kazım El Hüseyini’nin liderliğindeki bir Arap delege 1930 Mart sonunda İngiltere hükümeti ile meseleyi konuşmak üzere Londra’ya varmıştır. Delege, İngiltere Başbakanı Sir Ramsay MacDonald ve Sömürgeler Bakanı Lord Passfield tarafından karşılanmıştır. Bu görüşmede delege, arazilerin satışının yasaklanması, Filistin’e Yahudi göçünün durdurulması, Osmanlı Tarım Bankası’nın yeniden kurulması ve nüfus yoğunluğu göz önünde bulundurularak parlamenter hükümetin oluşturulması taleplerinde bulunmuştur. Ancak talepler Britanya hükümeti tarafından reddedilmiştir.⁵⁹⁶

Chaim Weizmann, raporla alakalı konuşmak üzere 6 Mart 1930’da Sömürgeler Bakanlığı’na gitmiştir. Lord Passfield ile görüşmesinde mart sonunda Filistin’e gitmeyi planladığını söylemiş ve Passfield da hükümetin Weizmann’ı korumak için elinden geleni yapacağını belirtmiştir. Sömürgeler Bakanı, henüz raporu görmediğini ancak edindiği bilgilere göre raporda Siyonistlerin Filistin’de toprak satın alımlarıyla Filistinli Arapları zor durumda bıraktıklarını ve durum böyle devam ederse karışıklıkların tekrarının

⁵⁹³ Martin Bunton, *Colonial Land Policies In Palestine 1917-1936* (New York: Oxford University Press, 2007), 80; Hadi, *Documents on Palestine*, 1:158.

⁵⁹⁴ Cohen, *Britain’s Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 219-220; Reich, *A Brief History of Israel*, 30; The National Archives, Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 165-166.

⁵⁹⁵ Adwan vd., *Side By Side: Parallel Histories Of Israel/Palestine*, 63; Matthews, *Confronting an Empire, Constructing a Nation Arab Nationalists and Popular Politics in Mandate Palestine*, 83.

⁵⁹⁶ Safty, *Might Over Right: How the Zionists Took Over Palestine*, 102; Adwan vd., *Side By Side: Parallel Histories Of Israel/Palestine*, 65, 67.

kaçınılmaz olduğunu belirtmiştir. Weizmann, Yahudileri savunmuş ve toprağını satan Arapların şehirlere göç ettiğini, satın alımlar ile Filistin'in gelişimine katkıda bulduklarını söylemiştir.⁵⁹⁷

Weizmann, 28 Mart 1930'da Başbakan MacDonald ile görüşmüştür. Başbakan, raporu desteklemediğini ve rapordan hoşnut kalmadığını belirtmiştir. Weizmann da rapordan hiç hoşnut değildi. MacDonald'a Filistin'deki kavganın bir Yahudi ile bir keçi arasında olduğunu ve verimli portakal ağaçları yetiştirebilecekleri yerlerde keçi otlatmak istiyorlarsa Filistin'de boş yer olmadığını, ama ülkenin gelişimini istiyorlarsa soruşturma veya uzman değil sadece iyi niyet gerektiğini söylemiştir. Weizmann, gelişimin sadece Yahudi yerleşimciler ile görüleceğini iddia etmiştir.⁵⁹⁸

Olayların ardından Shaw Komisyonu'nun raporunun yanı sıra başka belgeler ve raporlar da yayımlanmıştır. İngiliz hükümeti, hadisenin tekrarını engellemek ve barışı tesis etmek üzere meseleyi farklı açılardan ele almayı amaçlamıştır.

3.4. Passfield Beyaz Belgesinin Yayınlanması

Manda yönetimi süresince ciddi olaylar sonucunda İngiltere'nin Filistin'deki manda yönetimi politikasını belirlemek amacıyla bildirimler yayımlanmıştır. Bu belgeler genellikle dönemin Sömürgeler Bakanı'nın ismiyle anılmıştır. İlk beyaz belge, 1921 olaylarının ardından 1922'de dönemin Sömürge Bakanı Winston Churchill tarafından Filistin Yüksek Komiseri Sir Herbert Samuel'in ricası üzerine yayımlanmıştır.

Churchill Beyaz Belgesi'nde, Balfour Bildirisi ile tüm Filistin'in Yahudilere vatan tayin edilmediği ancak Filistin'in içinde Yahudilere bir vatan kurulacağı, Yahudi vatanı tabirinin Yahudi Devleti'ni ifade etmediği ve bu anavatanın zamanla tesis edileceğine, Yahudi göçlerinin devam edeceğine ancak bölgenin ekonomik olarak göçmen alabilme kapasitesinin göz önünde bulundurulacağına, otonom yönetimin ilk adımı olarak yasama meclisinin kurulacağına ve Britanya'nın Mekke Şerifi Hüseyin ile yaptığı yazışmalarda Filistin'in bağımsızlık taahhüdüne dâhil edilmediği gibi meselelere dikkat çekilmiştir.⁵⁹⁹

⁵⁹⁷ Chaim Weizmann, *The Letters And Papers Of Chaim Weizmann. Ser. B 1: Papers August 1898 - July 1931*, ed. Barnet Litvinoff (London: Oxford University Press, 1983), 590-591.

⁵⁹⁸ Weizmann, *The Letters And Papers Of Chaim Weizmann. Ser. B 1: Papers August 1898 - July 1931*, 594-595.

⁵⁹⁹ Laqueur ve Rubin, *The Israel-Arab Reader: A Documentary History of The Middle East Conflict*, 25-29; Adwan vd., *Side By Side: Parallel Histories Of Israel/Palestine*, 37.

Beyaz Belge, Balfour Deklarasyonu'nun gereğini yerine getirmek için Yahudi göçünün ekonomik kapasiteyi aşmayacak şekilde artırılmasını desteklediği için Arap Delege tarafından reddedilmiştir. Bildiride Filistin'deki Arap halkını alarına geçirmeye neden olacak herhangi bir şey içermediği veya ima etmediği taahhüt edilmiştir. Ayrıca bu bildiride İngiliz hükümetinin McMahon'un Hüseyin'e verdiği sözde Ürdün Nehri'nin batısının hariç tutulduğu belirtilmiştir. Belge, yayınlanmadan önce Weizmann'a gösterildiğinde Siyonist lider tarafından Siyonist Örgüt adına kabul edilmiştir. Belge Filistinliler tarafından reddedilse de 1 Temmuz 1922'de yayınlanmıştır.⁶⁰⁰

Churchill beyaz belgesinden yaklaşık 8 yıl sonra Arapların lehine bir rapor hazırlanmıştır. 1929 Ağustos isyanının sebeplerini daha iyi kavrayabilmek amacıyla Shaw Komisyonu tarafından dikkat çekilen Yahudi göçü ve toprak satın alımı gibi meseleleri incelemesi için 6 Mayıs 1930'da Sir John Hope Simpson atanmıştır.⁶⁰¹ Simpson, inceleme yapmak için Mayıs 1930'da Filistin'e ulaşmıştır.⁶⁰² Bazı kaynaklarda Simpson'un Filistin'e 30 Mayıs'ta ulaştığı belirtilse de⁶⁰³ Yüksek Komiser Chancellor'un Sömürgeler Bakanlığı'na gönderdiği mektuptan Simpson'un 20 Mayıs 1930'da ulaştığını öğrenmekteyiz. Yüksek Komiser, Sir Simpson'un tecrübelerinden etkilenmiş ve meseleyi ele alırken mükemmel sonuç ortaya koyacağını belirtmiştir. Yüksek Komiser, Simpson'u soruşturmasında katkı sağlayacağını düşündüğü kimselerle görüşürmeye çalışmıştır. Geldiği ilk hafta sadece belgeleri inceleyen Simpson sonraki haftalarda yerleşimleri ziyaret etmek ve incelemelerini yerinde yapmak istemiştir. Yüksek Komiser, ataması yapılan Sir Simpson için memnuniyetini Sömürgeler Bakanlığı'nın Filistin'e göndererek iyi hizmet ettiği şahsiyetlerden biri olduğunu söyleyerek ifade etmiştir.⁶⁰⁴

Filistinli Araplar tarafından da yapılan atama memnuniyetle karşılanmış ve Shaw Komisyonu'nda tavsiye edilen adımların atılması şeklinde görülmüştür. Ayrıca atama,

⁶⁰⁰ Smith, *The Roots of Separatism In Palestine: British Economic Policy, 1920-1929*, 13; Naveh, Vered, ve Shahr, *HaLeumiyut BeYisrael Uvaamim: Bonim Medinah BaMizrah HaTikhon*, 45; Shapira, *Israel: A History*, 76; Bentwich ve Bentwich, *Mandate Memories 1918-1948*, 77; Öke, *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*, 425.

⁶⁰¹ Caplan, *Futile Diplomacy Early Arab-Zionist Negotiation Attempts 1913-1931*, 1:85; Turgut, "Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)", 60; Cohen, *Britain's Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 139; Kisch, *Palestine Diary*, 292; Cohen, *Britain's Hegemony In Palestine And In The Middle East, 1917-56*, 87; Scott Atran, "The Surrogate Colonization of Palestine, 1917-1939", *American Ethnologist*, 16/4 (1989): 730.

⁶⁰² Adwan vd., *Side By Side: Parallel Histories Of Israel/Palestine*, 67.

⁶⁰³ Adwan vd., *Side By Side: Parallel Histories Of Israel/Palestine*, 67.

⁶⁰⁴ The National Archives, *Sir John Hope Simpson's Mission to Palestine*, 1930, CO 733/191/6-0001, 4.

Arap delegasyonunun Filistin'e göç ve ülkedeki toprak sorunlarıyla alakalı yaptığı görüşmelerden alınan netice şeklinde görülmüştür. Söz konusu manda yönetimindeki Filistin ise her iki tarafın da atılan adımlara aynı anda sempatiyle yaklaşması beklenilemez. Yahudi tarafında atama eleştirilmiş ve İngiltere hükümetinin Filistin'e Yahudi göçünü engellemek için elinden geleni yaptığı ifade edilmiştir. Birkaç kişinin teşkil ettiği heyet yerine soruşturma için görevi Yahudi çoğunluğunu incelemek ve bölgede bir Yahudi devletin kurulmasının imkânsızlığını ispat etmek olan sadece tek bir adamın gönderilmesi şeklinde idrak edilmiştir.⁶⁰⁵

Hope-Simpson'un alacağı ücretin Filistin Hükümeti tarafından karşılanmasına ve aylık 200 sterlin ödenmesine karar verilmiştir. Simpson, Filistin'e ulaşmadan önce Sömürgeler Bakanlığı tarafından Filistin Yüksek Komiserliği bilgilendirilmiş ve direktifler verilmiştir. Bakanlık ofisinden 17 Nisan 1930'da saat 08.00'da Filistin Yüksek Komiserine gönderilen bir telgrafta Simpson'un ziyareti esnasında Tarım ve Sulama memurunun bazı meselelerde danışmak adına Filistin'de kalması emredilmiştir.⁶⁰⁶

20 Mayıs 1930'da Filistin'e ulaşan Simpson'a soruşturması boyunca eşlik etmek üzere Toprak Dairesi Komiseri Maurice C. Bennett ve Toprak Dairesi'nden C. L. Horton sekreter ve sekreter yardımcısı olarak atanmıştır.⁶⁰⁷

Sir John Hope Simpson, Filistin'e ulaştığı ilk hafta Yahudilerle ve Filistinli Araplarla görüşmelere başlamıştır. Görüşmeler neticesinde 5 kişilik ortalama bir Arap ailesinin geçinebilmek için 200 dönüm arsaya ihtiyaç duyduğunu tespit etmiştir.⁶⁰⁸ İncelemesini bitirdikten sonra gayri resmi şekilde raporuna ekleyerek Londra Hükümeti'ne gönderdiği mektubunda Hope-Simpson, yişuv liderlerini ve yurtdışından gelecek yardımlara muhtaç şekilde hayatını idame ettiren Siyonist ekonomisini eleştirmiştir. Siyonistleri tüm Filistin'i satın alma arzularından, Arap halkın geçimini umursamayışlarından ve finansal açıdan zor durumdaki Arap köylülerin vaziyetinden suçlu bulmuştur. Ayrıca Siyonist

⁶⁰⁵ The National Archives, Sir John Hope Simpson's Mission to Palestine, 5-6.

⁶⁰⁶ The National Archives, *Appointment of Sir John Hope Simpson to Investigate Economic Conditions in Palestine*, 1930, CO 733/191/6-0002, 25.

⁶⁰⁷ The Palestine Bulletin, "Sir John Simpson Arrives", 21 Mayıs 1930, 1.

⁶⁰⁸ The Palestine Bulletin, "Jews And Arabs See Simpson", 25 Mayıs 1930, 1.

girişimcileri de sadece Yahudi alışan olarak Arap nüfusun işsizliğinin artmasına katkıda buldukları için eleştirmiştir.⁶⁰⁹

Filistin’de gerçekleştirdiği incelemeler neticesinde Hope-Simpson, Filistinli ailelerin %29’unun topraksız kaldığını, Yahudi çiftçilerin mahsullerini geliştirmek için finansal desteğe rahatça ulaşabilirken Filistinli çiftçilerin bu yardımları almadığını ve sınırlarda güvenliğin artırılarak kaçak Yahudi göçmenlerin ülkeye girişlerini engellemenin gerekliliğini tespit etmiştir.⁶¹⁰ Ekim ayında Siyonistleri hayal kırıklığına uğratan Sir John Hope-Simpson’un “Filistin: G, Arazi Yerleşimi ve Kalkınma Raporu” adı altında yayınlanan incelemesine ek Passfield Beyaz Belgesi de yayınlanmıştır.⁶¹¹ Dönemin Sömürgeler Bakan Lord Passfield’in (Sidney Webb⁶¹²) ismiyle anılacak bu belge de Yahudiler için hayal kırıklığı niteliğindedir.

Sömürgeler Bakanı Lord Passfield tarafından hükümetin politikasını belirleyen “Beyaz Belge” (Command Paper 3692) 21 Ekim 1930’da Hope-Simpson’un raporuyla birlikte yayınlanmıştır.⁶¹³ Belge, Filistin’de Yahudilere anavatan kurma niyetini onaylasa da Balfour Bildirisi’nin ilanından beri Araplar tarafından sarf edilen söylemleri tekrarladığı için Filistinli Arapların yüreklerine soğuk su serpmiş ve Araplar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.⁶¹⁴ Hope-Simpson raporundaki bulguları kabul eden Lord Passfield, Beyaz Belge’de glerin sınırlandırılması, Yahudi toprak satın alımlarına sınırlamalar getirilmesini ve Yasama Meclisi kurulmasını tavsiye etmiştir. Lord Passfield ile aynı

⁶⁰⁹ Cohen, *Britain’s Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 223; Bunton, *Colonial Land Policies In Palestine 1917-1936*, 81.

⁶¹⁰ Adwan vd., *Side By Side: Parallel Histories Of Israel/Palestine*, 67.

⁶¹¹ The National Archives, *Statement of Policy by His Majesty’s Government in the United Kingdom, 1930*, CMD. 3692, 3; Michael Cohen, “The British Mandate in Palestine: The Strange Case of the 1930 White Paper”, *European Journal of Jewish Studies*, 10/1 (2016): 89; Caplan, *Futile Diplomacy Early Arab-Zionist Negotiation Attempts 1913-1931*, 1:85..

⁶¹² Sidney Webb, Londra Ekonomi Okulu’nun kurulmasına yardım etmiş ve 1912-1927 yılları arasında Kamu Yönetimi bölümünde profesör olarak hizmet etmiştir. 1929’da Lordlar Kamarasına yükselerek Passfield unvanını almıştır. MacDonald hükümetinde Sömürgeler Bakanı olarak görevde bulunmuştur. Cohen, *Britain’s Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*, 221. Eski adı Sidney Webb olan Lord Passfield, İngiltere hükümetinde görev almış az sayıdaki Siyonist karşıtı Sömürgeler Bakanlarından birisidir. Kramer, *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti’nin Kurulmasına*, 264.

⁶¹³ Beckerman-Boys, “The Reversal of the Passfield White Paper, 1930–1”, 218; Porath, *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement 1918-1929*, 272..

⁶¹⁴ Cohen, *Britain’s Hegemony In Palestine And In The Middle East, 1917-56*, 89; Sabbagh, *Britain in Palestine*, 186; Safty, *Might Over Right: How the Zionists Took Over Palestine*, 104; Sela, “The Wailing Wall Riots (1929) As a Watershed In The Palestine Conflict”, 74.

fikirde olan eşi Beatrice Webb, göç kısıtlamalarının zaruretini ifade ederken bölgedeki nüfus yoğunluğunu “Filistin’de bir başka kedi için dahi yer yok” sözüyle ifade etmiştir.⁶¹⁵

Passfield Beyaz Belgesi, İngiliz parlamentosunda, Milletler Cemiyeti Daimî Manda Komisyonu’nda ve Yahudi halkı arasında bir fırtına yaratmıştır. Weizmann, Londra hükümetiyle iş birliği yapmanın artık mümkün olmadığını belirterek kararı protesto etmek amacıyla Yahudi Ajansı ve Dünya Siyonist Örgütü başkanlıklarından istifa etmiştir. Weizmann’ın kararının ardından onu destekleyen Lord Melchett ve Felix Warburg da istifa etmiştir. Weizmann, Sömürgeler Bakanı Lord Passfield ve Dışişleri Bakanı Arthur Henderson ile bir görüşmesinde “Filistin’deki çalışmalarımızın son birkaç yıldır sürekli inceleme ve soruşturmaya tabi tutulduğunu düşünüyoruz. Durum, köklerine bakmak için sürekli topraktan çıkarılan bir bitki gibidir ki bu da bitki için çok iyi değildir” demiştir. Yahudi olmayan güçlü isimlerin desteğini alan Yahudiler tarafından İngiliz karşıtı gösteriler düzenlenmiştir. Stanley Baldwin, Sir Austen Chamberlain, Leopold Amery, General Smuts, Sir John Simon ve pek çok güçlü isim Passfield Beyaz Belgesi’ni eleştirmiştir. Yoğun siyasi mücadelenin ardından İngiliz Başbakan Ramsay MacDonald, beyaz belgeyi feshetmemiş ancak Siyonist karşıtı sert bildirimlerini geri çeken bir mektup göndermiştir.⁶¹⁶

Başbakan Ramsay MacDonald, 13 Şubat 1931’de Weizmann’a gönderdiği mektubunda Passfield Beyaz Belgesi’ne karşı çıktığını ve Majesteleri hükümetinin Milletler Cemiyeti tarafından onaylanan manda yönetimi şartlarına uygun şekilde Filistin’i yönetmeye devam edeceğini ve bu hususta Yahudilere anavatan kurmak hususunda İngiliz hükümetinin sorumlu olduğunu, hükümetin Filistin’deki organizasyonların faaliyetlerinin değerini kabul ettiğini, Manda yönetimi sözleşmesinin ikinci ve altıncı maddeleri hükmünce ırk veya din ayrımı yapmadan her iki halka da eşit şekilde hakların verileceğini, toprak satın alma hususunda herhangi bir kısıtlama getirilmeyeceğini belirtmiştir. Belgede, yerli Arap halkın işsiz kalmasına sebebiyet verebilecek Yahudi

⁶¹⁵ Harouvi, *Palestine Investigated: The Criminal Investigation Department of the Palestine Police Force, 1920-1948*, 52; Bentwich ve Bentwich, *Mandate Memories 1918-1948*, 141; Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort To Force, 1881 - 1948*, 188-189; Goldschmidt Jr. ve Davidson, *A Concise History of The Middle East*, 284; Fieldhouse, *Western Imperialism In The Middle East, 1914-1958*, 197.

⁶¹⁶ Gilbert, *Israel: A History*, 65; Anita Shapira ve Anthony Berris, *Ben-Gurion: Father of Modern Israel, Jewish Lives* (New Haven: Yale University Press, 2014), 87; Turgut, “Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)”, 65; Weizmann, *Trial And Error: The Autobiography Of Chaim Weizmann*, 333; Ofer, “The Commission on the Palestine Disturbances of August 1929”, 354.

göçlerine kısıtlama getirilmesini tavsiye eden politikayı hükümetin hiçbir zaman teklif etmediğini ve sadece yeni gelen göçmenlerin Filistin halkına yük olmaması ve iş dallarına tehlike arz etmediğinin garantisinin verilmesi gerektiğini belirtmiştir.⁶¹⁷ Mektup, yayınlanmasının ardından Arap çevrelerde “Siyah Mektup” adıyla anılmıştır.⁶¹⁸

3.5. Göç ve İş Gücü

3.5.1. Sir John Chancellor’un Göçlerle İlgili Düzenlemeleri

Yahudiler, kutsal kabul ettikleri topraklara her zaman dönebilmeyi umut etmiş ve Kudüs’te gömülebilmeyi bir şeref kabul etmişlerdir. Hatta Hasidizm⁶¹⁹ gibi Ultra Ortodoks cemaatlere mensup Yahudiler, her ne pahasına olursa olsun Kudüs’te yaşamayı seçmiş ve sadece dua ederek yurt dışındaki Yahudilerin gönderdikleri sadakalarla geçinmişlerdir.

Bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girmesinin ardından da Yahudiler kutsal topraklara yerleşmiş ve burada uzun yıllar boyunca Osmanlı tebaası olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Hıristiyan Kudüs’ünde karşılaştıkları kötü muamele ile Müslüman Kudüs’ünde karşılaşmayı dini serbesti elde etmişlerdir. Ne yazık ki Siyonizm’in 19. yüzyılda yükselmesiyle birlikte Sultan II. Abdülhamid yönetimindeki Osmanlı Devleti bölgede asayiş sağlamaya, demografik yapının bozulmasını engellemek ve Filistin’deki tüm Arap-Yahudi Osmanlı tebaasını, Siyonistlerin emellerinden koruyabilmek için birtakım önlemler almak zorunda kalmıştır. Göç kısıtlamaları, ziyaret sürelerine denetim, toprak satın alımlarının takibi ve sınırlandırılması bu önlemler arasında gösterilebilir.⁶²⁰

1881’de Rusya’da pogromlar gerçekleştirildiğinde Yahudiler için başka ülkelere göç etmek kurtuluş yolu görülmüştür. Pogromlardan kurtulmak isteyen Yahudilerin hepsi çareyi Filistin’e göç etmekte bulmamışsa da hatırı sayılır miktarda göçmen Filistin’de, kutsal topraklarda yaşamayı seçmiştir. 1882-1903 yılları arasında yaklaşık 20 yıllık süreç

⁶¹⁷ Laqueur ve Rubin, *The Israel-Arab Reader: A Documentary History Of The Middle East Conflict*, 36-41; Matthews, *Confronting an Empire, Constructing a Nation Arab Nationalists and Popular Politics in Mandate Palestine*, 83; Turgut, “Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)”, 65. Ramsay MacDonald’ın gönderdiği mektup için bkz. Hadi, *Documents on Palestine*, 1:277-80. Manda sözleşmesinin ikinci ve altıncı maddeleri için bkz. Laqueur ve Rubin, *The Israel-Arab Reader: A Documentary History Of The Middle East Conflict*, 31.

⁶¹⁸ Kramer, *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti’nin Kuruluşuna*, 264.

⁶¹⁹ 18. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan bir tür Yahudi cemaat hareketidir. Cemaat mensuplarının büyük kısmı İsrail devletinin kurulmasına karşı iken bu fikri destekleyenler de vardır. Cemaat hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., “Hasidism”, içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 8:393-397.

⁶²⁰ Kuntay Gücüm, “II. Abdülhamid Döneminde Filistin ve Siyonizm”, *Teori*, 2017, 181.

Filistin'deki ilk Yahudi yerleşimlerini şekillendirecek göç dalgasını başlatmış ve “İlk Aliya⁶²¹” tarihe geçmiştir.⁶²²

Tablo 3.2: İsrail'in Kuruluşuna Kadar Göç Hareketleri⁶²³

Göç Hareketleri	Tarihler	Miktar
Birinci Aliya	1882-1903	25.000
İkinci Aliya	1904-1914	40.000
Üçüncü Aliya	1919-1923	35.000
Dördüncü Aliya	1924-31	88.000
Beşinci Aliya	1932-1938	215.000
Aliya Bet	1939-45	82.000
Savaş Sonrası	1945-48	57.000

İlk Aliya ile birlikte Filistin'e yerleşen Yahudiler tarım yerleşkeleri kurmuştur. Filistin'e yerleşen bu Yahudi göçmenlere öncüler manasında הלוצים-Halutzim⁶²⁴ denilmektedir.⁶²⁵ İlk yerleşimler ekonomik açıdan dışarıdan gelecek yardımlara muhtaç kaldığı için başarısız görünse de Eliezer Ben Yehuda'nın İbranice'nin yeniden canlandırılması projesi ile başarılı kabul edilebilir. Oğlu İtamar doğduktan sonra onunla sadece İbranice konuşan Ben Yehuda, İbranice'nin yazı ve dini ibadet dilinden çıkarak günlük hayatta kullanılan bir dil haline gelmesini amaçlamıştır. Ayrıca Kudüs'te yaşayan diğer Yahudi aileleri de

⁶²¹ Pogromlardan kaçan Yahudiler ve diğer Yahudiler 19. yüzyılda büyük miktarlarda Filistin'e göç etmeye başlamıştır. Kelime manası olarak Tevrat'ta Filistin'in uzak kısımlarındaki Yahudilerin Kudüs'e göç hareketlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Aliya, İbranicede yükseliş manasına da gelmektedir ve Yahudiler de Kudüs'e taşınmayı, kutsal topraklara yerleşmeyi bir yükseliş olarak görmektedir. 5 kez Aliya hareketiyle Yahudiler kutsal kabul ettikleri topraklara göç etmiştir. Bernard Reich ve David Howard Goldberg, “Aliya”, içinde *Historical Dictionary of Israel* (Lanham, Md: Scarecrow Press, 2008), 32-33.

⁶²² Efraim Karsh, ed., *Israel: The First Hundred Years* (London: Frank Cass, 2000), 83; Gücüm, “II. Abdülhamid Döneminde Filistin ve Siyonizm”, 73; Pappé, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, 38.

⁶²³ Birinci ve İkinci Aliya verileri eserin içerisinden alınarak tablo oluşturulmuştur. Bkz. Karsh, *Israel: The First Hundred Years*, 83. Diğer göç hareketlerine dair veriler bu eserden alınarak tablo oluşturulmuştur. Bkz. Reich ve Goldberg, “Aliya”, 32-33.

⁶²⁴ İbranice kelime değildir ve Avraham Even Şoşan'ın sözlüğünde öncülük eden, ilk manalarındadır. Ayrıca kelimenin üçüncü manasında İsrail Devleti kurulmadan önce Filistin'e Siyonist arzularla göç ederek çalışmak ve inşaatta görev almak isteyen gençlik, nüfus şeklinde açıklamıştır. Avraham Even Şoşan, “הלוצים”, içinde *Hamilton Hehadas* (Yeruşalaym, 1979), 770; Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., “He-Halutz”, içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 8:756-761.

⁶²⁵ Pappé, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, 39.

sadece İbranice kullanmaya davet etmiştir. 1890'da İbrani Dili Komitesi'ni kurduktan sonra İbraniceye dair ilk kapsamlı çalışmasını hazırladığı sözlük ile gerçekleştirmiştir.⁶²⁶

İkinci göç dalgasıyla birlikte kurumsallaşma yoluna gidilmiştir. Yerleşim birimlerinin yanı sıra הסתדרות–Histadrut⁶²⁷ ve השומר–Hašomer⁶²⁸ gibi kurumlar kurulmuştur. Üçüncü ve dördüncü göç dalgalarıyla birlikte yerleşke inşası, tarımsal çalışmalar ve kurumsallaşma faaliyetlerine devam edilmiştir. Beşinci dalga ile birlikte Siyonizm arzuları ön planda göç hareketleri yoğunlaşmıştır. Ayrıca Hitler'in 1933'te iktidara gelmesi Filistin'e göç eden Yahudi hareketine ivme kazandırmıştır.⁶²⁹

1914-15 yılları arasında Osmanlı Filistin'inde nüfus 602.377 Müslüman, 38.754 Yahudi ve 81.012 Hıristiyan olmak üzere toplamda 722.143'tü. Filistin'in İngilizler tarafından işgalinin ardından yapılan sayıma göre nüfus; 650.000 Müslüman, 80.000 Hıristiyan, Osmanlı tebaası ve bölgeye yeni göç etmiş Siyonist yerleşimciler de dâhil 60.000 Yahudi ile birlikte toplamda 800.000 civarındaydı.⁶³⁰ Yukarıdaki tablo incelendiği zaman Binici Dünya Savaşı'ndan itibaren Filistin'e Yahudi göçündeki artış gözle görülebilen miktarlardadır.⁶³¹

1922'de Filistin nüfus sayımı yapıldığında Müslüman, Hıristiyan, Dürzî fark etmeksizin tüm Araplar 679.800 ile ülke nüfusunun %89,1'lik kısmına sahipken, Yahudiler bu sayımda 83.800 ile ülke nüfusunun yalnızca %11'ini oluşturmaktaydı. 1931'de nüfus

⁶²⁶ İbranice'nin canlanması adına yürüttüğü çalışmalarda Ben Yehuda 16 ciltlik İbranice-İbranice sözlük hazırlamıştır. İlk cildi 1908'de yayınlanmıştır. Sözlüğün ilk 4 cildi Yehuda hayattayken, kalan kısmı da ölümünün ardından yayınlanmıştır. İbranice sözlüğün ilk cildi için bkz. Eliezer Ben Yehuda, içinde *Milon Halaşon Haivrit Hayeşena Vehahadaşa* (Yeruşalaym: Hotsaot Makor, 1980).

⁶²⁷ Histadrut, 1920'de Hayfa'da בארץ ישראל – (Eretz İsrail'deki İbrani İşçilerin Genel Örgütü) adıyla kurulan bir işçi federasyonudur. 1966'da ismindeki İbrani ibaresi kaldırılarak İsraili Araplara da tam üyelik hakkı tanınmıştır. Sendikanın amacı işçileri organize etmek, çalışma şartlarını iyileştirmek ve haklarını savunmaktır. Bernard Reich ve David Howard Goldberg, "Histadrut (General Federation of Labor)", içinde *Historical Dictionary of Israel* (Lanham, Md: Scarecrow Press, 2008), 224-25.

⁶²⁸ Hašomer, İkinci Aliya sakinleri tarafından kurulmuş ve 1909-1920 yılları arasında faaliyetlerini aktif şekilde sürdürmüş bir organizasyondur. Amacı Eretz İsrail'deki Yahudilere bekçilik yapmak ve korumaktır. 1909'da kurulmasının ardından 3 yıl içinde 7 köyün korumasını üstlenmiştir. Daha fazla bilgi için bkz. Fred Skolnik ve Michael Berenbaum, ed., "Ha-shomer", içinde *Encyclopedia Judaica* (Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007), 8:382.

⁶²⁹ Ufuk Ulutaş vd., *İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu* (Ankara: SETA, 2012), 18-19.

⁶³⁰ Nüfus verileri değişiklik gösterebilmektedir. Baz kaynaklarda 1918 yılı için 512.000 Müslüman, 66.000 Yahudi nüfusu gösterilmektedir. Bkz. Porath, *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement 1918-1929*, 40.

⁶³¹ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*, 92; McCarthy, *The Population of Palestine: Population History and Statistics of the Late Ottoman Period and the Mandate*, 10.

sayımı tekrar yapıldığında Arap nüfus 858.700 ile %83,1'lik kısmı, Yahudi nüfus da 174.600 ile %16,9'luk kısmı teşkil etmekteydi.⁶³²

1920'li yıllarda Yahudiler Herbert Samuel, Lord Plumer ve Norman Bentwich gibi isimlerin Siyonist ideallerine ve liderlerine sempatiyle yaklaşmalarına alışmışlardı. Ancak Sir John Chancellor döneminde gerçekleşen üzücü hadiseler ve ardından yayınlanan Shaw Komisyonu Raporu, Sir John Hope-Simpson Raporu ve Passfield Beyaz Belgesi bulguları ile göç ve toprak problemleri siyasi hassasiyet gerektiren meselelere dönüşmüştür.⁶³³ Bu sebeple Yahudiler, 1920-29 yıllarında satın aldıkları kayıtlı 5000.000 dönüm toprağa kıyasla 1930 yılında sadece 300.000 dönüm toprak satın alabilmişlerdir.⁶³⁴ 1930'a gelindiğinde nüfuslarını neredeyse iki katına çıkaran Yahudiler daha fazla toprağa ihtiyaç duymuştur ve sonuç olarak daha fazla Filistinli Arap topraksız kalmıştır.

3.5.2. Ülkeye Göç

Ağlama Duvarı olaylarının ardından yayınlanan raporlarda göçlere kısıtlama getirilmesi tavsiye edilirken 1929'da Filistin'e yapılan göç sayısı 5.249'du. Filistin'de iş dünyasındaki ve endüstrideki canlanma göçte artış şeklinde yansımıştır.⁶³⁵ Aşağıdaki tabloda 1929'da Filistin'e yapılan göçlerde nüfusun hangi ülkelerden geldiği gösterilmektedir. Yahudi nüfusundaki artış göz önünde bulundurulduğunda Arap nüfusun ekonomik endişe duymasının haklı tarafı görülmektedir.

⁶³² El-Eini, "Government Fiscal Policy In Mandatory Palestine In The 1930s", 15.

⁶³³ W. P. N. Tyler, "The Beisan Lands Issue in Mandatory Palestine", *Middle Eastern Studies*, 25/2 (1989): 141.

⁶³⁴ Kenneth W. Stein, *The Land Question In Palestine, 1917 - 1939*, (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1993), 81-82.

⁶³⁵ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 125.

Tablo 3.3: 1929'da Filistin'e Göç Edenlerin Kökenleri⁶³⁶

Ülke (Avrupa)	Yahudi	Hıristiyan	Müslüman	Toplam
Avusturya	120	6	-	126
Belçika	11	2	-	13
Bulgaristan	35	2	-	37
Çekoslovakya	88	1	-	89
Danzig	10	-	-	10
Danimarka	-	3	-	3
Fransa	31	47	-	78
Almanya	201	82	-	283
Cebelitarık	-	1	-	1
Yunanistan	25	76	-	101
Macaristan	18	4	-	22
İtalya	7	72	-	79
Letonya	112	1	-	113
Litvanya	193	-	-	193
Malta	-	7	-	7
Hollanda	8	2	-	10
Norveç	1	-	-	1
Polonya	1.966	5	-	1.971
Rodos	1	2	-	3
Romanya	355	-	-	355
Rusya	366	2	-	368
İspanya	1	15	-	16
İsveç	-	11	-	11
İsviçre	9	5	-	14
Türkiye	120	40	8	168
Birleşik Krallık ve İrlanda	64	291	-	355
Yugoslavya	9	3	-	12
Toplam	3.751	680	8	4.439

⁶³⁶ McCarthy, *The Population of Palestine: Population History and Statistics of the Late Ottoman Period and the Mandate*, 188; Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 132-133.

Tablo 3.3: 1929'da Filistin'e Göç Edenlerin Kökenleri (Devamı)

Asya	Yahudi	Hıristiyan	Müslüman	Toplam
Aden	25	-	-	25
Afganistan	54	1	1	56
Buhara	1	-	-	1
Çin	5	3	-	8
Kıbrıs	-	8	-	8
Hicaz	-	-	1	1
Hindistan	5	1	-	6
Irak	158	6	5	169
İran	165	2	2	169
Suriye	39	224	96	359
Ürdün	-	11	3	14
Yemen	593	-	-	593
Toplam	1.045	256	108	1.409
Afrika	Yahudi	Hıristiyan	Müslüman	Toplam
Cezayir	14	-	-	14
Mısır ve Sudan	80	103	75	258
Morityus Adası	-	1	-	1
Fas	17	-	6	23
Güney Afrika	13	-	-	13
Tanganika	-	1	-	1
Trablus	-	-	1	1
Tunus	19	-	-	19
Zanzibar	-	-	1	1
Toplam	143	105	83	331
Afrika	Yahudi	Hıristiyan	Müslüman	Toplam
Cezayir	14	-	-	14
Mısır ve Sudan	80	103	75	258
Morityus Adası	-	1	-	1
Fas	17	-	6	23

Tablo 3.3: 1929'da Filistin'e Göç Edenlerin Kökenleri (Devamı)

Güney Afrika	13	-	-	13
Tanganika	-	1	-	1
Trablus	-	-	1	1
Tunus	19	-	-	19
Zanzibar	-	-	1	1
Toplam	143	105	83	331
Amerika	Yahudi	Hıristiyan	Müslüman	Toplam
Arjantin	7	4	-	11
Brezilya	5	1	-	6
Kanada	14	6	-	20
Şili	-	3	-	3
Kolombiya	-	7	-	7
Guatemala	3	-	-	3
Meksika	1	-	1	2
Panama	7	-	-	7
Paraguay	-	1	-	1
Peru	6	-	-	6
Uruguay	1	1	-	2
ABD	253	52	-	305
Toplam	297	75	1	373
Avustralya	7	-	-	7
Yeni Zelenda	4	1	-	5
Sınıflandırılmayan	2	-	-	2
Toplam (Hepsi)	5.249	1.117	200	6.566

Aşağıdaki tabloda 1922-29 yılları arasında Filistin'e göç eden Yahudilerin kökenleri gösterilmektedir. 8 yıllık süreçte göç edenlerin %78'lik kısmı, yani dörtte üçünden daha fazlasını Doğu Avrupa'dan göç eden Yahudiler kapsamaktadır. Antisemitik baskıların yoğun yaşandığı bu ülkelerden ayrılan Yahudiler Filistin'e göç ederek daha elverişli yaşam koşulları arayışındadır.

Tablo 3.4: Filistin'e Göç Eden Yahudilerin Kökenleri (Kayıtlı Yolcular Dâhil) Dönem: 1.1.1922-31.12.1929⁶³⁷

	Adet	Yüzde
Polonya	38.850	78
Rusya	16.796	
Romanya	5.555	
Litvanya	3.902	
Letonya ve Estonya	1.271	
Orta Avrupa	4.400	5,2
Birleşik Krallık	625	0,7
Diğer Avrupa ülkeleri, Türkiye ve Balkan ülkeleri	5.246	6,1
Amerika Birleşik Devletleri	2.217	2,6
Diğer ülkeler ve belirtilmeyenler	6.275	7,4
8 yılın toplamı	85.143	100

3.5.3. Ülkeden Göç ve İşgücü

1929'da dokuz yıldan fazla bir zamandır ikamet eden ülke sakinleri (701 Yahudi, 618 Hıristiyan, 272 Müslüman) ve daha az süredir ikamet eden 1.244 sakin (1045 Yahudi, 174 Hıristiyan, 25 Müslüman) ülkeden temelli ayrılmıştır. Filistin'den göç edenlerin ekseriyette Amerika Rusya ve Polonya'ya göç etmeleri dolayısıyla bazı Güney ve Orta Amerika Devletleri, birkaç tanesi Doğu ve Yakın Doğu'dan gelen göçmenleri dışlamak için tasarlanmış daha katı göç yasaları çıkarmış ve bunun sonucunda bu ülkelere daha az Filistinli Arap göç etmiştir.⁶³⁸

Ülkeden çıkış yapanların yanı sıra vatandaşı oldukları ülkeden göç belgesi alamayan işçiler Filistin'e kaçak girme girişiminde bulunmuştur. Ancak Sivil İdare bu tür girişimlere izin vermemiş Filistin genelinde işsizliği artıracak durumlardan kaçınmıştır. Arap nüfusun işsizlik sayısı artarken Yahudiler arasındaki işsizlik problemi önemsiz

⁶³⁷ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 130.

⁶³⁸ The Palestine Bulletin, "Jewish Immigration and Emigration For Past Three Years", 9 Ocak 1929, 3; The Palestine Bulletin, "Emigration Equal In Immigration In 1928", 28 Şubat 1929, 3.

boyutlardaydı. Bunun nedeni Yahudi organların yurtdışından gelen Yahudi göçmenlerin istihdamı konusunda çalışmalarda bulunmasıdır.⁶³⁹ Ağustos karışıklarının doğal geriletmesi dışında işsizlik rakamları aydan aya daha da düşmüştür. Bu gelişme, Hayfa Limanı, yeni Hükümet Konağı, Kudüs'teki modern büyük oteller, Yafa'daki Postane ve portakal tarlalarının belirgin şekilde genişlemesi gibi birkaç önemli girişimin sonuçlarındandır.⁶⁴⁰

Haziran ve aralık aylarında Kudüs, Yafa, Hayfa ve Ramle ilçelerinde tezgâhtarlar, satıcılar, şoförler, hizmetçiler ve benzer meslek grupları hariç tutularak Yahudi işçi sayımı yapılmıştır. Aşağıdaki tablo incelendiğinde yapılan sayıma göre 1929'a gelindiğinde fabrikalar, inşaat, kamu, tarım ve belediye sektöründe çalışan Yahudi miktarındaki artış görülecektir. Sayımı yapılan sektörlerde işçi sayısında artış yaşanırken işsizlik gözle görülür boyutta azalmıştır.

Tablo 3.5: Kıyaslamalı Sonuçlar⁶⁴¹

	Aralık 1928	Haziran 1929	Aralık 1929
Fabrikalar	3.648	4.121	4.587
İnşaat	1.394	2.134	2.260
Kamu İşleri	550	479	1.365
Tarım	5.036	5.440	6.149
Küçük İşverenler	2.054	2.533	2.671
Hükümet ve Belediye	499	465	657
İşsiz	1.516	735	611

Bazı sektörlerde çalışan ücretleri işin zorluğu veya vasıflı eleman bulma zorluklarından dolayı artış göstermiştir. Örneğin; metal ticaretinin neredeyse tüm kollarında vasıflı işçilerin maaşları yukarı meyilli bir hareketle sabitti. Bununla birlikte bazı durumlarda çalışma süreleri dokuz saatten sekiz saate düşürülmüştür. Genellikle Yahudi çalışanlar Araplardan daha fazla ücret almıştır. Metal ticaretlerinde Yahudiler ve Yahudi

⁶³⁹ The Palestine Bulletin, "Palestine Immigration and Emigration", "Immigrants From Yemen", 2 Ocak 1929, 3.

⁶⁴⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 126.

⁶⁴¹ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 126.

olmayanlar için ödenen ücret neredeyse aynıydı ancak Yahudilerin çalıştıkları gün sayısı daha azdı. Ayrıca matbaa sektöründe Yahudi işçi oranı Yahudi olmayanlardan daha fazlaydı.⁶⁴²

Bazı sektörlerde çalışan Araplar genel durumun aksine Yahudi işçilerden daha fazla ücret almıştır. Örneğin; Arap inşaatçılar, tamirciler ve tütün ticaretinin bazı dallarında Arap işçiler Yahudilerden daha fazla kazanmıştır. Ek olarak tezgahçılık sektöründe çalışan Araplar da Yahudilerden oldukça fazla ücret kazanmıştır.⁶⁴³ Ancak genel maaş seviyeleri aşağıdaki özetle de gösterildiği gibi Yahudiler için daha yüksekti.

Tablo 3.6: Yahudilere ve Yahudi Olmayanlara Verilen Maaşlar⁶⁴⁴

	Yahudiler (Mil ⁶⁴⁵)	Yahudi Olmayanlar (Mil)
Tarım		
Vasıflı	250-350	150-250
Vasıfsız	175-220	80-120
Vasıfsız Kadın	150-200	50-100
Çocuklar	-	50-80
Sanayi ve İnşaat		
Vasıflı, 1. Sınıf	350-700	350-700
Vasıflı, 2. Sınıf	250-350	200-300
Vasıfsız	200-300	100-160
Ev Hizmeti		
Yatılı veya Yatılı-Yemekli	80-200	80-150

Sanayi sektöründe Yahudiler için çalışma süresi ortalama 8-9 saat, Yahudi olmayanlar için 8-9,5 saat civarındaydı. Bazı sektörlerde fason üretim olarak da bilinen parça başı

⁶⁴² The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 126.

⁶⁴³ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 127.

⁶⁴⁴ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 127.

⁶⁴⁵ 1000 Mil= 1 Sterlin.

ücret ödeme yöntemi işverenler ve işçiler büyük oranda fayda sağladığı için günlük ücretin yerini alıyordu.⁶⁴⁶

Zaman zaman işçi-işveren arasında anlaşmazlıklar da görülmüştür. 1929'da on grev ve lokavt⁶⁴⁷ rapor edilmiştir. Ancak buna rağmen işveren ve işçi arasındaki ilişki tamamen arkadaşçaydı. Grev nedenleri çoğunlukla maaşlar ve çalışma saatleri üzerine yapılan tartışmalardı. Bu anlaşmazlıklardan dolayı Filistin genelinde toplam 55.448 iş günü kaybedilmiştir.⁶⁴⁸

10 Haziran 1925'te Ceneve'de gerçekleştirilen Uluslararası İşçi Konferansı'nda kabul edilen sözleşmeye göre yerli ve yabancı çalışanlara eşit şekilde haklar sunulmasına karar verilmiştir. Lord Plumer'in Yüksek Komiserliği'nde işçi hakları ile ilgili çalışmalar yürütülmüş ve 1 Kasım 1926'da İşçi tazminatı yönetmeliği yayınlanmıştır. Yönetmelikte, işveren, işçi tanımları yapılmış ve tazminat hakları hususunda açıklamalar getirilmiştir. Çalışanın ihmalkarlığı veya rızasıyla işyerinde yaralanması dışında iş kazalarında işveren tarafından tazminat ödenmesine karar verilmiştir.⁶⁴⁹ Plumer'dan sonra göreve başlayan Yüksek Komiser Chancellor, işçi hakları hususunda çalışmalara devam etmiş ve işçilerin haklarını genişletmiştir. Bu doğrultuda Chancellor, 1926 İşçi Tazminatı Yönetmeliği'ni hem Filistinlilere hem de yabancı işçilere uygulamıştır.⁶⁵⁰

3.5.4. Vatandaşlık

1929'da yurtdışında ikamet eden Filistin doğumlu Türk vatandaşlarından 1925 Filistin Vatandaşlık Yönetmeliğinin 2. maddesi uyarınca otuz altı vatandaşlık başvurusu alınmıştır. 2. Madde uyarınca 71, 5. Madde uyarınca 1.131, 7. Madde uyarınca 2.849 sertifika verilmiştir. 5. madde uyarınca başvuruların kabulü 6 Ağustos'tan itibaren durdurulmuştur.⁶⁵¹ Yedi vatandaşlık veya vatandaşlık belgesi, çoğunlukla sahiplerinin

⁶⁴⁶ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 127.

⁶⁴⁷ İşyerinde tüm faaliyetlerin tamamen durmasına sebep olacak şekilde işveren veya işveren vekili tarafından çalışanların topluca uzaklaştırılmasına lokavt denilmektedir. (y.n.)

⁶⁴⁸ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 127.

⁶⁴⁹ Resmî gazetede yayınlanan yönetmelik için bkz. Official Gazette of The Government of Palestine, "An Ordinance To Provide For The Payment of Compensation To Workmen For Injuries Suffered By Them", 1 Kasım 1926, 558-569.

⁶⁵⁰ The National Archives, Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 127.

⁶⁵¹ Official Gazette of The Government of Palestine, "Palestine Citizenship Order In Council, 1925", 1 Ekim 1929, 1027.

Filistin dışında üç yıldan fazla ikamet etmesi ve geri dönme niyetinin bulunmaması nedeniyle iptal edilmiştir. Yargıtay, kendisi konsey ve yönetmeliklerde belirtilen koşullara uygun ama eşi normalde Filistin dışında ikamet eden kimselerin vatandaşlık başvurularının reddedilmesine karar vermiştir.

Ayrıca 1929 yılında 7.991 Filistin pasaportu, 1.283 acil durum belgesi, 5.964 vize ve 1.436 onay verilmiş ve yetmiş iki pasaport yenilenmiştir. 113 İngiliz tebaası ve İngiliz koruması altındaki kişiler kayıt yaptırmış veya kayıtlarını yenilemiştir. 201 İngiliz pasaportu çıkarılmış, 110'u onaylanmış ve 158'i yenilenmiş, 535 isim değişikliği kaydedilmiştir. Pasaport işlemlerinden elde edilen gelir 14.965 sterlin, gider ise 18.400 sterlindir.⁶⁵²

⁶⁵² Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1929, 129.

SONUÇ

İngiltere, sömürge yollarını güvence altına almak amacıyla Ortadoğu’da etkin güç olmayı zaruri görmüştür. Daha önce bütünlüğünü savunduğu, sömürge yollarını güvende tuttuğuna inandığı Osmanlı Devleti’nin yıkılma ihtimalinin yüksek olduğuna inanması Ortadoğu ile ilgili planlarında değişiklik yapmasına neden olmuştur. İngiltere, ticaret yollarını tehlikeye atacak değişikliklerden kaçınmış, Ortadoğu’da ve Filistin’de başka bir gücün yükselmesine karşı gelmiştir.

1917’de Filistin’i işgal etmesinin ardından İngilizler Filistin yönetimini ele geçirmiştir. 1917 Aralık ayından 1920 Temmuz ayına kadar askeri yönetimde kalan Filistin, 1 Temmuz 1920’de ilk Yüksek Komiser Sir Hebert Samuel’in atanmasıyla sivil idareye geçmiştir. Milletler Cemiyeti bu idareyi 24 Temmuz 1922’de onaylamıştır. Yüksek Komiser olarak atanan idareciler Milletler Cemiyeti’ne yıllık kalkınma raporları göndermiş ve bölgede yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermişlerdir.

İngiltere yönetimindeki Filistin, Osmanlı Devleti idaresindeki kadar huzur içinde idare edilmemiştir. Yahudilerin Siyonizm’den etkilenmesi, yaşadıkları Avrupa ülkelerinde gördükleri baskının artması gibi nedenler bölgeye yapılan göçün artmasını sağlamıştır. Doğal olarak yaşanan demografik değişiklik, zaman zaman huzursuzluklara ve karışıklıklara sebebiyet vermiştir. Filistin’in yerli Arap halkı bölgeye yerleşen Yahudilerin toprak satın alması, işgücünde pay sahibi olması gibi nedenlerden dolayı göçlerin durdurulması için başvuruda bulunmuştur.

Ancak Londra Hükümeti bu başvurulara aldırış etmemiş, 2 Kasım 1917 tarihli Balfour Deklarasyonu’nda Yahudilere vaat edilen “Yahudi Milli Evi” projesini gerçekleştirmeye odaklanmıştır. Bölgeye göç eden Siyonist yerleşimcilerin istihdam yaratarak işsizliği azaltacağını düşünmüştür. Bunun yanında Filistin Hükümeti kadrosunda görev verilen Siyonistler veya Yahudiler, Britanya tarafından coğrafyanın yönetimi devrediliyormuş algısı yaratmıştır. Yaklaşık 400 yıl süren ortak noktalarının oldukça fazla bulunduğu Müslüman idarecilerin ardından gayrimüslimler tarafından yönetilmek düşüncesi kabul edilmemiştir.

İngiltere hükümeti şikâyetleri görmezden gelmesinin bedelini ilk olarak 1920’de ödemiştir. İsyanın ardından çatışmalardan sorumlu olduğu düşünülen bazı Yahudilerin tutuklanması Yahudi yerleşimcilerin tepkilerine neden olmuştur. Çünkü Balfour

Deklarasyonu ile birlikte Yahudi destekçisi bir hükümet beklemişlerdir. Hükümet ise yerli halkın hoşnutsuzluğunu gidermenin, ortamı sakinleştirmenin daha önemli olduğunu düşünmüştür. Samuel'in atanmasının ardından sular durulmamış ve 1921'de yeniden karışıklıklar yaşanmıştır. 1921 Yafa Olayları olarak bilinen karışıklıklarda 47 Yahudi öldürülmüştür. Bu isyanın çıkmasında etkili olan ise Britanya hükümetinin Arap itirazlarına aldırış etmemesidir. Arap İdaresi, 1920 Aralık'ında Hayfa'da gerçekleştirdiği toplantıda Britanya'nın Yahudi milli evi politikasına itiraz etmiştir. Ancak Churchill bu itirazları dikkate almamış ve abartıldığını ileri sürmüştür. Üzerinden çok geçmeden 1921'de isyan patlak vermiştir. Yerli halkın şikâyetlerini dikkate alması gerektiğini gören Samuel yönetimi karışıklıkları yatıştırmak amacıyla bu isyanda Araplara liderlik eden Hacı Emin El Hüseyini'yi Kudüs'e müftü olarak atamıştır. Bu atamayla birlikte ortamın yumuşaması, çatışmaların önlenmesi amaçlanmıştır.

1928-1931 yılları arasında Yüksek Komiser olarak görevde bulunan Sir John Robert Chancellor, Ortadoğu hakkında pek fazla bilgisi olmayan bir idareciydi. Hükümetin bu atamadaki amacı da bölgenin tarafsız bir yönetici tarafından yönetilmesiydi. Chancellor, Siyonistlere sempati duymuyor, aksine Filistin'in yerli Arap halkına karşı sempati besliyordu.

Chancellor, Osmanlı Devleti'nin Filistin'de eğitim dili olarak Türkçeyi kullanmasını hatalı bulmuştur. Arapça konuşan halka her ne kadar yönetimin resmi dili de olsa bilmediği bir dilde eğitim vermenin çıktılarının verimsiz olduğunu düşünmüştür. 1929'da eğitimin iyileştirilmesi için ayrılacak ödeneğin kişi başı 200 mil olmasına karar verilmiştir. Ancak köy okullarının sayısında personel yetersizliği, okul ekonomisinin kötü olması gibi nedenlerden dolayı azalma görülmüştür. 1928'de köylerde 263 okul bulunurken 1929'a gelindiğinde bu rakam 259'a düşmüştür.

1929'da kız çocuklarının yatılı olmayan okullarda eğitim alabilmesi için Tulkarim'de ve Ramle'de inşa edilen yeni binalar eğitimde atılan önemli adımlardandır. Ayrıca köy okullarındaki müfredat, şehir okullarındaki müfredattan farklı tutulmuştur. Aradaki fark çok fazla olmasa da köy okullarında tarımsal derslere ağırlık verilmesiyle öğrencinin ailesine yardım etmesi ve böylece eğitimine devam edebilmesi amaçlanmıştır.

Yüksek Komiser, eğitimin yanı sıra sağlık, tarım, ormancılık, demiryolları ve postane gibi alanlarda da çalışmalarda bulunmuştur. Salgın hastalıkların yayılması için alınan

önlemler artırılmış, sivrisinek kaynaklı sıtma hastalığının önüne geçebilmek için de batakliklar kurutulmuştur. 1929'da yapılan çalışmalar sayesinde ölüm oranında azalma görülmüştür. Ölüm oranı 1928'de binde 29.01 iken 1929'da bu oran binde 26.50'ye gerilemiştir.

Ticaretin büyük kısmının yürütüldüğü demiryoluna yapılan yatırımlar ile ekonomide canlanma amaçlanmıştır. Ayrıca postane hizmeti ile de halkın ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Yüksek Komiser artan taşıt kullanımından dolayı yolların ve köprülerin inşasına da hassasiyet göstermiştir.

1920'de ve 1921'de yaşanan tatsızlıkların ardından küçük çaplı tartışmalar yaşansa da 1929'a kadar Arap-Yahudi ilişkileri sakin geçmiştir. 1929 olaylarının fitili de 1928'de Ağlama Duvarı önündeki perdenin kaldırılmasıyla ateşlenmiştir. Filistinli Araplar, 23 Eylül 1928'de Yom Kipur ibadetleri için Yahudilerin duvar önüne çektiği perdeyle alakalı şikâyette bulunmuşlardır. İbadet eden Yahudiler perdenin kaldırılması hususunda uyarılsa da bu uyarıya aldırmışlardır. 24 Eylül'de emniyet kuvvetleri tarafından zorla kaldırılmıştır. Duvar önüne çekilen bu seyyar duvar, perde Arapların ibadetlerini yerine getirmeleri hususunda herhangi bir engel teşkil etmiyordu. Ancak Arapların gözünden durumu değerlendirince sonradan ortaya çıkan bir halk bölgeyi sahipleniyordu. Çünkü ibadet edilmesine daha önce karşı çıkılmamıştır. Ne zaman ki Yahudiler duvarın önüne masa, sandalye ve daha fazla eşya getirdi, o zaman yerli Arap sakinler bu durumu duvarı daha fazla sahiplenme olarak görmüştür.

1928 hadisesinin ardından 1929'da iki halk arasındaki gerilim doruk noktasına ulaşmıştır. Bu kez sadece çatışma, sürtüşme şeklinde değil 23-30 Ağustos arasında ülke genelinde sürecekle isyan ile sonuçlanmıştır. İsyanın ardından 133 Yahudi, 116 Arap hayatını kaybetmiş, 198 Yahudi ve 232 Arap da yaralanmıştır. İsyanın ardından Sir John Chancellor, oğluna gönderdiği bir mektubunda bölgeyi yönetmek için gönderilecek tüm Yüksek Komiserlerin yetersiz geleceğini, kimsenin yönetemeyeceğini yazmıştır.

Yüksek Komiser Chancellor'un tavsiyesi üzerine isyanın nedenini araştırmak amacıyla İngiltere hükümeti tarafından Sir Walter Shaw başkanlığındaki heyet soruşturma komitesi sıfatıyla atanmıştır. Komisyon raporundan anlaşıldığı üzere artan gerilimin ve çatışmaların sebebi bölgede yükselen Yahudi nüfusu ve yanında getirdiği işsizlik problemidir. Bölgeye Yahudi göçleri devam ederken Filistinli Araplar işsiz ve topraksız

kalma korkusuyla hareket etmiştir. 21 Ekim 1930'da yayınlanan Hope Simpson raporu da bölgede artan Yahudi nüfusu ile Arap tarafında artan topraksız kalışa dikkat çekmiştir. Raporların ardından Sömürgeler Bakanı Lord Passfield tarafından yayınlanan beyaz belgede de bu durumlara dikkat çekilmiş ve Yahudi göçlerine kısıtlama getirilmesi tavsiye edilmiştir. Ancak İngiliz hükümeti kendi personellerinin tavsiyelerine uymayı tercih etmemiştir.

İngiliz Başbakan Ramsay MacDonald, Dünya Siyonist Örgütü Weizmann'a gönderdiği mektupta beyaz belgeyi desteklemediğini ve Filistin'in önceki gibi yönetilmeye devam edeceğini bildirmiştir. Arap çevrelerde "Siyah Mektup" adıyla da bilinen bu belge Balfour Deklarasyonu'nun yerine getirileceğini taahhüdüdür. İngiliz hükümeti bu mektup ile desteklerini esirgemeyeceğini, Filistin'i Yahudi vatanına dönüştürmek için gayret edeceğini ispatlamıştır.

Ülke geneline yayılan isyan İngiliz hükümetinin gözünü korkutmamış, yetkilendirdiği isimlerin raporlarını saf dışı bırakacak mektupla yönetime devam etmiştir. Ancak isyanın ardından yönetim tarzı değişmese de Filistin'de değişiklikler yaşanmıştır. Bu isyan demografik yapının şekil almasında etkili olmuştur. Karışıklıkların ardından yaşadıkları şehirlerden taşınan Yahudiler geri dönmemiş, bazı bölgelerde de Araplar evlerini Yahudilere kiralamamıştır. Bu süreç de birbirinden izole yaşayan iki halkın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Bu izolasyon günümüzde dahi devam etmektedir. Aynı toplu taşıma aracını kullanan Yahudiler ve Araplar yan yana oturmayı tercih etmemektedir.

EKLER

1929-1931

1

Issued by the Colonial Office.

REPORT

by His Majesty's Government in the United
Kingdom of Great Britain and Northern
Ireland to the Council of the League of
Nations on the Administration of

PALESTINE AND TRANS-JORDAN

FOR THE YEAR

1929

(For Reports for 1927 and 1928 see Non-Parliamentary Publications,
Colonial No. 31, 1928, and Colonial No. 40, 1929,
price 4s. 3d. and 4s. 9d. respectively.)

LONDON:

PRINTED AND PUBLISHED BY HIS MAJESTY'S STATIONERY OFFICE.
To be purchased directly from H.M. STATIONERY OFFICE at the following addresses:
Admiral House, Kingsway, London, W.C.2; 155, George Street, Edinburgh;
York Street, Manchester; 1, St. Andrew's Crescent, Cardiff;
15, Donegall Square West, Belfast;
or through any Bookseller.

1930.

Price 7s. 6d. Net.

[COLONIAL NO. 47.]

58-47

**Ek 1: Sir John Robert Chancellor tarafından Milletler Cemiyeti'ne gönderilen
1929 yılının yönetim raporu⁶⁵³**

⁶⁵³ The National Archives, *Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the year 1929, 1930.*

191980

REPORT
OF THE
**Commission on the Palestine
Disturbances of August, 1929.**

PC
5
26
733
930
PAL
KAL

*Presented by the Secretary of State for the Colonies
to Parliament by Command of His Majesty
March, 1930.*

LONDON:
PRINTED AND PUBLISHED BY HIS MAJESTY'S STATIONERY OFFICE.
To be purchased directly from H.M. STATIONERY OFFICE at the following addresses:
Astrakhan House, Kingsway, London, W.C.2; 120, George Street, Edinburgh;
York Street, Manchester; 1, St. Andrew's Crescent, Cardiff;
15, Donegall Square West, Belfast;
or through any Bookseller.
1930.

Price 4s. 0d. Net.

Cmd. 3530.

Ek 2: Sir Walter Shaw Komisyonu Raporu⁶⁵⁴

⁶⁵⁴ The National Archives, *Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929, 1930, CMD. 3530.*

חברת
אנגליא-פלשתנה
מניין מוביל

לינון
יוסף
הרביב
יושלים

עוסקת בכל עסקי
בנק

חשב
מכתיב
מכת
ביד

הַיּוֹם

מליצון ביהדות היה אומר, דבר עובדי הבריות
הגור הרשאי: **זאב זמנתי**
ברום בחר עמן בסיפור הזאב המלך ביהודים

מניין היינטיגער: ברושום: 1,000 אל"י, בעל המנין
של לוח: 1 במיליון של לוחות
מנין היינטיגער: 100 מיליאן של לוחות
בנייה של לוחות של 1 מיליאן אינצ'ים קוטר בעל שטח 35 אינצ'ים
A column equivalent to the width of 1 1/2 inch.
double column 3 inches.

למדינת גרמניה תחום סמוכה
רושום: 100 מיליאן - 45 מיליאן
לוחות: 100 מיליאן - 45 מיליאן
מיליאן: 100 מיליאן - 45 מיליאן
מיליאן: 100 מיליאן - 45 מיליאן

Annahme: M. WITTENBERG, Berlin.
W. 62 Klauer. 31. Tel. Barharauer 5998.

Vol. 33, No. 27, Monday, 2nd September 1929. מחיר: 10 מיל. (יום הקדמון במלואו) מודר מלון 6 מיל.

יזכור עם ישראל את הדושי ונברין שהזינו בדמם את אדמת המולדת

<p>רוסי, אשכנזי, בן ישיבה 87 גרוניטשיץ יוסף - ירחם פליטה אשכנזי, רב 88 עשוקן בן דוד הסון - עשוקן פיר ספר ר' ספר 89 מנום סגל - מנום סגל, אשכנזי, בן בעל המלון</p> <p>דרוני ציפא</p> <p>1 אברהם סגל 2 אברהם סגל 3 אברהם סגל (מת מצעוני) 4 דוד ויון (מת מצעוני) 5 מי פייק (מת מצעוני) 6 דוד ויון (מת מצעוני) 7 דוד ויון (מת מצעוני) 8 יוסף וצבי (מת מצעוני)</p> <p>דרוני באר מברוק</p> <p>1 ר' חיים יוסף 2 ר' חיים יוסף 3 יוסף וצבי (מת מצעוני) 4 ר' חיים יוסף</p> <p>דרוני צפא</p> <p>1 הרב שמואל בן 2 העורך דין מלידא 3 יצחק סגן 4 ה' אריאלי - מלא בית המדרש, מודרין. 5 דב' אריאלי - אב"ד תל"ג 6 נחל אריאלי - אב"ד תל"ג 7 שאר בן - בוגר 8 פליס - בוגר של חינוך המסתובר 9 זשאל מודרין - בן 10 - נהרג בבית המסתובר</p> <p>10 איתן שלמה תל"ג-תל"ג-תל"ג-תל"ג 11 ר' חיים יוסף 12 יוסף מלידא-תל"ג-תל"ג-תל"ג-תל"ג 13 אהרן מודרין-תל"ג 14 מלך בן 15 חת מודרין 16 חת מודרין 17 ראובן מודרין</p>	<p>87 יני אברהם - 70 שנת מוסקא, פודרין 88 זולן יעקב - מודרין, יודק 89 ער אלח' (מה ראובן) - 24 שנת מאושי פול (ליסא), אשכנזי, בן ישיבה 90 גרוניטשיץ יעקב - מודרין, אשכנזי, בן בעל המלון</p> <p>אשכנזי 91 יוסף יעקב - 10 שנת מוסקא אשכנזי בן ישיבה 92 אברהם יעקב - מודרין, יודק 93 משה יוסף - מודרין, יודק 94 אברהם יעקב - מודרין, יודק 95 אברהם יעקב - מודרין, יודק 96 אברהם יעקב - מודרין, יודק 97 אברהם יעקב - מודרין, יודק 98 אברהם יעקב - מודרין, יודק 99 אברהם יעקב - מודרין, יודק 100 אברהם יעקב - מודרין, יודק</p>	<p>18 גרוניטשיץ יוסף - מודרין, מוסקא ומוסקא 19 יני יודק - מודרין 20 חת מודרין - מודרין, מוסקא ומוסקא 21 גרוניטשיץ יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 22 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 23 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 24 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 25 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 26 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 27 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 28 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 29 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 30 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא</p>	<p>4 רבקה מילק - מת 18 5 ר' אהרן שגור - אהרן מולאני 6 פליס - אהרן מולאני (מת מצעוני) 7 ר' אהרן (מת מצעוני) - נעשה קטן ונח 8 ר' אהרן (מת מצעוני) - נעשה קטן ונח</p> <p>דרוני תל אביב</p> <p>1 ברוניטשיץ יוסף - מודרין, מוסקא ומוסקא 2 יוסף יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 3 משה יוסף - מודרין, מוסקא ומוסקא 4 דוד ויון - מודרין, מוסקא ומוסקא 5 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 6 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 7 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 8 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 9 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא 10 אברהם יעקב - מודרין, מוסקא ומוסקא</p>	<p>1. מלך בן יודק - 30 שנת, עסק, עשיר 2. אשכנזי, בעל מלון 3. מלון מודרין, 30 שנת מודרין, אשכנזי 4. מלון מודרין, 30 שנת מודרין, אשכנזי 5. מלון מודרין, 30 שנת מודרין, אשכנזי 6. מלון מודרין, 30 שנת מודרין, אשכנזי 7. מלון מודרין, 30 שנת מודרין, אשכנזי 8. מלון מודרין, 30 שנת מודרין, אשכנזי 9. מלון מודרין, 30 שנת מודרין, אשכנזי 10. מלון מודרין, 30 שנת מודרין, אשכנזי</p>
--	---	--	---	--

Ek 3: 1929 Karışıklıklarından Sonra Doar Hayom Gazetesinde Verilen Vefat Edenler Listesi⁶⁵⁵

⁶⁵⁵ Doar Hayom, "Yizkor Am Yisrael Et Kduşav Vegiburav Şehirvu Bedamam Et Adamat Hamoledet", 2 Eylül 1929, 1.

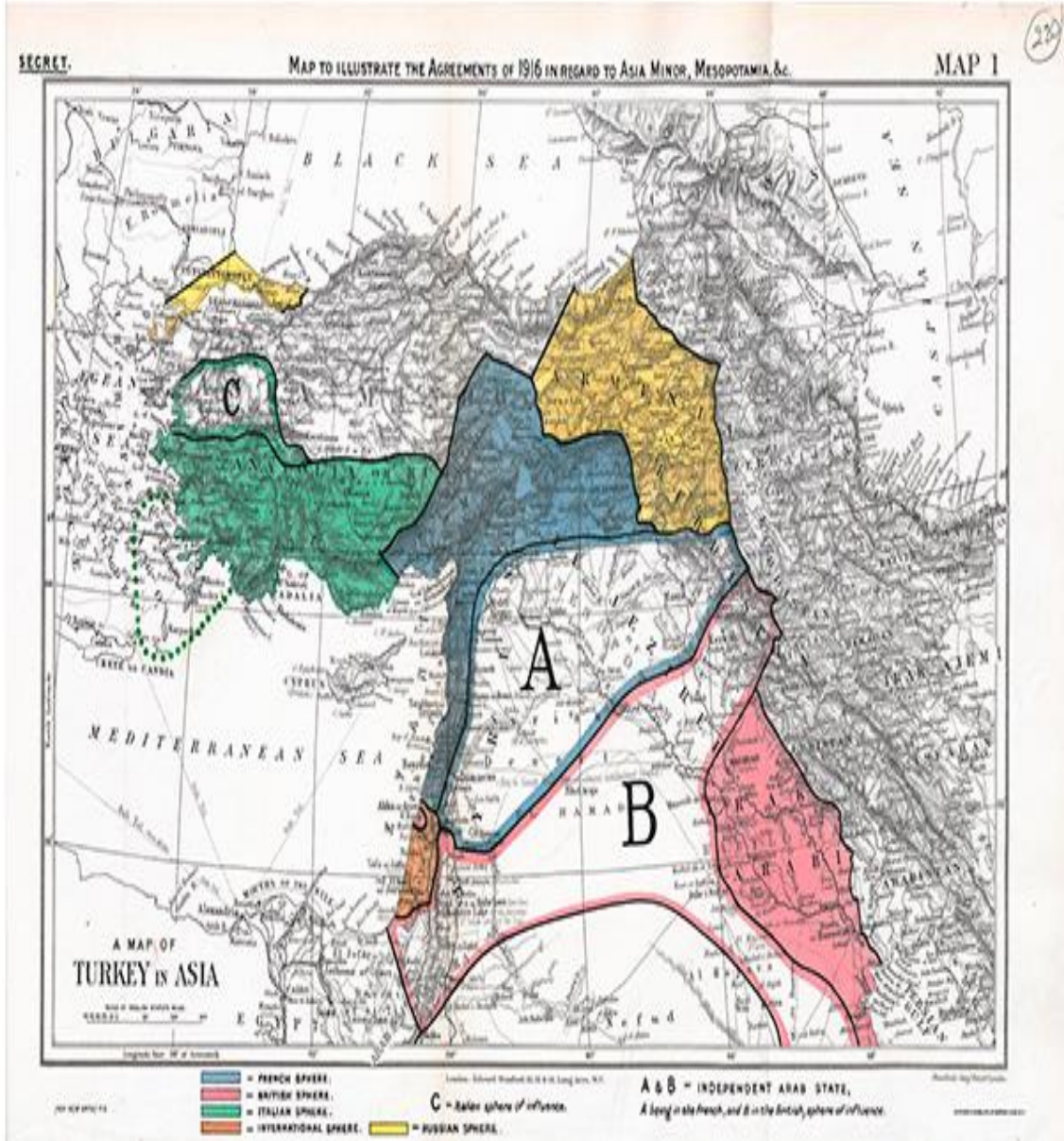
Ek 4: İsyân Sonrası El Halil’de Bir Sinagog⁶⁵⁶

⁶⁵⁶ “Palestine Events. The 1929 Riots, August 23 to 31. Synagogue Desecrated by Arab Rioters. Hebron. Furniture Broken, Floor Littered with Torn Sacred Books”, (Erişim Tarihi 01.01.2021), <https://www.loc.gov/item/2019706482/>.

Ek 5: Vaat Edildiğine İnanılan Kenan Toprakları⁶⁵⁷

⁶⁵⁷ Menahem Haran, *Olam Hatanah Berešit* (Tel Aviv: Milafey Dfus Keter, 2002), 9.

Ek 6: 1916 Anlaşmalarında Yapılan Paylaşımlar⁶⁵⁸

⁶⁵⁸ “Крушение Системы Сайкса-Пико”, (Erişim Tarihi 01.01.2021), <https://www.almasdarnews.com/article/%d0%ba%d1%80%d1%83%d1%88%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d1%81%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b5%d0%bc%d1%8b-%d1%81%d0%b0%d0%b9%d0%ba%d1%81%d0%b0-%d0%bf%d0%b8%d0%ba%d0%be/>.

Ek 7: Manda Yönetimindeki Filistin⁶⁵⁹

⁶⁵⁹ "Palestine Under the British Mandate", (Erişim Tarihi 01.01.2021), <http://www.passia.org/maps/view/6>.

Ek 8: Sir John Robert Chancellor (Görev Yılları: 1928-1931)⁶⁶⁰

⁶⁶⁰ “The British Empire, Imperialism, Colonialism, Colonies”, (Erişim Tarihi 01.01.2021), <https://www.britishempire.co.uk/biography/chancellorjohn.htm>.

Ek 9: Shaw Komisyonu⁶⁶¹

⁶⁶¹ “Shaw Commission of Inquiry: ‘Disappointment and Fear’”, (Erişim Tarihi 01.01.2021), /en/timeline/media/9381/shaw-commission-inquiry-disappointment-and-fear.

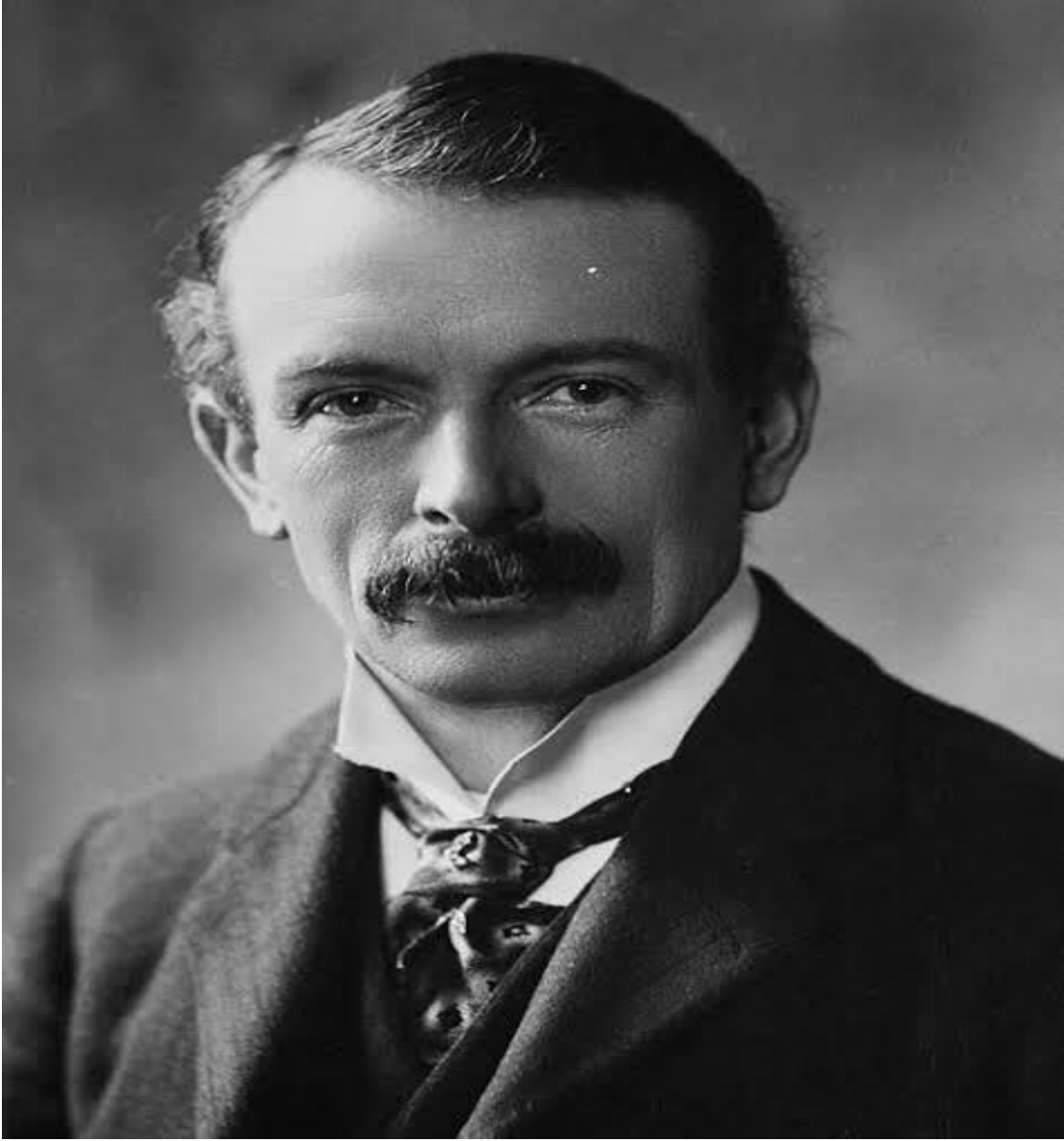
Ek 10: Sir Herbert Samuel⁶⁶²

⁶⁶² Herbert Louis Samuel, 1st Viscount Samuel - Portrait - National Portrait Gallery”, (Erişim Tarihi 09.10.2021), <https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw93848/Herbert-Louis-Samuel-1st-Viscount-Samuel>.

Ek 11: Lord Arthur Balfour⁶⁶³

⁶⁶³ "Arthur James Balfour", (Erişim Tarihi 01.01.2021), <https://www.britannica.com/biography/Arthur-James-Balfour-1st-earl-of-Balfour>.

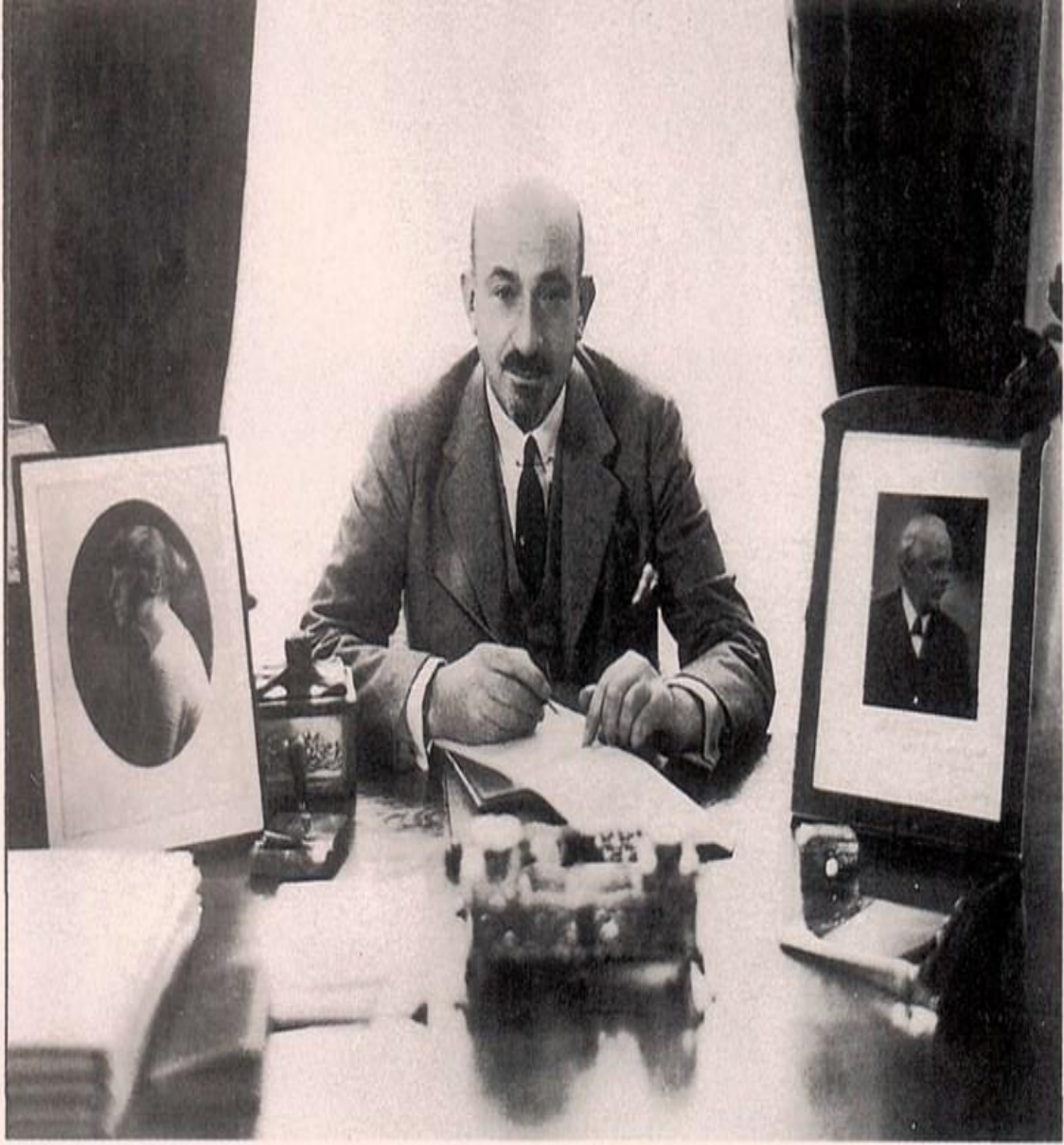
Ek 12: David Lloyd George⁶⁶⁴

⁶⁶⁴ “Policy Advice at No.10: The Lloyd George Legacy”, (Erişim Tarihi 01.01.2021), <https://history.blog.gov.uk/2017/12/05/policy-advice-at-no-10-the-lloyd-george-legacy/>.

Ek 13: Lionel Walter Rothschild⁶⁶⁵

⁶⁶⁵ “Lionel Walter Rothschild, 2nd Baron Rothschild”, (Erişim Tarihi 01.01.2021), <https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw232641/Lionel-Walter-Rothschild-2nd-Baron-Rothschild>.

Ek 14: Chaim Weizmann⁶⁶⁶

⁶⁶⁶ Fischer, *Hayim Waytzman Hanasi Harişon*, 287.

Ek 15: İngiliz Sömürgeler Bakanı Lord Passfield⁶⁶⁷

⁶⁶⁷ Fischer, *Hayim Waytzman Hanasi Harişon*, 273.

KAYNAKÇA

A. ARŞİVLER

1. YAYIMLANMIŞ ARŞİVLER

The National Archives. *War Cabinet Minutes*. CAB 21/58, No: 0017.

The National Archives. *The Eastern Committee*. CAB 24/45/5, 13 Mart 1918.

The National Archives. *The Future of Palestine*. CAB 37/123/43, 21 Ocak 1915.

The National Archives. *Public Works Department Administration Report*. CO 814/4-0002, 1929.

The National Archives. *Reports of The Commission of Inquiry With Correspondence Relating Thereto Disturbances in May 1921*. CMD. 1540, 1921.

The National Archives. *The Western or Wailing Wall in Jerusalem Memorandum by the Secretary of State for the Colonies*. CMD. 3329, 1928.

The National Archives. *Report of the Commission on the Palestine Disturbances of August 1929*. CMD. 3530, 1930.

The National Archives. *Statement of Policy by His Majesty's Government in the United Kingdom 1930*. CMD. 3692, 1930.

The National Archives. *Declaration of sympathy authorised by The War Cabinet*. FO\371\3083, 88, 31 Ekim 1917.

The National Archives. *Report on the Administration of Palestine and Trans-Jordan for the Year 1929*. 1930.

The National Archives. *Sir John Hope Simpson's Mission To Palestine*. CO 733/191/6-0001, 1930.

The National Archives. *Appointment of Sir John Hope Simpson to Investigate Economic Conditions in Palestine*. CO 733/191/6-0002, 1930.

The National Archives. *Department of Health, Annual Report*. CO 814/4-0001, 1929.

The National Archives. *Department of Agriculture and Forests, Annual Report*. CO 814/4-0006, 1927-1930.

The National Archives. *Department of Education, Annual Report*. CO 814/4-0007, 1929-1930.

The National Archives. *Report Regarding Dispatch of Troops from Egypt to Deal with Disturbances in Palestine, Wailing Wall Riots, 1929*. WO 32/3550, 1929.

Official Gazette of the Government of Palestine (1925-1930)

B. TETKİK ESERLER

1. KİTAPLAR

Adwan, Sami, Dan Bar-On, Eyal J. Naveh, ve Peace Research Institute in the Middle East. *Side By Side: Parallel Histories Of Israel/Palestine*. New York: The New Press, 2012.

Aharoni, Yohanan. *Eretz Yisrael Bitkufat Hamikra*. Yeruslayım: Yad Yitzhak Ben Tsvi, 1994.

Almog, Shmuel, Jehuda Reinhartz ve Anita Shapira. *Tsiyonut Vadat*. Yeruslayım: Merkez Zalman Şazar Letoldot Yisrael, 1994.

Amelie, Kuhrt. *El Oriente Proximo en la Antigüedad (C. 3000-330 A.C.)*. Çeviren Teofilo de Lozoya. Barcelona: Critica, 2001.

Ariye, Yehoshua Ben. *Yeruslayım Bitkufat Hamandat*. Yeruslayım: Yad Yitzhak Ben Tsvi: Mishenot Şaanım, 2003.

Armaoğlu, Fahir. *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları, 1948-1988*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1991.

Avcı, Yasemin. “Osmanlı Yahudilerinin Tarihçesinde Satırbaşları”. İçinde *Araftaki Filistin*, editör Süleyman Seydi ve Can Deveci, 41-77. Ankara: Maya Akademi Yayın, 2014.

Balcı, Ali. “İsrail Sorunu: Ortadoğu'nun Gordion Düğümü”. İçinde *Dünya Çatışmaları Çatışma Bölgeleri ve Konuları*, editör Kemal İnat, Burhanettin Duran ve Muhittin Ataman, 1:99-163, Ankara: Nobel Yayınları, 2010.

Bard, Mitchell ve Moshe Schwartz. *1.001 Facts Everyone Should Know About Israel*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2005.

Bayramoğlu, Ertuğrul. *Yahudilik ve Siyonizm Tarihi*. İstanbul: Pınar Yayınları, 2006.

Bentwich, Norman ve Helen Bentwich. *Mandate Memories 1918-1948*. New York: Schocken Books, 1965.

Biger, Gideon. *The Boundaries Of Modern Palestine, 1840-1947*. London: RoutledgeCurzon, 2004.

- Brenner, Michael. *Zionism: A Brief History*. New edition. Princeton: Markus Wiener Publishers, 2011.
- Bunton, Martin. *Colonial Land Policies In Palestine 1917-1936*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Burns, William Earl. *A Brief History Of Great Britain*. New York: Facts On File, 2010.
- Buzpınar, Şit Tufan. "Sultan Abdülhamid Döneminde İngiliz Hıristiyan Siyonistler". İçinde *Sultan II. Abdülhamid Dönemi*, editör Mehmet Bulut, Muhammet Enes Kala, Nuri Salık ve Maşallah Nar, 187-202. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, 2019.
- Caplan, Neil. *Futile Diplomacy Early Arab-Zionist Negotiation Attempts 1913-1931*. New York: Routledge, 2015.
- Cleveland, William. *Modern Ortadoğu Tarihi*. Çeviren Mehmet Harmancı. İstanbul: Agora Kitaplığı, 2008.
- Cohen, Hillel ve Haim Watzman. *Year Zero of the Arab-Israeli Conflict 1929*. Waltham, Massachusetts: Brandeis University Press, 2015.
- Cohen, Michael. *Britain's Hegemony In Palestine And In The Middle East, 1917-56*. Portland: Valentine Mitchell, 2017.
- Cohen, Michael. *Britain's Moment In Palestine Retrospect and Perspectives, 1917-48*. New York: Routledge, 2014.
- Cohen, Michael. *The British Mandate in Palestine, A Centenary Volume, 1920-2020*. New York: Routledge, New York.
- Cohen, Stuart. *English Zionists And British Jews, The Communal Politics Of Anglo-Jewry, 1896-1920*. New Jersey: Princeton University Press, 1982.
- Comay, Joan. *Who's Who In Jewish History: After The Period of The Old Testament*. Editör Lavinia Cohn-Sherbok. London: Taylor & Francis, 2004.
- Cronin, David. *Balfour's Shadow: A Century Of British Support For Zionism and Israel*. London: Pluto Press, 2017.
- Dawn, Ernest. *From Ottomanism to Arabism Essays on the Origins of Arab Nationalism*. Chicago: University of Illinois Press, Chicago.

- De Lange, Nicholas. *An Introduction to Judaism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
- Demirkent, Işın. *Haçlı Seferleri*. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997.
- Division Of Near Eastern Affairs. *Mandate For Palestine*. Washington: United States Government Printing Office, 1927.
- Duff, Douglas Valder. *Bailing with a Teaspoon*. Essex: The Anchor Press, 1953.
- Efal, Yisrael. *Yisrael Vihuda Bitkufat Hamikra*. Yeruşalaym: Beyt Hotsaa Keter, 1998.
- El-Eini, Roza. *Mandated Landscape: British Imperial Rule In Palestine, 1929-1948*. London; New York: Routledge, 2006.
- Engin, Vahdettin. *Pazarlık*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2010.
- Epstein, Lawrence. *The Dream of Zion: The Story of The First Zionist Congress*, London: The Rowman and Littlefield Publishing, 2016.
- Eshel, Braha. *Yitzhak Rabin 1922–1995 Short Biography*. Tel Aviv: The Yitzhak Rabin Center, 2014.
- Fieldhouse, David Kenneth. *Western Imperialism In The Middle East, 1914-1958*. New York: Oxford University Press, 2006.
- Finkelstein, Israel ve Neil Aşer Silberman. *David Uşlomo Beyn Mitsiut Historit Lemitos*. Yeruşalaym: Dfus Grafit, 2006.
- Fischer, Louise. *Hayim Wayzman Hanasi Harişon*. Yeruşalaym: Medinat Yisrael Arhiyon Hamedina, 1994.
- Foreign Relations of the United States. *The Paris Peace Conference 1919*. Washington: USA Government Printing Office, Vol. 1, 1942.
- Foreign Relations of the United States. *The Paris Peace Conference 1919*. Washington: USA Government Printing Office, Vol. 3, 1943.
- Foreign Relations of the United States. *The Paris Peace Conference 1919*. Washington: USA Government Printing Office, Vol. 4, 1943.
- Frankel, Jonathan. *The Damascus Affair Ritual Murder, Politics, and the Jews in 1840*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Fraser, T. G, Andrew Mango ve Robert McNamara. *Modern Ortadoğu'nun Kuruluşu*. Çeviren Füsün Doruker. İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.

- Fraser, T. G. *The First World War And Its Aftermath: The Saping Of The Middle East*. London: Gingko Library, 2015.
- Fromkin, David. *Barişa Son Veren Bariş: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı? 1914-1922*. Çeviren Mehmet Harmancı. İstanbul: Epsilon, 2004.
- Gaines, Ann. *Great American Presidents Woodrow Wilson*. Philadelphia: Chelsea House Publishers, 2004.
- Garaudy, Roger. *İlahi Mesajlar Toprağı Filistin*. Çeviren Cemal Aydın. İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 2011.
- Gil, Moshe. *A History Of Palestine, 634-1099*. Cambridge: Cambridge University Press, 1992.
- Giladi, Dan, Moshe Shwartz, ve Arnon Golan. *Yisrael Ba-aşor Harişon*. Tel Aviv: The Open University of Israel, 2001.
- Gilbert, Martin. *Israel: A History*. New York: Morrow, 1998.
- Glass, Joseph. *From New Zion To Old Zion, American Jewish Immigration and Settlement In Palestine 1917-1939*. Detroit: Wayne State University Press, 2002.
- Goldschmidt Junior, Arthur ve Lawrence Davidson. *A Concise History of The Middle East*. Boulder: Westview Press, 2010.
- Goldstein, Yossi. *Anu Hayinu Harişonim: Toldot "Khibat Tsiyon" 1881-1918*. Yeruşalayim: Mosad Byalık, 2016.
- Grainger, John Downie. *The Battle For Palestine 1917*. Woodbridge: The Boydell Press, 2016.
- Greene, Roberta Rubin, Shira Hantman, Yair Seltenreich ve Mustafa Abbasi. *Living in Mandatory Palestine: personal narratives of resilience of the Galilee during the Mandate period 1918-1948*. New York: Routledge, 2018.
- Güneş, Hasan Hüseyin. *Kudüs Meğâribe Mahallesi*. Editör Mehmet Kurtoğlu. Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2017.
- Gürkan, Salime Leyla. *Yahudilik*. İstanbul: İsam Yayınları, 2012.
- Haas, Jacob de. *History Of Palestine The Last Two Thousand Years*. New York: The Macmillan Company, 1934.

- Habeeb, Sameh ve Pietro Stefanini. *Giving Away Other People's Land The Making Of The Balfour Declaration*. London: Palestinian Return Center, 2017.
- Hadi, Mahdi Abdul. *Documents on Palestine*. Jerusalem: PASSIA, 2007.
- Haiduc-Dale, Noah. *Arab Christians in British Mandate Palestine: Communalism and Nationalism, 1917-1948*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013.
- Halloum, Ribhi. *Belgelerle Filistin*. İstanbul: Alan Yayıncılık, 1989.
- Halpern, Ben ve Jehuda Reinharz. *Zionism And The Creation Of A New Society*. Studies in Jewish history. New York: Oxford University Press, 1998.
- Halpern, Ben. *A Clash Of Heroes Brandeis, Weizmann, and American Zionism*. Studies in Jewish history. New York: Oxford University Press, 1987.
- Haran, Menahem. *Olam Hatanah Bereşit*. Tel Aviv: Mifaley Dfus Keter, 2002.
- Harms, Gregory ve Todd M. Ferry. *The Palestine-Israel Conflict: A Basic Introduction*. London: Pluto Press, 2008.
- Harouvi, Eldad. *Palestine Investigated: The Criminal Investigation Department of the Palestine Police Force, 1920-1948*, 2016.
- Helmreich, Paul. *From Paris to Sèvres: The Partition Of The Ottoman Empire At The Peace Conference Of 1919-1920*. Columbus: Ohio State University Press, 1974.
- Herzl, Theodor. *Yahudi Devleti*. Çeviren Sedat Demir. İstanbul: Ataç Yayınları, 2020.
- Heywood, Andrew, *Siyasi İdeolojiler*, Çeviren Ahmet Kemal Bayram, Ankara: Adres Yayınları, 2010.
- Heywood, Andrew. *Politics*. London: Palgrave Macmillan Press, 2013.
- Holliday, Eunice. *Letters From Jerusalem: During The Palestine Mandate*. Editör John Holliday. London; New York: Radcliffe Press; Distributed in the U.S. and Canada by St Martin's Press, 1997.
- Ingrams, Doreen. *Palestine Papers, 1917-1922: Seeds Of Conflict*. London: Eland, 2009.
- Kaplan, Eran, Derek Jonathan Penslar ve David Jan Sorkin. *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History*. Madison, Wis: The University of Wisconsin Press, 2011.
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayınları, 2012.

- Karsh, Efraim. *Israel: The First Hundred Years*. London; Portland, OR: Frank Cass, 2000.
- Kayyali, Abdul Wahhab. *Zionism, Imperialism and Racism*. London: Croom Helm, 1979.
- Kedourie, Elie ve Sylvia G. Haim. *Palestine and Israel In The 19th and 20th Centuries*. New York: F. Cass, 1982.
- Kedourie, Elie ve Sylvia G. Haim. *Zionism and Arabism in Palestine and Israel*. London: F. Cass, 1982.
- Kelle, Brad. *Ancient Israel At War 853-586 BC*. Oxford: Osprey Publishing, 2007.
- Kelly, Matthew Kraig. *The Crime of Nationalism, Britain, Palestine and Nation Building on The Fringe of Empire*. California: University of California Press, 2017.
- Kisch, Frederick Hermann. *Palestine Diary*. New York: AMS Press, 1974.
- Kocabaş, Süleyman. *Filistin için Mücadele Türkiye ve Siyonizm*. İstanbul: Vatan Yayınları, 2005.
- Kollinsky, Martin. *Law, Order and Riots In Mandatory Palestine, 1928-35*. London: The Macmillan Press Ltd., 1993.
- Kramer, Gudrun. *Filistin Tarihi Osmanlı Fethinden İsrail Devleti'nin Kuruluşuna*. Çeviren Suphi Nejat Ağırnaslı. İstanbul: Verita Yayınları, 2007.
- Kuhrt, Ameli. *El Oriente Próximo en la Antigüedad (C. 300-330 A.C.)*. Çeviren Teofilo de Lozoya, Barcelona: Critica, 2001.
- Kupferschmidt, Uri. *The Supreme Muslim Council, Islam Under The British Mandate For Palestine*. New York: E. J. Brill, 1987.
- Laqueur, Walter ve Barry M. Rubin. *The Israel-Arab Reader: A Documentary History Of The Middle East Conflict*. New York: Penguin Books, 2008.
- Laqueur, Walter. *A History Of Zionism*. New York: Schocken Books: Distributed by Pantheon Books, 2003.
- Lawrence, Thomas Edward. *Bilgeliğin Yedi Sütunu*. Çeviren Bilal Çölgeçen. Ankara: Chviyazıları Yayınevi, 2014.
- Lieshout, Robert. *Britain and The Arab Middle East, World War I and Its Aftermath*. London: I. B. Tauris, 2016.

- Liverani, Mario. *Israel's History and The History of Israel*. London: Equinox Publishing, 2007.
- Macmillan, Margaret. *Paris 1919, 1919 Paris Barış Konferansı ve Dünyayı Değiştiren Altı Ayın Hikayesi*. Çeviren Belkıs Dişbudak. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2004.
- Mahan, Alfred Thayer. *Retrospect & Prospect*. Boston: Little Brown & Company, 1902.
- Mansfield, Peter. *Ortadoğu Tarihi*. Çeviren Ümit Hüsrev Yolsal. İstanbul: Say Yayınları, 2012.
- Ma'oz, Moshe, Binyamin Kedar ve Yosef Lunts. *Hatenua Haleumit HaFalastinit: Meimut Lehaşlama*. Tel Aviv: Misrad Habitahon, 1996.
- Masalha, Nur. *Palestine: A Four Thousand Year History*. London, UK: Zed, 2018.
- Matthews, Weldon. *Confronting an Empire, Constructing a Nation Arab Nationalists and Popular Politics in Mandate Palestine*. London: I. B. Tauris, 2006.
- Mayer, Tamar ve Sulayman Ali Murad, *Jerusalem: Idea And Reality*. London; New York: Routledge, 2008.
- McCarthy, Justin. *The Population of Palestine: Population History and Statistics of the Late Ottoman Period and the Mandate*. New York: Columbia University Press, 1990.
- Montefiore, Simon Sebag. *Kudüs Bir Şehrin Biyografisi*. İstanbul: Pegasus Yayıncılık, 2016.
- Morris, Benny. *Righteous Victims: A History Of The Zionist-Arab Conflict, 1881-1999*. New York: Knopf, 1999.
- Naveh, Eyal, Naomi Vered ve David Shahar. *HaLeumiyut BeYisrael Uvaamim: Bonim Medinah BaMizrah HaTikhon*. Even Yehuda: Reches, 2009.
- Nedava, Yosef. *Zeev Jabotinsky Haiş Umaavakav*. İsrail: Machon Jabotinsky Beyisrael, 1986.
- Ohana, David. *Modernism and Zionism*. New York: Palgrave Macmillan, 2012.
- Okkenhaug, Inger Marie ve Ingvild Flakerud. *Gender, Religion and Change in the Middle East Two Hundred Years of History*. New York: Berg, 2005.
- Öke, Mim Kemal. *Siyonizm ve Filistin Sorunu (1880-1923)*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2018.

- Özalp, Reşat ve Aydoğan Ataunal. *Türk Milli Eğitim Sisteminde Düzenleme Teşkilatı (Talim ve Terbiye Kurulu-Millî Eğitim Şûrası)*. İstanbul: Milli Eğitim Yayınevi, 1977.
- Özkırımlı, Umut. *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1999.
- Pappe, Ilan. *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke, İki Halk*. Çeviren Nuri Plümer. Ankara: Phoenix, 2007.
- Paşa, Cemal ve Alpay Kabacalı. *Hatıralar: İttihat ve Terakki, I. Dünya Savaşı anıları*. 2. baskı. Türkiye İş Bankası Kültür yayınları 495. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay, 2006.
- Patai, Raphael. *The Complete Diaries Of Theodor Herzl*. Çeviren Harry Zohn. Cilt 1. New York: Thomas Yoseloff, 1960.
- Patai, Raphael. *The Complete Diaries Of Theodor Herzl*. Çeviren Harry Zohn. Cilt 2. New York: Thomas Yoseloff, 1960.
- Patai, Raphael. *The Complete Diaries Of Theodor Herzl*. Çeviren Harry Zohn. Cilt 4. New York: Thomas Yoseloff, 1960.
- Porat, Yehoşua ve Yaakov Şavit. *Hahistorya Şel Eretz Yisrael Hamandat Vehabayt Haleumi (1914-1947)*. Yeruşalaym: Mifaley Dfus Keter, 1998.
- Porath, Yehoshua. *The Emergence of the Palestinian-Arab National Movement 1918-1929*. London: Frank Cass and Company Limited, 1974.
- Prior, Michael. *Zionism and The State of Israel*. New York: Routledge, 1999.
- Quigley, John. *The Statehood of Palestine, International Law In The Middle East Conflict*. New York: University Press, 2010.
- Raul, Vitaliy. *Ubit v Peterburge. Podlinnaya İstoriya Gibeli Aleksandra II*. Moskva: Algoritm, 2018.
- Reich, Bernard. *A Brief History of Israel*. New York: Checkmark Books, New York.
- Reinharz, Jehuda ve Anita Shapira. *Essential Papers on Zionism*. New York: New York University Press, 1996.
- Roberts, Nicholas. *Islam Under The Palestine Mandate, Colonialism And The Supreme Muslim Council*. London: I. B. Tauris, 2017.

- Robinson, Francis. *The New Cambridge History of Islam*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Rosenfeld, Gavriel David. *What Ifs of Jewish History, From Abraham to Zionism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016.
- Ruppin, Arthur. *The Jewish Fate and Future*. Çeviren E. W. Dickes. London: MacMillan And Co. Limited, 1940.
- Sabbagh, Karl. *Britain In Palestine: The Story Of British Rule In Palestine 1917-48*. Newbold on Stour: Skyscraper Publications, 2012.
- Sachar, Howard Morley. *A History Of Israel: From The Rise Of Zionism To Our Time*. New York: Knopf, 2007.
- Safty, Adel. *Might Over Right: How the Zionists Took Over Palestine*. Reading: Garnet Publishing, 2009.
- Samuel, Maurice. *What Happened In Palestine, The Events Of August, 1929 Their Backgrounds and Their Significance*. Boston, Massachusetts: The Alpine Press, 1929.
- Sanagan, Mark. *Lightning Through The Clouds*. Austin: University of Texas Press, 2020.
- Schneer, Jonathan. *Balfour Deklarasyonu: Arap İsrail Çatışmasının Kökenleri*. Çeviren Ali Cevat Akkoyunlu. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi, 2011.
- Segev, Tom. *One Palestine, Complete: Jews and Arabs Under The British Mandate*. Çeviren Haim Watzman. Repr. London: Abacus, 2002.
- Shaham, David and Yirmiyahu Yovel, “Alfred Dreyfus”, *Zeman Yehudi Hadaş*: Tarbut Yehudit Beidan Hiloni, Yeruşalaym: Keter: Lamda, 2007.
- Shapira, Anita ve Anthony Berris. *Ben-Gurion: Father of Modern Israel*. Jewish Lives. New Haven: Yale University Press, 2014.
- Shapira, Anita. *Israel: A History*. The Schusterman series in Israel studies. Waltham, Mass: Brandeis University Press, 2012.
- Shapira, Anița. *Land and Power: The Zionist Resort To Force, 1881 - 1948*. Calif: Stanford University Press, 2008.
- Shepherd, Naomi. *Ploughing Sand, British Rule in Palestine, 1917,1948*. London: John Murray Publishers, 1991.

- Sherbok, Dan Cohn ve Dawoud El Alami. *The Palestine Israeli Conflict*. Oxford: Oneword Publications, 2001.
- Sherbok, Dan Cohn. *Introduction to Zionism and Israel, From Ideology to History*. New York: Continuum International Publishing, 2012.
- Sherman, Ari Joshua. *Mandate Days: British Lives In Palestine, 1918-1948*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2001.
- Shindler, Colin. *The Triumph of Military Zionism Nationalism and the Origins of the Israeli Right*. London: I. B. Tauris, 2006.
- Smith, Anthony David. *Millî Kimlik*. Çeviren Bahadır Sina Şener. İstanbul: İletişim Yayınları, 1994.
- Smith, Barbara. *The Roots of Separatism In Palestine: British Economic Policy, 1920-1929*. New York: Syracuse University Press, 1993.
- Smith, Jonathan Riley. *The Oxford Illustrated History of The Crusades*. New York: Oxford University Press, 1995.
- Stein, Kenneth. *The Land Question In Palestine, 1917 - 1939*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1993.
- Stern, Menahem. *Hatkufa Hahelenistit Umdinat Khaşmonaim (332-37 Lifney Hasfira)*. Yerusalaym: Beyt Hotsaa Keter, 1981.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed Bin Cerir'üt. *Tarih-i Taberî*. Çeviren M. Faruk Görtunca. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2010.
- Tamari, Salim. *Year of The Locust A Soldier's Diary and The Erasure of Palestine's Ottoman Past*. California: University of California Press, 2011.
- Taylor, Alan Richard. *İsrail'in Doğuşu 1897-1947 Siyonist Diplomasininin Analizi*. Çeviren Mesut Karaşahan. İstanbul: Pınar Yayınları, 2001.
- Tibawi, Abdul Latif. *A Modern History of Syria Including Lebanon and Palestine*. London: Macmillan St. Martin's Press, 1969.
- Tibawi, Abdul Latif. *Anglo - Arab Relations And The Question of Palestine 1914-1921*. London: Luzac & Company Ltd, 1978.
- Tibawi, Abdul Latif. *Arabic and Islamic Garland*. London: W. & J. Mackay Limited, 1977.

- Tripp, Charles. *The Power and The People, Paths of Resistance In The Middle East*. New York: Cambridge University Press, 2013.
- Tucker, Spencer ve Priscilla Mary Roberts. *The Encyclopedia Of The Arab-Israeli Conflict: A Political, Social, And Military History*. Santa Barbara, Calif: ABC-CLIO, 2008.
- Turan, Refik, Güray Kırpık ve Semiha Nurdan. *100. Yılında Kudüs: Kahraman Şehitlerimizin Anısına*. Türk Tarih Kurumu yayınları. XXI. Dizi; Sayı: 12. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017.
- Ulutaş, Ufuk, Selin Muzaffer Bölme, Gülşah Neslihan Demir, Furkan Torlak ve Saliha Ziya. *İsrail Siyasetini Anlama Kılavuzu*. Ankara: SETA, 2012.
- Wagner, Steven. *Statecraft by Stealth: Secret Intelligence and British Rule in Palestine*. New York: Cornell University Press, 2019.
- Weizmann, Chaim. *The Letters And Papers Of Chaim Weizmann. Ser. B 1: Papers August 1898 - July 1931*. Editör Barnet Litvinoff. London: Oxford University Press, 1983.
- Weizmann, Chaim. *Trial And Error: The Autobiography Of Chaim Weizmann*. United States of America: Harpor And Brothers Publishers, 1949.
- Yehuda, Eliezer Ben. *İçinde Milon Halaşon Haivrit Hayeşena Vehahadaşa*. Yerusalaym: Hotsaot Makor, 1980.
- Yıldız, Gökçen İlhan ve Emine Ahmetoğlu. *Recent Researches in Education*. Editör Recep Efe, Irina Koleva, ve Emin Atasoy. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 2018.

2. MAKALELER

- “The Hebrew Technical Institute, Haifa”. *Nature*. 141/3581 (1938): 1083-1085.
- Ağırakça, Ahmet. “Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı”. *Artuklu Akademi*. 1/2 (2015): 1-30.
- Arı, Mehmet Salih. “Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında II. Abdülhamid Döneminde Yahudilerin Filistin’e Yerleşim Çabaları”. *Akademik Araştırmalar Dergisi*. 24 (2005): 109-126.
- Arslan, Ali. “Avrupa’dan Türkiye’ye Yahudi Göçünün Stratejik Olarak Kullanılması (1880-1920)”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 3/5 (2007): 7-41.

- Asker, Ahmet. "I. Dünya Savaşında İttihat ve Terakki'nin Siyonistler ile Uzlaşma Çabası: Osmanlı-İsrail Birliği Projesi". *Akademik İncelemeler Dergisi*. 11/2 (2016): 97-115.
- Atabey, Figen. "Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme". *Atatürk Yolu Dergisi*. 66 (2020): 63-90.
- Atran, Scott. "The Surrogate Colonization of Palestine, 1917-1939". *American Ethnologist*. 16/4 (1989): 719-744.
- Avcı, Yasemin. "Siyon'dan Siyonizm'e Politik Bir İdeolojinin Dini Temelleri ve Fikirsal Gelişimi". *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*. 3 (2006): 43-58.
- Avcı, Yasemin. "Tanzimat Reformları ve Osmanlı Yahudi Toplumu". *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Dergisi*. 2/2 (2000): 121-136.
- Aydınlı, Osman. "Kudüs'ün Fethi ve Hz. Ömer Emannâmesi". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 7/1 (2020): 608-30.
- Batuk, Cengiz ve Rabia Mert. "Çatışan Kutsalların Ortasındaki Şehir: Kudüs". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 17/2 (2018): 129-149.
- Beckerman-Boys, Carly. "The Reversal of the Passfield White Paper, 1930-1: A Reassessment". *Journal of Contemporary History*. 51/2 (2016): 213-233.
- Benbassa, Ester. "Siyonut Ufolitika Mekomit Bakehilot Hamizrah". *Peamim: Rivon Lehaker Kehilot Yisrael Bamizrah*. 73, (1997): 36-40.
- Budak, Mustafa. "I. Dünya Savaşı Sonrası Yeni Uluslararası Düzen Kurma Sürecinde Osmanlı Devleti'nin Tavrı Paris Barış Konferansı'na Sunulan 23 Haziran 1919 Tarihli Muhtıra". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. 7 (1999): 191-215.
- Bulut, Yücel, "Hindistan'da İngiliz Sömürgeciliği, Oryantalizm ve William Jones", *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 3/6 (2003): 71-106.
- Cohen, Michael. "The British Mandate in Palestine: The Strange Case of the 1930 White Paper". *European Journal of Jewish Studies*. 10/1 (2016): 79-107.
- Çiçek, M. Talha. "Erken Cumhuriyet Dönemi Ders Kitapları Çerçevesinde Türk Ulus Kimliği İnşası ve 'Arap İhaneti'". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*. 32 (2012): 169-88.

- Çiçek, M. Talha. "İttihatçılar ve Şerif Hüseyin: Mekke İsyanının Nedenleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*. 16 (2013): 41-57.
- Deveci, Can. "General Allenby Döneminde Filistin'de Askeri Yönetim ve Nebi Musa Olayları (1917-1920)". *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8/1 (2018): 35-50.
- Deveci, Can. "İsrail Filistin Meselesi". *Erciyes Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi*. (2015): 1-22.
- Duran, Mehmet Ali. "Politik Siyonizm Ekseninde Yahudi Devleti Fikri". *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*. 2/1 (2020): 135-58.
- El-Eini, Roza. "Government Fiscal Policy in Mandatory Palestine in the 1930s". *Middle Eastern Studies*. 33/3 (1997): 570-596.
- El-Eini, Roza. "The Implementation of British Agricultural Policy in Palestine in the 1930s". *Middle Eastern Studies*. 32/4 (1996): 211-250.
- Ertan, Ali Erhan. "I. Dünya Savaşı'nın Ardından Yeni Dünya Düzenine Doğru: 1919 Paris Barış Konferansı". *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 20/3 (2016): 551-72.
- Ertan, Temuçin Faik. "Milliyetçiliğin Müphemliği: Milliyetçilik Nedir?" *Atatürk Yolu Dergisi*. 16/62 (2018): 39-84.
- Eryaman, Ayşe. "20.Yüzyıl Başlarında İngiltere'nin Filistin Politikası". *Uluslararası İnsan ve Sanat Araştırmaları Dergisi*. 1/1 (2016): 10-22.
- Goldstein, Erik. "British Peace Aims and the Eastern Question: The Political Intelligence Department and the Eastern Committee, 1918". *Middle Eastern Studies*. 23/4 (1987): 419-436.
- Greenberg, Ela. "Educating Muslim Girls in Mandatory Jerusalem". *International Journal of Middle East Studies*. 36/1 (2004): 1-19.
- Gücüm, Kuntay. "II. Abdülhamid Döneminde Filistin ve Siyonizm". *Teori*. (2017): 72-85.
- Gül, Muammer. "Kudüs ve Tarih İçinde Aldığı İsimler". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11/2 (2001): 305-12.
- Güner, Selda. "Onsekizinci Yüzyıl Şam'ına dair bazı gözlemler". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. 28/1 (2011): 131-148.

- Güney, Zehra Betül. “Ağlama Duvarı mı Burak Duvarı mı?” *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*. 5/15 (2018): 46-69.
- Güngör, Muhammed. “Hıristiyanlıkta Kudüs’ün Kutsallaşma Süreci”. *Amasya İlahiyat Dergisi*. 14, (2020): 141-70.
- Karaca, Taha Niyazi. “Dostluktan Çatışmaya Osmanlı Dönemi Türk-İngiliz İlişkileri”. *Journal of Anglo-Turkish Relations*. 1/1 (2020): 11-32.
- Karaköse, Hasan. “Filistin ve Kudüs Meselesine Genel Bir Bakış (XIX. Yüzyıl Ortasından XX. Yüzyıl Ortalarına Kadar)”. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 4/2 (2018): 150-65.
- Kasalak, Kadir ve Can Deveci. “Paris Barış Konferansı’nda Siyonistlerin Talepleri”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10/54 (2017): 298-306.
- Kasalak, Kadir. “İngilizlerin Filistin Politikası ve Filistin Mandası”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 25 (2016): 65-78.
- Kemiksiz, Nigar Neşe. “Filistin Sorunu”. *Akademik Orta Doğu*. 11/1 (2016): 133-79.
- Kollinsky, Martin. “Premeditation In The Palestine Disturbances Of August 1929?” *Middle Eastern Studies*. 26/1 (1990): 18-34.
- Köse, Feyza Betül. “Osmanlı Dönemi Kudüs’ünde İdari ve Sosyal Yapı”. *Belgü*. 1 (2015): 161-99.
- Köse, İsmail. “I. Dünya Savaşı’nın İlk Gizli Anlaşması: İstanbul ve Boğazlar’ın Rus Çarlığı’na Bırakılması (Mart-Nisan 1915)”. *Bilig*. 89 (2019): 1-27.
- Köse, İsmail. “İngiltere’nin Arap İsyanı Tertibi (1914-1918): İsyanın Cumhuriyet Dönemi Hükümet Programlarındaki Dış Politika Yansımaları”. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*. 8/1 (2017): 39-62.
- Köse, İsmail. “The Lloyd George Government of the UK: Balfour Declaration the Promise for a National Home to Jews (1916-1920)”. *Belleten*. 82/294 (2018): 727-759.
- Kroizer, Gad. “From Dowbiggin to Tegart: Revolutionary Change in the Colonial Police in Palestine During the 1930s”. *The Journal of Imperial and Commonwealth History*. 32/2 (2004): 115-33.

- Marshall, Chloë. "Montessori Education: A Review of the Evidence Base". *Nature Partner Journals Science of Learning*. 2/1 (2017): 1-9.
- McTague, John. "The British Military Administration in Palestine 1917-1920". *Journal of Palestine Studies*. 7/3 (1978): 55-76.
- Ofer, Pinhas. "The Commission on the Palestine Disturbances of August 1929: Appointment, Terms of Reference, Procedure and Report". *Middle Eastern Studies*. 21/3 (1985): 349-361.
- Öğün, Tuncay. "Osmanlı Basınında Cihad-ı Ekber: İran Örneği". *Türkiyat Mecmuası*. 28/1 (2018): 91-114.
- Özdem, Ali Gökçen. "Büyük Devletlerin Değişmeyen Mücadele Alanı: Ortadoğu". *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*. 10/2 (2016): 1-39.
- Özmen, Süleyman. "Dinî ve Hukuki Perspektife Göre Geçmişten Günümüze Kudüs'ün Önemi". *Çukurova Araştırmaları Dergisi*. 4/1 (2018): 42-61.
- Rayzer, Daniel. "Adam Ekhad Şaloş İdeologiyot". *Segula*. 46 (2014): 42-46.
- Reinharz, Jehuda. "The Balfour Declaration and Its Maker: A Reassessment". *The Journal of Modern History*. 64/3 (1992): 455-499.
- Satış, İhsan. "Kudüs Mutasarrıfları (1841-1902)". *Tarih İncelemeleri Dergisi*. 30/2 (2016): 545-72.
- Sela, Avraham. "The Wailing Wall Riots (1929) As a Watershed In The Palestine Conflict". *The Muslim World*. 84/1-2 (1994): 60-94.
- Sorek, Tamir. "Calendars, Martyrs, and Palestinian Particularism under British Rule". *Journal of Palestine Studies*. 43/1 (2013): 6-23.
- Söylemez, Mehmet Mahfuz. "Kudüs ve Osmanlı Arşiv Vesikaları Işığında Yahudilerin Bölgeye Yerleşmeleri Üzerine Notlar". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1/2 (2016): 33-56.
- Şahin, Hasan, "Şark Meselesi Çerçevesinde Osmanlı-İngiliz İlişkilerine Genel Bir Bakış (Başlangıcından Paris Barışı'na Kadar)", *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12/29 (2006): 213-237.
- The Royal Institute of International Affairs. "The McMahon Correspondence Of 1915-16". *Bulletin of Interneational News*. 16/5 (1939): 6-13.

- Tür, Özlem. “Türkiye ve Filistin 1908-1948: Milliyetçilik, Ulusal Çıkar ve Batılılaşma”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 62/1 (2007): 223-251.
- Türkan, Ahmet. “Anahtarını İki Müslüman Ailenin Koruduğu Kilise: Kıyamet Kilisesi”. *Milel ve Nihal*. 10/2 (2014): 227-236.
- Tyler, W. P. N. “The Beisan Lands Issue in Mandatory Palestine”. *Middle Eastern Studies*. 25/2 (1989): 123-162.
- Umar, Ömer Osman ve Melek Yenisu. “Gizli Antlaşmalar Çerçevesinde San Remo Konferansı’nda Ortadoğu’yu Şekillendirme Çabaları”. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*. 36/101 (2020): 29-70.
- Ünal, Yavuz. “Hadis Verilerine Göre Hz. Peygamber’in İlk Kiblesi: Beyt-i Makdis”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 12/12-13 (2001): 189-211.
- Üzümlü, Aytuğ Mermer. “Tanımların Ötesinde Milliyetçilik: Kuramlar, Tartışmalar, Paradokslar”. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 89/89 (2019): 325-34.
- Yavuz, Resul. “The Meetings Between Faisal and Britain about The Sharing of Middle East During The Paris Peace Conference”. *History Studies International Journal of History*. 11/1 (2019): 429-444.
- Yosef, Eitan Bar. “Masa Hatslav Haaharon? Hamaaraha al Eretz Yisrael Berei Hataamula Habritit 1917-1918”. *Jem’a*. 12 (t.y.): 11-40.
- Zakheim, Dov. “The British reaction to zionism: 1895 to the 1990s”. *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*. 88/350 (1999): 321-332.

C. TEZLER

- Deveci, Can. “Filistin’de İngiltere Mandasının Kuruluşu”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2017.
- Dolu, Alaattin. “Osmanlı Kudüs’ünde Toplum ve Siyaset (1703-1789)”. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2017.
- Karahan, Semiha. “Siyonizmin Teolojik Temelleri”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2019.
- Ör, Çiğdem. “II. Abdülhamid Dönemi’nde İngiliz Kamuoyunda Filistin’e Göç Meselesi (1876-1908)”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.
- Özgül, Esin. “1917 Balfour Deklarasyonu ve Filistin’e Yahudi Göçü”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, 2018.

Turgut, Ceren Altunbeğ. “Ortadoğu ve Filistin (1920-1949)”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 2015.

D. ANSİKLOPEDİLER

Besalel, Yusuf. “Pogrom”. İçinde *Yahudilik Ansiklopedisi*, 2: 510. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001.

Besalel, Yusuf. “Yeşiva”. İçinde *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3: 783-786. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001.

Besalel, Yusuf. “Yişuv”. İçinde *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3: 791. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001.

Besalel, Yusuf. “Yom Kipur”. İçinde *Yahudilik Ansiklopedisi*, 3: 792-1793. İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın, 2001.

Buzpınar, Şit Tufan. “Lübnan”. İçinde *İslam Ansiklopedisi*, 27: 248-254. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.

Gürkan, Salime Leyla. “Talmud”. İçinde *İslam Ansiklopedisi*, 39: 550-552. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.

Harman, Ömer Faruk. “Kudüs”. İçinde *İslam Ansiklopedisi*, 26: 323-327. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2002.

Kahraman, M. Lutfullah. “Filistin”. İçinde *İslam Ansiklopedisi*, 13: 89-103. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.

Mattar, Philip. “High Commissioners (Palestine)”. İçinde *Encyclopedia of the modern Middle East & North Africa*, 2: 1025. Detroit: Macmillan Reference USA, 2004.

Mattar, Philip. “Jewish Agency For Palestine”. İçinde *Encyclopedia of the modern Middle East & North Africa*, 2: 1227-1228. Detroit: Macmillan Reference USA, 2004.

Mattar, Philip. “Alliance Israélite Universelle (AIU)”. İçinde *Encyclopedia of The Modern Middle East & North Africa*, 1: 151-152. Detroit: Macmillan Reference USA, 2004.

Medoff, Rafael ve Chaim I. Waxman. “Hilfsverein Der Deutschen Juden”. İçinde *The A to Z of Zionism*, 102-103. Lanham: The Scarecrow Press, 2008.

Medoff, Rafael ve Chaim I. Waxman. “Jewish Agency”. İçinde *The A to Z of Zionism*, 112-113. Lanham: The Scarecrow Press, 2008.

- Medoff, Rafael ve Chaim I Waxman. "Herzl, Theodor (1860–1904)". İçinde *The A to Z of Zionism*, 99-100. Lanham: Scarecrow Press, 2008.
- Medoff, Rafael ve Chaim I Waxman. "Hibbat Zion". İçinde *The A to Z of Zionism*, 101-102. Lanham: Scarecrow Press, 2008.
- Nakhleh, Issa. "The Government of Palestine". İçinde *Encyclopedia of the Palestine Problem*, 1: 27-28. New York: Intercontinental Books, 1991.
- Özcan, Azmi. "Şerif Hüseyin". İçinde *İslam Ansiklopedisi*, 37: 585-586. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010.
- Reich, Bernard ve David Howard Goldberg. "Vaad Leumi (National Council)". İçinde *Historical Dictionary of Israel*, 23-25. Lanham: Scarecrow Press, 2008.
- Reich, Bernard ve David Howard Goldberg. "Yishuv (Settlement)". İçinde *Historical Dictionary of Israel*, 554. Lanham: Scarecrow Press, 2008.
- Reich, Bernard ve David Howard Goldberg. "Histadrut (General Federation of Labor)". İçinde *Historical Dictionary of Israel*, 244-245. Lanham, Scarecrow Press, 2008.
- Reich, Bernard ve David Howard Goldberg. "Agudat Israel (Association Of Israel)". İçinde *Historical Dictionary of Israel*, 24. Lanham: Scarecrow Press, 2008.
- Reich, Bernard ve David Howard Goldberg. "Aliya". İçinde *Historical Dictionary of Israel*, 32-33. Lanham: Scarecrow Press, 2008.
- Reich, Bernard ve David Howard Goldberg. "Pogroms". İçinde *Historical Dictionary of Israel*, 587. Lanham: Scarecrow Press, 2008.
- Shaham, David ve Yirmiyahu Yovel. "Alfred Dreyfus". İçinde *Zeman Yehudi Hadaş Tarbut Yehudit Beidan Hiloni*, 4: 92-93. Yeruşalaym: Keter Lamda, 2008.
- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "Haganah". İçinde *Encyclopaedia Judaica*, 8: 200-205. Detroit: Macmillan Reference USA in Association With The Keter Pub. House, 2007.
- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "Jewish Agency". İçinde *Encyclopaedia Judaica*, 11: 256-262. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007.

- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "Mikveh Israel". İçinde *Encyclopaedia Judaica*, 14: 230. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007.
- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "B'nai B'rith". İçinde *Encyclopedia Judaica*, 4: 13-18. Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007.
- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "Blood Libel". İçinde *Encyclopedia Judaica*, 3: 774-780. Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House 2007.
- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "Hadassah, The Women's Zionist Organization Of America". İçinde *Encyclopaedia Judaica*, 8: 185-188. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007.
- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "Ha-shomer". İçinde *Encyclopedia Judaica*, 8: 382. Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House 2007.
- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "Hasidism". İçinde *Encyclopedia Judaica*, 8: 393-434. Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007.
- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "He-Halutz". İçinde *Encyclopedia Judaica*, 8: 756-761. Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007.
- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "Odessa". İçinde *Encyclopedia Judaica*, 15: 379-382. Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007.
- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "Pogroms". İçinde *Encyclopedia Judaica*, 16: 279-280. Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007.
- Skolnik, Fred and Michael Berenbaum. "Zionism". İçinde *Encyclopedia Judaica*, 21: 539-626. Detroit: Macmillan Reference USA in Association with The Keter Pub. House, 2007.

Skolnik, Fred ve Michael Berenbaum. “B’nai B’rith”. İçinde *Encyclopaedia Judaica*, 4:13-18. Detroit: Macmillan Reference USA in association with the Keter Pub. House, 2007.

Yavuz, Hulusi. “Hâdimü’l Haremeyn”. İçinde *İslam Ansiklopedisi*, 15:26-27. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1997.

E. GAZETELER

1. İBRANİCE GAZETELER

Davar (1928-1930)

Doar Hayom (1928-1930)

Haaretz (1928-1930)

2. İNGİLİZCE GAZETELER

The American Jewish World (1928-1930)

The Palestine Bulletin (1928-1930)

The Reform Advocate (1928-1930)

The Sentinel (1928-1930)

F. İNTERNET SİTELERİ

Encyclopedia Britannica. “Shilling Currency”. Erişim Tarihi 08.04.2020, <https://www.britannica.com/topic/shilling>.

“Moses Hess, Biography, and Rome and Jerusalem”. Erişim Tarihi 20.01.2021, http://www.zionismontheweb.org/Moses_Hess_Rome_and_Jerusalem.htm.

“מילת החיפוש: גוי האקדמיה ללשון העברית” Erişim Tarihi 20.01.2021. <https://hebrew-academy.org.il/search/%D7%92%D7%95%D7%99/>.

“הס / משה / וירושלים / רומי”. Erişim Tarihi 20.01.2021, <https://tarbut.il/cet.ac.il/anthology/%d7%a2%d7%9c-%d7%a8%d7%95%d7%9e%d7%99-%d7%95%d7%99%d7%a8%d7%95%d7%a9%d7%9c%d7%99%d7%9d-%d7%a9%d7%9c-%d7%9e%d7%a9%d7%94-%d7%94%d7%a1/>.

“Palestine Events. The 1929 Riots, August 23 to 31. Synagogue Desecrated by Arab Rioters. Hebron. Furniture Broken, Floor Littered with Torn Sacred Books”. Erişim Tarihi 01.01.2021, <https://www.loc.gov/item/2019706482/>.

- “Крушение Системы Сайкса-Пико”. Erişim Tarihi 01.01.2021,
<https://www.almazdarnews.com/article/%d0%ba%d1%80%d1%83%d1%88%d0%b5%d0%bd%d0%b8%d0%b5-%d1%81%d0%b8%d1%81%d1%82%d0%b5%d0%bc%d1%8b-%d1%81%d0%b0%d0%b9%d0%ba%d1%81%d0%b0-%d0%bf%d0%b8%d0%ba%d0%be/>.
- “Palestine Under the British Mandate”. Erişim Tarihi 01.01.2021,
<http://www.passia.org/maps/view/6>.
- “The British Empire, Imperialism, Colonialism, Colonies”. Erişim Tarihi 01.01.2021,
<https://www.britishempire.co.uk/biography/chancellorjohn.htm>.
- “Shaw Commission of Inquiry: ‘Disappointment and Fear’”. Erişim Tarihi 01.01.2021,
</en/timeline/media/9381/shaw-commission-inquiry-disappointment-and-fear>.
- Herbert Louis Samuel, 1st Viscount Samuel - Portrait - National Portrait Gallery”. Erişim Tarihi 09.10.2021,
<https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw93848/Herbert-Louis-Samuel-1st-Viscount-Samuel>.
- “Arthur James Balfour”. Erişim Tarihi 01.01.2021,
<https://www.britannica.com/biography/Arthur-James-Balfour-1st-earl-of-Balfour>.
- “Policy Advice at No.10: The Lloyd George Legacy”. Erişim Tarihi 01.01.2021,
<https://history.blog.gov.uk/2017/12/05/policy-advice-at-no-10-the-lloyd-george-legacy/>.
- “Lionel Walter Rothschild, 2nd Baron Rothschild”. Erişim Tarihi 01.01.2021,
<https://www.npg.org.uk/collections/search/portrait/mw232641/Lionel-Walter-Rothschild-2nd-Baron-Rothschild>.

SIR JOHN CHANCELLOR DÖNEMİ FİLİSTİN

Yazar Hasan Gülpınar

Gönderim Tarihi: 19-Oca-2021 11:19AM (UTC+0300)

Gönderim Numarası: 1489956111

Dosya adı: 2021_TEZ.docx (4.44M)

Kelime sayısı: 42389

Karakter sayısı: 295612

SIR JOHN CHANCELLOR DÖNEMİ FİLİSTİN

ORIJINALLIK RAPORU

%6 <small>EN</small>	%5	%3	%5
BENZERLİK ENDEKSİ	İNTERNET KAYNAKLARI	YAYINLAR	ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	Tamir Goren. "Efforts to establish an Arab workers' neighbourhood in British mandatory Palestine", Middle Eastern Studies, 2007 Yayın	%2
2	Submitted to Edge Hill University Öğrenci Ödevi	<%1
3	Submitted to University of Birmingham Öğrenci Ödevi	<%1
4	Submitted to 2642 Öğrenci Ödevi	<%1
5	www.tyb.org.tr İnternet Kaynağı	<%1
6	you-want.ru İnternet Kaynağı	<%1
7	danpritchard.com İnternet Kaynağı	<%1
8	en.wikipedia.org İnternet Kaynağı	<%1

113 www.dykinson.com <% 1
İnternet Kaynağı

114 Martin Kolinsky. "Law, Order and Riots in Mandatory Palestine, 1928–35", Springer Science and Business Media LLC, 1993 <% 1
Yayın

115 S. Y. Agnon, Benjamin Harshav, Adam Kirsch, Barbara Harshav. "Only Yesterday", Walter de Gruyter GmbH, 2018 <% 1
Yayın

116 Submitted to American University of Beirut <% 1
Öğrenci Ödevi

117 Marcella Simoni. "A dangerous legacy: Welfare in British Palestine, 1930–1939", Jewish History, 1999 <% 1
Yayın

Alıntılarını çıkart

Kapat

Eşleşmeleri çıkar

Kapat

Bibliyografyayı Çıkart

Kapat